

Univerzita Karlova v Praze

Přírodovědecká fakulta

Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje

Studijní program: Geografie

Studijní obor: Sociální geografie a regionální rozvoj

Miroslav Šifta

**VÝZNAM GRAFICKÝCH SYMBOLŮ
V PROCESU FORMOVÁNÍ REGIONU:
PŘÍKLAD LIBERECKÉHO KRAJE**

The Importance of Graphical Symbols
in the Region Formation Process:
the Case of the Liberec Region

Diplomová práce

Praha 2014

Vedoucí diplomové práce: doc. RNDr. Pavel Chromý, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem svou diplomovou práci zpracoval samostatně s využitím uvedené literatury a dalších informačních zdrojů. Všechny použité prameny jsou řádně citovány. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného či stejného akademického titulu.

V Praze 18. srpna 2014

Miroslav Šifta

Děkuji vedoucímu své diplomové práce doc. RNDr. Pavlu Chromému, Ph.D. za inspirační podněty, trpělivé vedení, cenné rady a množství času, které věnoval konzultacím a připomínkování pracovních verzí. Poděkování patří také Stanislavu Kasíkovi a Jaroslavu Opltovi za poskytnuté materiály i informace vztahující se k problematice komunální symboliky, Janu Baldovi a doc. Mgr. Václavu Cvrčkovi, Ph.D. za souhlas s využitím jejich fotografií regionálních symbolů v práci.

Za všestrannou podporu a pomoc děkuji také doc. RNDr. Janě Spilkové, Ph.D. a svým rodičům.

Obsah

Seznam obrázků	6
Seznam map	7
Seznam grafů	7
Seznam příloh	7
Seznam zkratk	9
Abstrakt	10
Abstract	11
Úvod	12
1. Symbolický tvar regionu jako výzkumný problém	13
1. 1 Cíle výzkumu, výzkumné otázky a předpoklady	13
1. 2 Metodologie výzkumu	17
2. Obecná východiska výzkumu symbolického tvaru regionu	20
2. 1 Symbolický tvar regionu jako nástroj formování regionu	20
2. 1. 1 Identita	20
2. 1. 2 Územní identita	22
2. 1. 3 Regionální identita, institucionalizace regionu	25
2. 2 Podstata symbolického tvaru regionu	28
2. 2. 1 Symbol	28
2. 2. 2 Symboly a symbolika regionu	30
2. 2. 3 Typy regionálních symbolů	32
2. 2. 4 Grafické symboly regionu	34
2. 3 Symbolický tvar regionu a regionální rozvoj	35
3. Symbolický tvar regionu: příklad Libereckého kraje	39
3. 1 Zdůvodnění výběru zájmového území	39
3. 2 Vymezení a situační analýza Libereckého kraje	41
3. 2. 1 Vymezení zájmové území	41
3. 2. 2 Demografická situační analýza	45
3. 2. 3 Vybrané hospodářské charakteristiky	50
4. Symboly Libereckého kraje	53
4. 1 Krajina a přírodní dědictví	53
4. 2 Historické dědictví	62
4. 3 Architektonické, historické a kulturní památky	70
5. Regionální grafická symbolika Libereckého kraje	78

6. Znaký obcí v Libereckém kraji	86
6. 1 Přírodní a krajinná symbolika	88
6. 2 Historická a církevní symbolika	92
6. 3 Hospodářská symbolika, architektonické památky, tradice	97
6. 4 Administrativně-správní symbolika	100
6. 5 Mluvící znamení	101
7. Využití a vnímání znaků obcí aktéry místního rozvoje v Libereckém kraji	102
8. Percepce symbolů Liberecka jeho obyvateli a respondenty z jiných částí Česka	111
8. 1 Výzkumy veřejného mínění – metodologie výzkumu a zpracování	111
8. 2 Vnímání symbolů Libereckého kraje respondenty jednotlivých šetření	112
Závěr	119
Přehled použité literatury a pramenů	128
Přílohy	

Seznam obrázků

Obrázek 1: Znak Libereckého kraje	s. 79
Obrázek 2a: Logo Libereckého kraje (2000–2006)	s. 79
Obrázek 2b: Logo Libereckého kraje (od 2006)	s. 79
Obrázek 3: Logo – Svazek obcí Podještědí	s. 80
Obrázek 4: Logo – Svazek obcí Český ráj	s. 80
Obrázek 5: Logo – Svazek obcí Máchův kraj	s. 80
Obrázek 6: Logo – Svazek obcí Jilemnicko	s. 80
Obrázek 7: Logo – Mikroregion Kozákov	s. 80
Obrázek 8: Logo – Mikroregion Tábor	s. 80
Obrázek 9: Logo – Mikroregion Jizerské hory	s. 81
Obrázek 10: Logo – Svazek obcí Smrk	s. 81
Obrázek 11: Logo – Mikroregion Tanvaldsko	s. 81
Obrázek 12: Logo – Mikroregion Podralsko	s. 81
Obrázek 13: Logo – Mikroregion Jizerské podhůří	s. 81
Obrázek 14: Logo – Mikroregion Hrádecko-Chrastavsko	s. 81
Obrázek 15: Logo – Mikroregion Pojizeří	s. 81
Obrázek 16: Logo – Svazek obcí Peklo	s. 81
Obrázek 17: Logo – Mikroregion Frýdlantsko	s. 82
Obrázek 18: Logo – Svazek obcí Novoborsko	s. 82
Obrázek 19: Logo – Svazek měst a obcí Krkonoše	s. 82
Obrázek 20: Loga Místních akčních skupin Libereckého kraje	s. 82
a) MAS Přijďte pobejt (Semilsko), b) MAS Podještědí, c) MAS Frýdlantsko, d) MAS Achát (Turnovsko), e) MAS LAG Podralsko	
Obrázek 21: Loga legislativně chráněných území v Libereckém kraji	s. 83
a) KRNAP, b) CHKO Jizerské hory, c) CHKO České středohoří, d) CHKO Kokořínsko, e) CHKO Český ráj, f) CHKO Lužické hory	
Obrázek 22: Loga regionálních produktů v Libereckém kraji	s. 84
a) Originální produkt Krkonoše, b) Regionální produkt Český ráj, c) Regionální produkt Jizerské hory, d) Regionální produkt Lužické hory a Máchův kraj	
Obrázek 23: Příklady log dalších regionálních institucí v Libereckém kraji	s. 84
a) Mezinárodní centrum duchovní obnovy v Hejnicích, b) Nadace pro záchranu a obnovu Jizerských hor, c) Regionální sdružení Krkonoše, d) Technická univerzita v Liberci, e) Krajská nemocnice Liberec, f) Svaz skautů a katek Libereckého kraje, g) Starostové pro Liberecký kraj, h) FC Slovan Liberec, i) Ještěd Tour	

Seznam map

Mapa 1: Geografické vymezení Libereckého kraje (2010)	s. 42
Mapa 2: Administrativní členění Libereckého kraje (2006)	s. 44
Mapa 3: Národnostní hranice na území dnešního Libereckého kraje podle sčítání obyvatel v roce 1930	s. 47
Mapa 4: Přírodní podmínky Libereckého kraje (2014)	s. 54
Mapa 5: Přírodní dědictví Libereckého kraje (2014)	s. 61
Mapa 6: Kulturní dědictví Libereckého kraje (2014)	s. 72

Seznam grafů

Graf 1: Četnost symbolů ve znacích obcí Libereckého kraje podle typu (2014)	s. 88
Graf 2: Vnímání obecních znaků aktéry místního rozvoje – počet odpovědí zástupců obcí podle ORP (anketární šetření 2014)	s. 103
Graf 3: Vnímání obecních znaků aktéry místního rozvoje – podíl odpovědí zástupců obcí podle ORP (anketární šetření 2014)	s. 103
Graf 4: Míra porozumění obecnímu znaku obyvateli obcí (dle zástupců obcí, anketární šetření 2014)	s. 108
Graf 5: Percepce symbolů Libereckého kraje jeho obyvateli (výzkum veřejného mínění, CVVM 2012)	s. 113
Graf 6: Percepce symbolů Libereckého kraje jeho obyvateli (výzkum veřejného mínění, CVVM 2013)	s. 113
Graf 7: Percepce symbolů Libereckého kraje jeho obyvateli (výzkum veřejného mínění, STEM MARK 2013)	s. 113
Graf 8: Percepce symbolů Libereckého kraje obyvateli Česka (výzkum veřejného mínění, CVVM 2012)	s. 115

Seznam příloh

Příloha 1: Znaky obcí v jednotlivých ORP Libereckého kraje
Mapa A: Znaky obcí v ORP Česká Lípa (2014)
Mapa B: Znaky obcí v ORP Frýdlant (2014)
Mapa C: Znaky obcí v ORP Jablonec nad Nisou (2014)
Mapa D: Znaky obcí v ORP Jilemnice (2014)
Mapa E: Znaky obcí v ORP Liberec (2014)
Mapa F: Znaky obcí v ORP Nový Bor (2014)
Mapa G: Znaky obcí v ORP Semily (2014)

Mapa H: Znaky obcí v ORP Tanvald (2014)

Mapa I: Znaky obcí v ORP Turnov (2014)

Mapa J: Znaky obcí v ORP Železný Brod (2014)

Příloha 2: Obecní znaky Libereckého kraje – rok udělení, historie, autor
(tabulka, 6 listů)

Příloha 3: Krajinná a přírodní symbolika v obecních znacích Libereckého kraje
(tabulka, 6 listů)

Příloha 4: Historická a církevní symbolika v obecních znacích Libereckého kraje
(tabulka, 9 listů)

Příloha 5: Hospodářská, správní a kulturní symbolika v obecních znacích Libereckého kraje
(tabulka, 6 listů)

Příloha 6: Mluvící znamení v obecních znacích Libereckého kraje
(tabulka, 2 listy)

Příloha 7: Četnost symbolů v obecních znacích Libereckého kraje (tabulka)

Příloha 8: Figury v obecních znacích Libereckého kraje (tabulka)

Příloha 9: Dopis starostům/zastupitelům obcí Libereckého kraje

Příloha 10: Přehled zaslaných odpovědí z obecních úřadů v Libereckém kraji
(tabulka, 2 listy)

Příloha 11: Percepce symbolů Libereckého kraje jeho obyvateli podle věku
(výzkum veřejného mínění, CVVM 2012, 2013; tabulka s grafem)

Příloha 12: Percepce symbolů Libereckého kraje obyvateli Česka podle věku
(výzkum veřejného mínění, CVVM 2012; tabulka s grafem)

Příloha 13: Vybrané demografické ukazatele Libereckého kraje (2014, tabulka)

Příloha 14: Vybrané hospodářské ukazatele Libereckého kraje (2012–2014, tabulka)

Příloha 15: Místní akční skupiny v Libereckém kraji (2013, mapa)

Příloha 16: Nejvýraznější regionální symboly v Libereckém kraji
(ilustrační fotografie)

Seznam zkratek

AOPK ČR	Agentura ochrany přírody a krajiny České republiky
CVVM	Centrum pro výzkum veřejného mínění
ČSÚ	Český statistický úřad
GA ČR	Grantová agentura České republiky
GA UK	Grantová agentura Univerzity Karlovy
CHKO	Chráněná krajinná oblast
KRNAP	Krkonošský národní park
KÚ LK	Krajský úřad Libereckého kraje
LEADER	Liaison Entre Actions de Développement de l' Economie Régionale (Propojování aktivit pro rozvoj ekonomiky venkova)
MAS	Místní akční skupina
MV ČR	Ministerstvo vnitra České republiky
MŽV ČR	Ministerstvo životního prostředí České republiky
NP	Národní park
ORP	Obce s rozšířenou působností
POÚ	Obce s pověřeným obecním úřadem
PR	Public relations (vztahy s veřejností)
PS PČR	Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky
RP	Regionální produkt
SLDB	Sčítání lidu, domů a bytů
SMO	Svazek měst a obcí
SO	Svazek obcí

Abstrakt

Práce je zaměřena na výzkum role symbolů a grafické symboliky v procesu formování regionu a územních identit v kontextu teorie institucionalizace regionů A. Paasiho. Cílem práce je přispět do diskuze k uvedenému tématu příkladem konkrétního regionu (Libereckého kraje). V teoretické části práce se diskutují obecná východiska studia územních identit se zřetelem k budování symbolického tvaru regionu. V obecném kontextu se zde posuzuje význam symboliky v procesu utváření regionu, územních identit a mocenských vztahů. To vše s cílem vymezit klíčové pojmy a typy symbolů. V hlavní části práce je nejprve zdůvodněn výběr zájmového území (region s intenzivně přeměněnou krajinou) a provedena jeho stručná situační analýza se zaměřením na společenské jevy, které mohou být regionálními symboly. Poté je zhodnocena symbolika kraje tak, jak je prezentována v sekundárních zdrojích. Ta je následně porovnána s grafickými symboly regionálních i místních institucí a organizací, utříděných a analyzovaných podle formy (znaky, loga), řádovostně-měřítkové úrovně (kraj, 19 mikroregionů, 25 regionálních institucí, 171 obcí) i z hlediska zastoupení prvků (přírodní, krajinné, historické, kulturní atp.). Míra využití grafické symboliky aktéry/subjekty v území, její význam pro formování regionů z pohledu aktérů místního rozvoje i názory na stupeň ztotožnění obyvatel s obecními znaky jsou zhodnoceny na základě výsledků korespondenční ankety zacílené na municipální reprezentaci v kraji. Zjištěné údaje jsou dále porovnány s percepcí symbolů Libereckého kraje jeho obyvateli i respondenty z jiných částí Česka (podle databáze výsledků reprezentativních výzkumů veřejného mínění z let 2012 a 2013). Závěr syntetizuje a diskutuje zjištěné poznatky v kontextu vytčených cílů a výzkumných otázek. Práce prokázala, že odborná literatura symbolům a symbolice (ve vztahu k formování regionu a územních identit) přisuzuje značný význam a že skutečně v těchto procesech hrají důležitou roli. Na příkladu Libereckého kraje se podařilo potvrdit předpoklad, že i v oblastech s intenzivně přeměněnou krajinou mohou být symboly značně heterogenní a že především krajinné a přírodní symboly mají stálý význam a ve vnímání obyvatel, bez ohledu na místo, odkud pocházejí, jsou primárními symbolickými reprezentanty území. Spolu s historickými prvky, jejichž význam se v dobovém kontextu mění, se nejčastěji odrážejí v grafické symbolice a na regionální úrovni plní úlohu spojovacího, zprostředkujícího a aktivizujícího činitele. Naproti tomu obecní symboly, složitější a s uzavřenější výpovědní hodnotou, mají spíše funkci reprezentativní, jen zřídka nabývají význam regionálního symbolu.

Klíčová slova: „nová“ regionální geografie – region – institucionalizace regionu – symbolický tvar regionu – územní identita – regionální rozvoj – symbol – regionální symbolika – grafické symboly – znaky, loga – Liberecký kraj – Česko

Abstract

The Importance of Graphical Symbols in the Region Formation Process: the Case of the Liberec Region

The thesis analyzes the role of symbols and graphic symbolism in the process of regional and spatial identity formation in the context of the theory of institutionalization of regions by A. Paasi. The goal of the thesis is to contribute to a scientific discussion of this topic using the example of a specific region – the Liberec Region. In the theoretical part of the thesis, general studies of spatial identities, mainly with regard to creating the symbolic shape of region, are discussed, and the importance of symbolism in forming the region, its spatial identity and power relations is assessed. This section aims to define the key concepts, terms and also types of symbols used in this study.

In the research part of thesis, first, the selection of the studied area is justified (region with intensively changed landscape), and, second, its situational analysis is presented, focusing mainly on the social phenomena and elements which could play role of regional symbols. Next, the actual symbolism of the region, as presented in various sources and media, is evaluated. Subsequently, it is compared with the graphic symbols of regional and local institutions, classified and analyzed according to the form (emblems, logos), geographical scale (the self-government region, 19 micro-regions, 25 regional institutions, 171 municipalities), and also in terms of represented elements (nature, landscape, historical, cultural, etc.). The extent of graphic symbolism utilization by actors/subjects in the region, its importance for the regional formation from the point of view of local development actors and assessment of the degree of identification with the municipal characteristics among the local population are then evaluated, based on the results of the corresponding survey targeted at municipal representatives in the region (May–July 2014). Collected data are compared with the perception of the symbols of the Liberec Region by its inhabitants and respondents from other parts of Czechia (as measured in representative public opinion surveys; 2012, 2013).

The thesis proved that the scientific literature assigns a great importance to symbols and symbolism in the process of regional identity formation. The results also confirm, that these play an important role in the processes indeed. It may be assumed that, even in areas with intensively changed landscape, symbols may be very heterogeneous and that mainly symbols of landscape and nature remain important. Landscape and natural symbols are the primary symbolic representations of region in the perception of its inhabitants (regardless of place of their origin). Historical symbols, whose importance varies in time, are the second most often reflected symbols in the graphic symbolism. These play the role of connecting, mediating and activating factors on the regional level. In contrast, complex and close-meaning municipal symbols tend to have rather a representative function and rarely become regionally important.

Key words: new regional geography – region – institutionalization of region – symbolic shape of region – spatial identity – regional development – symbol – regional symbolism – graphical symbols – emblems, logos – the Liberec Region – Czechia

Úvod

V posledních desetiletích jsme svědky dynamických proměn regionálního systému. Mnohé regiony (různých měřítkových úrovní) zanikly, jiné byly revitalizovány či obnoveny, další vznikly zcela nově (v rámci reformy územní správy, za účelem rozvoje, ochrany přírody a krajiny, podpory cestovního ruchu atp.). Mechanizmy, projevy a důsledky transformace a proměn regionů jsou středem výzkumného zájmu „nové“ regionální geografie (Claval 2007; Gilbert 1988; Paasi 1986). Ta chápe region jako socioprostorový proces, sociální konstrukci založenou především na vztahu sounáležitosti lidí s prostředím (přírodní, fyzické, sociální), na kvalitě regionálního milieu, resp. endogenních zdrojů rozvoje. Tedy na skutečnostech, které se staly podstatou institucionálních přístupů v regionálním rozvoji (Blažek 2012; Blažek, Uhlíř 2011). Proto je logické, že řešení problému formování regionů a regionálních identit se stává nedílnou součástí strategií rozvoje regionu (Chromý, Skála 2010; Nikischer 2012; Raagmaa 2002; Smith 2006). Ve výzkumech „nové“ regionální geografie dominuje nejen zájem o regionální identitu (míru, formy, mechanismy formování, proměny, nositele identity), ale v souvislostech regionálního rozvoje také o identitu regionu a s ní související prezentaci a reprezentaci regionů a jejich image (Chromý, Janů 2003; Chromý, Kučerová, Kučera 2009). Studium významu identit v procesu formování, reprodukce i zániku regionu (Zimmerbauer 2011) je úzce spjata také s diskuzí role identit v procesu institucionalizace regionu (podstata teorie A. Paasiho, 1986). Při ověřování jednotlivých fází institucionalizace regionu se dosud kladl důraz převážně na vymezení (ohraničení) regionů, na význam institucí, příp. na výzkumy povědomí o regionu (existence regionů ve vědomí populace uvnitř i vně). Pouze parciálně byl dosud zkoumán symbolický tvar, jehož formování je v procesu institucionalizace definováno jako jedna ze základních fází budování regionu. Dosavadní výzkum symbolického tvaru se týkal celého Česka (Chromý 2003a) nebo větších územních celků (severozápadní Čechy; Šifta, Chromý 2014), v úrovni regionu zatím příliš studován nebyl. Na regionální úrovni byly sledovány např. pojmenování a místní názvy (Semian 2012), regionálním symbolům (resp. grafické symbolice ve smyslu znaků a log) byla prozatím věnována pouze omezená pozornost. Ta se navíc většinou zaměřila na komodifikaci symbolů (jedinečnost, unikátnost, neopakovatelnost) nebo na využití symboliky v rámci aplikačně zaměřeného regionálního marketingu/brandingu (Kašková 2013; Kašková, Chromý 2014).

Předložená práce usiluje o rozšíření výzkumu symbolického tvaru regionu na příkladu Libereckého kraje. Je příspěvkem ke studiu významu symboliky a především grafických symbolů v procesu formování regionu a územních identit v kontextu teorie institucionalizace regionu.

1. Symbolický tvar regionu jako výzkumný problém

Základní výzkum symboliky a její role v procesu formování regionů je stále spíše v počátcích, i přesto, že v souvislosti s dynamickou proměnou regionálního systému (emancipací regionů různých měřítek či vznikem nových regionů) jsme svědky produkce nové grafické symboliky, aniž by byl v dostatečné míře využit potenciál symboliky stávající, případně reflektována skutečnost, které symboly územní komunity považují za své. Proto nelze jednoznačně konstatovat, jakou roli hraje symbolika (a především grafické symboly) v procesu formování regionálního vědomí a regionů, jaké významy se jí přisuzují, případně nakolik je pro aktéry formování regionů nástrojem pro uplatnění moci či mocenských vztahů, resp. nakolik aktéři prostřednictvím symboliky svoji moc uplatňují.

Pro posouzení role symbolů a symboliky v procesu formování regionů, územních identit a mocenských vztahů v území je vhodné zvolit jednotku v úrovni regionu (kraj), územně diferencovanou jak z hlediska rozdílů přírodních podmínek, tak socioekonomické a sociokulturní vyspělosti i z hlediska rozdílného vývoje jednotlivých částí (Havlíček a kol. 2008; Jančák a kol. 2008, 2010). Z dosavadních výzkumů je totiž zřejmé, že zvláštní pozornost si zasluhují především oblasti hospodářsky dlouhodobě slabé nebo strukturálně postižené, zejména pak regiony s intenzivně přeměněnou krajinou. Ty v Česku nalezneme hlavně v oblastech „masivně“ industrializovaných a přeměněných v důsledku specifického vývoje po druhé světové válce (odsun Němců, nedostatečné dosídlení pohraničí, existence železné opony ad.), v územích potýkajících se s historicky podmíněnými problémy omezeného potenciálu rozvoje i s horší kvalitou lidského a sociálního kapitálu (Jančák a kol. 2008, 2010; Pileček 2010, 2011; Pileček, Jančák 2010), s nízkou mírou zakořeněnosti lidí a regionální identity (Havlíček, Hupková 2008; Chromý, Janů 2003; Chromý, Kučerová, Kučera 2009) a s rozporuplným image (Šifta, Chromý 2014). Z těchto hledisek se k výzkumu nabízí Liberecký kraj, splňující všechna vymezená kritéria. Výběr tohoto regionu je podpořen i závěry dosavadních výzkumů identit severozápadních Čech (Šifta, Chromý 2014), z nichž vyplývá, že symbolika Libereckého kraje je výrazně heterogenní, a proto vhodná k posouzení svého významu pro formování symbolického tvaru regionu a územní identity.

1.1 Cíle výzkumu, výzkumné otázky a předpoklady

Hlavním cílem práce je v obecné rovině přispět do diskuze o významu symboliky a především grafických symbolů v procesu formování regionu a územních identit v kontextu teorie institucionalizace regionů A. Paasiho (1986, 2003, 2010), resp. regionů jako produktů mocenských vztahů (Zimmerbauer 2011).

Dílčí cíle lze definovat ve dvou základních rovinách. V teoretické části je cílem:

1. diskutovat obecná východiska studia územních identit se zřetelem k budování symbolického tvaru regionu;
2. posoudit význam symboliky a grafické symboliky v procesu utváření regionu, územních identit a mocenských vztahů, vymežit klíčové pojmy, rozlišit typy symbolů a diskutovat jejich význam v utváření územních identit v obecné rovině a následně na příkladu regionu s intenzivně přeměněnou krajinou (Liberecký kraj).

V empirické části směřuje práce k naplnění následujících cílů:

1. zdůvodnit výběr zájmového území a vymežit jeho symboly na základě prezentace v sekundárních zdrojích;
2. analyzovat existující grafickou symboliku institucí a organizací v Libereckém kraji, grafické symboly uspořádat podle formy (znaky, loga), řádovostně-měřítkové úrovně (regionální/krajské – mikroregionální – místní) a z hlediska zastoupení prvků v grafické symbolice (přírodní, krajinné, historické, kulturní atp.);
3. zhodnotit míru využití grafické symboliky aktéry/subjekty v území a posoudit význam grafické symboliky pro formování regionů různých měřítek z pohledu aktérů místního rozvoje (především municipální reprezentace);
4. s využitím databáze výsledků reprezentativního dotazníkového šetření (CVVM 2012, CVVM 2013, STEM MARK 2013) analyzovat percepci symbolů Libereckého kraje obyvateli Česka a porovnat vnímání symbolů obyvateli kraje a respondenty z jiných částí Česka a následně s výše analyzovanou symbolikou Libereckého kraje.

V závěru práce diskutujeme zjištěné poznatky a formulujeme zobecňující závěry v souvislosti s obecnými východisky. Pokoušíme se syntetizovat a posoudit míru shody zjištěných informací s výchozím předpokladem, že symbolika tvoří nedílnou součást regionálního vědomí v Libereckém kraji a že především prostřednictvím aktivní prezentace území „navenek“ přispívá k formování jeho image.

Ve výzkumu se snažíme nalézt odpovědi na následující otázky:

1. Jaké významy se v odborné literatuře přisuzují symbolům a symbolice ve vztahu k procesu formování regionu a územních identit? Jakou roli hrají symboly v oblastech s intenzivně přeměněnou krajinou? Liší se jejich symbolika od té v kontinuálně osídlených oblastech? Do jaké míry přispívá regionální symbolika k utváření symbolického tvaru konkrétního regionu?
2. Které prvky (krajinné, přírodní, historické, kulturní, hospodářské, administrativní ad.) se stávají (či mohou stát) symbolem regionu? Mohou právě ony přispět k formování územních

identit? Do jaké míry plní úlohu spojujícího, zprostředkujícího a aktivizujícího činitele regionálního a lokálního rozvoje?

3. Jak se jednotlivé symboly (otázka 2) využívají v grafické symbolice? Jaká je výpovědní hodnota sledovaných symbolů a jak jsou komunálními aktéry využívány k prezentaci obcí? Lze tvrdit, že se obecní znaky podílejí na formování symbolického tvaru regionů různých měřítek?
4. Existují rozdíly mezi vnímáním symbolů Libereckého kraje jeho obyvateli a respondenty z ostatních částí Česka?

Lze předpokládat, že vzhledem k rozdílnému vývoji regionu a s tím souvisejícími odlišnými historickými zkušenostmi územních komunit i rozdílnou zakořeněností populace v území bude odlišná grafická symbolika oblastí kontinuálně se vyvíjejících a oblastí přesídlených. Zatímco v prvně jmenovaných se očekává (z hlediska zastoupených prvků) symbolika pestřejší, odkazující k tradici a kulturnímu i historickému dědictví, v oblastech dosídlených budou v symbolice dominovat převážně prvky přírodní a krajinné povahy, neboť právě s nimi se noví obyvatelé nejspíše identifikují a nejdříve je obdařují symbolickým významem (Šifta, Chromý 2014). Zároveň lze předpokládat, že v grafické symbolice regionu v různých řádovostně-měřítkových úrovních zaznamenáme shodné nebo podobné prvky, odkazující k jedinečné, specifické hodnotě jednotlivých míst. Ty však budou populací vnímány různorodě. Lze předpokládat nízkou míru porozumění grafickým symbolům (Šifta 2012) i generační rozdíly ve vnímání symbolů a symboliky, lišit se budou také přístupy k symbolice z pozice různých aktérů/ subjektů regionálního rozvoje. Zatímco jeden pohled bude vycházet z tradic a prosté reprodukce symbolů, jiný je obdaří významem reflektujícím přítomnost. Aktéři lokálního a mikroregionálního rozvoje (regionálního marketingu/brandingu, rozvoje cestovního ruchu, rozvojových agentur, médií, vzdělávání apod.) budou pravděpodobně grafické symboly interpretovat jako klíčový prvek prezentace vlastní aktivity či reprezentace místa (obce/mikroregionu) a ne jako symbol celého regionu. Pro představitele obcí budou symboly především nástrojem upevňujícím místní identitu, zatímco mikroregionální a regionální symbolika bude vedle „sjednocování“ a formování regionální komunity i „nositelkou poselství“ za hranice regionu (marketing, branding, dobrá značka, pozitivní image; viz níže). Vzhledem k odlišným zkušenostem a znalosti území budou rozdílné i názory na symboliku uvnitř a vně regionu. Respondenti mohou uvádět jako symbolické i ty jevy, které jsou aktuální v přítomnosti, ale ještě nenabýly ráz symbolu. Odlišná bude i vnitřní struktura symboliky v různých řádovostně-měřítkových úrovních. Zatímco regionální (krajská, mikroregionální) symbolika bývá jednodušší, jasnější a čitelnější (tím sjednocuje a posiluje vnitřní sounáležitost lidí žijících v regionu), obecní je tvořena spíše pestrou mozaikou unikátních prvků.

Je složitější, mnohdy hůře pochopitelná, často i zatížená tradicí. Některé symboly odkazující k minulosti mohou být rozporuplně interpretovány, jejich význam se v novém společenském kontextu posouvá či mění. Lze se však domnívat, že v nově utvářené symbolice se již v širší míře uplatňují „univerzální“ a „nekonfliktní“ prvky (především ty, které vyjadřují hodnoty spojené s přírodním a krajinným dědictvím) s potenciálem integrovat územní komunitu a zároveň posílit její identitu. Výzkum pravděpodobně potvrdí domněnku, že význam komunální symboliky pro formování symbolického tvaru regionu zůstává dosud nedocenen, přestože ve shodě či podobnosti prvků zastoupených v symbolice lze nalézt významný potenciál pro formování symbolického tvaru regionu (Šifta 2012).

Na základě vymezených cílů a předpokladů je práce rozčleněna do dvou částí. Teoreticko-metodologická část se v první kapitole věnuje vymezení výzkumného problému, cílů práce a metod v ní užitých. Ve druhé kapitole jsou diskutována obecná východiska studia symbolického tvaru regionu jako součásti procesu formování regionálního vědomí a regionu se zaměřením na dále sledované jevy (identita, územní a regionální identita, institucionalizace regionu, symbol a symbolika, regionální rozvoj). V empirické části je ve třetí kapitole zdůvodněn výběr zájmového území, v následující části je zájmový region vymezen a provedena jeho situační analýza se zaměřením na ty demografické a hospodářské ukazatele, jež se odrážejí v symbolice Libereckého kraje. Hlavní část práce tvoří následující čtyři kapitoly, věnované symbolickému tvaru kraje, jeho symbolům a grafické symbolice. Poslední, devátá kapitola analyzuje výsledky výzkumů veřejného mínění zaměřených na percepci symbolů regionu jeho obyvateli i respondenty z jiných oblastí Česka. V závěru práce jsou syntetizovány a zhodnoceny všechny sledované aspekty (s ohledem na využitelnost ve formování a posilování regionální identity i image kraje) a zodpovězeny výchozí výzkumné otázky. Posouzena je rovněž míra naplnění stanovených cílů a předpokladů a vymezeny další možné cesty výzkumu symboliky Libereckého kraje v kontextu její úlohy v procesu formování symbolického tvaru regionu.

Práce vznikla v souvislosti s řešením projektu GA UK č. 1090214 (2014–2016) „Význam grafických symbolů v procesu formování regionu, územních identit a mocenských vztahů v území: příklad Libereckého kraje“ (hl. řešitel M. Šifta) a s řešením grantového projektu GA ČR č. P404/12/1112 (2012–2014) „Formování územních identit v oblastech s intenzivně přeměněnou krajinou: příklad severozápadních Čech“ (hl. řešitel P. Chromý).

1. 2 Metodologie výzkumu

Stanoveným cílům a základním výzkumným otázkám je podřízena volba výzkumných metod: Obecná východiska studia územních identit se zřetelem k budování symbolického tvaru regionu jsou diskutována na základě rešerše a rozboru odborné literatury. Ta byla stěžejní i pro vysvětlení základních pojmů. Úvahy směřují od obecného ke konkrétnímu tak, aby klíčové pojmy a definice i jejich odraz v reálném výzkumu mohly být následně dokladovány příklady ze zájmového území a zpětně mohla být provedena komparace obecného předpokladu s konkrétním zjištěním. Výběr teoretických východisek je zároveň podřízen koncepci a struktuře práce, tj. postupuje se od rešerše teoretických východisek a diskuze konceptů (identita, územní identita, regionální identita, symbolický tvar regionu) k rozboru klíčových pojmů z pohledu geografie a příbuzných disciplín, o něž se opírá empirická část práce (symbol, symbolika, sémantika, heraldika atp.).

Následné zdůvodnění výběru zájmového území se opírá o komparaci obecných předpokladů, vzešlých z dosavadních geografických výzkumů regionální identity v Česku, pohraničních území a oblastí s intenzivně přeměněnou krajinou (Chromý 2003, Chromý, Kučerová, Kučera 2009), s vymezením a charakterem Libereckého kraje. Ty jsou pak dále konkretizovány v situační analýze zájmového území, přičemž větší důraz se klade na ty jevy, které jsou významné z hlediska potenciálu pro formování územních identit nebo které jsou prvotní příčinou územní diferenciací podmínek pro formování územních identit v regionu vzhledem k jeho specifikám.

Data pro potřebnou charakteristiku všech klíčových ukazatelů, jež mají vliv na formování územní identity kraje (především tedy krajinného rázu, přírodního bohatství a dědictví, historického odkazu, etnického, sociálního, kulturního i hospodářského vývoje atp.) byla získávána především ze sekundárních zdrojů, z aktuálních statistických analýz ČSÚ a ze současné prezentace kraje a jeho obcí na internetu,¹ jistou roli sehrála i autorova osobní znalost území (Šifta 2006, Šifta 2008, Šifta 2012). Tříděna byla jednak podle složek regionální identity (Chromý 2009), jednak s ohledem na to, který z prvků je nebo může být symbolem kraje (Hospers 2011).

Teoretická východiska jsou v empirické části konfrontována jednak s existující grafickou symbolikou institucí a organizací v Libereckém kraji, jednak s mírou vnímání symboliky kraje jeho obyvateli i respondenty z jiných krajů Česka. Zjištěné poznatky o symbolickém

---

¹ Strategické a rozvojové dokumenty KÚ Libereckého kraje, Charakteristiky a analýzy ČSÚ, oficiální webové stránky KÚ a všech obcí Libereckého kraje.

potenciálu² (Bourdieu 1991) Libereckého kraje jsou nejprve konfrontovány s odrazem v jeho grafických symbolech. Pro posouzení vlivu výše vymezených prvků, ovlivňujících formování územní identity, na grafickou symboliku regionu jsou analyzovány znaky a loga regionálních organizací a institucí různých měřítkových úrovní.³ Největší pozornost je věnována analýze 171 obecních znaků.⁴ Na nich jsou vyhledány, rozříděny a sumarizovány motivy využívané obcemi v jejich grafické symbolice a následně jsou posuzovány důvody, význam i četnost jejich umístění ve znacích.⁵ Pro tuto část výzkumu jsou využity nejen znaky samotné, historické i novodobé (Registr komunálních symbolů PS PČR), ale především jejich významová ikonografie.⁶

Míra praktické využitelnosti obecního znaku a názor reprezentanta obecní komunity na vztah obyvatel ke znaku i na úroveň jejich ztotožnění se základním grafickým symbolem obce zjišťoval dopis rozeslaný zastupitelům všech obcí Libereckého kraje.⁷ Poznatky získané z 97 odpovědí na tři otevřené otázky (kde a jak je obecní znak využíván, jaký význam mu aktéři lokálního rozvoje přisuzují a zda mu obyvatelé rozumějí) jsou částečně sumarizovány, částečně je provedena komparace a klasifikace jednotlivých názorů. Závěry jsou základem pro posouzení míry využitelnosti komunálních grafických symbolů v konkrétních obcích a jejich významu v procesu formování územní identity. Analýza souboru všech obecních znaků a postojů aktérů místního rozvoje k nim byla motivována také snahou nalézt znaky, které by potvrdily (či vyvrátily), že se obecní znaky také podílejí na formování symbolického tvaru regionů různých měřítek.

Zjištěné informace jsou následně srovnávány s percepcí symbolů Libereckého kraje obyvateli kraje i ostatních oblastí Česka, aby byla zhodnocena míra shody regionálního vědomí (vnitřní regionální identita) obyvatel kraje s identitou regionu (image regionu, vnější regionální identita). Analýza vychází z databází výsledků tří průzkumů veřejného mínění realizovaných

---

² Výrazem symbolický potenciál označuje P. Bourdieu soubor všech prvků a jevů, které jsou vnímány nebo prezentovány jako symboly regionu.

³ Znak Libereckého kraje a dvě loga Krajského úřadu, 16 log mikroregionů a svazků obcí a 5 log místních akčních skupin, ale i 7 institucí na ochranu přírody a krajiny, 4 značek regionálních produktů a 9 příkladů log dalších v regionu působících organizací.

⁴ V Libereckém kraji je 216 obcí, z toho 171 užívá obecní znak.

⁵ Všechny znaky i loga jsou podrobeny důkladné heraldické i významové analýze, s pomocí významové ikonografie jsou jednotlivé užité prvky (tinkury, polcení znaku, figury atp.) rozříděny podle typu (krajinné, přírodní, historické atp., viz výše). Posuzován je stupeň jejich výpovědní, symbolické hodnoty, vztah k obci, v sumarizaci četnost a způsob užití.

⁶ Ta není součástí oficiálního popisu znaku, proto byla vyhledávána v regionálních periodikách, na webových stránkách obcí nebo zjišťována prostřednictvím dotazu na jednotlivé obecní úřady a na heraldickou kancelář Dauphin (S. Kasík). Ne všechny obce mají významovou ikonografii archivovanou. Problémem je i fakt, že mnohé obce mají znak významově i heraldicky chybný (nedostatek v práci autora návrhu), proto bylo třeba významy některých znaků korigovat, ev. „dešifrovat“ s pomocí doplňkového studia místních reálií.

⁷ Osloveny byly všechny obecní a městské úřady Libereckého kraje bez ohledu na to, zda již obecní znak užívají. Viz dopis představitelům obcí Libereckého kraje, květen a červenec 2014, viz příloha 9.

v rámci grantového projektu GA ČR č. P404/12/1112 (2012–2014).⁸ První, zaměřené na povědomí obyvatel Česka o Libereckém, Ústeckém a Karlovarském kraji provedlo Centrum pro výzkum veřejného mínění (dále CVVM) Sociologického ústavu AV ČR v prosinci 2012. Zaměřovalo se na subjektivní hodnocení vybraných krajů a mj. i na vymezení jejich nejtýpějších symbolů. V práci jsou dále využity výsledky šetření CVVM 2013 (Otázky sociální geografie pohledem české veřejnosti) a STEM MARK 2013 (Identita severozápadu Čech), z nichž jsou vytěženy odpovědi respondentů z Libereckého kraje. Výsledky šetření jsou porovnány s charakteristikou všech klíčových ukazatelů, jež mají vliv na formování územní identity kraje (především tedy krajinného rázu, přírodního bohatství a dědictví, historického odkazu, etnického, sociálního, kulturního i hospodářského vývoje i současného tvaru). Posuzována je rovněž míra využitelnosti sledovaného symbolického potenciálu pro posílení územní identity. Ta je na několika ilustrativních příkladech porovnána s reálným stavem, tj. s tím, jak jednotlivé obce Libereckého kraje (i další regionální organizace a instituce různých měřítkových úrovní) využívají významné lokální/regionální symboly a charakteristiky pro vlastní prezentaci.

V závěru jsou jednotlivé pohledy na symboly jako prvek formování územních identit v Libereckém kraji porovnány a zhodnoceny s ohledem na využitelnost ve formování a posilování regionální identity i image kraje, zjištěné výsledky jsou diskutovány v kontextu obecných východisek výzkumu.

---

⁸ Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PřF UK v Praze spolu s katedrou geografie PřF UJEP v Ústí nad Labem v souboru několika studií a výzkumů sleduje na příkladu tří krajů severozápadních Čech (Karlovarský, Ústecký a Liberecký) problematiku formování územních identit v oblastech s intenzivně přeměněnou krajinou. Analyzována je vnitřní i vnější regionální identita zájmových území, projekt usiluje také o posouzení potenciálu pro formování regionální identity a jejích proměn, sleduje její reprodukci v čase, mechanismy i procesy, jež ji ovlivňují, a aktéry (subjekty), kteří jsou jejími nositeli.

2. Obecná východiska výzkumu symbolického tvaru regionu

2.1 Symbolický tvar regionu jako nástroj formování regionu

Pro zhodnocení role symbolů a symboliky v procesu formování regionů, územních identit a symbolického tvaru jako součásti institucionalizace regionu je nejprve nutné vymezit základní teoretická východiska výzkumů „nové“ regionální geografie, diskutovat dosavadní výsledky studia regionů, územních identit, regionálních symbolů i symboliky a definovat klíčové pojmy, z nichž vychází a na něž navazuje empirická část práce.

2.1.1 Identita

Identita, tj. totožnost, ztotožnění (Filozofický slovník 2002) či shodnost, sounáležitost (Burke, Stets 2009) je dlouhodobě v různých úhlech pohledu středem zájmu mnoha vědních oborů. Přestože se pojem původně vztahoval jen k logice a matematice, od 17. století s ním začali pracovat také filozofové (J. Locke, D. Hume). Především pod vlivem empirismu se identita stala filozoficko-psychologickou kategorií, jejímž prostřednictvím začaly být diskutovány otázky osobnostního sebeuvědomování, emancipace člověka i individualizace společnosti (Roubal 2009). K filozofickému vnímání identity se v souvislosti s počátky rozvoje tzv. občanské společnosti a s procesem formování moderních národů připojuje na počátku 19. století politické chápání pojmu, záhy rozšířené i o pojetí sociologické, religionistické, antropologické, psychologické či etické. Všechny zmiňované společenské vědy studovaly (a studují) význam identity v procesu utváření a proměňování lidské osobnosti i v jeho odrazu na změny společnosti.⁹ Je nesporné, že hledání a prožívání identity významně motivují společenské jednání člověka i kolektivu. Dokáže-li se jedinec identifikovat s určitou institucí, sociální rolí nebo prostorem, kde žije (místo, region), posílí se nejen jeho přesvědčení o smysluplnosti objektu, s nímž se ztotožňuje, ale i subjektivní pocit sounáležitosti s ním, rozvíjí se sebepojetí osobnosti (Všeobecná encyklopedie 1999, 3. díl). Přes tuto jednoznačně vymezenou definici (nebo právě proto) jsou odborné diskuze o identitě či identifikaci značně rozpolcené, neboť různé společenskovední disciplíny nahlíží na uvedené pojmy odlišně, v přímé souvislosti s předmětem svého zkoumání. Od druhé poloviny 20. století, zejména po kulturním obratu („cultural turn“)¹⁰ se dokonce hovoří o nadužívání pojmu, spjatého i se

⁹ V pojetí sociologie identita individuální a kolektivní.

¹⁰ Kulturní obrat se definuje jako trend z přelomu 60. a 70. let 20. století, kdy se sociální a humanitní vědy stále více zaměřují na „měkké“ faktory (kulturní vlivy, individuality apod.; Aitken, Valentine 2009). S kulturním obratem se pojí i vznik „nové“ kulturní geografie (Barnett 2009). Kultura je věnována pozornost i v subdisciplínách sociálních věd (ekonomie, krajinná ekologie, historická a sociální geografie ad.). C. Barnett také tvrdí, že kultura se stává stále významnějším faktorem v běžném životě, hraje důležitou roli např. v ekonomických procesech nebo stojí za politickými, etnickými a dalšími konflikty.

zastřením či nepochopením jeho obsahu (Brunner 1987). Již v 70. letech 20. století, v souvislosti se zmíněným kulturním obratem a s ním spjatým důrazem na subjekt, postavili tzv. humanističtí geografové člověka do středu geografického vnímání, začali „*studovat Zemi jako domov lidí*“ (Tuan 1990; Daněk 2008, cit. in Bystřický 2011, s. 20).

Chápání identity se v souvislosti s globalizací a rozvojem multikulturní společnosti pluralizuje, zároveň se ale stále více potvrzuje nezbytnost vnímat individuální i kolektivní identitu jako fenomén, který se významnou měrou podílí na přetváření společnosti. Proto se v současnosti setkáváme s množstvím různých koncepcí a přístupů ke studiu identity (Roubal 2009), z nichž mnohé funkčně využívá i „nová“ regionální geografie (Henderson 2009). Ta vychází především z premisy, že identita je neustále se proměňující sociální proces, nepřetržitě konfrontovaný s různými sociálními aktéry (Paasi 1986, 2003, 2010), že je jedním ze zdrojů lidského poznání i jednání a zároveň má silný emoční náboj, propojující „*nitro člověka s diskurzivním vnějškem*“ (Barker 2006, s. 75). Vedle individuální identity, vyjádřené zařazením člověka do světa, v němž žije, je pro rozvoj společnosti i jednotlivce velmi důležitá také identita kolektivní (sociální, kulturní, etnická, náboženská), jež se s osobní překrývá a prolíná. Pro oba typy je zásadní čas i prostor, v nichž se utvářejí a z nichž vyrůstají, jsou shodné i nezaměnitelné, „spojují“ uvnitř a „rozdělují“ navenek (Heřmanová, Chromý a kol. 2009). Identita je dynamická a proměnlivá, je ovlivněna prostředím, do něž se narodíme, je formována a proměňována výchovou, vzděláním i životní zkušeností. Její projevy a podoby se vzájemně prolínají, ovlivňují a doplňují, ale i vylučují nebo popírají (Zich ed. 2003; Paasi 2009). Je typem „dialogické entity“, vzniká a rozvíjí se individuálně, ale vždy ve vztahu k druhým (Taylor 2001). Podstatou všech identit a významným mechanismem jejich formování a přetváření je geografická poloha regionu či perspektiva rozvoje stejně jako rozlišování „my“ vs. „oni“, relační vztah, který vyjadřuje současně vztah k sobě samému, odráží jedinečnost lidské bytosti, ale zároveň jej staví do vazeb k jiným lidem (Chromý, Janů 2003) a reaguje na lidskou potřebu někam, příp. k někomu patřit (Raagmaa 2001). Je odrazem vztahu k fyzickému prostředí v interakci s prostředím sociálním, v němž jedinec či skupina žije, odráží prostor se sociálním obsahem i sociální organizací prostoru. Má-li být identita správně analyzována a účelně využita, je třeba ji vždy vnímat komplexně. Tuto podmínku si uvědomuje „nová“ regionální geografie, zabývající se jednou z nejdůležitějších identit – vztahem člověka k žitému prostoru a vazbami územních komunit (Chromý 2003a).

2. 1. 2 Územní identita

V prostorovém kontextu je základním formujícím aspektem individuální i kolektivní identity vztah lidí k území, v němž žijí. Každý člověk je se svým „žitým prostorem“ přirozeně spjat, prožívá příslušnost k určitému území a politickému celku, k etnické i sociální skupině, příslušnost stavovskou či profesní i příslušnost k ideologii (Heřmanová, Chromý a kol. 2009; Semian 2010). Prostor, v němž probíhá každodenní život jedince, se svými specifickými přírodními a krajinnými, sociálními, ekonomickými či vývojovými podmínkami se tak stává základem pro formování územní identity a často bývá spojován s konceptem „sense of place“, tj. vnímání místa, příp. vnímání krajiny (Chromý 2003b; Tuan 1990; Vávra 2009; Siwek 2011).

V moderní geografii bývá prostor, v případě, že je sférou běžného života člověka, definován jako místo (Paasi 1986). To lze charakterizovat jako „domov“, individuální, dynamickou kategorii se specifickým významem („s narozením přichází a se smrtí odchází“). Vychází z osobní zkušenosti či vazby, není ohraničena a může v sobě zahrnovat rozličné hierarchické úrovně, od jednoho domu ke státu či kontinentu (Chromý 2003a).¹¹ Oproti tomu prostor, který je definován jako správně, etnicky, kulturně či jinak ohraničená územní jednotka, bývá označován jako region (Heřmanová, Chromý a kol. 2009), v nižším hierarchickém měřítku mikroregion či lokalita. Je kategorií obecnou, objektivní a kolektivní, zahrnující v sobě např. aspekt geografický, historický, kulturní, jazykový, sociální. Region je prezentován specifickými a sjednocujícími aspekty, jeho existence (v porovnání s místem dlouhodobá) je úzce spjata se společenským působením, je vnímán jako dílčí geografický systém s „kolektivním rozměrem“ (Heřmanová, Chromý a kol. 2009; Vávra 2009; Siwek 2011). Každý region je sociální konstrukcí (Paasi 2010), proto může být společností nejen budován či přetvářen, ale také dekonstruován (Paasi 2010; Berger, Luckmann 1999).¹²

Místo i region lze (spolu s časem) bez nadsázky označit za základní pilíře regionální identity, která jako součást sociální identity (Paasi 2010) vyjadřuje míru sounáležitosti lidí s prostorem. Je obrazem regionu v myslích jeho obyvatel, ale i těch, kteří region navštěvují, anebo jej znají pouze zprostředkovaně (Heřmanová, Chromý a kol. 2009). Zároveň je i odrazem komplexně pojaté prostorové a časové kontinuity změn v daném prostoru (Vencálek 1998). Územní identita má klíčový význam pro vývoj a proměny regionu, proto jí v posledních desetiletích (od 80. let 20. století) věnuje regionální geografie mimořádnou pozornost (Claval 2007). Její snaha o pochopení vztahů mezi prostorem a člověkem položila základ současného chápání významu územní identity. Dnešní „nová“ regionální geografie nejen hodnotí regiony ve smyslu

¹¹ I místo ale může mít kolektivní rozměr či význam pro územní komunity. Např. hory Říp či Blaník jsou významným místem pro celý národ, hora Ještěd pro celý Liberecký kraj (viz níže).

¹² Formování regionu je úzce spjata i s politickými záměry, kdy jsou některé regiony posilovány, jiné oslabovány. Příkladem může být konstituování krajů v Česku po roce 2000 a s ním související změna (ztráta) funkcí okresů.

etnických, historických, sociálních nebo správních konstrukcí, ale studuje i proces jejich utváření, reprodukce či zániku. Posouzení významu, proměn i intenzity územní identity přispívá k pochopení procesu rozvoje (i stagnace či zániku) regionu a napomáhá k vytyčení strategií regionálního rozvoje (Zimmerbauer, Paasi 2011; Raagma 2002).

V souvislosti se společenskými změnami na přelomu 80. a 90. let 20. stol. a s integračními a globalizačními procesy přelomu tisíciletí vzrůstá v naší společnosti nejen potřeba sledovat teoretická východiska i praktické dopady identity (Heřmanová, Chromý a kol. 2009), ale do popředí vystupuje i nutnost výzkumu úlohy menších územních celků při formování identity jednotlivce či skupiny obyvatel a zpětně vliv člověka na proměny regionu (neoregionalismus). Stále zřetelněji se ukazuje, že územní identita, prezentovaná jak „image“ regionu, tak i jeho kolektivním vědomím a identifikací jedince s místem či oblastí, kde žije, hraje ve vývoji společnosti nezastupitelnou roli (Heřmanová, Chromý a kol. 2009; Chromý a kol. 2011). Podporuje společenský i ekonomický rozvoj území a územních komunit (a sama je jimi utvářena), je nástrojem k moci i jistou „obranou“ proti globalizaci a současně jako motivující faktor podporuje začlenění regionu do širších struktur bez ztráty identifikačních specifik (Vencálek 1998). Vědomí sounáležitosti obyvatel s územím, proces institucionalizace regionu (Paasi 1986), formování a posilování územní identity významně posilují pozici i zakotvení regionu v širších strukturách a tím přispívají k jeho rozvoji a stabilitě. Region, který se může pochlubit vedle přírodního a kulturního bohatství a odkazu také pevnými ekonomickými základy, sociální stabilitou a silným kolektivním vědomím, má předpoklady k dynamičtějšímu rozvoji, má otevřenou cestu k hospodářské i společenské úspěšnosti (Siwek, Bogdová 2007). Ne všechny uvedené složky jsou však nezbytnými podmínkami utváření územních identit, ty se v závislosti na některém z výše uvedených znaků mobilizují i v nevyspělých, periferních oblastech (Havlíček, Chromý, Jančák, Marada 2005).

Jak již bylo uvedeno výše, právě „žítý“ prostor, tj. nejen společnost, ale i region jako sociální konstrukt utváří a ovlivňuje svou institucionalizaci a identifikaci. Ten je (ve vztahu k lokalitě) v současnosti velmi rozmanitý a podstatně složitější než v minulosti. Zatímco historickogeografické studie charakterizují středověkého člověka jako bytost primárně spjatou s místem, kde se narodila, v industriální společnosti (19. století) se již v souvislosti se změnou životního stylu rámcem identity rozšiřuje (Hroch 1986). Prostorová identita se pak podle některých teorií v době postindustriální v souvislosti s globalizací částečně vytrácí (Roubal 2003; Raagma 2002; Knight 1982, cit. in Semian 2010). Tomuto tvrzení ovšem odporuje dosud zcela přirozená touha člověka „někam patřit“, která společně s historickými kořeny jedince i kolektivu a s emotivními vazbami k prostředí, v němž člověk (společenství) žije nebo z nějž

pochází, utváří územní identitu.¹³ A přestože (nebo právě proto že) si v mnoha ohledech různé úrovně územní identity konkurují (např. místní vs. evropská) a mnohdy se i vylučují (Vlachová, Řeháková 2004), je v dnešní době nepopiratelná nutnost posilování místní identity, neboť právě ona hraje primární roli v utváření individuálního i kolektivního vědomí (Heřmanová, Chromý a kol. 2009) a přispívá tak k rozvoji regionu (Blažek 2012). Vědomí významu formování územních identit podporuje její odborné vymezení, situační výzkum a analýzu v jednotlivých regionech, mnohaúrovňovou komparaci i zobecnění, jehož závěry mohou významně přispět k řešení řady výzkumných hypotéz i problémů regionálního rozvoje. Znalost územní identity by měla být pevnou součástí regionálního plánování a rozvoje, měla by být využita v každodenní praxi řízení, správy i prezentace regionu (regionální marketing, regionální branding, viz níže). Přestože je mnohdy obtížné posoudit, co konkrétní identita obsahuje a jak skutečně ovlivňuje začleňování regionů do prostorové struktury, může její znalost pomoci při překonávání socioekonomických i sociokulturních problémů (Keating 1998).

Identity bývají cíleně mobilizovány za účelem posílení vztahu sounáležitosti, mají vliv také na fungování regionů. Územní jednotky s bohatou historií mají obvykle výraznou suverenitu institucí, ekonomickou sílu i pevnou regionální či lokální identitu (Putnam 1993). Identita ovlivňuje i politické myšlení obyvatel, jejich společenské postoje a aktivity, může být impulsem (ale i brzdou) vzdělání i sociální a hospodářské stability, má vliv na fungování územní správy (Raagma 2002; Semian, Chromý 2014). Rozdíly v úspěšnosti regionálních vlád jsou rozpoznatelné společenskou elitou i běžnými občany, odstranění regionálních disparit je zájmem mnoha odborníků (Putnam 1993; Hampl 2014). Prosperující region využívá sociální kapitál (Bourdieu 1980, 1991) k angažovanosti obyvatel na místním dění i k mobilizaci a posilování identit (a souběžnému oslabování jiných).¹⁴ Účast na rozvojových a plánovacích procesech posiluje pocity „my“ a „naše“ a motivuje k přijetí odpovědnosti za region (Putnam 1993; Chromý a kol. 2011). Individuální a kolektivní rozměr prostorové identity tedy bezprostředně ovlivňuje regionální milieu. Územní identita je rovněž významným politikem (regionální politické hnutí může působit nad rámec svého území, identifikují-li se s ním obyvatelé dalších regionů), ale také součástí a prostředkem regionálního marketingu (viz níže) i „vnější mírou reputace místa,“ tj. jeho image (Bystřický 2011, s. 23).

---

¹³ I přes výrazný globalizační tlak územní identita stále tvoří konstitutivní složku každé osobnosti a přispívá v kolektivní dimenzi k renesanci regionalismu i lokálních aktivit (Heřmanová, Chromý a kol. 2009), neboť je primárně spjata s emoční složkou a subjektivním vnímáním žitého prostoru.

¹⁴ Tento proces může probíhat zcela přirozeně, ale lze jej vést i jako cílenou akci prostřednictvím mocenských vztahů (např. při odstraňování zdroje negativní identity).

2. 1. 3 Regionální identita, institucionalizace regionu

Územní identita, vyjadřující vztah jedince k prostoru, v němž žije, jímž je částečně formován a jež zároveň sám svými aktivitami i postoji ovlivňuje, bývá nejčastěji definována termínem regionální identita. Tento pojem lze vyjádřit prostřednictvím několika dimenzí. Z identifikace člověka s regionální komunitou a s regionem vychází tzv. regionální vědomí (regionální identita obyvatel), z vnějšího i vnitřního, subjektivního i objektivního obrazu regionu je utvářena identita regionu. Ta společně s regionálním vědomím tvoří komplex regionální identity (Paasi 1986),¹⁵ přičemž tato je zpětně jen jednou z dimenzí identity člověka i kolektivu (Dufková 2010). Regionální identitu jednotlivce lze vnímat jako projev ztotožnění člověka s určitým územím, jako „*vztah jedince k regionu a mentální reflexi regionu v mysli a paměti jedince*“ (Heřmanová, Chromý a kol. 2009, s. 111), který se opírá především o subjektivní zkušenost a pocity. Individuální regionální identita vychází ze čtyř základních principů, které člověk využívá k tvorbě vlastní identity: odlišení se od ostatních na základě žitého prostoru, vědomí kontinuity vlastního života v místě, hrdost na místo, kde člověk žije, a uspokojení potřeb skrze místo (Gustafson 2001, cit. in Chromý 2003a). Jedinec si na základě svých potřeb vymezuje životní prostor, vedle místa k tomu potřebuje i společnost; s postupujícím časem se tedy identifikuje nejen ve vztahu k území, ale i komunitě, která zde žije (Zich ed. 2003).

Zpodobněním či ztotožněním více individuálních regionálních identit vzniká regionální vědomí, založené na spolužití lidí v regionu, na společných kulturních tradicích, historii i společných plánech. Pro jeho tvorbu jsou nezastupitelné principy vymezené M. Keatingem: „*1. kognitivní, jak si lidé uvědomují region a jeho limity jako nutnost pro odlišení od ostatních; 2. emocionální, jak lidé cítí region a stupeň, na jakém poskytuje rámec pro společnou identitu; 3. instrumentální, jak je region využíván pro mobilizaci společných akcí k dosažení politických a jiných cílů*“ (Keating 1998, Paasi 2002; cit in Semian 2010, s. 26; Bystřický 2011). Regionální identita obyvatel je tak výslednicí prožitku pospolitosti komunity a vnímání specifik i odlišností regionu. Stejně jako v případě identity jedince je pro ni velmi důležité formování v čase, přičemž důležitější než přítomnost je minulost, uchovávaná v tzv. kolektivní paměti (Halbwachs, Namer, Jaisson eds. 2009; Heřmanová, Chromý a kol. 2009). Proti tomu identita regionu nevychází z regionálního vědomí obyvatel, ale je spíše obrazem regionu v myslích jeho obyvatel, ale i těch, kteří region pouze navštěvují, anebo těch, kteří jej znají pouze zprostředkovaně (Heřmanová, Chromý a kol. 2009).

Jak již bylo uvedeno výše, formování regionální identity úzce souvisí s procesem institucionalizace regionu (Paasi 1986). V jeho průběhu lze rozlišit čtyři stádia, jež mohou

---

¹⁵ Jednotlivé dimenze přehledně definovány A. Paasim, z jeho modelu vychází i schéma dimenzí regionální identity P. Chromého (Paasi 2009; Heřmanová, Chromý a kol. 2009).

probíhat současně, nemusí být ukončena a nemusí na sebe ani přímo navazovat. Region zpravidla nejprve získává prostorový tvar, jsou vymezeny jeho hranice (např. na základě hranic historických zemí, etnologicko-kulturních vazeb, administrativně i percepčně; Semian 2012; Šerý, Šimáček 2012). Ve druhé fázi institucionalizace se vytváří symbolický tvar regionu, prezentovaný názvem, symboly, historickým odkazem, ale i mytologií a budováním image regionu (Semian 2012; Šifta 2013; Sörlin 1999). Ve třetí fázi institucionalizace vznikají regionální instituce a organizace, např. samospráva, média, školy, muzea, informační centra, rozvojové agentury, mikroregionální a regionální sdružení obcí apod. (Kašková 2013). Ve čtvrté fázi již je region pevně zakotven jak v prostoru, tak ve vědomí obyvatel a má jasně vymezenou roli i ve vyšších socioprostorových strukturách, např. v rámci kraje, státu, EU (Passi 2009; Heřmanová, Chromý a kol. 2009; Šifta 2012).

Někteří geografové (Zimmerbauer 2011; Raagma 2002) rozšiřují Paasiho teorii o tzv. pátou fázi, odrážející stav regionu po ukončení institucionalizace. Jejich nástin dalšího možného vývoje regionu dokládá, že ani po „trvalém“ zapsání do obecného povědomí nezůstává region, chápaný novou regionální geografii jako proces, neměnný. V lepším případě se dále obnovuje, renovuje a fyzicky i symbolicky transformuje v přímé závislosti na měnících se podmínkách (ekonomických, sociálních, kulturních aj.), v horší variantě dochází k tzv. deinstitucionalizaci a v nových podmínkách (např. změna územní správy) region zaniká, mizí z regionální struktury. Přesto zůstává v myslích lidí podobně jako jeho hranice – reliktní nebo historicko-geografická (Chromý 2000, 2004). Identita je v čase proměnlivá, proto deinstitucionalizaci, vyvolané především vnějšími vlivy (rozhodnutí vyšších správních struktur), čelí dříve nebo později všechny regiony, jež musí přizpůsobovat, restrukturalizovat či transformovat svou identitu (vnitřní i vnější) dle aktuálních společenských podmínek. Významy regionů se mění pro společnost (politické změny), pro komunity (motivace, kompetence) nebo pro jedince (mobilita atp.). Regiony se silnou identitou ale nemusejí i přes ztrátu postavení v regionální struktuře zaniknout („ghost regions“), mění se pouze charakter jejich vymezení.¹⁶

V souvislosti s procesem institucionalizace regionu a s ohledem k historickému vývoji lze rozlišit několik základních typů regionální identity (vazeb mezi regionem a regionálním vědomím): 1. regiony, které dosáhly suverenity, s následným formováním identity, 2. regiony s tradiční identitou, které nemají plnou suverenitu, 3. regiony se „ztracenou“ identitou, 4. regiony účelově institucionalizované, využívající tradiční identitu v jiném významu (Chromý 2003a).¹⁷ Všechny typy jsou v čase a prostoru proměnlivé a mohou se prolínat i lišit,

---

¹⁶ Příkladem může být slučování obcí ve Finsku v roce 1970 (Zimmerbauer 2011).

¹⁷ Vedle zde užitě typologie užívá „nová“ regionální geografie i další dělení. Podrobněji viz Chromý, Kučerová, Kučera (2009).

např. v souvislosti s aktuální ekonomickou či politickou pozicí regionu nebo intenzitou míry sounáležitosti lidí s regiony různých měřítek (Paasi 2004).

Regionální identita se utváří pod vlivem působení obecných i specifických (prostorově i časově omezených) procesů (Chromý, Kučerová, Kučera 2009), je také generačně rozdílná (Zich ed. 2003). Má dvě základní dimenze: regionální vědomí, tvořené identifikací obyvatel s regionem a územní komunitou, a identitu regionu. Z hlediska prezentace území lze rozlišit identitu objektivní (vědecká), vycházející především z hodnocení podmínek, a subjektivní, tzv. image regionu (vnímání sebe sama a jiných, asociace, zkušenosti, prožitky, postoje, mýty, prekoncepty¹⁸). Intenzita regionální identity a její proměny v čase se odrážejí v postavení území v rámci vyšších socioprostorových struktur a přímo ovlivňují image a percepci regionu, uvnitř i vně (Siwek 2011).

Formování regionální identity i image regionu jsou v podstatě identické procesy. Hranice regionu, regionální symboly i instituce jsou produkovány během formování jak vnitřní, tak vnější identity (Paasi 2003). Regiony jsou tak vytvářeny především svými reprezentacemi a symbolizací specifík a unikátností, jedinečností a nezaměnitelností, které posilují jejich vnitřní jednotu a zároveň je odlišují vůči „vnějšku“ (Duncan, Ley 1993). Zatímco regionální identita je konkrétní, založená na komunitě a vztazích v ní, identita regionu je abstraktní, symbolická, založená na prezentaci regionu, obě se ale vzájemně překrývají (Zimmerbauer 2011).

Hlavními prvky regionálního vědomí a identity jsou názory a pohledy týkající se ideje a vize regionu, jeho hodnocení i symboliky (Bucher 2012). Idea vyjadřuje přesvědčení o hodnotě a významu regionu. Obyvateli i jeho návštěvníky mu jsou přisuzovány specifické vlastnosti, obyvateli regionu většinou pozitivně hodnocené. Ti se snaží svou vizi o regionu formulovat, vytvářet, zachovat, posilovat, rozvíjet i využívat, ať již k odlišení, tak k prospěchu regionu. K tomu napomáhá také vyjádření specifík území v jeho symbolice. Změní-li se podmínky, v nichž se regionální identita dosud utvářela, mění se i její charakter a intenzita. U socioekonomických a sociokulturních podmíněností je proměnlivost přirozená a odpovídá aktuální pozici společenství v procesu společenských transformací (vliv generační proměny, reflexe integračních a globalizačních tendencí ap.). Dojde-li však v regionu např. ke ztrátě nositele historické paměti (v souvislosti s demografickými proměnami, oslabením tradic nebo přejímáním cizích kulturních vzorů), identita se redefinuje, slábne nebo mizí (Chromý 2003a). Může docházet i k pomyslnému konfliktu identit, kdy identita regionu vypovídá o specifických projevech původních obyvatel (Conzen ed. 1990) a symbolech (Cosgrove, Daniels eds. 1988),

---

¹⁸ Prekoncepty jsou předsudky nebo představy, jež si lidé o regionu utvářejí nejen na základě vlastní zkušenosti, ale i prostřednictvím médií, školy atp.

jimž nově přichozí obyvatelstvo přisuzuje jiné významy. V dichotomii „my“ vs. „oni“ se s nimi neidentifikuje, interpretuje je jinak nebo je zatracuje (Moore, Whelan eds. 2007). To lze předpokládat ve všech přesídlených oblastech. Při utváření regionální identity jsou podstatné i podmíněnosti přírodního charakteru (specifika krajiny). Proto i nově kolonizované oblasti jsou si podobné v tom, že první, s čím se noví osídlenci identifikují, je právě přírodní složka fyzického prostředí (Šifta, Chromý 2014). Až následně se v utváření regionální identity uplatňují historické, socioekonomické nebo kulturní prvky, fyzické prostředí je obdařeno sociálním obsahem. Regionální identita i identita regionu (image) mají kolektivní aspekt, jsou sociálním konstruktem sdíleným širokou veřejností (Zimmerbauer 2011) a tak je třeba je chápat a posuzovat, i když regiony samozřejmě mají též svou objektivní (fyzickou, materiální) strukturu, která existuje bez ohledu na to, jakým způsobem je region reprezentován, zobrazován, vyjádřen či prožíván (Popper 1972; Niiniluoto 1999, cit. in Zimmerbauer 2011). Identita regionu může být tvořena iniciativou „zevnitř ven i zvnějšku dovnitř“ regionu, jedná se však o obousměrný, komplexní, dlouhotrvající proces, jehož úspěšného završení není jednoduché dosáhnout (Zimmerbauer 2011).

2. 2 Podstata symbolického tvaru regionu

V procesu institucionalizace regionu je důležitá fáze vytváření jeho symbolického tvaru. V jejím průběhu dostává území své jméno, je vytvářena regionální symbolika, vycházející většinou z historické paměti území i současné reality (Heřmanová, Chromý a kol. 2009). Region získává svou „symbolickou podobu“, stává se vůči jiným identifikovatelný nejen prostřednictvím prostorového vymezení, ale i prostřednictvím historických kořenů, kulturních specifik a tradic. Formuje se kolektivní paměť regionu a ten již nabývá podobu socioprostorové jednotky. V procesu utváření symbolického tvaru se prosazuje celá řada kulturních, společenských, politických, ekonomických, objektivních i subjektivních složek a faktorů, které spoluutvářejí obraz regionu a které se podílejí na utváření regionálního vědomí, tedy vnější i vnitřní regionální identity (Chromý 2009).

2. 2. 1 Symbol

Pro analýzu symbolického tvaru regionu je třeba nejprve vymežit, co může být jeho symbolem, jaká je povaha regionálních symbolů a jakou roli hrají při utváření územní identity.

Symbol lze definovat jako názorný znak s bohatým významem či tradicí, který má často silný emotivní náboj i „sílu“ udržovat pospolitost lidské skupiny, evokovat její výlučnost a společné kořeny (Všeobecná encyklopedie 1999, 7. díl). Prezentuje se jako grafické, obrazové nebo slovní naznačení myšlenky, je vyjádřením jevu v přeneseném významu. Termín symbol je

odvozen z řeckého *syμβάλλειν* (spojování).¹⁹ Na rozdíl od znaku, který přímo zastupuje význam sdělení, symbol vyjadřuje zastoupení nepřímé²⁰ (Connel 2008). Často plní úlohu poznávacího znamení, je nositelem skrytého smyslu, jenž je pro skupinu uživatelů zřejmý a spojující (Bourdieu 1991). Symboly, vznikající již od dob prehistorických, mají různé podoby. Nejrozšířenější je grafická (ideogram, značka, matematický symbol, logo, znak), četně jsou zastoupeny i symboly slovní (pozdrav, frazémy, jména a názvy), obrazové (fotografie), prostorové (hora, památný strom, stavební dominanta, ale také gesta) či abstraktní (příslušnost k etniku, náboženství, ideologickému proudu atp.). Velmi různorodý je význam symbolů. Zatímco některé mají ustálený, celosvětově rozšířený význam,²¹ jiné mají více významů, většinou podle toho, jak byly v minulosti užívány.²² Nejpočetnější jsou symboly se specifickým, ne vždy snadno pochopitelným či jednoznačným významem.²³ Význam některých symbolů je již zcela zapomenut, oproti tomu další symboly jsou relativně mladé a mají pouze novodobý význam.²⁴ Smysl jiných symbolů se v průběhu dějin změnil.²⁵ Všechny významové roviny jsou však prostoupeny základním posláním symbolu jako prostředku spojení, komunikace a prezentace lidské zkušenosti nebo dojmu (Connel 2008; Monnet 2011). Symbol je něco, co spojuje, zprostředkovává, sděluje a přitom překonává neomezenou vzdálenost. Je to hmotná, viditelná věc, která vyjadřuje nehmatatelné a neviditelné, která znamená hodnotu (Caillois 1938, Eliade 1952, Chevalier 1969; cit in Monnet 2011).

Vlastnostmi znaků a symbolů se zabývá sémiotika (sémiologie), teorie znaků a znakových soustav, která zkoumá symboly z hlediska syntaxe (vztahy mezi znaky), pragmatiky (vztah mezi znakem a uživatelem) a sémantiky, oboru, který studuje jazykový a věcný význam symbolů (Všeobecná encyklopedie, 7. díl). Při studiu role symbolů v utváření symbolického tvaru regionu je sémiotika velmi důležitou disciplínou, s jejíž pomocí lze sledovat kauzalitu utváření regionálních symbolů, jejich obsahové a významové proměny i vztah aktérů k symbolice daného místa/území.

---

¹⁹ Symbola byla původně rozbitá deska (střep), smlouva či text rozlomený na několik částí, aby bylo zajištěno jeho utajení, aby bylo zabráněno jeho zneužití (Connel 2008).

²⁰ Např. slovo strom je znakem lesa, ale symbolem rodokmenu, grafická značka slunce je znakem planety, ale symbolem světla nebo dne.

²¹ Spirála je od pravěku symbolem síly, vývoje, kontinuity a pohybu, lebka symbolem smrti a pomíjivosti, holubice je symbolem smíření a záchrany.

²² Kříž je symbolem trestu, utrpení i celého náboženského systému, slunce symbolem světla, štěstí, dne i jasné oblohy.

²³ Např. ryba je v obecném výkladu symbolem mlčení, ve specifickém je symbolem křesťanů, podobně jako řecká písmena alfa a omega, symbol začátku a konce.

²⁴ Jen historici vědí, že ibis byl ve staroegyptské mytologii symbolem moudrosti nebo že keltská spirála označovala migraci. Novodobým symbolem jsou např. olympijské kruhy, ale i prostý otazník.

²⁵ Hinduistická svastika, původně symbol štěstí, je v moderní době jako zneužitý symbol spojena s nacismem. Keltský trojlístek označující tři podoby boha Odina převzali křesťané jako symbol Nejsvětější trojice.

2. 2. 2 Symboly a symbolika regionu

Jak již bylo uvedeno, symboly hrají při utváření územní identity klíčovou roli. Každé fyzické i sociální prostředí je jimi reprezentováno, umožňují a usnadňují chápání reality i interakci všech aktérů (Burke 2004). Pomocí symbolů jsou zprostředkovávány vztahy mezi prostorem, mocí a identitou. Konkrétní součást místa či regionu²⁶ (socha, budova, řeka, jméno) se v okamžiku, kdy je obdařena významem, stává nositelem či zprostředkovatelem myšlenky, pocitu či hodnoty a proměňuje se v regionální symbol. Pro obyvatele daného prostoru získává přenesený, emotivní význam a tím přispívá k utváření identity územní komunity a následně i k utváření image lokality (Monnet 2011). Regionální symbol, je-li sdílen většinou, zůstává pro obyvatele rozpoznatelný, protože vyrůstá z konkrétní skutečnosti, předmětu či místa, které jsou většinou nezávislé na významu, jenž jim byl společností přidělen,²⁷ a zároveň obyvatele spojuje.

Každé místo má svůj „obsah“, který lze symbolicky vyjádřit, záleží na tom, jaký smysl tento obsah získá historickým a společenským vývojem, v němž se symbolický význam tvoří (například továrna může současně být symbolem pokroku, výroby a zaměstnanosti, ale také vykořisťování nebo znečištění životního prostředí, nezaměstnanosti a ekonomického úpadku), vždy ale platí, že místo má svůj specifický symbolický rozměr (Monnet 2011).

Symbolika (soubor symbolů) je jedním z hlavních faktorů, který spoluutváří *genius loci*, protože obdařuje prostor názvem, spoluutváří jeho identitu, dává mu konkrétní hodnotu a význam a podílí se na formování specifického vztahu obyvatel k žitému prostoru. Její účinnost je přímo úměrná tomu, jak dalece je její objektivní vize založena na realitě. Symbolika regionu nemůže vznikat „ex nihilo“, ale vždy musí vyrůstat z prvků, jimiž již region disponuje, musí využívat specifika a unikátnosti regionu a zároveň se musí vymezit, odlišit od ostatních, sousedních regionů (Bourdieu 1991). Symbolika regionu vždy tvoří součást mocenských vztahů v oblasti, a proto bývá ovlivňována či pozměňována různými regionálními aktéry. Některé zásahy do „tradiční“ symboliky mají pozitivní, jiné (bez ohledu na to, zda jsou cílené či nevědomé) negativní dopad nejen na život v regionu, ale i na jeho identitu a image.²⁸

V regionální symbolice hraje významnou roli veřejný prostor a právě na něj se ve vysoké míře zaměřují zásahy „veřejné moci“. Její aktéři usilují o zvýraznění a „zdokonalení“ místa/regionu

---

²⁶ Místem je v regionální geografii označována konkrétní, většinou maloplošná osídlená lokalita (např. obec), region je pojmem významově nadřazeným (sdružení obcí, kraj apod.; Monnet 2011).

²⁷ Tím se liší od znaků, značek a frazémů, jejichž původní význam se stírá, viz dopravní značky, pozdravy ap.

²⁸ Zatímco necitlivý zásah do krajinného rázu (např. těžba čediče na Tlustci, hranice ORP Česká Lípa a Liberec), nekompetentní přestavba architektonické dominanty (obchodní dům Ještěd v Liberci) nebo neodborné přejmenování místa (české názvy německých obcí po roce 1945) identitu oslabují (resp. jí dávají negativní náboj), jiné přispívají k jejímu posílení. Za všechny jmenujme např. nové obecní znaky přijaté po roce 1990 nebo výraznější sepětí rozvojových programů příhraničních regionů s potlačovanými a téměř zapomenutými německými zvyky či pověstmi.

různými cestami. K těm přijatelnějším patří renovace veřejných prostranství, obnova fasád městských domů či výstavba nových parků, k méně citlivým (a někdy ničivým) výstavba nových veřejných budov, jež se mají stát symbolem prosperity, „modernosti“, síly a moci, ale jež často nerespektují architektonický ráz místa a neplní ani v místě či regionu potřebnou funkci. Činnost orgánů veřejné moci v prostoru téměř vždy posiluje jejich pozici z pohledu široké veřejnosti a v tomto ohledu manipuluje symbolem místa. „Nová“ regionální geografie dokonce někdy diskutuje pojem „symbolický kapitál“ (Monnet 2011).²⁹

Protože je symbolika místa úzce spjata se sociálními a mocenskými vztahy a vazbami v regionu, v souvislosti s jejich proměnou se význam symbolu přetváří a zprostředkovaně může vést až k proměně územní identity. Například v oblastech, kde byla silná institucionální autorita církví, bývaly kostely a kláštery výraznými symboly veřejné moci, v současnosti je ale křesťanství v prostoru přítomné spíše ve formě historického a kulturního dědictví. Sakrální stavby zůstávají silnými symbolickými místy na úrovni vesnických komunit i vyšších správních celků, jejich význam se však posouvá do kulturní a historické roviny (Monnet 2011).³⁰

Většina regionálních symbolů vychází z tradic místa, odráží jeho jedinečnosti a specifika a zdůrazňuje význam a suverenitu oblasti, kterou symboly reprezentují (ať již se jedná o obec, mikroregion nebo kraj). S jejich pomocí se lidé se svým regionem snáze identifikují, současně symboly slouží k jeho vnější prezentaci (Chromý 2009). Silnější význam mají symboly pro obyvatele z nejbližšího okolí (např. v případě prostorových symbolů), slabší pro lidi ze vzdálenějších míst. Výjimku tvoří symboly, jež svým významem přesáhly hranice regionu a získaly vyšší, např. národní význam,³¹ nebo symboly srozumitelné těm, kdo již v regionu nežijí.³² Diferencovaná je i emoční zaujatost nebo schopnost symbolu rozumět (Monnet 2011). Symbolem se může stát jen ten prvek, který má pro obyvatele emoční náboj, který odráží jejich vztah k místu, ztotožňuje je s „domovem“. Pro člověka je důležitější než racionálně přijatý symbol ten, který vystihuje jeho vnitřní pocity (lásku k místu/lokalitě) a který posiluje subjektivní dojem výlučnosti místa, kde např. jedinec strávil dětství, kde má rodinu, přátele, kořeny, nebo místa/lokality, na které je hrdý, i když vnímá i jejich nedostatky (lásku k místu označuje geograf Yi-Fu Tuan pojmem „topophilia“; Tuan 1990). Posun ve vnímání symbolu je

---

²⁹ Přehled zásahů ze strany orgánů a institucí vykonávajících veřejnou moc při tvorbě symbolických míst ukazuje tři váhy intervence: 1) vytvoření nových měst; 2) definice veřejného prostoru (zejména formou náměstí a širokých ulic); 3) výstavba monumentálních staveb (paláce, kostely, ministerstva, stadiony, atd.).

³⁰ Důkazem je v Česku situace v dosídleném, sekularizovaném pohraničí, kde prudce klesl počet farností a kde mnoho církevních staveb zchátralo nebo bylo necitlivě přebudováno. V posledních 20 letech byly četné sakrální památky obnoveny, i když se počet věřících a církevních institucí téměř nezvýšil, ba naopak snížil.

³¹ Např. hora Říp, postava Krakonoše atp.

³² Pro mnohé odsunutě Němce mají symboly v českém pohraničí stále hluboký význam (např. poutní místo v Hejnicích), zatímco pro místní obyvatele (dosídlence) významné být nemusejí.

spojen i s časovými proměnami hodnotové orientace společnosti (např. hrad nebo přehrada jsou symboly, které mění své významy v závislosti na úhlu pohledu osoby, jež zvažuje jejich pozici v konkrétním historickém kontextu), symbol se může stát i předmětem střetu zájmových skupin (např. spor o význam „německých“ symbolů v dosídlených oblastech nebo ambivalentní vztah k symbolice z dob totality).

Symbolika místa je za všech okolností zásadní pro utváření regionálních vazeb, dává nezaměnitelný rozměr společenské realitě i prostoru, ať již byl člověkem vytvořen nebo jím je využíván. Může však být i zdrojem konfliktů, např. při rozdílné interpretaci či při odlišném vnímání svých významů různými komunitami (Monnet 2011, Zimmerbauer 2011).

2. 2. 3 Typy regionálních symbolů

Symbolem území se stávají především ty prvky, které jsou pro ně specifické a které je odlišují od jiných oblastí. Struktura symbolů, která by měla výstižně charakterizovat území, se vytváří postupně a pevnou se stává až tehdy, jsou-li jednotlivé symboly emočně přijaty obyvateli regionu, stávají-li se pro ně „ikonami“, s jejichž pomocí se mohou se svým žitým prostorem identifikovat. Místní organizace se pro změnu prostřednictvím symbolů mohou profilovat jako regionální (Semian 2012). Regionální symboly mají zásadní význam pro pocit sounáležitosti obyvatel žijících uvnitř regionu i pro identifikaci daného regionu lidmi zvnějšku (Hospers 2011). Zároveň jsou „páteří“ druhé fáze institucionální regionalizace regionu, základem pro vybudování jeho symbolického tvaru (Paasi 1986).

V geografii jsou symboly regionů, ať už přírodní, krajinné, kulturní, historické nebo sociokulturní různě popisovány, zobrazovány, klasifikovány i prezentovány. Koncept regionální identity se skládá ze symbolických prvků regionu, které jsou často zjednodušovány, jejich význam je redukován dle použité klasifikace, reprezentace, způsobu jejich vyjádření nebo zobrazení (Zimmerbauer 2011). Vedle názvu, který je sám o sobě specifickým symbolem území,³³ patří k dominantním symboly přírodní (fyzickogeografické prvky) a krajinné, jež odrážejí fyzické prostředí se sociálním obsahem (ve smyslu interakce člověk–krajina, společnost–příroda). S krajinou a přírodou se člověk identifikuje nejdříve (Šifta, Chromý 2014), proto je pochopitelné, že právě tento typ symbolů je velmi frekventovaný. Symbolem kraje se často stávají nejvyšší hory nebo významné vrcholy, skalní útvary, jeskyně, rašeliniště či vodní plochy a toky. Krajinné dominanty tvoří výrazný potenciál pro formování územní

---

³³ Název plní hned několik funkcí: dává regionu individuální charakter a tím zaručuje jeho identifikaci, určuje jeho historickou kontinuitu nezávisle na změnách jeho prostorového vymezení, vyčleňuje území regionu (Bucher 2012; Chojnicki 1996), je pojátkem s minulostí (Chromý 2003a). Jméno území identifikuje, konkretizuje, dává mu „tvář“, pro obyvatele je synonymem „domova“, má tedy i silný emoční náboj. Znalost etymologie názvu evokuje historický odkaz místa i jeho „symbolické předurčení“ (Frýdlant – pokojná země, Liberec – bohatý kopec).

identity, často jsou známy za hranicemi regionu (např. jako turistický cíl reprezentující území), jsou spjaty i s tradicemi místa nebo s lokálními pověstmi či písněmi, které samy tvoří další symboly. Také geografická poloha regionu může být jeho symbolem (pohraniční, pomezí, horská, periferní) stejně jako klimatické podmínky (Česká Sibiř, Studenec, Větrná Hůrka). Symbolický význam často získává i konkrétní přírodní dědictví a bohatství, specifická fauna a flóra, lesy i geologické prvky. S přírodním potenciálem regionu úzce souvisí i hospodářská symbolika, např. tradiční zemědělská produkce (pěstování chmele) či specifická řemesla založená na zpracování přírodního bohatství (sklářství, hamernictví, hornictví).

Obsáhlou skupinu symbolů tvoří ty, jež vycházejí ze společenských aktivit a působení člověka. K takovým lze řadit architektonické prvky, turistické cíle, kulturní dědictví, rozličné lidské projevy, ale i atmosféru v regionu, zdejší bezpečnostní situaci, etnické složení, příslušnost k etnografické oblasti či historickému území apod. Pro formování symbolického tvaru je nezanedbatelné také vědomí historické regionální příslušnosti (Semotanová 2013), kolektivní paměť regionu. Právě v ní se uchovávají společenské jevy, jimiž byl a je region formován. Obyvatelé vnímají duchovní hodnoty krajiny, v níž žijí, uvědomují si její historii, jsou hrdí na tradice území (Heřmanová, Chromý a kol. 2009; Houžvička, Novotný eds. 2007). S využitím historických symbolů (připomínka významných událostí, osobností, zvyků, či slovesnost) usilují o jejich obnovování a uchovávání, posilují svá pouta k místu, podporují vědomí dějinné kontinuity i rozvoj historického vědomí, faktoru, který podporuje zpřítomněním minulosti utváření soudobých společenských procesů a interpretací dějinných vazeb upevňuje vzorce chování současných lidí (Šimůnek ed. 2008).

Regionální symboly se hojně využívají k vnitřní i vnější prezentaci a propagaci regionu (národní symboly i při formování národů a států), bohužel někdy jen ve velmi schematické, dostatečně nevyovídající podobě. Fotografie krajinných či architektonických dominant nebo obecní znak v záhlaví místního „zpravodaje“ jsou jen pouhou reprodukcí symbolu a bez funkčního využití o místu vlastně nic nevyovídají, nestávají se jeho „živou a žitou“ součástí a ztrácejí svůj primární význam (reprezentovat, sjednocovat). Jindy jsou jako symboly chybně prezentovány prvky, které nelze vnímat jako lokální unikáty, ať už pro jejich obecnost nebo pro umělé vytvoření (Hospers 2011). Identifikace s regiony může být založena pouze na symbolech, které jsou sdílené společností. Jen ty jsou důležité jak při vytváření identity regionu, tak při formování regionální identity i posílení sounáležitosti obyvatel s regionem, ve kterém žijí (Paasi 2007).

2. 2. 4 Grafické symboly regionu

Specifické a nezaměnitelné jsou grafické symboly regionu (znaky, erby, vlajky, loga apod.). Ty většinou vycházejí z tradic regionu, odrážejí jeho charakteristické rysy a zdůrazňují význam i suverenitu místa, které reprezentují. S jejich pomocí se lidé se svým regionem snáze identifikují, současně tyto symboly slouží k vnější prezentaci území (Chromý 2009). Grafické symboly mají vysokou (bohužel poněkud opomíjenou) výpovědní hodnotu, protože usilují o co nejpřesnější a nejpřesvědčivější obraz místa s využitím schematického, zjednodušeného vyjádření jeho typických prvků. Jednotlivé typy těchto symbolů se liší svou funkcí, významem i provedením. Loga jsou grafická označení firem a institucí, která podporují jejich prezentaci, a proto často odkazují k regionu. Vztahují se na ně autorská práva (Úřad průmyslového vlastnictví 2014), jejich výtvarná podoba ale nepodléhá žádným omezením a nemusí být ani legislativně schválena. Oproti tomu znaky obcí jsou legislativně schvalovány,³⁴ symbolicky je obcím uděluje předseda Poslanecké sněmovny PČR (Zákon o obcích 2000). Právo znaku a vlajky je přiznáno vedle státu pouze krajům a obcím Česka, platné mohou být jak znaky historické, tak nově navržené.

Tvar i grafická podoba znaků a vlajek vycházejí z platných heraldických a vexilologických pravidel. Proto musí nová kulturní geografie při jejich analýze úzce spolupracovat s příslušnými pomocnými vědami historickými a vnímat symboly v souladu se stanovenými zákonitostmi jejich tvorby. Studium tvorby znaků, jejich popisem, určováním a kresbou se zabývá heraldika. Obecní znaky studuje tzv. heraldika komunální, která patří k nejrozšířenějším heraldickým odvětvím. Na základě historických zkušeností (pravidla pro udělení šlechtických erbů) stanoví heraldika přesná pravidla pro užívání a pozici figur i barev ve znaku, specifikuje i tzv. polcení štítu a rozmístění motivů v jeho jednotlivých polích, zároveň i vymezuje podmínky, za nichž může být nový obecní znak PS PČR schválen. Heraldika vnímá komunální symboly jako „*spojení vizuální a verbální složky*“, znak je obdařen významem jen tehdy, spojí-li se figura s konkrétní asociací (S. Kasík, 26. 7. 2014).³⁵ Vypovídající možnosti heraldického znaku jsou proto často limitovány mírou poznání a schopnosti interpretace původního významu grafického symbolu. Na podobných principech se problematikou vlajek, praporů a standart zabývá vexilologie. Studuje nejen jejich historický vývoj a funkci, ale soustředí se i na jejich popis, výklad a pravidla pro vznik nových (Hlaváček, Kašpar, Nový 2007). Obě vědní disciplíny zkoumají grafické symboly s ohledem na samotného držitele (majitele), jeho historii, právo, ale i na aspekty národopisné, sociologické i estetické a tím se přibližují cílům geografických výzkumů.

³⁴ Zákon č. 128/2000 Sb. o obcích a Zákon o krajích č. 129/2000 Sb.

³⁵ Například vydutý hrot ve znacích v Libereckém kraji je symbolem Ještědu: figura (hrot) evokuje tvar Hubáčkovy stavby horského hotelu a vysíláče a význam se přesouvá k obecné charakteristice.

Životnost a síla grafických, prostorových i jazykových regionálních symbolů je přímo svázána s tím, jak je společnost utváří, vnímá a sdílí. Jen takový prvek, s nímž se lidé ztotožní jako se symbolem, může přispět k budování symbolického tvaru regionu, k posílení územní identity. Ztotožní-li se se symbolem lidé uvnitř i vně regionu, může takový prvek převzít i roli regionálního či národního symbolu a přispět k formování symbolického tvaru vyšší územní struktury. Z procesu institucionalizace tak symbol činí symbolický proces (Zimmerbauer 2011).

2. 3 Symbolický tvar regionu a regionální rozvoj

Region, regionální identita, symboly i symbolika jsou sociální konstrukce, vytvářené a přetvářené reprezentanty území či územního společenství, tj. aktéry, představiteli veřejné moci nebo veřejného, korporátního i privátního zájmu. Spolu s aktéry, buď individuálními (jednotlivci v čele institucí/orgánů – leadership), nebo kolektivními (např. zastupitelstvo), „spoluutvářejí region“ také subjekty (instituce, firmy, ekonomické subjekty). Každý z aktérů/subjektů má svou motivaci či představu, ale i své nástroje a možnosti, jak region ovlivňovat, jak působit na veřejné mínění, jak přispět k formování vědomí sounáležitosti, příslušnosti, jednoty či shody v místě svého působení, jak posílit image regionu. Aktéři jsou nositeli moci, stojí v pozici těch, kdo mohou tvořit společnost, formovat její identitu a manipulovat s její objektivní strukturou. Svou pravomoc by ale měli získat pouze z pověření obyvatel regionu, což přichází v úvahu až po dlouhém procesu institucionalizace a pouze v regionech stabilních, tradičních a s velmi silnou územní identitou (Bourdieu 1991).

Vzhledem k tomu, že nedílnou součástí formování regionální identity a regionu jsou symboly a symbolika, podílejí se aktéři různou měrou také na jejich utváření. Regionální symbolika je pestrým souborem různých hodnot, obrazů a představ, odrážejícím především pozitivní prvky, které mají podněcovat hrdost obyvatel na žitý prostor a posilovat jejich pocit sounáležitosti s ním (zatímco jednotlivé symboly mohou mít i negativní náboj). Z vývojového hlediska sice může být regionální symbolika dědictvím minulých generací, jednotlivé symboly jsou ale v čase transformovány a různě reprodukovány, s ohledem na potřeby i postoje společnosti. Smyslem současné tvorby regionálních symbolů je proto schematické vyjádření zřetele hodnotných prvků, které mají místo či region prezentovat (i reprezentovat) prostřednictvím zdůraznění jeho nejvýraznějších hodnot, specifík a unikátností tak, jak je vnímá současné společenství. Symboly přispívají nejen ke zviditelnění regionu, ale také jej posilují v konkurenčním boji mezi regiony (např. přilákání turistů nebo potenciálních nových rezidentů/investorů). Z tohoto úhlu pohledu přistupují k symbolice aktéři regionálního rozvoje, její tvůrci i uživatelé. Záleží na jejich pojetí, jak (a zda vůbec) bude symbolika vyjadřovat

kontinuitu prostoru v čase, jaký důraz bude klást na historické prvky, interpretaci a zviditelnění minulosti, jak s ní bude spojovat přítomnost (Šifta, Chromý 2014).

Aktéry na poli formování, reprodukce a využívání symboliky jsou především představitelé institucí, které místo či region reprezentují. S obdařováním prvků symbolickou hodnotou se ale můžeme setkat v různých sférách společenské praxe (veřejná správa, nevládní organizace, neziskový sektor, komerční sféra ad.) uvnitř i vně regionu. Motivace aktérů při formování a užívání regionální symboliky je stejně pestrá jako jejich výčet. Jedni užívají (i vytvářejí) symboly z tradice či sentimentu, jiní (např. představitelé obcí) tak mohou činit ve veřejném zájmu. Někteří aktéři sledují ekonomický profit či osobní prospěch, jiní politické cíle (např. sjednocení komunity, získání důvěry cílenou angažovaností, získání podpory voličů apod.), někteří se snaží o zviditelnění místa či regionu (Hospers 2011). Symboly a symbolika spojená s územím se cíleně využívají v oblasti správy a rozvoje území a bývají interpretovány tak, aby přispěly k posílení regionálního vědomí i image regionu. Proto jsou nejvíce využívány právě těmi, kteří chtějí tyto sociální konstrukty ovlivnit. V oblasti veřejné správy zejména představiteli územní samosprávy, volenými reprezentacemi, zastupitelskými orgány, ale i reprezentanty institucí ochrany přírody a krajiny či památkové péče, v oblasti regionálního rozvoje a ekonomiky zástupci rozvojových agentur, firem nebo cestovního ruchu (Blažek 2012).

Jak již bylo uvedeno, symboly jsou zásadní při utváření image místa, především při „place marketingu“ a „place branding“ (Hospers 2011). Termínem „place marketing“ se označuje celkový management území, většina regionů s ním však „operuje“ pouze v rovině „prodeje“ území jako zboží, využívá symboly ke komodifikaci³⁶ či komercializaci regionu, aniž by brala v potaz fakt, že „place marketing“ musí být chápán jako dlouhotrvající strategický, syntetický a integrální proces, který je součástí celkové strategie regionu pro udržení a posílení jeho konkurenceschopnosti a který má uspokojovat všechny cílové skupiny. „Place marketing“ nemá být pouze parciální politikou zajišťovanou např. institucí pověřenou rozvojem cestovního ruchu či firmy zabývající se komunikací, ale má být zastřešující činností, při níž spolupracují veškeré místní politiky, a to jak z pohledu investorů a místních obyvatel, tak i turistů, navštěvujících danou lokalitu (Hospers 2011). „Place marketing“ nelze srovnávat s prodejem konkrétního, jasně definovaného produktu, na rozdíl od něj má mnohvrstevný charakter a je založen nejen na „obchodní značce“, ale především na tzv. měkkých faktorech. Je zaměřen: 1. na obyvatele, kteří chtějí v místě bydlet, pracovat nebo odpočívat; 2. na společnosti, které hledají prostor k podnikání a pracovní trh; 3. na návštěvníky a turisty, kteří chtějí v místě trávit

---

³⁶ Ze symbolů se stávají předměty směny podléhající mechanismu trhu.

volný čas (Hospers 2011).³⁷ „Place marketing“ musí místo prezentovat jako pestrý soubor různých hodnot, možností, obrazů i představ, jež mohou člověka ovlivnit snáze než obchodní produkt (Tuan 1990). Proto pro něj není klíčový jednoduchý, jasný znak místa („place branding“), jenž mívá nejčastěji podobu loga, znaku či sloganu. Vychází z regionální symboliky a identity a je prostředkem komodifikace regionu, resp. jeho názvu, většinou za účelem vnější propagace regionu. Neměl by však opomíjet postoje obyvatel území, především jejich pocit sounáležitosti s regionem a podíl na vytváření a reprodukci jeho image. „Place branding“ by tedy měl být součástí širšího procesu rozvoje a řízení regionů i „place marketingu“ (Semian 2012). „*Silná místní značka musí být flexibilní a dostatečně univerzální, aby se dala použít jak pro cestovní ruch, rozvoj podnikání, tak i pro další specifické sektory. Musí vyhovět potřebám různých skupin a disponovat řadou nápadů*“ (On Three Communication Inc. 2008, cit. in Hospers 2011, s. 169), pro „place marketing“ ale není, vzhledem k měkkým faktorům, určující. Nepochopení této filozofie vede v oblasti „place marketingu“ k chybnému zacházení se symboly. Není ojedinělé jejich „umělé“ vytváření nebo nesprávné užití v novém kontextu. Správné využití symboliky v „place branding“ a „place marketingu“, úspěšnost v soutěži mezi regiony, „v prodeji“ turistům, investorům či novým rezidentům však přispívá jak k posílení image regionu, tak i regionálního vědomí jeho obyvatel (Zimmerbauer 2011).

Problematické však není jen nedostatečné nebo nesprávné využívání symboliky, ale i střety a nedorozumění při jejím výkladu, které citelně oslabují možnost jejího využití při formování symbolického tvaru regionu. Je zřejmé (a v souvislosti s podstatou identit i samozřejmé), že symboly mohou mít náboj napětí či konfliktu (spor o autenticitu, výklad, vlastnictví apod.), že se mohou stát předmětem sporů jednotlivých skupin společenství (profesní, generační, zájmové rozdíly) i územních komunit (nekritický lokální či regionální patriotizmus, boosterizmus). Podstatou sporů mohou být odlišné preference, hodnotové orientace aktérů, rozdílné představy o funkcích symbolů i odlišné výklady jejich významu.³⁸

---

³⁷ Většina marketingových specialistů se snaží prezentovat místa pouze tak, aby „nalákala“ návštěvníky, potenciální rezidenty a firmy, tedy subjekty, které v daném regionu nejsou trvale usídleny. Takový typ marketingové strategie se označuje jako „cold place marketing“. Typická pro něj bývá určitá jednostrannost a stereotypní nazírání (výlučná prezentace místa prostřednictvím turistických cílů. Oproti tomu „warm place marketing“ se vedle socioekonomických vazeb soustředí i na emocionální stránku nebo vztah k již existujícím firmám a usídleným rezidentům. Právě ti jsou vnímáni jako strategicky nejvýznamnější, nejcennější a nejvýnosnější segment s určující mírou spokojenosti. „Warm place marketing“ se vedle udržení stávajících rezidentů soustředí i na podporu místních firem, jeho podtypem je „relationship marketing“, usilující o upevnění existujících vazeb a o transformaci nezaujatých postojů firem i rezidentů. V praxi se taková marketingová strategie prezentuje např. věrnostními kartami či benefit programy. Jejich prostřednictvím mohou aktéři identifikovat své zákazníky, přizpůsobovat jim své služby a nabídky a dále rozvíjet oboplnou loajalitu (Hospers 2011). Příklady aplikace „warm place marketingu“ lze sledovat i ve využití grafických symbolů v komunální sféře (viz. kapitola 7).

³⁸ V souvislosti se stářím symbolu je třeba diskutovat i to, zda hodnoty, které symbol vyjadřuje, mají pro mladší (dnešní) generaci stejný význam jako pro generace starší (minulé).

Má-li regionální symbolika plnit v procesu formování symbolického tvaru regionu výše vymezenou funkci, měla by být v co nejvyšší možné míře kontinuální. Symboly se stálým, neměnným významem mají trvalou hodnotu a jsou pevnou součástí regionálního vědomí i silným prvkem utváření image regionu. Významy symbolů však mohou být i revitalizovány, pokud se změní společenská atmosféra, a územní komunity mohou jejich prostřednictvím navazovat na již zapomenuté (nebo v minulosti záměrně potlačované) hodnoty. Nezanedbatelná je také diskontinuita významu symbolu, kdy vyjádření prvků zůstává, ale významy se mění, tj. prvky se interpretují v jiných kontextech a mohou vyjadřovat jiné hodnoty.³⁹ Pokud jsou nové významy společností přijímané, pak si symbol uchovává svou funkčnost, je-li však jeho význam sdílen pouze částí komunity nebo je-li většinou odmítán, stává se nefunkční.

V souvislosti s efektivitou existence a významu symbolů a symboliky je třeba zmínit i hrozby, které s produkcí symbolů a symboliky souvisejí. Patří k nim např. nejednotná orientace symboliky, kdy v důsledku mnoha prvků a mnoha symbolů vzniká roztržitý, rozporuplný image regionu. Problematická je i nekoordinovanost vytváření grafické symboliky, jejímž důsledkem je protisměrné působení symbolů, „konflikt“ značek, log a znaků i jejich výkladů. Negativní dopad mají rovněž nově utvořené symboly s falešným nebo chybným obsahem, které vedou nejen k identifikaci komunity s „omylem“, ale někdy i k utváření „mylných“ tradic (S. Kasík, 26. 7. 2014).

Aby regionální symbolika plnila funkci integrujícího činitele, musí být vyjádřením konsenzu těch, které má reprezentovat. To je také nezbytnou podmínkou jejího přijetí a užívání. Je-li její význam reprezentativní a propagační, posiluje pozitivní image regionu a zviditelňuje územním společenstvím přijaté a sdílené hodnoty bez ohledu na to, zda je vytvářena „shora“ (na zadání), z „vnějšku“ či „zdola“ (z regionu). Pokud je její tvorba inspirována pozitivními, společností přijímanými příklady, stává se klíčovou v utváření symbolického tvaru regionu i podstatnou a neopomenutelnou součástí procesu jeho formování, resp. regionálního vědomí.

---

³⁹ Významy symbolů mohou být reinterpretovány, nově interpretovány i dezinterpretovány. Pak vyjadřují nové hodnoty důležité v daném místě a čase pro majoritní společnost.

3. Symbolický tvar regionu: příklad Libereckého kraje

3.1 Zdůvodnění výběru zájmového území

Při posuzování mechanismů polarizace prostoru a regionálního rozvoje i pro hodnocení rozdílů územních identit se předmětem zájmu nové regionální geografie stále častěji stávají regiony, jež jsou z hlediska vývoje specifické či „problémové“ (Hampl, Dostál, Drbohlav 2007; Havlíček, Chromý 2001; Havlíček a kol. 2008; Novotná ed. 2005) a na jejichž formování působily (a působí) často odlišné hybné síly. V tomto kontextu jsou zajímavé regiony, v nichž lze sledovat prolínání i střety více jevů, které podmiňují jejich současný rozvoj,⁴⁰ především regiony s intenzivně přeměněnou krajinou a ty, v nichž lze sledovat jak přesídlené, tak kontinuálně se vyvíjející oblasti.⁴¹ K takovým patří i Liberecký kraj, v něm však jako v jediném v rámci Česka nalézáme kombinaci a souběh více procesů.

Liberecký kraj patří k nově utvořeným, resp. obnoveným⁴² vyšším územním samosprávným celkům.⁴³ Přestože je rozlohou relativně malý, je vnitřně diferencovaný jak z hlediska polohy a přírodních podmínek, tak z hlediska vývojového i strukturálního. Patří k oblastem se specifickým a složitým historickým vývojem (Chromý 2004), zároveň je krajem s řadou krajinných protikladů (vysoké hory, Pojizeří nebo Český ráj) a cenných přírodních lokalit, což v současnosti dokládají např. různé stupně legislativní ochrany přírody a krajiny (na území kraje leží část jednoho ze čtyř českých národních parků i pět CHKO).⁴⁴

Liberecký kraj je také krajem příhraničním, ležícím na pomezí Česka, Německa a Polska. Od 13. století procházela jeho územím nestabilní etnická hranice, oddělující oblasti osídlené německým etnikem („vnější“ pohraničí) od česky osídleného „vnitřního“ pohraničí.⁴⁵ Do roku 1938 byly obě oblasti spjaty s jazykem a kulturou sousedních německých zemí (Kastner 1999).

⁴⁰ Např. polohová exponovanost území (Marada a kol. 2010), socioekonomická vyspělost (Bernard 2012; Blažek, Netrdová 2009; Hampl 2007; Novák, Netrdová 2011), sociokulturní podmíněnost současného regionálního rozvoje (Chromý, Janů 2003; Chromý, Skála 2010; Kučerová-Kuldová 2008; Kuldová 2005), širší historickogeografické a kulturněgeografické souvislosti (Kučera, Chromý 2012; Kučera, Kučerová 2012), změny využití krajiny (Bičík et al. 2001, 2010; Bičík, Jeleček, Štěpánek 2001; Bičík, Kabrda, Najman 2010; Chromý 2003; Kupková, Bičík, Najman 2013), kulturní a přírodní dědictví (Kučera 2007), regionální identita (Chromý, Kučerová, Kučera 2009) a další.

⁴¹ To se ukázalo při hodnocení v úrovni Česka, dosud pouze omezeně i v úrovni regionu (Chromý, Skála 2010).

⁴² Přechnodně existoval v menším rozsahu v letech 1949–1960, poté se stal součástí Severočeského kraje.

⁴³ Podobně byly utvořeny i kraj Karlovarský, Zlínský nebo Kraj Vysočina, na rozdíl od Libereckého ale Karlovarský je celý „dosídlený“, Zlínský naopak celý tradiční (bez přerušení kontinuity vývoje osídlení) a Kraj Vysočina je specifickým celkem složeným z okresů tří bývalých krajů, proto jsou zde identity zatíženy proměnami správy. Liberecký kraj je dosídlen zčásti, administrativně je částečně nekontinuální, neboť k němu byl z Východočeského kraje připojen okres Semily.

⁴⁴ O přírodním dědictví podrobněji v kapitole 4, s. 53–61.

⁴⁵ Pro pohraničí Česka je typická „periferní poloha ve vztahu k centru, specifické přírodní a klimatické podmínky, ale také sociokulturní diskontinuita způsobená směnou obyvatelstva... přesuny obyvatelstva spojené se znovuosídlením pohraničních oblastí vedly ke značné deformaci migračních procesů, což mělo nepříznivý dopad jednak do struktury a hustoty osídlení pohraničních oblastí, jednak vytvořilo méně příznivou sociální a vzdělanostní strukturu“ (Houžvička 1996, s. 33; podobně též Kastner 1999).

Ve vnitřním pohraničí se prolínaly české a německé kulturní vlivy, zatímco vnější pohraničí⁴⁶ bylo jazykově jednotnou, ekonomicky i kulturně vyspělou oblastí, spravovanou od 19. století velkými městskými centry po celém obvodu území (Kastner 1999). Až do připojení k Velkoněmecké říši (1938) tvořilo vnější pohraničí nedílnou kulturní i ekonomickou součást českých zemí, v níž Liberecko patřilo k nejrozvinutějším oblastem celého českého pohraničí (Kastner 1999). Po roce 1945 se však situace radikálně změnila v souvislosti s rozsáhlou etnickou a sociální výměnou obyvatel. Po odsunu původního německého obyvatelstva se zde usazovali osídlenci přicházející z různých částí státu (tehdejší Československo) i ze zahraničí, se vzájemně odlišnými, nesourodými kulturními i historickými kořeny (Čapka, Slezák, Vaculík 2005; Daněk 2000; Kučera, Chromý 2012). Zatímco v jiných oblastech Česka tvořilo přesídlené pohraničí jen „úzký pás“, poměrně rychle, i když ne zcela plnohodnotně integrovaný do regionálního systému a následně se kontinuálně rozvíjející spolu s vnitrozemím (např. v oblasti česko-rakouského pohraničí na jižní Moravě; Podhola 2010), jinde byla znovuosídlena rozsáhlá území (téměř celý Karlovarský kraj; Hampl 2003). V Libereckém kraji se přesídlení dotklo cca 60 % území. Změna osídlení, umocněná masivní socialistickou industrializací a centralizačními i ekonomickými zásahy komunistického režimu umožňují kraj řadit mezi regiony s intenzivně přeměněnou krajinou.

V souvislosti s výše uvedenými procesy se začaly v kraji kumulovat problémy politické (administrativní uspořádání), socioekonomické (výše HDP na obyvatele, nezaměstnanost, výše mezd) a sociokulturní povahy (etnicita, zvyky, náboženství) i problémy ekologické (změna krajinného rázu, znečištění ovzduší). Typické byly také prohlubující se rozdíly uvnitř kraje (rozvoj městských, průmyslových center na úkor rozvoje venkova, úpadek významných měst a hospodářsky či kulturně výjimečných míst, vzrůstající sociální a hospodářská izolace periferních regionů – Frýdlantsko, Tanvaldsko, Semilsko).⁴⁷ Význam Liberecka byl po roce 1960 „tlumen“ i začleněním k Severočeskému kraji a celý kraj se stal periferním regionem, jak s dlouhodobě hospodářsky slabými oblastmi (Frýdlantsko), tak s oblastmi strukturálně postiženými (Ralsko). Se všemi těmito jevy úzce souvisel zhoršující se image regionu (Havlíček, Chromý, Jančák, Marada 2005), který dále prohluboval „vyčleněnost“ území, neboť i v době posttotalitní transformace „brzdil“ jeho rozvoj (nízký zájem investorů, nedostatečná lokalizace investic). Situaci neusnadnil ani přechod k vlastní samosprávě v roce 2000. Do současného Libereckého kraje byly integrovány oblasti, které se dosud vyvíjely v jiných

⁴⁶ Často nesprávně ztotožňované s chybně užívaným termínem Sudety.

⁴⁷ Uvedené charakteristiky řadí Liberecký kraj k typickým pohraničním územím, jež se od vnitrozemí odlišují nejen svébytnými přírodními (a klimatickými) podmínkami a periferní polohou, ale také sídelním systémem či strukturou osídlení (Kuldová 2005; Kučera 2007). Často patří k hospodářsky slabým oblastem, řeší četné oslabující sociální i ekonomické jevy (Kuldová 2005; Bičík, Štěpánek 2002; Houžvička 1996). Jsou demograficky i ekonomicky přetvořeny, jejich tradice zmizely, územní identita i image regionu byly z velké míry „ztraceny“ (Chromý 2003a; Chromý 2003b).

správních regionech (okres Semily), i oblasti s vnitřně diferencovanými podmínkami, s odlišným regionálním milieu i územní identitou. Uvedené dichotomie se snaží kraj řešit v kontextu institucionálních přístupů regionálního rozvoje i ve snaze formovat nový region. V tomto procesu se uplatňují rozliční aktéři v různých řádovostně-měřítkových úrovních. Na krajské úrovni převládá snaha region integrovat, na mikroregionální aktivizovat a využít lokální specifika k rozvoji oblastí, na obecní úrovni je vyzdvihována jedinečnost místa, jež je vymezuje vůči okolí a jež přispívá k posilování vnitřní sounáležitosti. Obyvatelé regionu se snaží překonat negativní obraz svého domova zviditelněním jeho hodnot a využitím potenciálu pro formování regionální identity.⁴⁸ Kdysi průmyslový kraj se stává díky své historii a přírodním krásám vyhledávaným cílem letní i zimní rekreace. Vzdůstá význam cestovního ruchu, aktivizuje se činnost regionálních institucí, posiluje marketing oblastí, ožívují se tradice (i sepětí s německým odkazem v přesídlených oblastech) a vytváří nová symbolika regionu. Uvedená specifika předurčují Liberecký kraj jako vhodný region pro výzkum procesu jeho institucionalizace a především formování jeho symbolického tvaru.

3. 2 Vymezení a situační analýza Libereckého kraje

Regionální identita je spoluutvářena řadou faktorů, přírodním a krajinným potenciálem území stejně jako jeho historickými proměnami, demografickými, sociokulturními a ekonomickými aspekty i administrativně správním uspořádáním (Vencálek 1998). Všechny uvedené aspekty významně ovlivňují i symbolický tvar území a mnohé jsou aktéry regionálního rozvoje v různých řádovostně-měřítkových úrovních jako symboly prezentovány. Proto je před další tematickou analýzou potřebné vymezit zájmové území a konkretizovat v jeho rámci jednotlivé obecně nastíněné faktory ovlivňující formování územní identity i symboliku regionu.⁴⁹

3. 2. 1 Vymezení zájmového území

Liberecko,⁵⁰ rozkládající se na severu Čech, je na severozápadě geograficky vymezeno 22,7 km dlouhou hranicí s Německem (Svobodný stát Sasko, okres Löbau-Zittau), na severovýchodě 133,5 km dlouhou hranicí s Polskem (Dolnoslezské vojvodství). Ve vnitrozemí

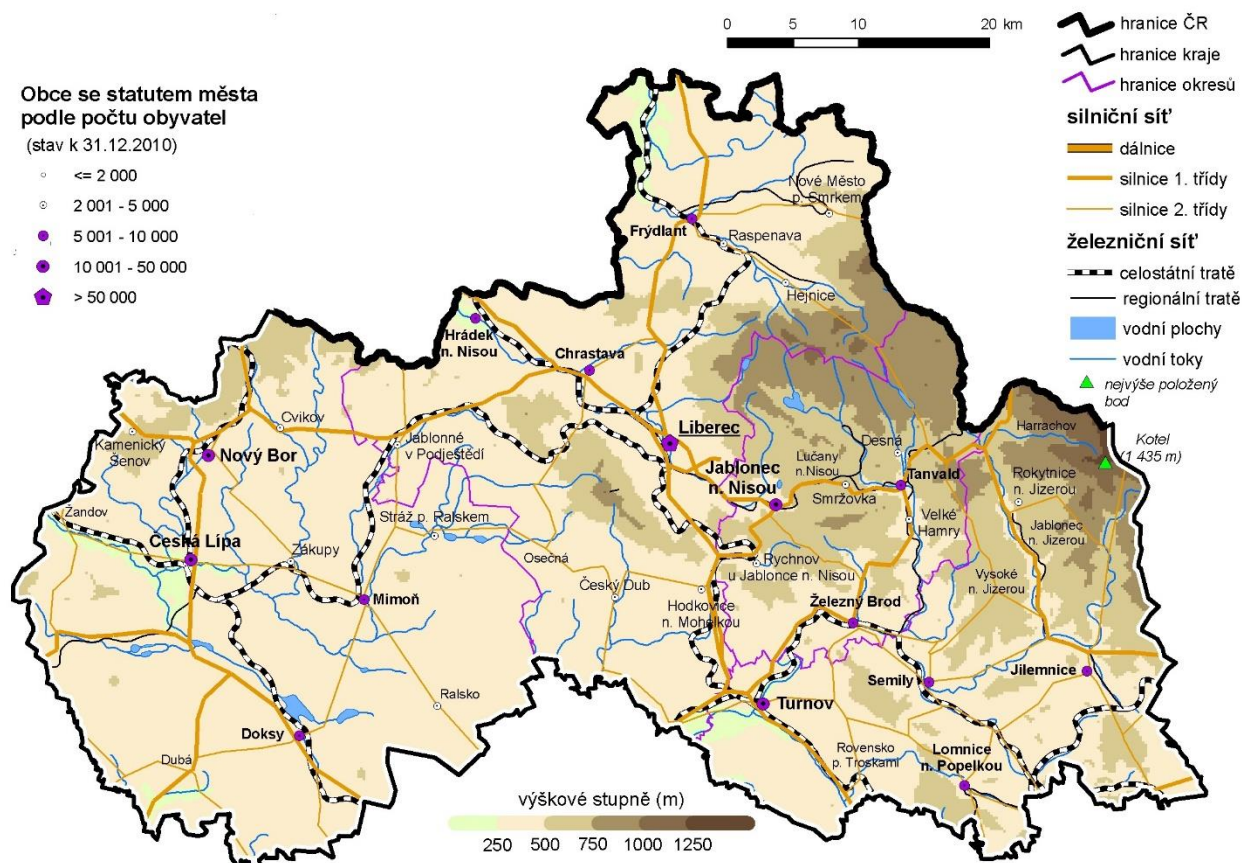
⁴⁸ V přesídlených částech českého pohraničí je obecně nižší míra regionální identity (Chromý, Janů 2003). Ta vykazuje řadu specifík (fyzickogeografické podmínky, vývojová stabilita, etnické změny, zánik původních funkcí území, nové formy příhraniční spolupráce, vliv předsudků, stereotypů, mediálního obrazu atp.). Významně se podílí na polarizaci prostoru ve smyslu dichotomie dosídleného pohraničí a kontinuálně se vyvíjejícího vnitrozemí (Heřmanová, Chromý a kol. 2009; Chromý, Skála 2010). Jádrovými oblastmi bývá často ovlivněna i regionální identita periferních oblastí (např. v oblasti cestovního ruchu). Vnímání perifernosti je individuální (Havlíček, Chromý, Jančák, Marada 2005). Jinak chápe region jeho obyvatel na základě bezprostřední zkušenosti, jinak člověk „zvnějšku“, který je ovlivněn prekoncepty a zprostředkovanými zkušenostmi s územím (dichotomie „my“ a „oni“; Chromý, Skála 2010).

⁴⁹ Pozornost je věnována jen těm charakteristikám, které v sobě skrývají symbolický potenciál.

⁵⁰ Termínem Liberecko se označuje jak celý Liberecký kraj (užito zde), tak ORP Liberec i region rozkládající se na obou stranách Ještědského hřebene a v tzv. Liberecké kotlině.

sousedí na východě s Královéhradeckým krajem, na jihu s krajem Středočeským a na západě s krajem Ústeckým (Charakteristika Libereckého kraje, ČSÚ 2014). Svou rozlohou 3 163 km² tvoří cca 4 % celkové rozlohy Česka, s výjimkou hlavního města Prahy je tudíž nejmenším krajem Česka (Asociace krajů ČR 2014). Vnitřně diferencované území zahrnuje sever České kotliny, Jizerské hory, západní Krkonoše s Krkonošským podhůřím a východní část Lužických hor (mapa 1).⁵¹

Mapa 1: Geografické vymezení Libereckého kraje (2010)

Převzato z: *Obecně geografická mapa Libereckého kraje 2010. Krajská správa ČSÚ v Liberci [cit. 6. 8. 2014].*

Liberecký kraj vznikl poprvé spolu s dalšími 19 nově vytvořenými kraji ČSR 1. ledna 1949.⁵² Liberec, od roku 1850 statutární město, se stal poprvé v historii krajskou metropolí. Reformou státní správy v roce 1960 byl však kraj zrušen a jeho území bylo přiřčeno k Severočeskému, v menší míře i k Východočeskému kraji. Jako vyšší územně samosprávný celek byl Liberecký kraj znovu vytvořen v roce 2000.⁵³

⁵¹ Podrobnější charakteristika krajinného rázu uvedena v kapitole 4, s. 53 an.

⁵² Od 14. do 18. století spadalo území Libereckého kraje pod „zeměpanské“ správní celky, tzv. circulus Boleslaviensis, Litomericensis a Reginohradecensis. Po roce 1751 spadala většina kraje pod nový celek Regni Bohemia circulus Boleslaviensis. Mezi roky 1850–1855 tvořil Liberec (vedle Prahy) jeden ze dvou samostatných politických obvodů na území Čech, poté se území vrátilo pod správu Boleslavského kraje. V roce 1868 byly kraje zrušeny a správa přešla do rukou okresních hejtmanství. Po vzniku ČSR měl být stát rozdělen do žup (1920). Oblast kraje pokrývaly župy Mladoboleslavská, Královéhradecká a Českolipská, centrem se měla stát Česká Lípa. Mezi lety 1928–1949 se správa vrátila k okresům (Nevrlý 2003).

⁵³ Podle Ústavního zákona č. 347/1997 Sb. a Zákona o krajích č. 129/2000 Sb.

Liberecký kraj se administrativně dělí na okresy Česká Lípa, Jablonec nad Nisou, Liberec a Semily. Rozlohou, jež tvoří více než třetinu celkové velikosti území kraje, je největší okres českolipský (1073 km²), nejmenší (nejen v rámci kraje, ale téměř i v rámci Česka) je pak okres jablonecký (402 km²). Území kraje je od 1. ledna 2003⁵⁴ rozděleno na 10 správních obvodů (viz mapa 2) obcí s rozšířenou působností (obce III. stupně – ORP)⁵⁵ a v jejich rámci na 21 územních obvodů pověřených obcí (obce II. stupně – POÚ)⁵⁶. V kraji pracuje 7 místních akčních skupin,⁵⁷ většina obcí je členy mikroregionů nebo svazků měst a obcí, jichž je v kraji registrováno 19 (Regionální informační servis 2014).⁵⁸ Severní část kraje je součástí Euroregionu Neisse–Nisa–Nysa, do něhož je začleněno 135 českých obcí.⁵⁹

K uvedeným správním celkům patří celkem 216 obcí (s průměrnou rozlohou 14,7 km²), z nich 36 má statut města (Ševčíková ed. 2013). V okrese Česká Lípa leží 57 obcí (z toho 11 měst), v okrese Jablonec nad Nisou 34 obcí (8 měst), v okrese Liberec 60 obcí (11 měst) a v okrese Semily 65 obcí (9 měst). Metropolí kraje a zároveň jeho největším a nejlidnatějším městem je stotisícový Liberec.⁶⁰ Velká města (Liberec, Jablonec nad Nisou, Česká Lípa, Turnov a Nový Bor) spolu se svým bezprostředním okolím tvoří jádrové oblasti kraje a lze je definovat jako území správně, politicky a ekonomicky „privilegovaná“. Oproti tomu Semilsko, Frýdlantsko, Železnobrodsko, Jilemnicko a venkov Českolipska lze charakterizovat jako oblasti periferní, neboť jsou hospodářsky slabé a nedosahují tak vysoké úrovně funkčně-prostorových a sociálně-prostorových vztahů (Havlíček, Chromý, Jančák, Marada 2005). Jsou geograficky „vyčleněné“, správně, politicky a většinou i hospodářsky závislé na centrech.

---

⁵⁴ K 1. 1. 2003 nabyla platnost reforma státní správy, při které byly zrušeny okresní úřady a současně byly ustaveny územní obvody pověřených obcí II. stupně a správní obvody obcí s rozšířenou působností III. stupně. Touto reformou nebyly zrušeny okresy jako územní jednotky. Správní obvody obcí s rozšířenou působností územně neodpovídají hranicím okresů (Charakteristiky okresů Libereckého kraje, ČSÚ 2014).

⁵⁵ Česká Lípa, Nový Bor, Jablonec nad Nisou, Tanvald, Železný Brod, Liberec, Frýdlant, Semily, Jilemnice, Turnov (Charakteristiky okresů Libereckého kraje, ČSÚ 2014).

⁵⁶ Česká Lípa, Doksy, Mimoň, Nový Bor, Cvikov, Jablonec nad Nisou, Tanvald, Železný Brod, Liberec, Český Dub, Hodkovice nad Mohelkou, Chrastava, Hrádek nad Nisou, Jablonné v Podještědí, Frýdlant, Nové Město pod Smrkem, Semily, Lomnice nad Popelkou, Jilemnice, Rokytnice nad Jizerou, Turnov (Ševčíková ed. 2013).

⁵⁷ Místní akční skupina (MAS) je na politickém rozhodování nezávislým společenstvím občanů, neziskových organizací, soukromé podnikatelské sféry a veřejné správy (obcí, svazků obcí a institucí veřejného moci), které spolupracuje na rozvoji venkova, zemědělství a získávání finanční podpory z EU a z národních programů, pro svůj region, metodou LEADER. Základním cílem MAS je zlepšování kvality života a životního prostředí ve venkovských oblastech (Národní síť MAS ČR 2014). V Česku je registrováno 179 MAS, v Libereckém kraji pracují MAS ACHÁT Turnovsko, Tanvaldsko, MASiF (Frýdlantsko), Přijďte pobejt (Semilsko), Podještědí, Český ráj a LAG Podralsko (viz příloha 15: Místní akční skupiny v Libereckém kraji, 2012, mapa).

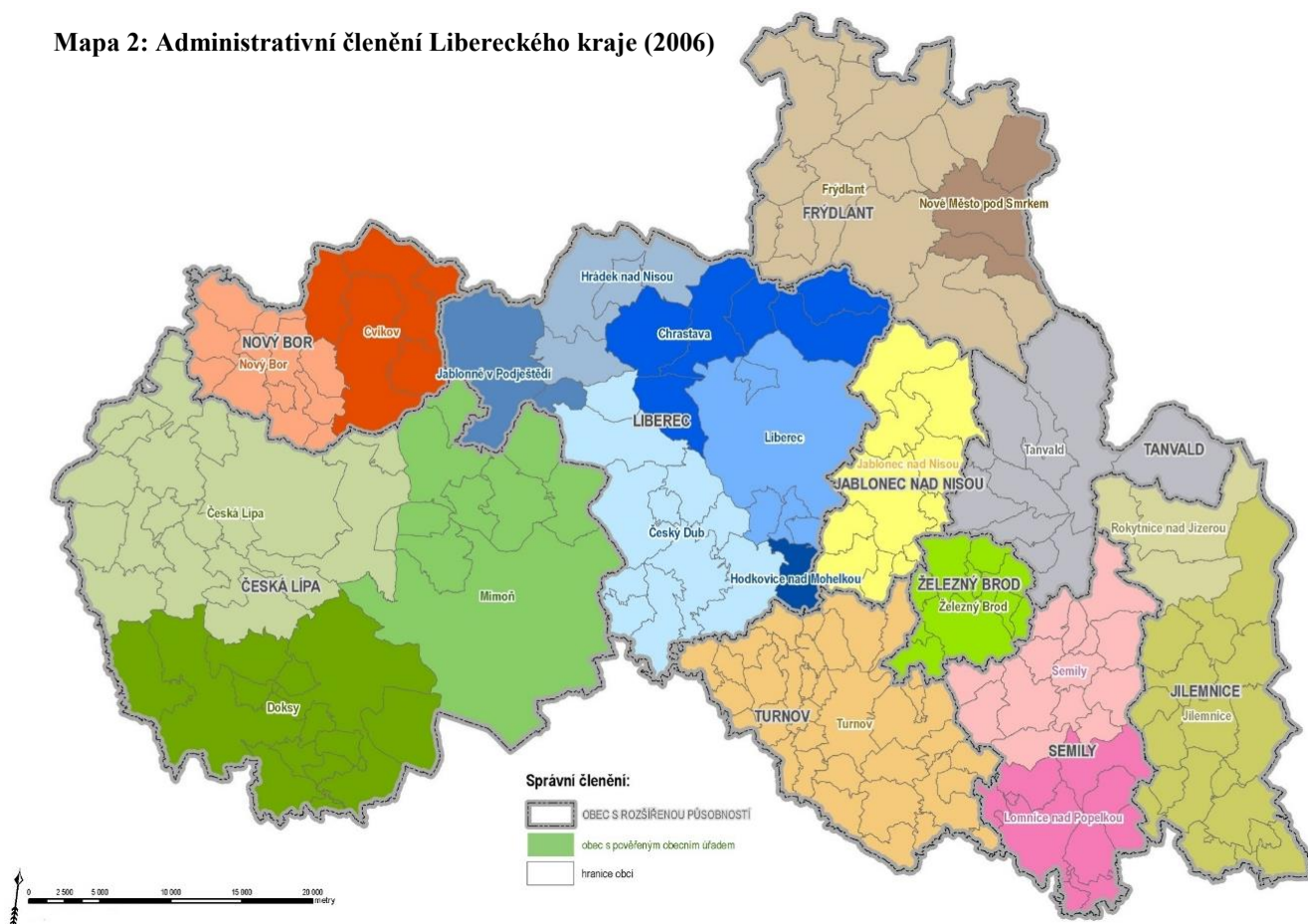
⁵⁸ Další správní instituce, např. CHKO či NP jsou zmíněny v kapitole 4, věnované přírodnímu dědictví a bohatství.

⁵⁹ Euroregion Neisse–Nisa–Nysa je nadnárodní svazek českých, německých a polských obcí, utvořený v roce 1991. Společně s Egrensis patřil k prvním euroregionům v Česku (Euroregion Neisse–Nisa–Nysa 2014). Celé území Euroregionu Neisse–Nisa–Nysa má rozlohu 12 676 km², z toho česká část zaujímá 20,4 %, polská část 44,1 % a 35,5 % část německá. Žije zde 1 623 208 obyvatel, z toho podíl obyvatel žijících na českém území činí 27,0 %, polském 35,7 % a na německém 37,3 % (Charakteristika Libereckého kraje, ČSÚ 2014).

⁶⁰ K 1. 1. 2014 bylo MV ČR evidováno ve městě 104 878 obyvatel (Statutární město Liberec 2014). Liberec se tak počtem obyvatel řadí na 5. místo v Česku (Počet obyvatel měst České republiky 2014).

Liberecký kraj lze charakterizovat jako území vnitřně diferencované, složené ze specifických oblastí, vymezených jak polohou (horské – Jizerské hory, Krkonoše, podhorské – Českodubsko, Semilsko, příhraniční – Frýdlantsko), tak osídlením (městské – Liberecko, venkovské – Jilemnicko) či polarizací území (jádrové – Liberecko, periferní – Tanvaldsko) nebo rázem krajiny (atraktivní Český ráj vs. zdevastované Ralsko). Jedinečné oblasti jsou částečně shodné s ORP (Frýdlantsko, Novoborsko), částečně tvoří spíše mozaiku mikroregionů (Podještědí, Pojizeří, Máchův kraj). Jejich regionální identita je tvořena řadou aspektů,⁶¹ s nimiž se identifikují nejen obyvatelé regionu, ale které vnímají jako specifické a reprezentativní i jeho návštěvníci. Mnohé z těchto prvků se staly nositelem významu, hodnoty a tím symbolem místa či širšího regionu. Vzhledem k různorodosti jednotlivých regionů v rámci Libereckého kraje lze očekávat, že stejně různorodá bude i regionální symbolika, jež se bude vztahovat spíše k jednotlivým lokalitám a mikroregionům. Následující analýza však přibližuje ty aspekty, jež ovlivňují symboliku kraje druhotně, ale neméně významně. Primárním (krajem i obcemi prezentovaným) symbolům je věnována až následující kapitola.

Mapa 2: Administrativní členění Libereckého kraje (2006)

Převzato z: Správní členění Libereckého kraje. Odbor hospodářského a regionálního rozvoje. Krajský úřad Libereckého kraje. [cit. 6. 8. 2014].

⁶¹ Krajina, životní prostředí, historie, kultura, architektura, jazyk, zvyky a tradice, osobnosti, vlastnosti lidí a jejich podnikavost apod. (Heřmanová, Chromý a kol. 2009).

3. 2. 2 Demografická situační analýza

Základní dimenzí regionální identity je regionální vědomí, tj. vztah jednotlivců i celé komunity k žitému prostoru, a identita regionu, obraz, jež si o území a jeho obyvatelích utvářejí i lidé žijící mimo region (Heřmanová, Chromý 2009). Proto se následující analýza zabývá základními demografickými ukazateli, jež alespoň rámcově charakterizují obyvatelstvo Libereckého kraje. Ten patří v rámci Česka k oblastem s vyšší průměrnou hustotou osídlení (138,6 obyv./km²).⁶² Na konci roku 2013 žilo v zájmovém území 438 609 obyvatel (4,2 % všech obyvatel Česka, po Karlovarském kraji nejméně v Česku), přičemž podíl městského obyvatelstva činil 77,6 % (čtvrtý nejvíce urbanizovaný kraj v Česku).⁶³ Rozmístění obyvatelstva v rámci kraje je nerovnoměrné, koncentruje se do městských sídel, nejméně jsou osídleny vesnice v podhorském a horském pásmu vnějšího pohraničí (Frýdlantsko, Jilemnicko) a v severní části Českodubsku. Nejvíce obyvatel (104 878) je evidováno v krajské metropoli Liberec, druhým největším městem kraje je Jablonec nad Nisou (45 453 obyvatel), následuje Česká Lípa (36 805), Turnov (14 335) a Nový Bor (11 962). Počet obyvatel v ostatních městech kraje se pohybuje v rozmezí 3 500–8 000 (Charakteristiky okresů Libereckého kraje, ČSÚ 2014).

V průběhu dějin prošlo území dnešního Libereckého kraje výraznými demografickými zvraty, jejichž důsledky jsou dosud patrné a hrají významnou roli ve formování územní identity a z nichž se mnohé transformovaly do symbolů území (etnická hranice, odsun Němců po roce 1945, antagonismy mezi starousedlíky a dosídlenci atp.). Zatímco k slovanskému osídlení v údolích řek Jizery, Mohelky, Ploučnice či Lužické Nisy se jako k silnému etnickému a vlasteneckému symbolu dosud odkazují (někdy až v obrozeneckém duchu) mnozí obyvatelé a instituce kraje,⁶⁴ demograficky významnější kolonizační vlny již tak často zmiňovány nejsou. Ve 12. století se nečetné obyvatelstvo regionu rozrostlo v rámci vnitřní kolonizace o české etnikum přicházející ze středních Čech především na Turnovsko a Českodubsko (Fialová a kol. 1996).⁶⁵ Vnější pohraničí a větší část Českolipska pak byly v průběhu 13. století osídleny především německými osadníky z oblasti Saska a Míšně (Anděl a kol. 1984).⁶⁶ Noví přistěhovalci přispěli k rychlému ekonomickému a společenskému rozvoji oblasti, dali novým

---

⁶² Zatímco v Liberci připadá 951 obyv./km², např. na Frýdlantsku je to pouhých 72,2 obyv./km², na Jilemnicku 81 obyv./km². Nejvyšší koncentrace obyvatel je v okresech Jablonec nad Nisou (desátý nejzaldněnější okres Česka, 223,8 obyv./km²) a Liberec (173,3 obyv./km²); nejnižší v okrese Česká Lípa (90,5 obyv./km²; Demografické analýzy ČSÚ 2014).

⁶³ V libereckém okrese 83,7 %, v jabloneckém 80,5 %, v českolipském 79,4 % a v semilském 57,5 % městského obyvatelstva.

⁶⁴ Dávná minulost osídlení kraje je připomínána jednak archeologickými nálezy a lokalitami, ale také zdůrazňováním před slovanského či raně slovanského původu některých toponym: Jizera, Ještěd, Předláne, Andělka atp. (Anděl, Karpas a kol. 2002).

⁶⁵ I tento jev se odrazil v uchovaných toponomastikách, odrážejících již odkaz k lokátorům, poloze či způsobu založení obce (Svojanov, Okrouhlá, Ohrazenice, Světlá, Přepere).

⁶⁶ Viz toponomastika Frýdlant, Lemberk, Grabštejn.

obcím prostorovou strukturu, významně ovlivnili ráz zdejší architektury i kultivaci krajiny.⁶⁷ V době vrcholného a pozdního středověku i raného novověku počet obyvatel ve všech částech kraje prudce vzrůstal, především díky snahám jednotlivých majitelů učinit ze svých dominií regiony přitažlivé jak společensky, tak zejména ekonomicky.⁶⁸

Přesnější údaje o demografické situaci na území dnešního Libereckého kraje přinášejí až výsledky úředního sčítání obyvatelstva,⁶⁹ především pak údaje z „moderního“ sčítání lidu, zpracované podle jednoznačně vymezených statistických kritérií (první v roce 1857, druhé 1869 a následně každých deset let). Z nich lze vyčíst, jak se demografická tvář kraje proměnila. V roce 1869 žilo na jeho území 464 568 obyvatel, podle dalších sčítání počet obyvatel dále rostl. Maxima dosáhl v roce 1910 (571 481), přičemž nárůst je doložen jak ve městech, tak i v malých vsích, intenzivně byly osídleny jak horské, tak podhorské oblasti. Ve velkých městech se počet obyvatel zvýšil až o třetinu (Liberec, Jablonec nad Nisou, Nový Bor, Turnov). Po první světové válce poklesl počet obyvatel v kraji cca o 9 % (520 346). V německy osídlených oblastech (mapa 3) byl pokles vyšší, pouze ve výjimečných případech se bezprostředně po první světové válce počet obyvatel zvýšil, pravděpodobně v důsledku příchodu českého etnika z vnitrozemí. Ani doba poválečné konjunktury nepřinesla návrat k předválečným hodnotám, i když ve městech a v obcích ve vnitřním pohraničí byl demografický růst relativně vysoký.⁷⁰ V roce 1930 žilo na území Libereckého kraje 558 611 obyvatel, ve 30. letech v souvislosti s hospodářskou krizí a úpadkem místních podniků jejich počet opět klesl.

Po roce 1945 došlo v příhraničních oblastech regionu k odsunu německy mluvících obyvatel (Staněk 1991) a k následnému dosídlení převážně českým a slovenským etnikem. Zatímco v roce 1930 se na území dnešního Libereckého kraje hlásilo k české národnosti 34,90 % a k německé 64,85 % obyvatel, první poválečné sčítání (1950) ukazuje poměr opačný. Podíl Čechů se navýšil na 89,17 %, Němci jsou zastoupeni již pouze 5,20 % (Fialová 1994). Po odsunu Němců a následném dosídlení regionu žilo v roce 1950 v Libereckém kraji 372 802 osob, tj. o třetinu méně než v roce 1930. Data jsou přesvědčivým důkazem vysokého úbytku obyvatelstva a současně nedostatečného dosídlení území.

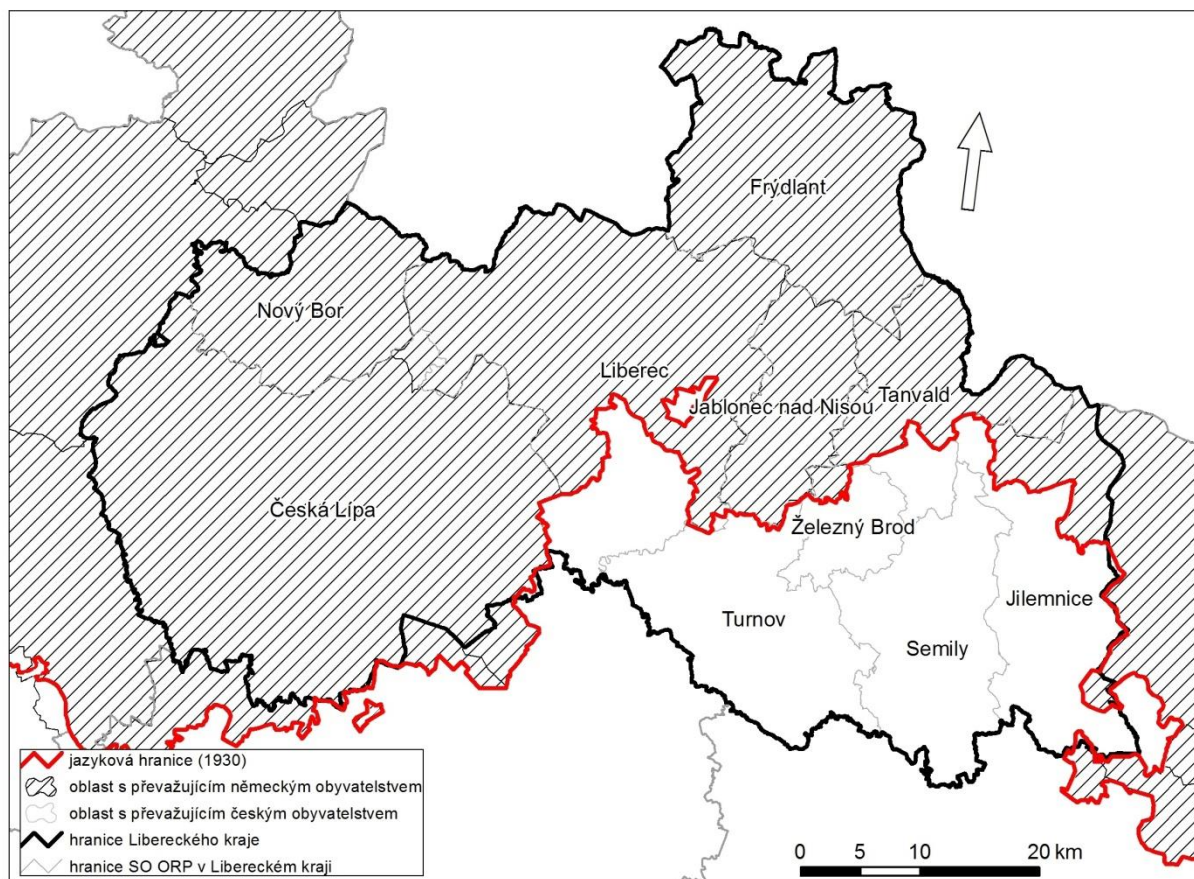
⁶⁷ Jejich odkaz se dosud odráží v grafické symbolice kraje, jak dokládají nejen historické znaky měst, ale i figury tvrzí a hradů v obecních znacích či heraldické barvy a erby prvních majitelů panství. Podrobněji viz kapitola 6. 2

⁶⁸ Dokladem jsou urbaniální knihy jednotlivých panství ze 14.–17. století, Berní rula (1657) a Soupisy osob podle víry (1651).

⁶⁹ Solní sčítání v roce 1702 a následná pravidelná sčítání podle královského reskriptu z roku 1753.

⁷⁰ Např. v Turnově se zvýšil cca o třetinu proti roku 1910, v České Lípě o čtvrtinu, v Semilech nebo Novém Boru o pětinu, v Hodkovicích o desetinu. Oproti tomu na Jilemnicku zůstal počet obyvatel takřka nezměněn, na Frýdlantsku nadále klesal. (Počet obyvatel podle výsledků sčítání lidu od roku 1869, ČSÚ 2014).

Mapa 3: Národnostní hranice na území dnešního Libereckého kraje podle sčítání obyvatel v roce 1930

Zdroj dat: Z. Kučera, autor jazykové hranice; Geodatabáze ArcČR 500, ARCDATA Praha, s.r.o. 2003.

Vezmeme-li v úvahu, že v oblastech osídlených Čechy (Turnovsko, Českosudsko, Jilemnicko, Semilsko) se počet obyvatel po válce zvýšil, je nasnadě, že ve vnějším pohraničí klesla hustota zalidnění téměř na polovinu a to jak ve městech, tak na venkově (Archiv výsledků minulých SLDB, ČSÚ 2014). Tento jev bohužel zůstal na Frýdlantsku i Tanvaldsku trvalý. Ani v dalších částech kraje zatím počet obyvatel nedosáhl předválečných hodnot, jak dokládá statistika k 31. 12. 2013, evidující v Libereckém kraji 438 609 obyvatel (Statistická ročenka Libereckého kraje 2013, ČSÚ 2014).⁷¹

Velká část zájmového území⁷² se v důsledku poválečných demografických proměn stala regionem se „ztracenou“ identitou, ztratila tradiční nositele regionálního vědomí, původní obyvatele s historickými kořeny. Nedostatečné dosídlení nepříznivých poloh, umocněné koncentrací obyvatel ve městech, vedlo k výraznému odlišení struktury osídlení vnitrozemí a pohraničí. Zde řada sídel zanikla (Kučera 2009; Kučera, Chromý 2012; Kučera, Kučerová 2012), další byla zachráněna jen díky tomu, že se stala rekreačními objekty, místem tzv. druhého bydlení (Vágner, Fialová 2010). Tím došlo současně k proměně funkcí území.

⁷¹ Další demografické ukazatele nemají pro práci zásadní význam, proto jsou pro dokreslení obrazu Libereckého kraje uvedeny pouze v příloze 13: Vybrané demografické ukazatele Libereckého kraje.

⁷² Liberecko, Jablonecko, Frýdlantsko a velká část Českolipska a Novoborska, ostatní oblasti byly kontinuálně osídleny českým obyvatelstvem.

Regionální identita mnohých zdejších obyvatel, především těch, kteří se v regionu nenarodili, se v řadě případů dostává do konfliktu s původní identitou vysídlenců (Chromý 2003a). Jeho jádrem jsou jednak historické antagonismy, např. obviňování ze způsobených předválečných i válečných křivd a bolestí, národnostní střety a přetrvávající nevraživost. Tento jev se ale týká především starších lidí, dnes již zde žije generace, která se v regionu narodila a která vnímá (většinou) jeho minulost bez předsudků.⁷³ Historicky a etnicky podmíněnými prekoncepty a stereotypy jsou tak ovlivněny nejen vazby mezi původními a novými osídlenci, ale i mezi starší a mladší generací nových obyvatel (Chromý, Skála 2010). Zatímco někteří bývalí obyvatelé, odsunutí po druhé světové válce, se se svým původním domovem stále identifikují, pro první generaci dosídlenců je identifikace s regionem problematická, své současné bydliště považují za „druhý“ domov, i když sami sebe již označují za „starousedlíky“, zatímco vně regionu bývají, podobně jako v případě jiných pohraničních oblastí Česka, často vnímáni jako „náplava“ (Zich ed. 2003; Houžvička, Novotný eds. 2007). K formování jejich vztahu k místu bydliště nepřispívají ani přežívající negativní vazby mezi jednotlivými národy potkávajícími se a sousedícími v daném prostoru. Starší generací vytvořená zášť a přetrvávající odmítavý postoj ve smyslu „my“ a „oni“ vůči Němcům (Chromý, Skála 2010; Houžvička, Novotný eds. 2007) se přenáší i na mladší generaci, jež přejímá sociokulturní vzorce chování, zároveň však má již odlišnou historickou zkušenost, která se promítá do utváření jejich vztahů k původnímu obyvatelstvu.⁷⁴ Bariéry jsou vytvářeny i mezi samotnými dosídlenci, trvá nevraživost mezi lidmi, kteří přišli do pohraničí z českých oblastí, a přistěhovalci z Volyně, Polska nebo Slovenska, především Romy (Daněk 1993). Podobně se střetávají tradice i ve vnitrozemí kraje, především tam, kde se v souvislosti s industriální proměnou začali usazovat lidé hledající pracovní uplatnění, např. na Českolipsku (srov. s výzkumem Siwek, Bogdová 2007). Demografické vazby a vztahy jsou některými obyvateli regionu vnímány jako specifický symbol Libereckého kraje, i když, ve srovnání s jinými příhraničními regiony Česka,⁷⁵ zde nejsou ve vztazích k minoritním národnostním menšinám výrazné problémy.⁷⁶

V souvislosti s dosídlováním se snížil také počet rodáků v regionu.⁷⁷ Protože se lidé nejspíše identifikují s místy, se kterými si spojují své dětství, lze na většině území kraje předpokládat vyšší míru regionálního vědomí až u druhé a dalších (mladších) generací přichozích po

⁷³ Důkazem jsou např. mnohé obecní znaky, které se odkazují k „německé minulosti“ místa (kapitoly 6. 2 a 6. 5).

⁷⁴ Při interpretaci postojů jednotlivých generací je třeba brát v úvahu měnící se společenský kontext (období dosídlování, doba komunistického režimu, normalizace, posttotalitní transformace, integrace do EU), který významně ovlivňuje formování i přeskupování jednotlivých vztahů a vazeb obyvatel regionu.

⁷⁵ Např. s blízkým Šluknovskem nebo Ústeckem, kde přetrvává etnické napětí již několik let.

⁷⁶ Podle SLDB 2011 se k německé národnosti hlásilo 0,4 %, ke slovenské 1,4 %, k polské 0,3 % a k romské 0,1 % (v tomto případě je ale skutečný počet vyšší) obyvatel kraje. Další národnosti (ruská, ukrajinská, vietnamská, maďarská) tvoří 1,1 % všech obyvatel zájmového území. (SLDB 2011, ČSÚ 2014).

⁷⁷ Rodáci žijí v obci svého narození a svým dlouhodobým a trvalým vztahem k rodišti spoluutvářejí regionální vědomí. Čím déle člověk v určitém místě žije, tím větší pocit sounáležitosti s místem má, vykazuje větší míru aktivity ve smyslu ochoty podílet se na místní samosprávě apod. (Kuldová 2005).

roce 1945 (Zich ed. 2003). Podle dat ze SLDB 2011 je v zájmovém území ve srovnání s celorepublikovým průměrem (47,1 %) relativně nízký podíl rodáků (43,4 %).⁷⁸ Proto lze předpokládat, že míra regionálního vědomí je v přesídlených oblastech kraje nižší (resp. diferencovaná) než v oblastech s kontinuálně se vyvíjejícím osídlením (Kuldová 2005).

Negativní vliv na formování územní identity má také nižší procento vzdělaných obyvatel kraje (9,6 % vysokoškolsky vzdělaných oproti 12,5 % v rámci Česka; SLDB 2011, ČSÚ 2014) a rovněž nízký stupeň religiozity. V Libereckém kraji se podle SLDB v roce 2011 přihlásilo k víře (bez rozdílu náboženského vyznání či církve) 7,1 % obyvatel, přičemž celorepublikový průměr dosahuje 14,0 %. Navzdory předpokladům není v kraji religiozita téměř vůbec územně diferencovaná, v kontinuálně osídlených oblastech je jen nepatrně vyšší. Pro prohlubování regionálního vědomí má však absence religiozity záporný význam, protože je snadno dokazatelné, že člověk, hlásící se k církvi, se současně hlásí i k její komunitě, k etickým principům, které podporují pozitivní snahy o vstřícné vztahy k okolí a k prostředí, kde jedinec žije a jež spoluvytváří (Šifta 2012). Příslušnost k náboženské komunitě posiluje vazby k místu, kde tato působí (Nešpor 2005), a zároveň formou obnovy obecných náboženských tradic a kooperací se sousedními církevními komunitami (českými i zahraničními) přispívá k posílení vnějšího faktoru regionální identity (Houžvička, Novotný eds. 2007).

Negativní dopad na rozvoj územní identity Libereckého kraje má tedy především nesourodá, územně diferencovaná struktura obyvatel z hlediska jejich původu a historických kořenů i vazeb, s ní související nižší podíl rodáků i ambivalentní vazby k sousednímu německému a polskému etniku. Nová generace je pravděpodobně méně zatížena historickými a národnostními prekoncepty, v jejím případě se dá již zvažovat pozitivní dopad Euroregionu Nisa, rozvíjející se příhraniční kooperace i multikulturní a proevropské výchovy ve školách. Uvedené předpoklady ale zatím nejsou v zájmovém území podloženy seriózními analýzami (srov. se situací na Sušicku, Chromý, Skála 2010; nebo v kulturně-historických regionech, Siwek, Bogdová 2007). Rovněž nižší procento obyvatel s vyšším vzděláním nehovoří ve prospěch posílení územní identity. Sledované demografické ukazatele zároveň potvrzují závěry výzkumů polarizace prostoru, jež definují periferní region jako místo vykazující stejné charakteristiky, které jsou doložitelné i v Libereckém kraji (Havlíček, Chromý, Jančák, Marada 2005; Jančák a kol. 2010).

---

⁷⁸ Porovnání hodnot v jednotlivých okresech dokládá, že počet rodáků souvisí zčásti s dosídlenými a kontinuálně osídlenými oblastmi, ale i s urbanizací a tím, jaká je hospodářská úroveň. V malých obcích představují rodáci pouze 35,2%, ve městech nad 50 000 obyvatel 47,8%. Nejnižší podíl rodáků vykazuje okres Česká Lípa (37,7 %, Krompach pouhých 17,1% a Ralsko 17,3%), způsobeným především migrací spjatou s těžbou uranu a jen částečně i dosídlením, nejvyšší podíl je na Semilsku: Studenec 57,6%, Bystrá nad Jizerou 56 % (SLDB 2011, ČSÚ 2014).

3. 2. 3 Vybrané hospodářské charakteristiky

Formování územní identity i symbolika regionu jsou úzce spjaty také s jeho hospodářskými aktivitami. Hospodářská prosperita a s ní související spokojenost obyvatel identitu významně posilují, ale i případné nedostatky mohou přispět k jejímu utváření, mají-li obyvatelé území snahu o aktivní nápravu hospodářských či sociálních nedostatků (Vencálek 1998). Rozvoj regionálního vědomí obyvatel a následně i symboliky je úzce spjat s výrobními tradicemi území, s hospodářskými proměnami regionu i se současnou úrovní ekonomických vazeb, pracovních a podnikatelských příležitostí (Heřmanová, Chromý a kol. 2009). Společně s ekonomickými ukazateli je proměnlivý, dynamický a vždy závislý na přístupu lidí, kteří svým přístupem a vztahem k žitému prostoru a jeho materiálním hodnotám přispívají k jeho efektivnímu formování (Vencálek 1998).

Zájmové území má, i přes úpadek řady vyspělých výrobních odvětví, převážně průmyslový charakter. Dlouhou historickou tradici zde má především výroba textilní a sklářská. Již v 17. století jsou na území Liberecka doloženy významné soukenické a plátenické cechy, v 18. století se v kraji jako na jednom z prvních míst v Čechách objevily textilní a sklářské manufaktury. V 19. století patřil region k prvním industrializovaným a průmyslově nejvyspělejším oblastem celé habsburské monarchie. Tradičně významnou průmyslovou oblastí zůstal i po vzniku Československa v letech 1918–1938.⁷⁹ Ještě v druhé polovině 20. století byla produkce zdejších textilních a sklářských podniků klíčovou součástí československého exportu (Textilana, Bytex, Jablonex, Preciosa). Po roce 1990 došlo v souvislosti s přechodem na tržní hospodářství k významným změnám, tradiční textilní a sklářský průmysl se dostaly do hlubokého útlumu, krizí prošly i strojírenské a těžební podniky (např. LIAZ nebo Uranové doly).⁸⁰ V důsledku restrukturalizace došlo v posledních 10 letech k oživení sklářského a bižuterního průmyslu (Novoborsko, Jablonecko, Turnov), jež jsou pro kraj typické a k nimž se odkazuje i symbolika regionu.⁸¹

Pouze doplňkovým hospodářským odvětvím je v Libereckém kraji zemědělství. Vzhledem k hornatému rázu území tvoří výrazný podíl využití ploch lesní půda (44,5 %), zemědělská půda pak zaujímá 44,2 % rozlohy kraje, přičemž podíl orné půdy na celkové rozloze tvoří

---

⁷⁹ V důsledku světové hospodářské krize v první polovině 30. let některé tradiční podniky zkrachovaly, před druhou světovou válkou je však v oblasti kraje zaznamenán další vzestup objemu výroby v textilních i strojírenských podnicích, spojený bohužel i s aktivizací nacistických sil v regionu (Karpaš a kol. 2001).

⁸⁰ Současná hospodářská analýza Libereckého kraje, nesouvisející přímo s hlavním tématem práce, je jako ilustrační zpracována v příloze 14.

⁸¹ Příkladem jsou nejen některé obecní znaky, ale i sepětí Libereckého kraje s oběma odvětvími v myslích obyvatel Česka (viz kapitoly 6 a 8).

pouhých 20,5 % (Statistická ročenka Libereckého kraje, ČSÚ 2014).⁸² Zemědělství lze zařadit k podhorskému až horskému typu, jen v nejnižše položených oblastech (Pojizeří) se zemědělská produkce významněji podílí na celkovém objemu krajské ekonomiky.⁸³

Horší ekonomická pozice však může vést k mobilizaci identit proti úspěšnějším centrům, může podpořit lokální potenciál zviditelnění preindustriálních aktivit (Havlíček, Chromý, Jančák, Marada 2005; Heřmanová, Chromý a kol. 2009). V Libereckém kraji se skutečně vracejí lokální výrobci k místnímu „dědictví“ a usilují o oživení tradiční, v minulých letech stagnující či zcela opuštěné výroby regionálních produktů (Šifra 2012; Kašková 2013).⁸⁴ Pozitivní a tvůrčí přístup nových podnikatelských subjektů podporují orgány místní samosprávy i Krajský úřad. K jejich rozvoji přispívají také místní akční skupiny, kterých v regionu pracuje sedm. Ty formou poradenství podporují zajištění grantové podpory, reklamy či distribuce výrobků podniků, které nabízejí pracovní příležitosti místním obyvatelům a přispívají k ekologickému hospodářství regionu.

V souvislosti s iniciativami MAS je třeba zmínit i certifikaci regionálních produktů,⁸⁵ především potravinářských (pivo, mošty, sýry), sklářských (korále, figurky, vánoční ozdoby, broušené sklo), keramických, šperkařských (bižuterie, český granát) a textilních. V zájmovém území je regionální produkce certifikována značkami Regionální produkt Lužické hory a Máchův kraj, Regionální produkt Český ráj, Regionální produkt Jizerské hory, Regionální produkt Krkonoše, Regionální produkt Podkrkonoší, Vyrobeno na Frýdlantsku a Regionální potravina (v celokrajském měřítku; Kašková 2013). Liberecký kraj každoročně vyhlašuje regionální výrobek roku (Liberecký kraj, KÚ LK 2014). Místní produkce tak jistě svou kvalitou přispívá k posílení územní identity, vždyť mnohé výrobky z Libereckého kraje (sklo, bižuterie, pamětní mince, šperky) jsou proslulé nejen v rámci Česka, ale celosvětově. Marketing prosperujících (byť většinou malých) firem podporuje i marketing regionu a tím

---

⁸² Rozloha zemědělské půdy a orné půdy je v Libereckém kraji třetí nejnižší v rámci Česka (po Praze a Karlovarském kraji), podíl lesní půdy je v rámci krajů Česka průměrný (6. místo). Rozloha orné půdy stále klesá, mezi roky 1998–2012 o 5 %. Tento jev přímo souvisí s oborovými strukturálními změnami, v jejichž důsledku byla část původní orné půdy přeměněna v trvale zatravněné plochy, část zůstala zcela nevyužita.

⁸³ V grafické symbolice regionu se proto pouze v omezené míře odrážejí typické plodiny, především obiloviny a len, v živočišné výrobě je významnější pouze chov ovcí, k němuž obecní symboly ojediněle také odkazují. Četněji připomíná komunální symbolika lesnictví, přestože ani to netvoří v Libereckém kraji významnější hospodářské odvětví. Ačkoliv se po roce 1989 podařilo obnovit velkou část lesních porostů, zničených nadměrnou ekologickou zátěží i výsadbou nepůvodních dřevin, není zalesňování dostatečně intenzivní. Meziročně klesá cca o 5 % i objem vytěženého dřeva (Základní tendence vývoje Libereckého kraje 2013).

⁸⁴ Bižuterie, sklo, keramika, pivo, mošty, lomnické suchary, uzeniny, kozí sýry atp. Důkazem je i snaha o restrukturalizaci tradičních podniků (Novoborské sklo, Preciosa, Vulkan Medical v Hrádku nad Nisou, Česká mincovna v Jablonci nad Nisou, Granát Turnov, Železniční opravy v České Lípě, regionální pivovary).

⁸⁵ Udělována na dobu určitou pod záštitou Krajský úřad Libereckého kraje v souladu s celostátním projektem klasifikace českých kvalitních produktů.

posiluje také územní identitu, velký význam má i pro formování grafické symboliky regionu (loga firem a výrobků, odkaz na tradiční výrobní odvětví).⁸⁶

Velmi podstatný je z hlediska formování image regionu a jeho symboliky také turismus. Podle výzkumů ČSÚ se zájem o region zvyšuje, kraj byl v roce 2012 třetím nejnavštěvovanějším v rámci Česka.⁸⁷ Vyhledávány jsou nejen „tradiční“ turistické cíle (Český ráj, Krkonoše), své příznivce již našly i nové destinace, např. tzv. Český sever.⁸⁸ Krajinné, přírodní, historické a architektonické dědictví je nejen středem turistického zájmu, ale v souvislosti s ním i základní složkou symboliky kraje, prostředkem jeho prezentace i posil.

---

⁸⁶ Loga hospodářských subjektů nejsou předmětem analytické části této práce.

⁸⁷ Současně zde byl evidován i třetí nejvyšší počet ubytovacích kapacit (42 000 lůžek). Do kraje zavítalo více než 100 000 návštěvníků, ve vyšším počtu nejen z Česka, ale i z Německa a Polska (Základní tendence vývoje Libereckého kraje 2013).

⁸⁸ Jednotlivým turistickým cílům se podrobněji věnuje následující kapitola.

4. Symboly Libereckého kraje

Hlavní část práce je věnována grafickým symbolům Libereckého kraje, jež vycházejí z konkrétních i abstraktních symbolů regionu. Ty mají, jak již bylo uvedeno výše, nezastupitelný význam v procesu utváření územní identity.⁸⁹ Jejich vymezení a definování je ovšem poměrně obtížné a vždy do určité míry subjektivní. Regionální symboly odrážejí konkrétní realitu, mají svůj specifický obsah i význam, stejně jako emotivní náboj. Mohou mít různorodý charakter, vždy však prezentují určitou hodnotu (pozitivní i negativní), kterou mají buď pro obyvatele uvnitř území, nebo pro lidi žijící vně regionu, vždy spoluutvářejí regionální identitu (Bourdieu 1989). Pro analýzu grafické symboliky Libereckého kraje je proto nezbytné nejprve charakterizovat všechny složky, jež se mohou stát, jsou-li obdařeny nějakým významem, regionálním symbolem. Ten je buď dlouhodobě sdílen územním společenstvím, je v čase stabilní a reprezentuje území bez ohledu na vývoj a změny společnosti, nebo po čase ztrácí svou symbolickou hodnotu a stává se „vyhaslým“. I takový ale může být součástí regionální symboliky, jak dokládají např. historické znaky, jimž lidé dnes již ne vždy rozumějí. Jiné symboly, mající dříve jasný význam pro komunitu, žijící v určitém čase a prostoru, získávají vývojem nový obsah a funkci, nová generace je transformují do „nové kvality“ (např. šlechtické erby jako součást komunální symboliky).

Regionální symbolika je vždy spojena s prostředím, se sociálními a mocenskými vazbami v regionu, s jeho tradicemi, specifiky i vývojovými proměnami. Symbolem se může stát libovolný konkrétní i abstraktní jev spjatý s regionem.⁹⁰ Těm prvkům, které vycházejí z „lidského potenciálu“ místa/regionu, z mocenských vztahů, hospodářských a sociálních aktivit, ale které nebývají tak častými nositeli symbolického významu, byla věnována předchozí kapitola. Následně se pozornost zaměřuje na ty jevy, které mají výraznější potenciál stát se regionálním symbolem, odrážejí se v grafické symbolice a často také bývají regionálními institucemi jako symboly prezentovány, např. v turistických průvodcích nebo v propagačních materiálech.⁹¹ K takovým patří především krajinné dominanty a přírodní, historické a kulturní dědictví (Šifta 2012; Šifta, Chromý 2014; Chromý, Semian, Kučera 2014).

4. 1 Krajina a přírodní dědictví

Z prostorového hlediska se symbolem mohou stát konkrétní krajinné a přírodní lokality i rozsáhlé územní celky, které získaly svůj symbolický význam díky událostem, jež se v nich

---

⁸⁹ Viz kapitola 2. 2. 2, s. 30 an.

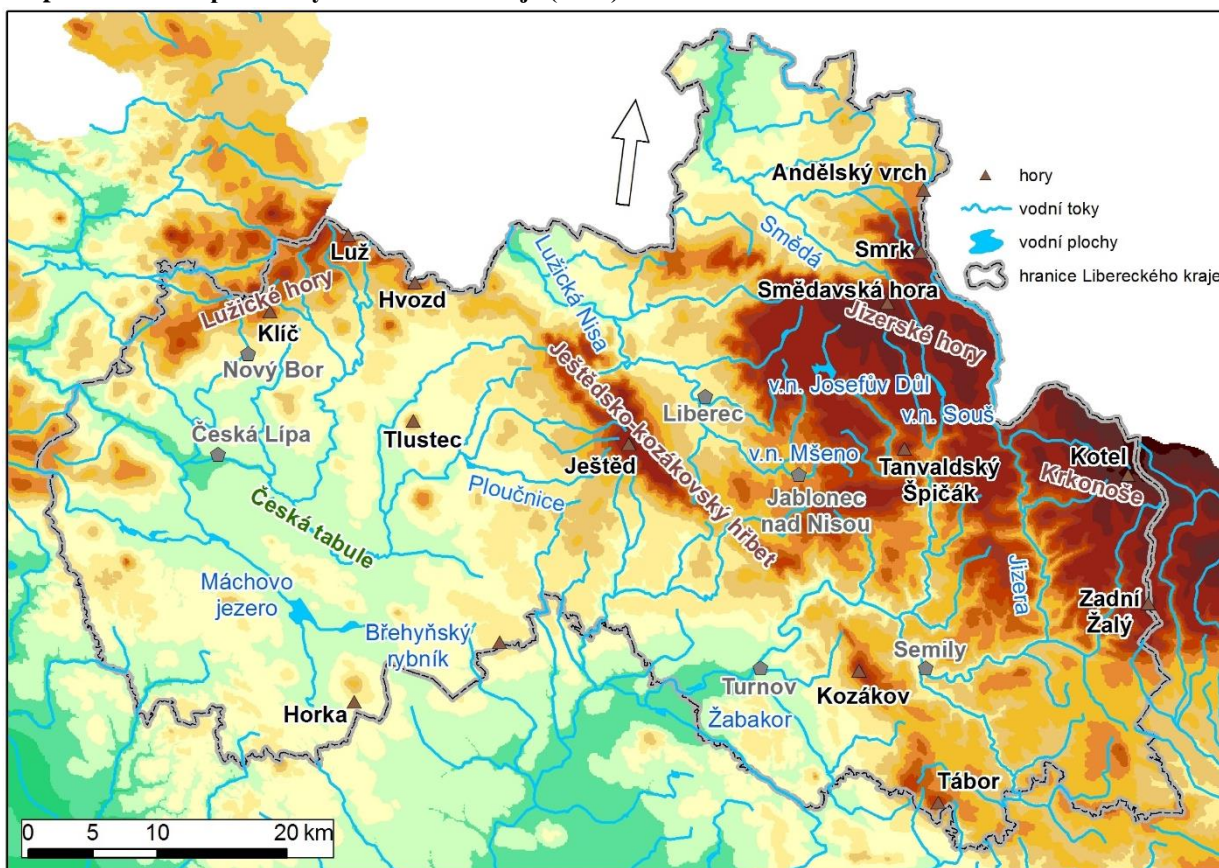
⁹⁰ Viz kapitola 2. 2. 3, s. 32 an.

⁹¹ Srv. David, Soukup (2008); Nevrlý (2003); Podhorský (2002); Liberecký kraj, KÚ LK 2014; Regionální informační servis 2014 atp.

odehrály, díky pověstem, jež se k nim vztahují, nebo pro svou jedinečnost, nezaměnitelnost či užitnou hodnotu. Ne všechna místa jsou regionálním symbolem, tím se stávají až tehdy, jsou-li tak komunitou žijící v daném prostoru přijímány, označeny nebo prezentovány. Některé prostorové prvky zůstávají symbolem místa, jiné mohou být aktéry regionálního rozvoje „povýšeny“ a přijímány jako symbol rozsáhlejší oblasti, celého kraje nebo získají i význam nadregionální (např. v souvislosti s prezentací v rámci cestovního ruchu, hospodářských či společenských aktivit). Symbolický tvar regionu je tedy výrazně ovlivňován jeho přírodním a krajinným rázem (Duncan, Duncan 1988).

U regionů s výrazně přeměněnou krajinou, k nimž Liberecký kraj nesporně patří, může krajinné a přírodní dědictví významně ovlivnit intenzitu i emoční polarizaci územní identity, důležitou roli hraje při formování regionálního vědomí i při utváření image regionu. Přírodní dědictví⁹² i přírodní bohatství⁹³ území bývají mnohými obyvateli vnímána jako symbolická, krajinný ráz⁹⁴ je důležitý i pro formování prostorového tvaru regionu, v jehož průběhu je region ohraničen, prostorově i ve společenském vědomí, a územně se vymezuje (Paasi 2009).

Mapa 4: Přírodní podmínky Libereckého kraje (2014)

Zdroj dat: Geodatabáze ArcČR 500, ARCDATA Praha, s.r.o. 2003.

⁹² Přírodní jevy či lokality s výjimečnou estetickou či vědeckou hodnotou, geologické a fyziografické útvary a oblasti, v nichž se vyskytují ohrožené druhy zvířat nebo rostlin (Arts Lexikon 2014). Památky přírodního dědictví jsou pod legislativní ochranou (viz kapitola 4.1).

⁹³ Přírodní statky umožňující lidskou existenci na Zemi, tj. půda, minerály, přírodní chemicky čisté látky či sloučeniny atp. (Příroda České republiky 2014)

⁹⁴ Krajinný ráz dle J. Löwa, I. Michala (2003).

Kraj územně náleží ke geomorfologické soustavě Česká tabule, jedné z nejstarších částí evropské pevniny (mapa 4). Na západě do regionu zasahuje Krušnohorská soustava, na severovýchodě na ni navazuje Krkonoško-jesenická soustava. Horská pásma ležící v severní části kraje ovlivňují jeho podnebí.⁹⁵ To samo má ráz symbolu, jak dokládá nejen odraz v obecní symbolice,⁹⁶ ale i fakt, že místní lidé své území označují jako „drsný kraj“ (a činili tak zejména v období rozkvětu vlastivědy a nekritického patriotizmu a regionalizmu). Reliéf regionu je značně členitý a lze jej jako celek definovat jako pahorkatinu (mapa 4). Nejvyšším bodem na území Libereckého kraje je krkonošská hora Kotel s nadmořskou výškou 1435 m (u Rokytnice nad Jizerou), nejnižší místo (208 m n. m.) najdeme tam, kde říčka Smědá opouští území Česka (Frýdlantský výběžek).

Mnohé hory a vrcholy se stávají významnými symboly kraje. Nejznámější je bezesporu Ještěd (1012 m n. m.), nejvyšší hora Ještědského hřebenu. V regionu leží i české nejvyšší vrcholy Jizerských hor, Smrk (1124 m n. m.) a Jizera (1122 m n. m.).⁹⁷ Na Frýdlantsku a Jablonecku najdeme i další „tisícovky“ Jizerských hor: Smědavskou horu (1084 m n. m.) a Holubník (1070 m n. m.) na Hejnickém hřebeni (Vonička, Burda, Honsa, Mazánková 2012) a Černou horu (1084 m n. m.) nad Jabloncem nad Jizerou. Ta tvoří symbolický předěl Jizerských hor a Krkonoš. Jejich západní část, zasahující na Semilsko, se rovněž může pochlubit „tisícovkami“: Lysá Hora (1343 m n. m.) a Zadní Žalý (1036 m n. m.). Dominantami kraje jsou i nejvyšší vrcholy Lužických hor, Luž (793 m n. m.), ležící na státní hranici s Německem, Jedlová (774 m n. m), Klíč (760 m n. m) či Hvozď (750 m n. m). Dominantou Turnovska je Kozákov (744 m n. m.), jihovýchodu Českého ráje „vévodí“ Tábor (678 m n. m.). Dominantou Českolipska je Velký Bezděz (604 m n. m.) a Vlhošť (613 m n. m.) na severu Kokořínska (David, Soukup 2008).⁹⁸ Pohoří i hory kraje jsou vyhledávanými turistickými cíli, Jizerské hory, Krkonoše i Lužické hory prosluly daleko nad rámec regionu svými lyžařskými i cyklistickými sportovními středisky i přírodním dědictvím. Jsou středem zájmu ekologických aktivit i pojícím prvkem národních i regionálních programů a institucí. Jejich jména se stávají názvy regionálních sdružení, iniciativ i aktivit (např. MAS Podještědí) nebo produktů (např.

---

⁹⁵ Hřeben Jizerských hor a Krkonoš tvoří překážku proudění vlhkého a chladného vzduchu od Atlantského oceánu, takže zatímco oblasti hor čelí vysokým srážkám a nízkým průměrným teplotám, jižnější oblasti leží v jejich srážkovém stínu a průměrné teploty jsou výrazně vyšší. Nejdřívější je klima v Jizerských horách, které již více než sto let drží celoevropský rekord v denním úhrnu srážek (Podhorský 2002). Bílý Potok pod Smrkem (Frýdlantsko) je dokonce registrován jako „nejdeštivější“ místo v Česku s ročním srážkovým průměrem 1702 mm. V západní a jihozápadní části má klima charakter mírně teplé oblasti s průměrnou roční teplotou přes 7 °C a ročním průměrným úhrnem srážek okolo 700 mm, severovýchodní část kraje spadá do lehce chladné oblasti s průměrnou roční teplotou okolo 5 °C a průměrným ročním úhrnem srážek místy až 1600 mm. (Charakteristika Libereckého kraje, Asociace krajů ČR 2014).

⁹⁶ Viz kapitola 6. 1, s. 88 an.

⁹⁷ Nejvyšší horou celého masivu Jizerských hor je vrchol Wysokie Kopy (1126 m n. m.) na území Polska, hora jen o dva metry vyšší než Smrk.

⁹⁸ Hory jsou spjaty i s architektonickými dominantami a symboly (hrady, rozhledny, televizní vysílač), o nichž se zmiňujeme v 6. kapitole.

Regionální produkt Jizerské hory, Originální produkt Krkonoše). Liberecký kraj zaujímá přední místo v počtu horských sportovních středisek (Bedřichov, Harrachov, Benecko, Rokytnice nad Jizerou, Ještěd ad.), lyžování lze označit za fenomén a výrazný symbol regionu. Vždyť právě v Libereckém kraji najdeme místa spjatá s počátky českého lyžování: hrabě Harrach přivezl na své panství první „ski“, ve Vysokém nad Jizerou byl založen Český Ski klub, na něj v roce 1903 navázal Český lyžařský svaz založený v Jablonci nad Jizerou (David, Soukup 2008). Další prvenství drží kraj v počtu horských rozhleden, jež patří k místním dominantám, nejvyhledávanějším turistickým cílům i ke klíčovým symbolům regionu.⁹⁹ Patří mezi ně např. nejstarší Štěpánka u Příchovic (z roku 1892), ale i Bramberk, Královka nebo Černá Studnice v Jizerských horách (okres Jablonec nad Nisou), Dubecko na Kozákovském hřebetu, Rašovka na Ještědském hřebeni, Přední Žalý v Krkonoších, Špičák u České Lípy a více než desítka dalších (Turistický portál Libereckého kraje 2014).

Hory a vrchy Libereckého kraje byly již v dávné minulosti spjaty s lidovými pověstmi a také tím tvořily význačné, dnes v souvislosti s proměnou regionů často již vyhaslé symboly kraje (Ralsko, Kozákov). Mnohé krajinné dominanty se dosud mohou pochlubit přeživšími, nepřerušeny tradicemi. Postava bájného Krakonoše (Rübezahla) je tradičním symbolem Krkonoš již po staletí. Pojí se s ním nejen stále živé pověsti, ale i řada lokálních pojmenování (produktů, institucí, uměleckých děl) a turisticky vyhledávaných aktivit (Setkání s Krakonošem v Harrachově, Sněhový Krakonoš v Jilemnicích). Pro Jizerské hory je tradiční bájnou postavou doktor Kittel.¹⁰⁰ S legendami a pověstmi se pojí i další hory v kraji, např. Trosky (pověst o panně a babě) nebo Bezděz (pověst o Daliborovi z Myšlína; Regiony ČR 2014). Specifické postavení má Ještěd, jenž se stal, v souvislosti s vrcholovou stavbou horského hotelu (1973), vedle místa opředěného starými pověstmi o čertech či „křemencovém krejčíkovi“ (Rozhledna Ještěd 2014), také novodobým symbolem kraje. Zmíněné příklady dokládají, že v kraji zůstaly zachovány „lidové“ prvky, tvořící součást historické paměti regionu, a to i v dosídlených oblastech. Přejímání starší německé slovesnosti a zvyků je důkazem snahy oživit tradice kraje, zároveň dokládá i dřívější prolínání českého a německého kulturního živlu v regionu.

K reliéfu kraje neodmyslitelně patří i četné skalní útvary, na něž je Liberecký kraj velmi bohatý a jež jsou vnímány jako výrazné symboly území.¹⁰¹ Zároveň jsou i oblíbeným místem

---

⁹⁹ Výstavba nových rozhleden (Heřmanice, Rádlo) je také důkazem přežívající „německé tradice.“ Od 2. pol. 19. století do roku 1938 byla stavba rozhleden velmi rozšířena v celém německém pohraničí.

¹⁰⁰ Jan Josef Antonín Eleazar Kittel (1704–1783), historicky doložená postava, proslul jako léčitel a chirurg. Jeho působení je spjato především s obcí Krásná na Jablonecku. Kittelovo mimořádné nadání je spjato s pověstmi o tom, že se spolčil s ďáblem (faustovský mýtus), jeho postava je ústřední v mnoha regionálních pověstech. Kraj spjatý s jeho působením, tzv. Kittelovsko je díky občanské iniciativě od roku 2008 vyhledávaným cílem turistů a zároveň centrem ožívování místních tradic z 18. a 19. století (Kittel – tajemný doktor Kittel 2014).

¹⁰¹ Turistický portál Libereckého kraje prezentuje 65 rozličných skalních měst a útvarů, které jsou přístupné veřejnosti (Liberecký kraj – cestou necestou 2014).

lezeckých a turistických aktivit. Pískovcová „skalní města“ na Turnovsku (Hruboskalsko, Suché, Klokočské a Příhrazské skály, Apolena) spolu s čedičovou vyvělinou (bazanit) Trosky proslavily Český ráj daleko za hranicemi kraje (Semian 2010). Výraznou dominantou regionu je i žulové Frýdlanské cimbuří, pískovcové Hradčanské stěny u Mimoně nebo Sloupské skalní město u České Lípy. Turisty jsou vyhledávány také četné skalní vyhlídky, Paličnická či Ořešnická na Frýdlantsku, Betlémské skály na Turnovsku, Krkavčí skála na Semilsku, Harrachovy kameny na východní hranici kraje a řada dalších. Mnohé samostatné skalní útvary jsou chráněny jako přírodní památky (Agentura ochrany přírody a krajiny ČR 2014 – dále AOPK ČR 2014). Čedičový vrch Panská skála u Kamenického Šenova, unikátní geologický útvar, tvořený až 15 m vysokými čedičovými sloupci, připomínajícími varhany, byl spolu s jezírkem, jež vzniklo u paty skály po jejím částečném odtěžení, již v roce 1895 označen jako chráněné území a stal se tak nejstarší geologickou rezervací v Česku (Liberecký kraj – cestou necestou 2014). Výjimečným skalním útvarem jsou i pískovcové Mšenské pokličky v CHKO Kokořínsko (jihozápadní hranice ORP Česká Lípa) či čedičová Čertova zeď u Českého Dubu (David, Soukup 2008). Cennou přírodní památkou jsou i znělcové vyvěliny Bílá skála u Srbské a Kodešova skála u Heřmanic (Frýdlantsko), bílé pískovcové Sloní kameny na Liberecku (Rynoltice), Široký kámen u Hamru na Jezeře a desítky jiných. Mnohé skalní útvary jsou úzce spjaty s historií regionu, neboť se díky svému tvaru a poloze staly základem pro pevné, nsnadno dobytelné hrady a dosud tak tvoří nedílnou součást architektonických dominant Libereckého kraje (Frýdlant, Trosky, Sloup). Geologickou raritou kraje jsou také Bozkovské dolomitové jeskyně (Semilsko), Ledová jeskyně Naděje u Cvikova, největší svého druhu v Česku, a četné pískovcové jeskyně v Českém ráji i na Českolipsku¹⁰² (Liberecký kraj – cestou necestou 2014).

Geologický základ kraje tvoří potenciál pro utváření regionálních symbolů nejen prostřednictvím z turistického či vědeckého hlediska hodnotných a atraktivních lokalit, ale i podporou širšího povědomí o lokálním nerostném bohatství regionu (včetně dopadů na životní prostředí); sekundárně pak i poskytováním pracovních příležitostí. Liberecký kraj je proslulý především těžbou stavebního kamene: biotitického granitu (liberecká žula) na Liberecku, Tanvaldsku a Železnobrodsku, břidlic (Frýdlantsko, Železnobrodsko), vápence (Liberecko, Frýdlantsko) a šterkopísků (Frýdlantsko, Turnovsko, Frýdštejsko).¹⁰³ Nad rámec kraje proslula těžba pyritu (český granát) na Turnovsku. V oblasti Kozákovského hřbetu jsou dosud naleziště polodrahokamů (acháty, olivíny, chalcedony), v Proseči pod Ještědem nečetná naleziště jaspisu. V dřívějších dobách se na území kraje těžily také rudy bohaté na železo a barevné kovy. V blízkosti těchto dolů vyrostla významná hornická střediska, např.

¹⁰² Turistům je v kraji zpřístupněno 20 dalších jeskyní (Liberecký kraj – cestou necestou 2014).

¹⁰³ Četné je využívání neovulkanických hornin jako drceného kamene.

Nové Město pod Smrkem, Chrastava, Poniklá nebo Jesenný, které se dosud k hornické minulosti hrdě hlásí. Hospodářský význam měla i těžba kaolinických jíílů na Frýdlantsku a Hrádecku, zpracování těchto surovin v oblasti již ale zaniklo. Utlumena byla i dříve rozsáhlá těžba uranových rud na Českolipsku (Stráž pod Ralskem a okolí). Na Frýdlantsku a Semilsku se v minulosti doloval i nepříliš kvalitní lignit. S důsledky těžby této suroviny se však Liberecký kraj potýká i dnes, těžba uhlí na polské straně hranice totiž stále pokračuje a negativně ovlivňuje krajinný ráz regionu a je také zdrojem ekologické zátěže území (tepelná elektrárna Turów u Bogatynie v Polsku). S geologickým formováním regionu úzce souvisí i výskyt pramenů minerálních vod. Jejich využití k léčebným účelům (Lázně Libverda, Lázně Kundratice) proslavilo kraj za jeho hranicemi (Podhorský 2002).

Výrazným symbolem kraje jsou i vodní toky. Téměř celé sledované území spadá do úmoří Severního moře, pouze Frýdlantský výběžek do úmoří Baltského moře, regionem tedy prochází hlavní evropské rozvodí. Vody z území odvádějí tři větší řeky, na západě Ploučnice, na východě Jizera a na severu Lužická Nisa. I ty mají pro image regionu velký význam. Na Jizeře a Nise leží několik elektráren, na Nise i několik velkých přehrad (Bedřichov, Jablonec nad Nisou – Mšeno). Obě řeky pramení v Jizerských horách, Ploučnice pod Ještědským hřebenem. Všechny jsou důležitými vodními zdroji pro četné průmyslové podniky a využívány jsou i pro vodácké sporty (Regiony ČR 2014). Současně se s vodními toky kraje pojí i několik turistických atraktivit, k nimž patří např. divoké soutěsky na Jizeře (Semilsko), prameny Nisy (Nová Ves nad Nisou, Jablonecko), průrva Ploučnice (Ralská pahorkatina) nebo meandry Smědé (Frýdlantsko). Na horních tocích řek a jejich přítoků je i řada ojedinělých vodopádů, např. Mumlavský vodopád na říčce Mumlavě (Harrachov) s 12 m vysokými žulovými stupni a tzv. Obřími hrnci, 30 m vysoký Štolpišský vodopád na potoce Velký Štolpich (Hejnice) nebo kaskádovité vodopády na Černé Desné na Tanvaldsku (Liberecký kraj – cestou necestou 2014). Hlavní toky kraje jsou však spolu se svými přítoky (Smědá, Kamenice, Panenský potok) proslulé také častými a poměrně ničivými záplavami. Tento fakt se bohužel stal, zvláště po povodních z roku 2010, negativním symbolem Libereckého kraje.

Přestože vodním tokům v Libereckém kraji chybí role celonárodních symbolů, jakou se může pochlubit např. Vltava, hrají i ony důležitou úlohu v regionálním vědomí a svou symbolikou často přispívají k formování image regionů. Jejich jména se odrážejí v názvech některých nadregionálních (Euroregion Nisa) i regionálních institucí (Rádio Jizera) či aktivit (Benátská noc na Jizeře, hudební festival; Jarní víkend Ploučnice, vodácké setkání), pojí se s nimi také starší, v posledních letech „oživená“ vlastivědná produkce, mající své kořeny ještě v dobách německého osídlení (pověst o princezně Izerýně, vládkyni Jizery) i novodobé tradice, např. odemykání či zamykání řek (Regiony ČR 2014; Regionální informační servis 2014).

Významnými krajinnými dominantami jsou i četné vodní plochy. Na území Libereckého kraje je několik přehrad a retenčních protipovodňových nádrží, které mají vedle hydrologické či energetické funkce i hodnotu architektonickou a rekreační. K cenným vodním dílům patří více než 100 let stará soustava přehrad v Jizerských horách a jejich podhůří vybudovaná na Lužické Nise a jejích přítocích (Souš, Josefův důl, Mšeno, Harcov, Fojtka, Mlýnice). V níže položených oblastech plní podobnou roli soustavy rybníků. Z nich největší a nejznámější je Máchovo jezero u Doks, osmý největší rybník v Česku (284 ha vodní plochy), významné rekreační středisko nadregionálního významu i místo sloužící k chovu ryb. Podobnou úlohu plní i soustava 23 holanských rybníků s největším Novozámeckým rybníkem (Českolipsko) nebo soustava rybníků v Českém ráji, z nichž k největším patří Žabakor, Vidlák, Věžák a Nebák (Charakteristika Libereckého kraje, ČSÚ 2014).

Nedílnou součástí prostorového i symbolického tvaru území je i další přírodní bohatství a dědictví. Člověk se identifikuje s krajinou, aniž by musel mít odborné znalosti o jejím formování, důležitější je pro něj praktický aspekt klimatických vlivů, hospodářské využitelnosti krajiny a její specifické prvky (Heřmanová, Chromý a kol. 2009).¹⁰⁴ Přestože rostoucí tlak zemědělské a průmyslové výroby spolu s nepříznivým stavem znečištění ovzduší v druhé polovině 20. století působil na zhoršování místních ekosystémů, zachovalo se v regionu mnoho přírodních hodnot, jimž je věnována zájmová i zákonná ochrana. Pro Liberecký kraj jsou typické rozsáhlé lesní komplexy, v horských oblastech zde převládají jehličnaté lesy (tzv. klimaxové smrčiny),¹⁰⁵ na úbočích Jizerských hor pak proslulé jizerskohorské bučiny, v podhorských pásmech lesy smíšené a listnaté, na Českolipsku a v Českém ráji porosty borové (Charakteristika Libereckého kraje, ČSÚ 2014). Na území kraje se nachází, nebo do něj alespoň zasahuje, několik velkoplošných chráněných území (AOPK ČR 2014). Nejvýchodnější část kraje je součástí Krkonošského národního parku, na jihu se rozkládá část CHKO České středohoří, na jihozápadě Kokořínsko, na jihovýchodě velká část CHKO Český ráj. Uvnitř regionu leží další dvě CHKO, Lužické hory a Jizerské hory. V Libereckém kraji nalezneme i osm národních přírodních rezervací (Břehyně – Pecopala, Jizerskohorské bučiny, Karlovske bučiny, Jezevčí vrch, Novozámecký rybník, Rašeliniště Jizery, Rašeliniště Jizerky, Velký a Malý Bezděz), devět národních přírodních památek (Bozkovské dolomitové jeskyně, Čertova zeď, Jestřebské slatiny, Kozákov, Panská skála, Peklo, Strážník, Suché skály a Swamp¹⁰⁶), tři chráněné přírodní parky (Ještěd, Maloskalsko a Peklo na Frýdlantsku), 36 přírodních rezervací (např. Apolena, Bukovec,

¹⁰⁴ Přírodnímu bohatství je věnována pozornost také v kapitolách 3. 2. 3 (s. 50) a 6. 1 (s. 91).

¹⁰⁵ Lesy Jizerských hor nesou velkou ekologickou zátěž, která spočívala především v kontaminaci místního životního prostředí kyselými dešti, způsobovanými především spalováním nekvalitního hnědého uhlí v tepelných elektrárnách ležících v blízkosti hranic.

¹⁰⁶ Rašeliniště u Máchova jezera.

Hruboskalsko, Ralsko), 68 přírodních památek (skály, kopce, mokřady, jeskyně, vodopády apod.) a 355 chráněných stromů. 54 přírodních lokalit nese označení Evropsky významná lokalita (AOPK ČR 2014). Jizerskohorská rašeliniště (Na čihadle, Jizerka, Rybí loučky a další) se vzácnými druhy flóry i fauny, další unikát a symbol Libereckého kraje, zapsaný na Listině mokřadů mezinárodního významu, se považují za vzor mimořádně zachovalého, nedotčeného přírodního prostředí (Nevrlý 2003). Zároveň jsou i „pokladnicí“ dalších, původně německých a v současné době oživovaných, pověstí (např. O nehodném zvoníkovi z Hejnic).

Liberecký kraj se může pochlubit i vzácnými rostlinnými druhy, např. flórou na rašeliništích (rosnatka okrouhlostá, suchopýrek trsnatý), kapradinami v nižších patrech Jizerských hor,¹⁰⁷ ojedinělými společenstvími suchomilných rostlin v oblasti Frýdlantské pahorkatiny (d'áblík bahenní, prstnatec májový, lilie zlatohlávek), bohatých kolonií bledulí (Peklo na Českolipsku) či vzácného vrance jedlového v Jizerských horách (Vonička, Burda, Honsa, Mazánková 2012; David, Soukup 2008). Také někteří zástupci živočišné říše, objevující se na území kraje, patří k velmi ohroženým druhům. Za všechny uveďme tetřívka obecného a hýla červeného, žijící v jizerskohorských rašeliništích, nebo bukače velkého, orla mořského či jeřába popelavého, vyskytující se v rezervaci Břehyně – Pecopala (Podhorský 2002).

Turisticky nejnavštěvovanějšími přírodními lokalitami kraje jsou vedle Jizerských hor, Lužických hor a Krkonoš skalní města (Hruboskalsko, Suché skály), Bozkovské dolomitové jeskyně či Průrva Ploučnice (viz mapa 5). K poznání přírodního dědictví napomáhá i více než 30 naučných stezek (Liberecký kraj – cestou necestou 2014). Výjimečná a v mnoha ohledech specifická krajina Libereckého kraje vykazuje velmi silný potenciál pro rozvoj cestovního ruchu, krajinné a přírodní prvky jsou nezaměnitelnými symboly kraje (Charakteristika Libereckého kraje, ČSÚ 2014). Na ochraně uvedených přírodních lokalit či prvků se podílí vedle státních i řada regionálních ekologických a nevládních organizací. Pro mnohé obyvatele kraje jsou zároveň zdrojem zaměstnání nebo podnikání, pro většinu cennou lokalitou, jíž kraj disponuje, pro návštěvníky z jiných oblastí vyhledávaným místem rekreace, turistických i sportovních aktivit. Tradiční názvy přírodně cenných území se stávají názvy regionálních sdružení, iniciativ i aktivit nebo produktů.¹⁰⁸

Výše uvedené skutečnosti potvrzují, že regionální identita a symbolika Libereckého kraje jsou výrazně ovlivňovány jeho přírodním a krajinným rázem. Aktéři lokálního/regionálního rozvoje tento potenciál hojně využívají k prezentaci obcí/regionu, v oblasti cestovního ruchu, i v grafické symbolice jednak k posílení sounáležitosti obyvatel s obcí/regionem, jednak k utváření pozitivního image místa (obce)/regionu.

¹⁰⁷ Pernatec horský, žebrovice různolistá, sleziník červený (David, Soukup. 2008).

¹⁰⁸ Např. MAS Podještědí, MAS Máchův kraj, Regionální produkt Jizerské hory (Národní síť MAS ČR 2014).

Mapa 5: Přírodní dědictví Libereckého kraje (2014)

Zdroj dat: Geodatabáze ArcČR 500, ARCDATA Praha, s.r.o. 2003;

Fotografie převzaty z: 1) wikimedia.org; 2) liberecky-kraj.cz; 3) liberecky-kraj-2014-a.webnode.cz; 4) panoramio.com; 5) wikimedia.org; 6) liberecky-kraj.cz; 7) panoramio.com; 8) wikimedia.org; 9) liberecky-kraj.cz; 10) denik.cz; 11) panoramio.com; 12) itras.cz; 13) wikimedia.org; 14) wikimedia.org; 15) wikimedia.org; 16) wikimedia.org; 17) itras.cz; 18) bozkovske-jeskyne.cz; 19) tiscovky.cz; 20) itras.cz; 21) idnes.cz; 22) itras.cz; 23) liberecky-kraj.cz [cit. 5. 8. 2014].

4. 2 Historické dědictví

Přírodní prostředí má při utváření územní identity primární roli, neboť je tím prvním, s čím se jeho noví obyvatelé identifikují. Fyzickogeografické podmínky, přírodní dědictví i specifika krajiny totiž nejsou závislé na demografických či generačních obměnách ani na změnách politického režimu nebo ekonomických struktur (Šifta, Chromý 2014). Druhotnou, nikoliv však méně významnou roli hrají při utváření územní identity a symbolů regionu společenské procesy. Symbolický tvar regionu je výrazně spoluutvářen i jeho historií, která je úzce svázána s přírodními podmínkami i s utvářením prostorového tvaru území. Minulost regionu ovlivňuje všechny fáze jeho institucionalizace (Paasi 1984) a zároveň přispívá i k jeho zviditelnění a k utváření regionální identity. Z paměti regionu často čerpá jeho symbolika, historická kontinuita podmiňuje i zakotvení regionu v širších prostorových strukturách a ve vědomí obyvatel (Heřmanová, Chromý a kol. 2009).

Dějiny českého pohraničí jsou specifické a vzájemně odlišné, závislé na funkci, kterou území v minulosti plnilo, jsou ovlivňované a přetvářené zájmy státu, zahraniční politikou i demografickými proměnami (Chromý 2004). Také v regionech se „ztracenou identitou“, tedy i v Libereckém kraji, hraje historie klíčovou úlohu, neboť právě interpretace minulosti spoluutváří vztah obyvatel k žitému prostoru a formuje jejich kulturní, historické i regionální vědomí (Chromý 2003a, Šifta 2012). Přestože dnešní obyvatelé kraje zde nemají staleté historické kořeny, nelze se domnívat, že by jim chyběla historická paměť, jeden z kořenů identity (Vencálek 1998). V kolektivní paměti uchovávají společenské jevy, jimiž byl a je region formován, individuální paměť se opírá o zkušenosti kulturně zprostředkované (Heřmanová, Chromý a kol. 2009). Interpretace dějinných skutečností však mohou být odlišné (v různých generacích i v různých etnikách), lidé, žijící v témže prostoru v odlišných podmínkách, si k minulosti utvářejí kvalitativně jiný vztah a mohou její obsah obdařit novými významy.¹⁰⁹ I takový proces však umožňuje upevnit vědomí „my“ versus „oni“, „naše“ versus „jejich“. V kontextu výše uvedených názorů je tedy pro splnění cílů této práce podstatné nastínit alespoň hlavní rysy historického vývoje Libereckého kraje a hledat v něm prvky, které přispívají k procesu institucionalizace a současně se promítají do symboliky regionu.

Oblast Libereckého kraje byla řídce osídlena již v prehistorických dobách, kdy se utvářela přechodná sídliště především u vodních toků v níže položených oblastech. Archeologické nálezy dokládají mladopaleolitické, mezolitické i neolitické osídlení v povodí Jizery, Lužické Nisy, Mohelky a Ploučnice, v jižních oblastech Libereckého kraje je doložena také pozdější existence keltských a germánských sídlišť, ve vyšších polohách jsou prehistorické nálezy spíše

---

¹⁰⁹ Např. dosídlenci v pohraničních oblastech vnímají minulost regionu jinak než původní německé etnikum.

ojedinělé.¹¹⁰ Konkrétnější zprávy o osidlování území však pocházejí až z doby raného středověku. Na Turnovsku, Frýdlantsku, Českodubsku i Českolipsku je doloženo slovanské osídlení (6.–7. století),¹¹¹ do konce prvního tisíciletí stále poměrně řídké.

Od 10. století je rozvoj osídlení na území kraje úzce spjat s existencí zemských (obchodních) stezek, spojujících vnitrozemí Čech s oblastí Lužice a Pobaltím (Anděl, Karpaš a kol. 2002). Tři z nich vedly Českolipskem (Litoměřice – Žitava – Lužice, Mělník – Dubá – Lípa – Cvikov – Lužice, Česká Kamenice – Česká Lípa – Lužice). Tzv. Žitavská cesta, protínající Českodubsko a Hrádecko, byla spojnicí mezi Mladou Boleslaví a Lužicí, záhvozská cesta spojovala Klášter (u Mnichova Hradiště) s Turnovskem, Libereckem, Frýdlantskem a Žitavskem (Šiftová 2014).¹¹² Při obchodních cestách vyrůstaly, podporovány přemyslovskými knížaty, obranné tvrze, celní stanice (Rochlice u Liberce, Mimoň, Jablonné) a od 13. století i první hrady (Bezděz, Ralsko, Falkenburk, Lemberk, Frýdlant). Díky obchodním cestám nabývalo pusté území na významu, jenž vzrostl v době konsolidace přemyslovského státu (10.–11. století) v souvislosti se strategicky důležitou příhraniční polohou. Ve 12. století se oblast stala zajímavou enklávou pro vnitřní kolonizaci (Českodubsko, Turnovsko). Na dosud „pustých“ pozemcích byly zakládány kláštery, jež nejen přispívaly k obraně cest, ale podílely se i na kultivaci krajiny. Cisterciácký klášter u Mnichova Hradiště a johanitská komenda v Českém Dubu měly významný podíl na kolonizaci Českodubska i části dnešního Jablonecka, podobnou roli sehrály ve 13. století dominikánské kláštery v Jablonném a Turnově a františkánské kláštery ve Zhořelci a Budyšíně, ve 14. století pak augustiniánský klášter v Bělé pod Bezdězem (Anděl a kol. 1984).

Slovanské osídlení v pohraničních oblastech Libereckého kraje má spolu s poměrně intenzivní vnitřní kolonizací v rámci Česka specifický ráz, jež nelze doložit v žádném jiném příhraničním kraji. Hustá síť obchodních cest, úzká vazba na vyspělou Lužici a mísení slovanského

---

¹¹⁰ Archeologické mladopaleolitické nálezy na Pohanských kamenech nad Višňovou (kamenné sekyry), v Přepěřích nebo Svijanech (Český ráj), naleziště z doby bronzové v Chlumu u Raspenavy, v Postojně (Klokočské skály), na Čertově ruce, na Mužském nebo Kozákově (Český ráj); mince z doby římské (Luh na Frýdlantsku, Turnovsko, Petrovice u Jablonného). Další lokality viz Archeolog.cz; Anděl, Karpaš a kol. (2002); Anděl a kol. (1984).

¹¹¹ Na území kraje se usadili slovanští osadníci z kmene Milčanů a Besunsanů (Frýdlantsko, Hrádecko), Obodritů, Luticů (Liberecko), Lemuzů (Českolipsko) i Charvátů (Pojizeří), což dokládají archeologické nálezy pozůstatků slovanských hradišť a tvrzí: Předlánce u Višňové a Loučná – Saň na Frýdlantsku (Anděl, Karpaš a kol. 2002), Dneboh, Klamorna, Drábské světničky (Český ráj), Drchlava u Dubé (Anděl a kol. 1984).

¹¹² Na katastru Turnova se Záhvozská cesta spojovala s cestami od Semil a Jičina, pak směřovala přes území dnešních Hodkovic a Javorníku (Dlouhý Most) do Doubí, Vesce a Rochlice (katastr Liberce), odtud na Hrádecko; vedlejší cesty vedly přes Dub, Světlou a Ještědský hřeben k Machnínu a Hrádku nad Nisou, další přes dnešní Liberec na Mníšek, Oldřichov, Frýdlant, Zavidov (PL) a Zhořelec (SRN/PL) nebo přes Liberec na Kristiánov, Kunratice a katastr Jablonce. Poslední směřovala od Jablonného k dnešní Chrastavě a dál na Hrádecko nebo údolím Jeřice na Albrechtice a Frýdlant (Šiftová 2014).

a německého osídlení vtiskly regionu specifický ráz, z něž vyrůstají kulturní tradice kraje i jeho symbolický tvar.¹¹³

Ve 13. století se kraj (především tzv. vnější pohraničí) stal cílem vnější kolonizace, podporované přemyslovskými králi. Z popudu Přemysla Otakara I. byla hraniční území království (a dnešního kraje),¹¹⁴ do té doby spravovaná míšeňskými biskupy, osidlována německými kolonizátory (především z oblasti Míšeň a Saska). Od dob Václava I. se rozvíjela v kraji vedle církevní a královské i vrchnostenská držba feuda a kraj se stal důležitý nejen z hlediska obchodního a strategického (ochrana hranice), ale i politického. Většina území se stala základem výsluhových šlechtických dominií: Českolipsko bylo postupně ovládnuto rodem Ronovců, Turnovsko, jižní Semilsko, Jablonsko a později Jablonecko rodem Markvarticů, Hrádecko saskými Doníny, Frýdlantsko Biberštejny.¹¹⁵ Pozice severočeské šlechty byla záhy natolik silná, že i přes snahu Přemysla Otakara II. scelit zpět hraniční državy a omezit moc feudálů zůstala jednotlivá území ve šlechtické držbě, do níž postupně přešly i královské hrady, např. Bezděz, Houska nebo Děvín (Brych 2002; Šifra 2006).

Na přelomu 13. a 14. století patřilo území kraje k nejdůležitějším v rámci celého království. V souvislosti s výše zmíněnými funkcemi oblasti i s rostoucí faktickou politickou mocí místní šlechty se region stal prosperující oblastí. Vedlejší větve „zakladatelských rodů“, páni z Lipé, z Dubé, Vartemberkové a Valdštejnové vybudovaly v blízkosti obchodních cest do Lužice (za jejichž ochranu byli odměňováni) rozsáhlou síť obranných i rezidenčních hradů,¹¹⁶ tvrzí (i v podhorských oblastech, např. na Semilsku nebo Jablonecku), klášterů i měst (Jablonec, Turnov, Frýdlant, Lípa). Kraj se nemohl srovnávat s vnitrozemskými nebo jihočeskými panstvími, v měřítku hraničních lokalit si však vybudoval silnou pozici. Markvartici, Ronovci

---

¹¹³ Sepětí se slovanskými kořeny sehrálo významnou roli i v regionálních dějinách druhé poloviny 20. století, kdy se zájmové území mohlo v oblastech vnějšího pohraničí (na rozdíl od jiných oblastí tzv. Sudet) odkazovat ke slovanskému historickému základu a navázat, byť často uměle, na „slovanskou historickou paměť regionu“. Současně byly ojedinělé spory Němců a Slovanů (vyhnání Lužických Srbů ze Žitavy) zneužívány k rozdmýchávání protiněmeckých postojů (Anděl a kol. 1984, Karpaš a kol. 2001).

¹¹⁴ Tzv. Záhvozdí. Ke kraji patřilo také Žitavsko a Budyšínsko, součást Českého království (Brych 2002).

¹¹⁵ Rod Ronovců, poprvé doložený k roku 1192, se ve 13. století rozdělil na větve pánů z Dubé, z Klinštejna a z Lipé. Z rodu Markvarticů (dol. k roku 1159) vznikly větve pánů z Lemberka, Michalovic, Valdštejna a Vartemberka. Zmíněné rody patřily v době přemyslovské i lucemburské k nejdůležitějším v rámci celého království (Brych 2002).

¹¹⁶ Na území Libereckého kraje bylo vybudováno 51 hradů, některé ve 13. století (Bezděz, Houska, Stráž, Frýdlant, Lemberk, Chlum), většina z nich byla založena ve 14. století, nejmladší vznikly až v 15. století (Stohánek, Vranov, Košťál). Na území kraje byly hrady rozloženy nerovnoměrně, nejhustší byla síť hradů na Českolipsku, nejméně hradů najdeme na Jablonecku, jež bylo kolonizováno nejpozději. Se strategickým významem kraje ve středověku souvisejí i účelové typy zdejších hradů. Nejpočetnější byly šlechtické rezidenční hrady, zakladané nejdříve rodovou šlechtou (Dubá, Lemberk, Lipý, Frýdlant, Valdštejn), později byly budované pro příslušníky vedlejších větví zakladatelských rodů. Například vedlejší větev Markvarticů založila Kumburk, Ronovci ze Stružnice drželi Klinštejn, Košťál patřil vedlejší větvi Valdštejnů. Pouze čtyři hrady v kraji byly vybudovány jako královské (Bezděz, Děvín, Houska a Stráž), ale i ty byly brzy svěřeny do šlechtické zástavy. Dva hrady byly pod církevní správou, Hřídélík patřil pražskému arcibiskupství a Dub spravoval řád johanitů. Všechny sídelní hrady samozřejmě plnily i funkci obrannou, vedle nich ale můžeme v regionu nalézt i hrady vybudované pouze jako obranné, všechny určené jako strážní objekty u obchodních cest (Falkenburk, Fredevald, Jezdec, Kavčiny), obývané pouze vojenskou posádkou (Šifra 2006).

i Biberštejnové zastávali významná místa na královském dvoře a až do husitských válek patřili k předním šlechticům země.¹¹⁷ Manželka Havla z Markvartic Zdislava (1220–1252), žijící na Lemberku, byla dokonce v roce 1995 kanonizována a stala se jedinou českou světící, spjatou s Libereckým krajem. Koncem 14. století byla pozice místní šlechty pozice natolik silná, že se bouřila proti králi Václavovi IV., za husitských válek stála většina na straně katolíků a císaře Zikmunda,¹¹⁸ později byla v opozici vůči Jiřímu z Poděbrad, vedla války s lužickým Šestiměstím.¹¹⁹ Při všech konfliktech se opírala o svou „nenahraditelnost“ v pozici strážců hranic království i o sílu svých hradních sídel.¹²⁰

Dominia na severu Čech měla ve středověku velmi dobrou hospodářskou úroveň, nově zakládané osady byly především zemědělského rázu, nechyběla ani hornická střediska (Bílý Kostel, Chrastava, Nové Město pod Smrkem, Kryštofovo údolí), obchodně-řemeslná centra (např. Havlov a Reichenberg, základy pozdějšího Liberce, Frýdlant nebo Bezděz) či četné hamry a mlýny. Rozvíjela se i tzv. manská držba (především na Frýdlantsku a Bezdězsku),¹²¹ když původní rodová šlechta pronajímala části svých držav rytířům, zemanům a vladykům (Anděl a kol. 1984). Majitelé jednotlivých panství podporovali řadou privilegií ekonomický i kulturní růst a usilovali o co nejlepší využití i rozvoj hospodářských zdrojů. V poddanských městečkách jsou již v 15. století doloženy různé cechy (pláteníci, soukeníci, řezníci), obchodní tradice svým významem často přesahovala hranice kraje i Českého království (Podhorský 2002).

„Sláva“ středověkých hradů i odkaz majitelů jednotlivých panství Libereckého kraje spolu s dobovými kulturními památkami jsou v dnešní době zdrojem turistického zájmu o region, odkaz doby se zřetelně odráží v kolektivní historické paměti. Četné hrady patří k nejvýraznějším symbolům kraje, hrob sv. Zdislavy je již 800 let živým poutním místem.

V 16. století byl kraj, stejně jako další části království, výrazně ovlivněn společenskými a kulturními proměnami evropské společnosti. Do oblasti přicházely „nové“ šlechtické rody ze Slezska, Saska i dalších říšských území, některé se zde „zakoupily“ (Redernové, Mehlové), jiné se usadily jako manové¹²² (Salhausenové, z Frymburka). Přinášely s sebou nové

---

¹¹⁷ Havel z Markvartic byl jedním ze dvou šlechticů Českého království, který podporoval Václava I. ve válce s Přemyslem Otakarem II., Jindřich z Lipé (Ronovec) byl po vymření Přemyslovců kandidátem na trůn a za vlády Jana Lucemburského byl „prvním mužem království“, který měl na krále rozhodující vliv (Šiftová 2014).

¹¹⁸ Mnohé hrady (Frýdlant, Bezděz, Trosky, Ralsko) plnily v této době nejen funkci obrannou, ale i zpravodajskou, shromažďovaly se na nich důležité informace o pohybech husitských vojsk (Anděl a kol. 1984).

¹¹⁹ Svaz hornolužických měst Budyšín, Zhořelec, Žitava, Kamenec, Lobava a Lubaň, ohrožující od 14. století ekonomické zájmy severočeské šlechty (Anděl a kol. 1984).

¹²⁰ V 15. století krajem několikrát prošla husitská i královská vojska, k významnějším střetům došlo za husitských válek např. u Turnova, Dubu, Bělé, Lípy nebo Grabštejna, za válek s králem Jiřím u Hrubé Skály, Návarova nebo Trosek (Anděl a kol. 1984).

¹²¹ Přípomínkou této skutečnosti je řada toponym (Heřmanice, Petrovice, Košťálov).

¹²² Man (též leník) byl nižší šlechtic, který za své služby získal do správy část majetku (léno) vyššího šlechtice.

renesanční i humanistické myšlenky a především jejich zásluhou se některá severočeská panství stala baštou církevní reformace, jiná uměleckou inspirací (renesanční zámky a městské domy), další vzorem režijního hospodaření (např. Frýdlantsko a Liberecko za vlády Redernů,¹²³ Českodubsko za Oppersdorfů, Grabštejn a Tolštejn za Mehlů ze Střelic či Českolipsko za Berků z Dubé). Podporován byl rozvoj pivovarnictví, soukenické i plátenické výroby, výroba skla, těžba kovů i manské podnikání, v souvislosti s tím byly zakládány další lenní vsi.¹²⁴

Zakladatelské a kulturní aktivity „renesanční“ severočeské šlechty a její postavení v soudobé společnosti jsou připomínány nejen významnými památkami (zámky, renesanční kaple i měšťanské domy), ale např. i ve znaku Libereckého kraje.¹²⁵ Spolu s předchozí i následující historickou etapou tak tvoří stabilní základ historického vědomí obyvatel kraje a přispívá k formování jeho symbolického tvaru. Současní obyvatelé se hrdě hlásí k odkazu pozdního středověku a využívají jej v řadě hospodářských i kulturních aktivit. Zajímavé je, že v tomto případě nepovažují za relevantní, v dějinách 20. století tolik diskutovanou, národnost rodů, německé feudály kraj plně přijal „za své“.

Více než stoletá doba prosperity a kulturního rozvoje kraje byla v 17. století přerušena druhým stavovským povstáním (1618). Většina severočeské šlechty se hlásila k protestantskému vyznání a stála na straně stavovské opozice, a proto byla po bělohorské porážce potrestána. Popraven byl Jáchym Ondřej Šlik, majitel Svijanského panství, majetek byl zkonfiskován Smiřickým (Frýdštejn, Dub, Hrubá Skála, Trosky, Semily a další), Berkům z Dubé (Bělá, Kuřívody) i Redernům (Frýdlant, Liberec). Konfiskáty, rozkládající se téměř na celé rozloze dnešního kraje (s výjimkou jihozápadu), odkoupil v letech 1622–1624 Albrecht z Valdštejna. Ten se, přestože v kraji téměř nepobýval, zasloužil o nebývalý rozkvět regionu. Frýdlantsko považoval za nejdůležitější část svého dominia, oceňoval především jeho „*starobylost, lenní soustavu, bohatství a polohu*“ (Anděl a kol. 1984, s. 167), proto si také na císaři vymohl právo užívat titul vévoda frýdlantský a celé své dominium¹²⁶ pojmenoval Frýdlantské vévodství (Anděl, Karpaš a kol. 2002). Hrady na jeho území (Frýdlant, Grabštejn, Bezděz, Housku, Hrubou Skálu) chtěl Valdštejn přebudovat na moderní obranné pevnosti,¹²⁷ rozmístěním vojenských posádek zajistil svému vévodství v prvních letech třicetileté války klid. Ten byl narušen až v letech 1629–1632 vpády Sasů, území se však podařilo ubránit. Válečná konjunktura naopak poskytovala místním obyvatelům pracovní příležitosti (např. při výrobě

¹²³ Redernovské panství (1551–1621) bývá hodnoceno jako nejvýnosnější a nejlépe spravované dominium Čech (Anděl, Karpaš a kol. 2002).

¹²⁴ Vysokým počtem lenních vsí (16) vynikalo Frýdlantské panství (Anděl, Karpaš a kol. 2002).

¹²⁵ Viz obr. 1, s. 79.

¹²⁶ Zahrnovalo Českolipsko, Liberecko (s výjimkou Dubska), Semilsko, Český ráj i velkou část Jablonecka.

¹²⁷ Plány byly do doby jeho skonu (1634) realizovány jen z velmi malé části.

střelného prachu, zbraní, sukna na vojenské uniformy nebo papíru), řemeslná centra se rychle rozvíjela. Liberec se stal střediskem soukenické výroby a oděvnictví, Jablonecko a Semilsko oblastmi s velkým počtem tzv. svobodných řemesel (kovářství, hamernictví, hornictví, sklářská výroba), na Českolipsku a v Českém ráji se rozvíjelo rybníkářství.¹²⁸ Jediným negativem pro většinu tehdejšího obyvatelstva byl zákaz protestantského vyznání v roce 1627 (Anděl a kol. 1984). Po Valdštejnově smrti v roce 1634 postihla panství na severu Čech druhá vlna konfiskací. Frýdlantské vévodství bylo rozděleno mezi Valdštejnovy nepřátele, z nichž k nejvýznamnějším patřili Gallasové, Desfoursové a jedna větev Berků z Dubé, některé „bohaté“ konfiskáty připadly katolické církvi (Českodubsko, Bezdězsko). Region se stal „tranzitním“ územím armád, zvláště Švédové jej opakovaně krutě poplenili (v letech 1634, 1639, 1642, 1645 a 1648; Anděl a kol. 1984). Navíc bylo pražským mírem (1635) luteránské Žitavsko postoupeno Sasům a region byl v souvislosti s tím přímo zasažen rekatolizací a s ní související silnou vlnou emigrace.

Valdštejnská doba je pro historickou paměť regionu rovněž velmi důležitá. Frýdlantsko, Liberecko i Českolipsko právem odkazují ke svému mimořádnému postavení v první polovině 17. století, mnozí obyvatelé historii svého území spojují především s Albrechtem z Valdštejna. Jeho dobu si např. frýdlantští každoročně připomínají Valdštejnskými slavnostmi, jež již samy tvoří slavnou tradici místa,¹²⁹ pro liberecké jsou stejně významné tzv. valdštejnské domky, jedna z cenných architektonických památek města. Oba zmíněné prvky lze již vnímat jako symboly regionu, neboť výrazně posilují „náboj“ místa, pouta k němu i pocity hrdosti na slavnou minulost (Heřmanová, Chromý a kol. 2009).

Po vestfálském míru zachovali noví majitelé panství na území Libereckého kraje hospodářské a obchodní tradice svých držav. V regionu podporovali rozvoj tradičních řemesel (sklářství, plátenictví a soukenictví, těžba a zpracování železné rudy i barevných kovů, dřevozpracující odvětví) i zemědělství. Přesto kraj procházel dlouhou dobou úpadku, zapříčiněnou nejen válkou a rekatolizací, ale i následnou morovou epidemií. Cestu z krize hledali někteří feudálové ve zvýšení robotního zatížení, což vedlo v kraji k rozsáhlým nevolnickým bouřím.¹³⁰ S nimi je spjata slavná osobnost kraje, kovář z Dolní Řasnice Andreas Stelzig (Anděl,

---

¹²⁸ Frýdlantské vévodství zásobovalo potravinami, uniformami a zbraněmi celou císařskou armádu (Podhorský 2002).

¹²⁹ První byly pořádány již v roce 1934; obnoveny byly v roce 1994 jako každoroční dvoudenní historická slavnost spojená s rekonstrukcí bitvy a symbolickým návratem Albrechta z Valdštejna na zámek Frýdlant (Valdštejnské slavnosti 2014). Slavnosti jsou jednou z největších kulturně-historických akcí Libereckého kraje, mají vysokou návštěvnost, jsou vyhledávány českými i zahraničními turisty.

¹³⁰ Povstání v letech 1680–1681 zasáhlo především Českolipsko a Lembersko, v menší míře i Liberecko a Turnovsko. Velmi specifický průběh mělo na Frýdlantsku. Českodubsko bylo v téže době výjimečné téměř úplnou absencí robotních povinností.

Karpaš a kol. 2002).¹³¹ Jeho odkaz výrazně přispívá k udržení kolektivní historické paměti. Je klasickým „*otiskem minulosti viděným očima současnosti*“ (Houžvička, in Houžvička, Novotný eds. 2007, s. 139), a přestože byly jeho činy přeceňovány (především v době totalitního režimu) a byl německé národnosti, zůstal zvláště pro frýdlantské „českým hrdinou“, jehož osudy a odkaz umocňují jejich pocit sounáležitosti s žitým prostorem. Kovárna v Dolní Řasnici je vyhledávaným turistickým cílem, Stelzig symbolem regionu.

18. století nepřineslo kraji výrazné politické či hospodářské změny, s výjimkou rostoucího počtu textilních a sklářských manufaktur a stoupajícího zájmu šlechty o vlastní podnikání.¹³² Negativní dopad na rozvoj regionu měla sedmiletá válka, v jejímž průběhu několikrát prošly krajem rakouská i pruská armáda, jež spolu v roce 1757 svedly i velkou bitvu u Liberce. Opakující se průchody armád sužovaly region i o několik desetiletí později za napoleonských válek. I tato doba ale dala kraji unikát: Jablonné v Podještědí je jediným místem v severních Čechách, kde roku 1813 několik hodin odpočíval Napoleon Bonaparte při své cestě k Lipsku.¹³³

S rozvojem průmyslu se na přelomu 18. a 19. století dosud prostorově i hospodářsky relativně vyrovnaný ráz území proměnil. Některé regiony (Frýdlantsko, Semilsko, Frýdštejsko) ztrácely v souvislosti s ekonomickými i sociálními proměnami na významu, jiné posilovaly a stávaly se prosperujícími průmyslovými centry (Liberecko, Novoborsko). V průběhu 19. století se území dnešního Libereckého kraje výrazně diferencovalo hospodářsky, sociálně i národnostně. Zatímco oblasti tzv. vnějšího pohraničí měly v rámci českých zemí i v rámci zájmového území periferní postavení, jádrovými oblastmi se stávala města vnitřního pohraničí, střediska textilního (Liberec), sklářského (Nový Bor, Jablonec) a později i strojírenského (Česká Lípa, Liberec) a potravinářského průmyslu. V roce 1850 získal Liberec postavení statutárního města, po Praze byl druhým největším městem v Čechách. S jeho nebývalým rozmachem je úzce spojena osobnost podnikatele Johanna Liebiega, zakladatele největší liberecké textilní továrny, významného politika i mecenáše umění.¹³⁴

Za první světové války byl kraj využit nejen jako místo několika záložních kasáren a lazaretů, ale na okraji Liberce a Jablonného byly vybudovány i velké zajatecké tábory (Ostašov, Laden). V roce 1917 se region stal i posledním dějištěm proslulé rumburské vzpoury, když byli její

---

¹³¹ Andreas (Ondřej) Stelzig byl svobodný kovář, osobně předal protestní petici císaři Leopoldovi, za vedení povstání byl odsouzen a uvězněn. O jeho osudech vypráví (nekriticky) román Václava Kaplického *Železná koruna*.

¹³² Příkladem takového šlechtice je např. Kristián Filip Clam-Gallas, majitel libereckého a frýdlantského panství.

¹³³ V loveckém zámečku Pachtů z Rájova.

¹³⁴ J. Liebieg (1802–1870) a jeho potomci stáli nejen u zrodu pozdějšího nejslavnějšího podniku Liberce – Textilany, ale zasloužili se i o vybudování důležitých správních budov a institucí (Severočeské muzeum). Jejich rodinné vily patří k cenným architektonickým památkám města, městečko pro zaměstnance se stalo vzorem pro budování Bařova města ve Zlíně.

vůdci popraveni na novoborském lesním hřbitově. V kraji současně od konce 19. století negativně působil silící nacionalismus, otevírající propast mezi „českými“ a „německými“ částmi kraje, přestože od dob kolonizace ve sledovaném prostoru žili příslušníci obou etnik téměř pořád jako „dobří sousedé“. V roce 1918 se pohraniční oblasti, tvořící více než 60 % dnešní rozlohy kraje, přihlásily k provincii Deutschböhmen, jejímž hlavním městem se stal Liberec. Snaha českých Němců o prosazení práva na sebeurčení ale byla zásahem čs. armády potlačena. Po překonání poválečné krize Liberecký kraj prožil šťastné roky konjunktury v druhé polovině 20. let, poté byl ale citelně zasažen světovou hospodářskou krizí¹³⁵ a následnou nacionální radikalizací německého obyvatelstva. V Liberci založená SdP získávala, podporovaná hitlerovským Německem, stále více stoupenců. V roce 1935 vyhrála československé parlamentní volby, v roce 1938 získala v komunálních volbách v regionu 96 % hlasů. Její čelní představitel Konrád Henlein je další historickou postavou kraje, jež svým významem, tentokrát výrazně negativním, překročila jeho hranice (Karpaš a kol. 2001). V říjnu 1938 byla velká část Libereckého kraje na základě mnichovské dohody připojena k Německé říši. Za druhé světové války byl kraj ušetřen přímých bojů, měl stejně jako v předchozí válce týlový charakter. Významné průmyslové podniky byly transformovány na válečnou výrobu, u mnohých vyrostly koncentrační tábory (Rýnovice u Jablonce, Chrastava, Bílý Kostel nad Nisou, Liberec).

Po konci druhé světové války prošlo území další velkou demografickou proměnou. Německé obyvatelstvo bylo vysídleno¹³⁶ a do vnějšího (tzv. německého) pohraničí přišli přistěhovalci zejména z Čech a Slovenska, ale např. i z Volyně. Kulturní ráz oblasti se výrazně proměnil, obtížně a nepříliš úspěšně probíhala poválečná obnova hospodářství, příhraniční obce zůstávaly vyliďněné, tamní podniky a pozemky nevyužité nebo špatně řízené neodborníky (Karpaš a kol. 2001). Ani komunistický režim neusiloval o společenské či ekonomické oživení těchto oblastí, zhoršila se i pozice dosud silných, „tradičně českých“ středisek. Přestože měly některé podniky a aktivity v kraji národní i mezinárodní charakter (Textilana, Jablonex, Centrotex, Skloexport, LVT atp.), centrálně řízené hospodářství, násilná industrializace, těžba uranu a ekologická zátěž spolu s demografickými změnami proměnily území Libereckého kraje v tzv. region s intenzivně přeměněnou krajinou.

Až v posledních 20 letech se klade vyšší důraz na všestranný rozvoj regionu,¹³⁷ překážkou této snahy se však stává nejen útlum či zánik tradičních hospodářských odvětví (textilní, sklářský

---

¹³⁵ Z 500 000 nezaměstnaných v ČSR jich údajně 400 000 žilo v tzv. Sudetech, cca 80 000 na území dnešního Libereckého kraje (Podhorský 2002).

¹³⁶ Organizovanému odsunu předcházela tzv. divoký odsun, při němž ve vnějším pohraničí kraje zahynulo několik tisíc Němců. Situace ale nebyla tak vážná jako např. v Ústeckém kraji.

¹³⁷ Zájem na něm mají jak v roce 1990 obnovené obecní samosprávy, tak instituce krajské samosprávy zřízené v roce 2000.

průmysl) a s ním související ekonomická i sociální nestabilita periferních oblastí kraje, ale i mnohde trvající absence sounáležitosti obyvatel s žitým prostorem. Přesto se kraj úspěšně prezentuje nad rámec regionu a posiluje svou image odkazem na současné významné osobnosti, sportovní dění¹³⁸ nebo (v součinnosti s obcemi i soukromými vlastníky) péčí o turisticky atraktivní lokality¹³⁹ a jejich propagací.

4. 3 Architektonické, historické a kulturní památky

Historie regionu se nepodílí na jeho symbolech a územní identitě jen svým vlastním obsahem, tj. událostmi a ději, které přispívají k udržení historické paměti, ale bezprostředně souvisí i s konkrétními místy, jež svým sepětím s minulostí kraje umocňují zdejší regionální vědomí, vztah obyvatel k dané lokalitě, jejich vědomí kontinuity existence i pocit hrdosti. Historické památky jsou „*mocným stimulem pro identifikaci a posilují pouta k území*“ (Heřmanová, Chromý a kol. 2009, s. 119), jsou významnou složkou regionální identity a zároveň důležitým prvkem posilujícím image regionu a spoluutvářejícím jeho vnější identitu. Téměř všechny památky mají vlastnosti symbolu, ať už v rovině místní, regionální či překračující rámec kraje, mnohé mají i výrazný emotivní náboj.

V Libereckém kraji se kulturněhistorické tradice odrážejí v množství památek, jež jsou připomínkou bohaté a v mnoha ohledech výjimečné minulosti kraje. Téměř každá z 216 obcí v kraji se prezentuje alespoň jednou konkrétní stavbou či památným místem, symbolem, který odkazuje ke kulturnímu dědictví místa a posiluje povědomí o jeho výlučnosti a významu.¹⁴⁰ Množství architektonických a historických památek v Libereckém kraji přispívá k rozvoji zdejšího cestovního ruchu i k dobré prezentaci kraje v rámci Česka i za jeho hranicemi (mapa 6).¹⁴¹

Mezi nejnavštěvovanější místa v Libereckém kraji patří hrady a zámky. Status národní kulturní památky mají Bezděz, jeden z nejzachovalejších českých raně gotických hradů, hrad a zámek Grabštejn i hrad a zámek Frýdlant, které oba patří k nejstarším hradním sídlům v kraji. Architektonickým unikátem a národní kulturní památkou jsou Trosky, hrad s dvěma věžemi, Babou a Pannou, vybudovaný ve 14. století na čedičovém sopouchu, skalní hrad Sloup

¹³⁸ V Libereckém kraji jsou pořádány významné sportovní akce, např. Jizerská 50, Světový pohár v letech na lyžích atp. Nad rámec regionu jsou proslulé sportovní kluby HC Bílí tygři Liberec i FC Slovan Liberec i individuální reprezentanti ČR v různých sportovních odvětvích (atletky B. Špotáková a Z. Hejnová, biatlonista O. Moravec a další).

¹³⁹ Podobu symbolu má jistě liberecká ZOO a botanická zahrada, Aquapark Babylon, Obří sud v Libverdě a řada dalších.

¹⁴⁰ Na území kraje se nachází 15 městských památkových zón (např. Dubá, Jilemnice, Zákupy) a 8 vesnických památkových rezervací (např. Jizerka, Janovice, Horní Štěpanice; Databáze NPÚ 2014)

¹⁴¹ Na tomto místě bude věnována pozornost pouze těm objektům a místům, jež zaujímají v rámci kraje výjimečné postavení a jež jsou prezentovány jako nejceněnější v rámci kraje. Drobnější, lokální památky jsou zmíněny v kapitole 6 v souvislosti s grafickými symboly obcí, v nichž se odrážejí.

vestavěný do mohutného pískovcového bloku nebo královský hrad Houska s cennou gotickou kaplí, údajně kryjící vstup do pekla. Vyhledávány jsou i četné hradní zříceniny: Frýdštejn, Valdštejn, Děvín, Ralsko, Rotštejn a řada dalších (Brych 2002, Šifta 2006). Národní kulturní památkou jsou také čtyři zámky v kraji: Sychrov, romantické sídlo Rohanů s cenným zámeckým parkem a arboretem, jeden z nejnavštěvovanějších zámků Česka, Lemberk s dominantní válcovou věží, spjatý s životem sv. Zdislavy, Zákupy, jež se mj. zapsaly i do dějin habsburské monarchie jako letní sídlo Ferdinanda V. a místo sňatku Ferdinanda d'Este, a Hrubý Rohozec, reprezentativní ukázka proměn zámecké architektury od gotiky po empír (David, Soukup 2008). Téměř s každým hradem a zámkem v Libereckém kraji se pojí nejen historické a architektonické zajímavosti, ale i pověsti a legendy, k mnohým šlechtickým sídlům se odkazují další místa „v podhradí“ a znaky i tradice zde ležících obcí. Hrady, tvrze a zámky jsou nejen vyhledávaným cílem turistů, ale i místy, kde se odehrává řada tradičních akcí, které se už samy staly symboly regionu a které v nejednom případě přispěly i k oživení „německého“ odkazu místa (Valdštejnské slavnosti ve Frýdlantu, svěcení Zdislaviny studánky pod Lemberkem, Grabštejnské léto, rytířské turnaje na Bezdězu apod.). Zároveň byly a jsou také významným inspiračním zdrojem předních českých umělců: Bezděz inspiroval K. H. Máchu (stejně jako Trosky nebo Valdštejn), S. Čecha, malíře A. Levého i hudebního skladatele B. Smetanu (opera Tajemství), Lemberk romanopisce S. Durycha, Frýdštejn K. Světlou, Frýdlant F. Schillera nebo V. Kaplického. Lokality se proslavily i jako místa zvolená filmaři pro natáčení četných pohádek a historických filmů (Šifta 2006).¹⁴²

Cenné jsou také církevní památky Libereckého kraje. Národní kulturní památkou je Bazilika minor sv. Vavřince a sv. Zdislavy v Jablonném v Podještědí,¹⁴³ po malostranském chrámu sv. Mikuláše v Praze nejcennější barokní chrám na území Česka, v jehož kryptě jsou uloženy ostatky sv. Zdislavy, patronky Libereckého kraje a litoměřické diecéze. Církevním titulem bazilika se může pochlubit i barokní chrám Navštívení Panny Marie v Hejnicích,¹⁴⁴ vystavěný na místě spjatém s mariánským zázrakem, jež bylo cílem poutníků již od 14. století a jež si zachovalo svou kontinuitu i v dobách vysídlení původního německého obyvatelstva či zrušení místního kláštera v roce 1950.¹⁴⁵

---

¹⁴² Bezděz: Věžň na Bezdězi (1932, režie V. Ch. Vladimirov), Mág (o Karlu Hynku Máchovi, 1987, režie F. Vlácil), inscenace opery B. Martinů Sestra Paskalina (2002); Sloup: S čerty nejsou žerty (1985, režie H. Bočan), Anička s lískovými oříšky (1993, režie A. Horal), Z pekla štěstí II (2001, režie Z. Troška); Frýdlant: Rumpelcimpřcamp (1997, režie Z. Zelenka) atp.

¹⁴³ Chrám s mohutnou kupolí a dvěma věžemi byl vybudován z popudu Františka Berky z Dubé a jeho sestry Rozálie Kinské v letech 1699–1729 podle návrhu architekta L. Hildebrandta (Šifta 2008).

¹⁴⁴ Hejnický chrám byl vybudován na náklady Gallasů v letech 1722–1729 podle návrhu T. Haffekenera na místě staršího gotického poutního kostela (Šifta 2008).

¹⁴⁵ V rámci Akce K byl v hejnickém klášteře zbudován internační tábor pro řeholníky z celých Čech.

Mapa 6: Kulturní dědictví Libereckého kraje (2014)

Zdroj dat: Geodatabáze ArcČR 500, ARCDATA Praha, s.r.o. 2003;

Fotografie převzaty z: 1) wikimedia.org; 2) chatar-chalupar.cz; 3) grabstejn.mikroregion.info; 4) cestykrajem.cz; 5) wikimedia.org; 6) wikimedia.org; 7) wikimedia.org; 8) itras.cz; 9) itras.cz; 10) zooliberec.cz; 11) topvylet.cz; 12) jizerky.eu; 13) kudykam.com; 14) zakupy.cz; 15) turistika.mucl.cz; 16) novinky.cz; 17) kitl.cz; 18) rozhledny2.webzdarma.cz; 19) liberecky-kraj.cz; 20) zamky-hrady.cz; 21) hradbezdez.cz; 22) liberecky-kraj.cz; 23) itras.cz; 24) wikimedia.org; 25) portalymest.cz; 26) muzeum-turnov.cz; 27) wikimedia.org; 28) wikimedia.org [cit. 5. 8. 2014].

Obě zmíněné sakrální památky jsou v současnosti významnými poutními místy, která jsou vyhledávána nejen poutníky z Česka, ale i ze zahraničí, především z Polska a Německa (Kučerová, Reeves, Kučera 2011).¹⁴⁶ Významným poutním místem kraje je také barokní kostel Navštívení Panny Marie v Bozkově s pozdně gotickou dřevěnou soškou Madony, Královny hor na hlavním oltáři. S místem se pojí i v nedalekých Příchovicích umístěná pískovcová socha Panny Marie Bozkovské, jedna z nejkrásnějších lidových památek v kraji (Novotná 2010).¹⁴⁷ K výjimečným církevním památkám patří také johanitská komenda v Českém Dubu s (v rámci Česka) unikátními románsko-gotickými prostory konventu a kaple (Šifta 2006).¹⁴⁸ Obrácené, tzv. rebelantské zvony jsou raritou celodřevěné zvonice v Rovensku pod Troskami. Vedle uvedených unikátů se Liberecký kraj může pochlubit i desítkami dalších sakrálních objektů, kostelů, kaplí, kapliček, exteriérových křížových cest, kalvárií i mariánských či morových sloupů. V českém prostředí vzácný je např. také Boží hrob v Mimoni, loreta a svaté schody v areálu augustiniánského kláštera v České Lípě, renesanční špitální kaple sv. Wolfganga v Jablonném v Podještědí, renesanční mauzoleum Redernů v kostele Nalezení sv. Kříže ve Frýdlantu nebo kostnice v Letařovicích u Českého Dubu (Liberecký kraj – cestou necestou 2014).

Specifickými památkami a symboly kraje jsou i rozhledny¹⁴⁹ a podhorské přehradý a množství technických památných staveb. V Libereckém kraji bylo v 19. století vybudováno několik výjimečných železničních viaduktů (Karba na Českolipsku, Kryštofovo Údolí – Novina na Liberecku nebo Smržovka na Jablonecku), technickým unikátem je i ozubnicová železnice na trati Tanvald – Kořenov – Harrachov, překonávající na 12 km výškový rozdíl 235 m (do provozu uvedena 1902) nebo poklopový jez na Ploučnici v České Lípě z roku 1910 (Šifta 2008). Cennou stavbou je také větrný mlýn holandského typu v Uhelné u Chrastavy nebo kruhová sušárna chmele v Dubé (David, Soukup 2008).

V Libereckém kraji se nalézají i nespočet památek lidové architektury. V Kravařích u České Lípy stojí jedno z největších roubených stavení v Česku, rychta z roku 1797 se složitou podstávkou, pavlačí v patře a velkou roubenou světnicí.¹⁵⁰ K památným podstávkovým domům, typickým pro oblast Lužických hor i Turnovska, patří i Dlaskův statek v Dolánkách u Turnova (národní kulturní památka s národopisnou expozicí o životě v Pojizeří), dům ve Václavicích u Chrastavy nebo stavby v Mařenicích či Heřmanicích u Jablonného v Podještědí

¹⁴⁶ Pro tyto návštěvníky se v obou bazilikách pravidelně slouží také mše v němčině, v Hejnicích i v polštině.

¹⁴⁷ Sochu vytvořil ve 30. letech 19. století semilský kameník F. Prokop.

¹⁴⁸ Objekt byl objeven v podzemí městských domů až v roce 1991 zásluhou tehdejšího ředitele místního muzea T. Edela.

¹⁴⁹ Viz kapitola 5 (s. 80) a 6.3 (s. 99).

¹⁵⁰ Rychta se nachází v místní části Víška, dnes je v ní umístěna expozice lidového umění.

(Šifta 2008).¹⁵¹ Roubená krkonošská stavení, včetně vzácných, tzv. krčkových chalup¹⁵² se nacházejí v Horních Štěpanicích (část Benecka), vyřezávanými lomenicemi se mohou pochlubit roubené domy v Lomnici nad Popelkou, Železném Brodu (Bělišťe) nebo ve Žďáru u Doks (David, Soukup 2008). K lidovým památkám lze přiřadit i četné mlýny (např. Beranův roubený mlýn v Trávníčku u Českého Dubu nebo Nebákovský mlýn u Troskovic), zvoničky (Mšeno na Českolipsku, Příkrý na Semilsku), statky (Kopicův a Šolcův v Českém ráji) i dvory (Hlaváč v Černousích na Frýdlantsku). Lidová architektura je v několika případech základem památkových rezervací a vesnických památkových zón, např. ve Žďáru, Sloupu v Čechách, Karlově (Lomnice nad Popelkou) nebo v osadě Jizerka či Kittelovsku v Krásné u Pěčína (Liberecký kraj – cestou necestou 2014; Šifta 2008).

Památkové zóny byly vyhlášeny i v 15 městech Libereckého kraje.¹⁵³ V každém z nich nalezneme několik staveb či kulturních zařízení, jež jsou typické nejen pro město, ale i pro širší region a jež se tak stávají jeho symbolem. K Libereckému kraji neodmyslitelně patří liberecká zoologická zahrada, nejstarší v Česku, proslulá evropsky unikátním chovem bílých tygrů nebo takinů čínských. Architektonickou dominantou Liberce je novorenesanční radnice, proslulý je i zdejší „novorenesanční trojúhelník“ (Severočeské muzeum, Živnostenská komora, Městské lázně Františka Josefa I.¹⁵⁴) či hrázděné valdštejnské domky.¹⁵⁵ Dominantou České Lípy je vodní hrad Lipý¹⁵⁶ a augustiniánský klášter, Jablonci nad Nisou vévodí funkcionalistický kostel Nejsvětějšího srdce Ježíšova, jedna z nejmladších sakrálních budov v kraji i v Česku,¹⁵⁷ Turnov se může pochlubit velmi zachovalou židovskou čtvrtí se synagogou z roku 1719, kostelem Narození Panny Marie, jednou z největších novogotických staveb v Evropě, nebo raně gotickým kostelíkem Jana Křtitele, jež je pro změnu jednou z nejstarších sakrálních staveb v kraji. Nedílnou součástí městské architektury jsou i moderní, současné stavby. V rámci kraje

---

¹⁵¹ Podstávkové domy kombinují dvě tradiční technologie lidového stavitelství – roubenou konstrukci, charakteristickou pro východoevropskou oblast, a hrázdění, typické pro oblast západoevropskou. Domy jsou v přízemí roubené, případně částečně zděné, a v patře hrázděné, řidčeji roubené. Právě s patrem souvisí podstávka, důmyslná podpurná dřevěná konstrukce stojící podél stěn přízemí, která nese váhu střechy, ev. patra domu. Díky tomu nejsou stěny roubené světnice v přízemí zatíženy a nehrozí jejich zborcení. Jako střešní krytina se používaly dřevěné šindele, od 19. století břidlice, tou se zdobily i štíty a stěny domů (Národní památkový ústav 2014).

¹⁵² Krčkový dům se stavěl z na šířku kladených kulatých či půlkulatých špalků.

¹⁵³ Liberec, Frýdlant, Hrádek nad Nisou, Český Dub, Hodkovice nad Mohelkou, Jablonné v Podještědí, Česká Lípa, Nový Bor, Dubá, Kamenický Šenov, Zákupy, Jablonec nad Nisou, Turnov, Lomnice nad Popelkou a Jilemnice.

¹⁵⁴ V budově Živnostenské komory dnes sídlí poliklinika, v rekonstruovaných městských lázních je od roku 2014 umístěna stálá expozice Oblastní galerie v Liberci.

¹⁵⁵ Tři patrové domky z let 1678, 1680 a 1681 stojící ve Větrné uličce, pojmenované po Albrechtu z Valdštejna, i když byly postaveny až po jeho smrti. Připomínají totiž původní obestavbu tehdejšího Novoměstského náměstí, které vzniklo za vévodovy éry. Původně sloužily k ubytování soukeníků, v nejstarším byla od roku 1801 krčma.

¹⁵⁶ Patří k ojedinělým vodním hradům v Čechách, byl založen před rokem 1277 mezi rameny řeky Ploučnice na písčité náplavě Čeňkem z Lipé z rodu Ronovců. Byl vystavěn na dřevěných rostech, palácové budovy byly ukotveny na dřevěných pilotech (Šifta 2006).

¹⁵⁷ Trojlodní kostel byl vybudován podle návrhu J. Zachse v roce 1931.

patří k nejcennějším budova Krajské vědecké knihovny se synagogou v Liberci,¹⁵⁸ Informační středisko Technické univerzity, stavba roku 2005,¹⁵⁹ nebo restaurace Ajeto se sklářským ateliérem v Novém Boru.¹⁶⁰ Novým symbolem moderního Liberce se stala i Tipsport aréna¹⁶¹ nebo zastávka U zdi (tzv. Snídaně obrů od Davida Černého).

Nejdůležitějším moderním symbolem kraje a jeho charakteristickou dominantou je však bezesporu vysílač a horský hotel Ještěd, stavba oceněná Perretovou cenou a vyhlášená v roce 2000 českou stavbou století, v roce 2005 národní kulturní památkou. Lesklý rotační hyperboloid, výjimečný svým tvarem, jenž dodal vrcholu hory novou, vyváženou siluetu, byl vybudován podle návrhu arch. K. Hubáčka, stavba byla dokončena v roce 1973. Silueta čtyřicetiletého Ještědu se stala součástí znaku Libereckého kraje, loga libereckého magistrátu i mnoha dalších institucí a sportovních klubů (Slovan Liberec, Liberecké gazety, Technická univerzita v Liberci). Lidé (a zdaleka ne jen občané kraje) jej vnímají jako dominantu, nejtypičtější stavbu a symbol kraje, architektonický unikát. Oceňují dokonalé spojení budovy s krajinou, proslulost i ocenění, jichž se Ještědu dostalo (Šifta 2008).

Minulost Libereckého kraje připomínají vedle konkrétních architektonických památek i četná muzea a památníky, jejichž prostřednictvím se posiluje (a někdy oživuje) historická paměť regionu a zároveň je posilována jeho image. Na území kraje lze navštívit desítky muzejních expozic, které se zaměřují na významné tradice. Nejstarším muzeem Libereckého kraje (a jedním z nejstarších v Česku) se stal frýdlantský zámek, jehož interiéry byly pro veřejnost částečně zpřístupněny již v roce 1801 (Šifta 2008). V roce 1873 bylo z iniciativy rodiny Liebiegů založeno Severočeské muzeum, po něm vznikala další oblastní i místní muzea. Vedle historických a vlastivědných nalezneme v kraji cenné etnografické expozice, věnované venkovskému životu v jednotlivých oblastech kraje (Krkonošské muzeum v Harrachově, expozice v Kravařích, Dlaskově statku, na Bělišti v Železném Brodě, v podstávkovém domě v Raspenavě, skanzen v Jindřichovicích pod Smrkem). Řada muzeí je věnována i tradičním řemeslům a výrobním odvětvím, např. sklářská muzea v Novém Boru a Kamenickém Šenově, Korálek v Jablonci nad Nisou nebo Památník sklářství v Kristiánově v Jizerských horách. Podobné je i zaměření Muzea drahých kamenů v Rovensku pod Troskami nebo Muzea krkonošských řemesel v Poniklé. Další expozice jsou věnovány tradičním zájmům a dovednostem obyvatel kraje. Unikátní je muzeum betlémů v Kryštofově Údolí, dokládající

---

¹⁵⁸ Tzv. Stavba smíření, otevřená 9. listopadu 2000, v den výročí vypálení liberecké synagogy nacisty. Architektem je R. Kousal a SIAL, záštitu nad stavbou měli prezident ČR V. Havel a SRN R. Herzog.

¹⁵⁹ Architekt prof. J. Suchomel, proděkan FA TUL.

¹⁶⁰ Architektonické řešení celého objektu, včetně interiéru a vybavení, navrhl architekt B. Šípek, umělecký ředitel sklárny Ajeto, v roce 2000.

¹⁶¹ Víceúčelová hala s kapacitou 9000 diváků, postavená v letech 2003–2005 podle návrhu A. Buchty.

betlemářskou tradici regionu, výjimečné je také Ski muzeum v Harrachově nebo Muzeum horolezectví v Hejnicích (Liberecký kraj – cestou necestou 2014).

Liberecký kraj je právem pyšný také na své významné rodáky nebo proslulé návštěvníky, proto i jim jsou věnovány samostatné muzejní expozice. V Chrastavě se připomíná významný rodák, malíř J. Führich výstavou v jeho rodném domě, Podještědské muzeum v Českém Dubu prezentuje literární i osobní odkaz K. Světlé a její vztah k Podještědí. Osobnosti K. H. Máchy je věnován literární památník Hospitálek v Doksech. V muzeu Českého ráje v Turnově¹⁶² je oddělení věnované slavným osobnostem, např. přednímu českému historikovi J. Pekařovi. Malé Automuzeum ve Vratislavicích nad Nisou u Liberce připomíná zdejšího slavného rodáka F. Porsche, zakladatele světoznámé automobilky. V Pasekách nad Jizerou je v Památníku zapadlých vlastenců věnována expozice V. Metelkovi, hrdinovi Raisova románu, v Krásné najdeme muzeum slavného doktora Kittela (Liberecký kraj – cestou necestou 2014).

Další památníky jsou věnovány událostem i osobnostem s nimi spjatými. Hrázděná kovárna v Dolní Řasnici patřila svobodnému kováři O. Stelzigovi a v současné době připomíná nejen jeho osobnost, ale i úroveň kovářství v 17. století a zároveň úlohu Stelziga v poddanském povstání v roce 1680. Zdislavina studánka, Lemberk a bazilika v Jablonném připomínají život a skutky sv. Zdislavy, mohyla Hanče a Vrbaty na Zlatém návrší nad Beneckem připomíná tragickou událost z roku 1913, kdy při lyžařském závodě na 50 km ve sněhové bouři zahynul český závodník B. Hanč a jeho přítel V. Vrbata, který se mu snažil dojít pro pomoc. Skalní bludiště Kalich v Besedických skalách (Český ráj) a jeskyně Pustý kostel u Velenic (Českolipsko) připomínají úkryty českých bratří a evangelíků v pobělohorské době a tím protestantskou tradici kraje,¹⁶³ desítky pomníčků v Jizerských horách tragické osudy tamních obyvatel i návštěvníků.

Mnohé pomníky odkazují i k válečným událostem kraje. Liberecké Nerudovo náměstí se stalo v souvislosti s nálezem hromadného hrobu (2010) pietní připomínkou krvavé bitvy sedmileté války, Ve Stráži nad Nisou (Liberecko) připomíná pomník E. Berty prvního padlého vojáka prusko-rakouské války. Ke stejné události se váže i řetěz pomníků při cestě z Mimoně k Mnichovu Hradišti. V mnoha obcích nalezneme pomníky padlým z 1. a 2. světové války, památník J. Gdovína u paty liberecké radnice uctívá památku devíti obětí z 21. srpna 1968 (David, Soukup 2008).

Minulost kraje ožívá i v obnovovaném folklóru (Podještědský soubor písní a tanců) a znovuoživených i nově tvořených tradicích, ať už jsou to na různých místech realizované

---

¹⁶² Jeho sbírky z oblasti geologie, mineralogie a dokumentace zlatnictví a šperkařství jsou jedinečné nejen v rámci Česka, ale i Evropy (Charakteristika Libereckého kraje, ČSÚ 2014).

¹⁶³ Pustý kostel je navíc i technickou památkou, neboť zde byla za 2. světové války podzemní továrna.

jarmarky, pouti, posvícení, městské či obecní slavnosti, festivaly (Benátská noc v Liberci, Keltská noc v Harrachově, Festival Mácháč v Doksech), dny hradů, zámků i kostelů, či specifické, každoročně se opakující akce, k jakým patří již zmiňované Valdštejnské slavnosti ve Frýdlantě, rekonstrukce bitvy u Liberce v Ostašově, Krakonošovy letní podvečery v Jilemnici, Rotštejnská setkání nebo Slavnosti řeky Nisy v Jablonci nad Nisou (Ševčíková ed. 2013).

Výše vymezené prvky kulturního dědictví Libereckého kraje dokládají, že Liberecký kraj patří k oblastem s bohatým kulturním i historickým zázemím. To ostatně dokládá fakt, že je po Praze druhým krajem s největší hustotou chráněných kulturních památek a druhou příčku zaujímá (s výjimkou Semilská) i v indexu památkové atraktivity podle okresů v Česku (Heřmanová, Chromý a kol. 2009). Kraj zatím nedokázal zcela využít svůj kulturněhistorický potenciál, jak dokládají statistické údaje o počtech nezpřístupněných, zdevastovaných nebo nedostatečně prezentovaných a polozapomenutých památek i o návštěvnosti vybraných památkových objektů (Heřmanová, Chromý a kol. 2009), přesto lze tvrdit, že efektivně podporuje cestovní ruch a také jeho prostřednictvím je na dobré cestě ke zdokonalení sociokulturního prostředí kraje a upevnění a prohloubení jeho regionální identity.

5. Regionální grafická symbolika Libereckého kraje

Ke klíčovým symbolům každého regionu obvykle patří vedle názvů i znaky a loga. Tyto grafické symboly spoluutvářejí symbolický tvar regionu, vycházejí z jeho tradic a zdůrazňují význam, suverenitu a jedinečnost území, které reprezentují. Jejich podkladem se stávají prvky, jež jsou obyvateli „žitého prostoru“ vnímány jako typické,¹⁶⁴ charakteristické a jež mají svým významem pro region platnost vžitého symbolu. Jejich kořeny jsou různorodé, často vycházejí z krajinného rázu, přírodního dědictví i bohatství, z historie, kulturních a společenských tradic, mohou odrážet i abstraktní jevy, např. náboženskou či etnickou situaci. Vždy mají emotivní náboj, s jejich pomocí se lidé se svým regionem snáze identifikují, jejich prostřednictvím se posiluje sounáležitost lidí s územím. Grafické symboly současně slouží k vnější prezentaci regionu a stávají se tak důležitým prvkem prohlubování identity regionu. (Burke 2004; Chromý 2009; Monnet 2011).¹⁶⁵

Ke klíčovým grafickým symbolům v Libereckém kraji patří jednak vlajky,¹⁶⁶ jednak krajský znak a logo, loga regionálních organizací (mikroregiony, sdružení obcí, MAS, CHKO¹⁶⁷ atp.) a obecní znaky¹⁶⁸ i loga místních institucí, organizací a spolků.

V hierarchii regionálních symbolů stojí na předním místě znak Libereckého kraje (obr. 1), navržený v souladu s podmínkami stanovenými Zákonem o krajích č. 129/2000 Sb. a Usnesením PČR č. 198 ze dne 8. 11. 2000.¹⁶⁹ Znak i vlajka nemají konkrétního autora, na základě návrhů zastupitelů je výtvarně zpracoval Jan Tejkal (Kasík 2010).¹⁷⁰ V prvním a čtvrtém poli je český lev, do druhého pole bylo jako derivát městského znaku Liberce zvoleno stříbrné vozové kolo s osmi paprsky v modrém poli, „mluvící znamení“¹⁷¹ Redernů, rodu, který se zasloužil o renesanční rozvoj Liberce v 16. století a za jehož držby byla městu udělena základní městská privilegia.¹⁷² Ve třetím poli krajského znaku je umístěn stříbrný

¹⁶⁴ Měly by tak být vnímány i návštěvníky lokality, praxe ale ukazuje, že tomu tak vždy není ani u místních obyvatel.

¹⁶⁵ Podrobněji viz kapitola 2. 2. 4, s. 34.

¹⁶⁶ Podle Zákona o obcích (367/90 Sb., novela 128/2000 Sb. a 216/2004 Sb.) by měly vlajky (do r. 2004 se užíval legislativní termín prapory) odpovídat podobě obecního znaku. Ideálním případem je kombinace pruhů, barevně odvozených z tinktur znaku, ev. se přistupuje k tzv. opakování znaku. Vzhledem k této skutečnosti nebudou dále obecní vlajky charakterizovány, neboť by docházelo ke zdvojení informací.

¹⁶⁷ Legislativně chráněná území, jako jsou CHKO, Krkonošský NP a další, jsou spravována státem, ale mají regionální působnost.

¹⁶⁸ Těm je věnována samostatná kapitola 6, s. 86 an.

¹⁶⁹ Příloha k usnesení č. 198 vymezuje obsah jednotlivých polí: V prvním poli je historický znak země, k níž náleží většina nově ustaveného kraje, ve druhém poli je znak či klíčový derivát znaku sídelního města, ve třetím poli je vykreslení současné, či tradiční dílčí identity kraje a ve čtvrtém poli se nachází historický znak země, k níž náleží menší část nově ustanoveného kraje (Vexi info 2014).

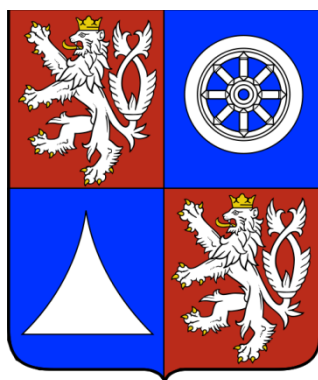
¹⁷⁰ Oba symboly byly schváleny Krajským zastupitelstvem Libereckého kraje 24. 5. 2001 (Liberecký kraj, KÚ LK 2014).

¹⁷¹ Heraldický znak, nejčastěji tzv. figura, který je typický pro svého nositele.

¹⁷² V roce 1560 dostal Liberec právo várečné, v roce 1577 mu Rudolf II. udělil právo užívat městský znak (Karpaš 1996). Blíže viz předchozí kapitola 4. 2, s. 66.

vydutý hrot v modrém poli, novodobá silueta Ještědu. Po přijetí znaku byl tento symbol částí laické veřejnosti kritizován jako nepříhodný, neboť prý odráží televizní vysílač a hotel a není reprezentantem tradiční identity (Kasík 2010). Tato výtka na praktickém příkladu dokládá proměnu významu symbolů v dobovém kontextu. „Nový“ Ještěd zprvu nebyl všemi přijímán, postupem času i v souvislosti se svými oceněními však začal být vnímán jako unikátní symbol, reprezentující hodnotu, kterou jiný region nemá. Stříbrný hrot, odrážející jak architektonicky výjimečnou stavbu, tak krajinnou dominantu, horu Ještěd, je v současnosti velmi silným symbolem kraje. Zatímco redernovské vozové kolo je pro mnohé obyvatele kraje málo „čitelné“ (mnozí je spojují s textilní tradicí a přadláctvím), vydutý hrot je jasným a nezaměnitelným identifikátorem regionu pod Ještědem.

Obr. 1: Znak Libereckého kraje

Znak převzat z: kraj-lbc.cz [cit. 28. 6. 2014].

Ze stejné krajinné dominanty vycházejí i dvě loga Libereckého kraje. Ústřední linkou staršího z nich (obr. 2a) je modrá silueta Ještědského hřebene, doplněná v levé části bílou a červenou obrysovou linií, odkazující nejen k barvám krajského znaku, ale i k barvám národním (trikolora). Název kraje leží symbolicky pod ním stejně jako ve skutečnosti metropole Liberec. Nová varianta loga využívá stejný motiv, silueta Ještědu je však graficky jednodušší (obr. 2b).

Obr. 2: Loga Libereckého kraje

Loga převzata z: kraj-lbc.cz [cit. 28. 6. 2014].

Z dalších regionálních log jsou analyzována ta, jimiž se v kraji prezentují mikroregiony a svazky obcí, místní akční skupiny a organizace legislativní ochrany přírody. Doplněna jsou ještě ilustrativními příklady log některých dalších regionálních organizací, institucí a spolků.

Poměrně mladými, ale uvnitř i vně kraje příznivě přijatými grafickými symboly jsou loga mikroregionů a svazků obcí. V Libereckém kraji je registrováno 19 mikroregionů a svazků obcí (dále SO), z nich 17 užívá vlastní logo (Regionální informační servis 2014). Ve všech

případech se graficky jednoduchá loga opírají o typické fyzickogeografické prvky území, nejčastěji o krajinné dominanty (vrchy, hory, pohoří) a vodní toky, v několika případech je užit i architektonický symbol mikroregionu, často těsně spjatý s krajinným rázem. Loga sdružení obcí Podještědí, Český ráj a Máchův kraj (obr. 3, 4, 5) jsou založena na grafickém ztvárnění typických krajinných a architektonických siluet: hory Ještěd s budovou hotelu a vysílače, čedičových vyvěřelin Trosek s pozůstatky stejnojmenného hradu a Velkého a Malého Bezdězu, odrážejících se v Máchově jezeře, s obrysem hradních věží a obvodové hradební zdi.

Obr. 3: Logo SO Podještědí

Obr. 4: Logo SO Český ráj

Obr. 5: Logo SO Máchův kraj

Loga převzata z: osecna.info; cesky-raj.info; machuvkraj-tourism.cz [cit. 28. 6. 2014].

Další loga mikroregionů a svazků obcí odkazují (většinou v souladu s názvy) k blízkému vrcholu s typickou rozhlednou. SO Jilemnicko (obr. 6) se prezentuje siluetou vrchu Přední Žalý s rozhlednou, postavenou hrabětem Harrachem v roce 1892,¹⁷³ jež je proslulá jednou z nejlepších vyhlídek v rámci celého Česka. Loga mikroregionů Kozákov i Tábor (obr. 7 a 8) se rovněž hlásí k rozhlednám na vrcholech stejnojmenných kopců. Zatímco kozákovská rozhledna patří v kraji k nejmladším (1993), cihlová, 35 m vysoká rozhledna na Táboru (cca 3 km od Lomnice nad Popelkou) z roku 1911 se řadí k „nejelegantnějším“ a nejvyšším v kraji.

Obr. 6: Logo SO Jilemnicko

Obr. 7: Logo Mikroregionu Kozákov

Obr. 8: Logo Mikroregionu Tábor

Loga převzata z: jilemnicko-so.cz; infocesko.cz; lomnicko.cz [cit. 28. 6. 2014].

Pro Mikroregion Jizerské hory a SO Smrk (obr. 9, 10) je v logu typická nejen silueta Jizerských hor s nejvyšší horou Smrk na české straně (1124 m n. m.), ale i obrys na ní umístěné ocelové, 25 m vysoké rozhledny z roku 2003.¹⁷⁴ Podobně se prezentuje i Mikroregion Tanvaldsko (obr. 11) připomínkou vrchu Špičák (812 m n. m.) s 18 m vysokou, Jubilejní

¹⁷³ Jediná kamenná rozhledna v Krkonoších, vysoká 18 m.

¹⁷⁴ Původní dřevěná rozhledna byla zničena za 2. světové války.

rozhlednou Františka Josefa z roku 1908 (Liberecký kraj – cestou necestou 2014; Regionální informační servis 2014).

Obr. 9: Logo Mikroregionu Jizerské hory Obr. 10: Logo SO Smrk Obr. 11: Logo Mikroregionu Tanvaldsko

Loga převzata z: jizerky.cz; sosmrk.nmps.cz; tanvaldsko.info [cit. 28. 6. 2014].

I další mikroregiony a svazky obcí zvolily jako ústřední motiv svého loga krajinný či přírodní symbol. Mikroregion Podralsko vrch Ralsko (696 m n. m.), zrcadlí se v blízkých rybnících, Hamerském a Horeckém (obr. 12), Jizerské podhůří siluetu pohoří s linkou řeky Jizery na jeho úpatí (obr. 13).

Obr. 12: Logo Mikroregionu Podralsko

Obr. 13: Logo Mikroregionu Jizerské podhůří

Loga převzata z: www.podralsko.info; www.jizerskepodhuri.cz [cit. 28. 6. 2014].

Vodními toky jsou inspirována také loga Mikroregionu Hrádecko – Chrastavsko, kde modrá písmena C a S připomínají Jeřici a Nisu, páteřní řeky území (obr. 14), a Mikroregionu Pojizeří, kde modrá linka Jizery protíná mapku oblasti (obr. 15). Důležitou součástí loga SO Peklo se stal Robečský potok a nad ním se tyčící skalní stěny, základní přírodní prvky, jež tvoří z Pekelského údolí (u Sosnové na Českolipsku) vzácnou lokalitu, vyhledávanou nejen pro svůj reliéf, ale na jaře i jako místo s bohatým výskytem chráněných bledulí, ústředního motivu loga (obr. 16).

Obr. 14: Logo Mikroregionu Hrádecko-Chrastavsko

Obr. 15: Logo Mikroregionu Pojizeří

Obr. 16: Logo SO Peklo

Loga převzata z: hrach.mikroregion.info; pojizeri.cz; sdruzenipeklo.eu [cit. 28. 6. 2014].

Vodním tokem a polohou území je inspirováno i logo Mikroregionu Frýdlantsko (obr. 17), tvořené zjednodušeným obrysem hranic Frýdlantského výběžku s vyznačením toku řeky Smědé a nápisem Frýdlantsko, v němž je písmeno A tvořeno mapovým symbolem hraničního

přechodu. Z typických fyzickogeografických prvků regionu vychází také logo Novoborska (obr. 18), jehož ústředním motivem je nad rámec regionu proslulá Panská skála u Práchně (nad Kamenickým Šenovem).

Obr. 18: Logo Mikroregion Frýdlantsko

Obr. 19: Logo SO Novoborska

Obr. 20: Logo SMO Krkonoše

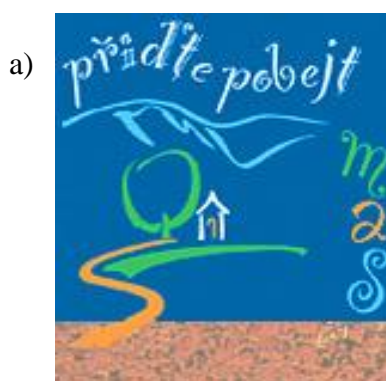

Loga převzata z: frydlantsko.cz; novoborsko.cz; rozvoj.krkonoše.eu [cit. 28. 6. 2014].

Všechna loga mikroregionů a svazků obcí Libereckého kraje podtrhují krajinné a přírodní rysy regionu, které jsou známé i za hranicemi kraje a které lze jistě pokládat za symboly, tvořící pozitivní potenciál formování a prohlubování regionální identity.

Krajinným rázem a přírodním dědictvím jsou většinou inspirována také loga místních akčních skupin (MAS). V Libereckém kraji jich pracuje 7 a 6 z nich užívá schválená loga.¹⁷⁵ Logu MAS Rozvoj Tanvaldska, shodnému s logem stejnojmenného mikroregionu, dominuje hora Špičák, jeden z vrcholů Jizerských hor, MAS Podještědí zelená silueta Ještědu (obr. 20b).

Obr. 20: Loga MAS Libereckého kraje

Loga převzata z: maspředtepobejt.cz; pulecny.cz; frydlantsko.cz; masturnovsko.eu; pulecny.cz [cit. 28. 6. 2014].

Logo MAS Frýdlantsko (obr. 20c) využívá barvy a tvary vycházející z přírodní charakteristiky území, kdy zelená křivka odkazuje k Jizerským horám, lesům a pastvinám, modrá k řece Smědě. MAS Předte pobejt (Semilsko) symbolicky odráží charakter regionu kombinací barev

¹⁷⁵ Logo LAG Podralsko je ryze abstraktní, proto mu dále není věnována pozornost (viz obr. 20e).

modrého obzoru s vrcholy hor, zelených lesů a podhorské hnědozemě (obr. 20a). Ústřední osou loga MAS Achát Turnovsko je řeka Jizera (obr. 20d). Obě uvedená loga se od předchozích liší využitím architektonického symbolu, prostého domu, odkazujícího k venkovské tradici regionu.¹⁷⁶

Přírodní symboly si do svých log vybraly i organizace zabývající se legislativní ochranou přírody a krajiny, národní park a chráněné krajinné oblasti vyskytující se na území Libereckého kraje. Oproti logům regionálních uskupení se ale spíše než na krajinné dominanty zaměřují na typické, unikátní přírodní dědictví, tedy na symboly, jež možná nejsou tak známé, ale jež odrážejí přírodní hodnotu a unikátnost území. KRNAP, zasahující do severovýchodní části kraje, má ve znaku hořec, se stejným symbolem (a Sněžkou v pozadí) se setkáme i v logu Svazu měst a obcí Krkonoše (obr. 19 a 21a). Pro znak CHKO Jizerské hory je příznačný zde se vyskytující upolín evropský (obr. 21b), pro CHKO České středohoří typický druh zdejších stepních trávníků, koniklec otevřený (obr. 21c). CHKO Kokořínsko a CHKO Český ráj si do svých log vybraly skalní útvary: siluetu kokořínských kamenných pokliček a Trosky, lávové sopouchy, které jsou světovou přírodní raritou. Nad nimi se vznáší sokol stěhovavý, jehož výskyt byl až do 50. let 20. století ve skalách Českého ráje poměrně hojný (obr. 21d, 21e). Výjimkou je pouze logo CHKO Lužické hory, odkazující k architektonickému uniku regionu, podstávkovým domům (obr. 21f).

Obr. 21: Loga legislativně chráněných území v Libereckém kraji

Loga převzata z: knap.cz; jizerskehory.cz; itras.cz; kokorinsko.ochranaprirody.cz; ceskyraj.ochranaprirody.cz; luzickehory.ochranaprirody.cz [cit. 28. 6. 2014].

¹⁷⁶ Další zvláštností obou uvedených MAS je vkomponování slovního symbolu regionu do názvu. V prvním případě se setkáváme s tradičním podkrkonošským výrazem, odrážejícím pohostinnost zdejších lidí, ve druhém názvu se objevuje odkaz na nerostné bohatství i hospodářskou tradici Turnovska.

Výhradně krajinné a přírodní symboly Libereckého kraje využívají loga regionálních produktů (RP).¹⁷⁷ RP Český ráj (obr. 22b) kopíruje logo stejnojmenného sdružení, jež jej zaštiťuje, logo RP Jizerské hory v sobě odráží obrys nejvyšší hory Smrk, tmavou zeleň horských lesních porostů, modrý tok Jizery i světlá luka v podhůří (obr. 22c). Siluetou Lužických hor a Máchova jezera se prezentuje logo stejnojmenného regionálního produktu (obr. 22d).

Obr. 22: Loga regionálních produktů v Libereckém kraji

Loga převzata z: kraj-lbc.cz [cit. 28. 6. 2014].

V Libereckém kraji působí množství dalších regionálních institucí a organizací, které se rovněž prezentují vlastním logem.¹⁷⁸ Jen málokteré z nich však deklaruje přímé sepětí s regionem, většinou se váží k názvu instituce nebo k obsahu její činnosti. Výjimkou je např. logo Mezinárodního centra duchovní obnovy v Hejnicích, inspirované hejnickou bazilikou a Frýdlantským cimbuřím (obr. 23a),¹⁷⁹ logo Nadace pro záchranu a obnovu Jizerských hor zdůrazňující svým motivem poškozené lesy hor i unikátní jizerskohorské bučiny, předmět legislativní ochrany, nebo logo Regionálního sdružení Krkonoše, zaměřeného na regionální rozvoj, turistiku a ekologii, s ústřední linkou hor a vycházejícím sluncem (obr. 23b, 23c).

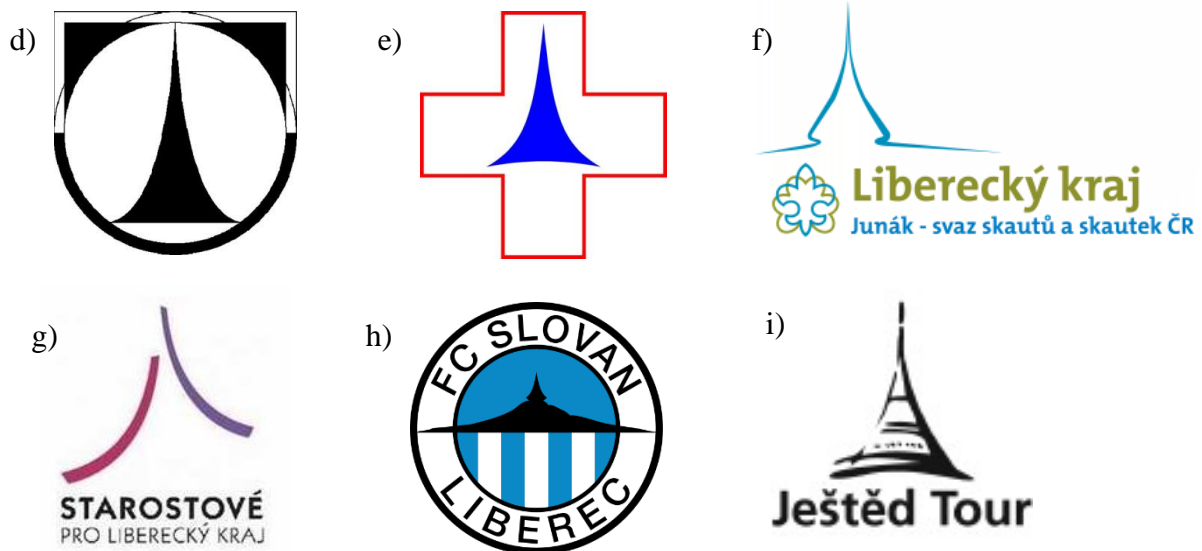
Obr. 23: Příklady log dalších regionálních institucí v Libereckém kraji

¹⁷⁷ V Libereckém kraji jsou certifikována 4 loga regionálních produktů (viz obr. 22), přičemž značka Originálního produktu Krkonoše vychází z celostátně rozšířeného designového označení z dílny 2123 design s.r.o. (2123 Design 2014). Regionální potravina Libereckého kraje a Potravina roku jsou označeny stejnojmenným logem udíleným Státním zemědělským investičním fondem a Ministerstvem zemědělství ČR (Státní zemědělský investiční fond 2014).

¹⁷⁸ Vedle množství ekonomických subjektů působí v kraji politické organizace a sdružení, desítky škol, kulturních a zdravotnických zařízení zřizovaných Krajským úřadem i obcemi, je zde evidováno také 139 nevládních neziskových organizací (občanská sdružení, obecně prospěšné společnosti, nadace, nadační fondy, církevní organizace aj.), zaměřujících se na umění, kulturu a ochranu památek, výzkum a vzdělávání, sociální služby, zdravotnickou péči, ochranu životního prostředí a ekologickou výchovu, ochranu lidských práv, práci s dětmi a mládeží, rekreaci, sport, volnočasové aktivity, mezinárodní vztahy atp. (Regionální informační servis 2014). Pokud je subjekt zřízen Krajským úřadem, užívá jeho logo.

¹⁷⁹ Stejnojmenná národní přírodní rezervace, významná skalní skupina v Jizerských horách.

Loga převzata z: mcdо.cz; jizerky.ecn.cz; rozvoj.krkonose.eu; tul.cz; jizerky.ecn.cz; rozvoj.krkonose.eu; parlamentnilisty.cz; fcslovanliberec.cz; mtbs.cz [cit. 28. 6. 2014].

Nejčastěji se v symbolech regionálních organizací a institucí odráží nejvýraznější a nezaměnitelný symbol Libereckého kraje – silueta Ještědu,¹⁸⁰ potvrzující jeho význam celoregionálního symbolu (např. Technická univerzita v Liberci – obr. 23d, Krajská nemocnice Liberec – obr. 23e, Svaz skautů a skautek Libereckého kraje – obr. 23f, Starostové pro Liberecký kraj – obr. 23g; sportovní organizace překračující rámec místa – fotbalový klub FC Slovan Liberec – obr. 23h nebo seriál cyklistických akcí Ještěd Tour – obr. 23i).

Uvedené příklady regionálních grafických symbolů dokládají, že v Libereckém kraji lze hovořit o již zformovaném „aparátu pro rozlišování mezi „naším“ regionem a regiony ostatními“ (Heřmanová, Chromý a kol. 2009, s. 71). Všechna loga mikroregionů a svazků obcí, v souladu se svým primárním úkolem přispět k formování symbolického tvaru regionu, jsou inspirována krajinnými či architektonickými dominantami oblasti, v níž působí, a vždy volí takový symbol, který je přijímán i za jejími hranicemi. Volba stejného typu symbolu vyjadřuje vzájemné sepětí regionů se zachováním jejich specifík.¹⁸¹ Grafická symbolika tak nejen zdůrazňuje sounáležitost svazku s regionem, ale i s celým krajem a tím loga přispívají také k formování jeho symbolického tvaru i identity (zejména image). Podobný charakter mají i loga regionálních produktů. „Uzavřeněji“ (vzhledem k regionu) působí loga MAS, využívající abstraktnější vyjádření oblastního symbolu (se zachováním jeho širšího významu nad rámec zájmové oblasti). Zcela odlišná je však symbolika užitá v logách organizací, zabývajících se legislativní ochranou přírody a krajiny, jež se zaměřuje především na specifika území a zdůrazňuje tak jejich jedinečnost.

¹⁸⁰ Jeho silueta je součástí 27 log užívaných v Libereckém kraji, objevuje se jak v logách organizací zřizovaných krajem, tak v logách organizací a institucí regionálních i místních.

¹⁸¹ Loga propagují především fyzickogeografické prvky regionu (přírodní dědictví a prvky krajinného rázu) nebo architektonické dominanty.

6. Znaky obcí v Libereckém kraji

Významnou součástí grafické symboliky Libereckého jsou také obecní znaky. Ty se primárně podílejí na formování symbolického tvaru místa, jež reprezentují, sekundárně přispívají (ve využití při prezentaci obce i jako soubor všech obecních znaků) také k formování symbolického tvaru regionu.¹⁸² Ve srovnání s výše analyzovanými regionálními grafickými symboly se opírají o mnohem širší základnu prvků odkazujících ke kulturněhistorickému potencionálu obcí i jeho fyzickogeografickému charakteru. Koncipovány jsou tak, aby podtrhly specifické a jedinečné rysy či události obce a tím ji názorně prezentovaly. Pro místní obyvatele, především v dosídlených nebo strukturálně či hospodářsky postižených oblastech, jsou významným prostředkem identifikace s místem („*Tam, kde nemají nic, se mohou identifikovat s obecním znakem.*“ S. Kasík, 26. 7. 2014). Prostřednictvím znaku se lidé ke svému žitému prostoru hlásí, obecní znak jim symbolicky konkretizuje domov.

Právo užívat obecní symboly, tj. znak a vlajku, bylo v roce 1990 přiznáno všem městům a obcím Česka Zákonem o obcích (367/1990 Sb.) ve znění pozdějších novel a úprav,¹⁸³ který paragrafem 5 umožňuje užívat znak i vlajku také těm obcím, které nejsou ani nebyly městy či městysy. Každá obec má právo si navrhnout vlastní grafické symboly, projednat jejich přijetí v obecním zastupitelstvu a následně požádat Parlament ČR o jejich schválení. Návrhem se zabývá parlamentní heraldická komise, která jej posuzuje z hlediska ikonografie i heraldické kvality,¹⁸⁴ může doporučit úpravy a opravy znaku, ale není oprávněna jej bez souhlasu obce měnit (Kasík 2010). Po schválení heraldickým podvýborem znak symbolicky obci udělí předseda Poslanecké sněmovny PČR (Zákon o obcích 2000).¹⁸⁵

Při vytváření nových komunálních symbolů musí být dodržena základní heraldická¹⁸⁶ a vexilologická pravidla, zároveň by měl být respektován a zdůrazněn i významový vztah znaku a vlajky k obci, již má reprezentovat. A právě z tohoto důvodu se znaky stávají (nebo by se alespoň měly stávat) primárním, jasným a výmluvným grafickým symbolem místa, k němuž se vztahují. Podle doporučení Heraldické komise PČR by obecní znaky měly, je-li to možné,

---

¹⁸² Potenciál pro formování symbolického tvaru regionu mají obecní znaky zejména v případě, kdy jich více odkazuje ke stejnému (podobnému) jevu, vztahujícímu se k širšímu regionu nebo celému kraji.

¹⁸³ Novela Zákona o obcích č. 128/2000 Sb., rozšiřující v paragrafu 6 právo měst a obcí na užívání městských a obecních razítek s vyobrazením městského či obecního znaku všude tam, kde není zákonem stanoveno užití razítka se znakem státním, a Zákon č. 216/2004 Sb. novelizující předchozí tím, že byl původní termín „prapor“ nahrazen termínem „vlajka“ (Kasík 2010).

¹⁸⁴ Heraldické komisi se předkládá barevné vyobrazení znaku s odborným heraldickým (v případě vlajky vexilologickým) popisem a ikonografickým výkladem, který zdůvodňuje výběr figur a tinktur. Schválený návrh pak potvrzuje ještě parlamentní výbor pro vědu, výzkum, kulturu, mládež a tělovýchovu (Kasík 2010).

¹⁸⁵ Všechny schválené znaky včetně odborného popisu jsou přístupné v Registru komunálních symbolů PČR (Registr komunálních symbolů 2014). Některé obecní znaky se však užívají bez souhlasu PČR pouze na základě schválení obecním zastupitelstvem, jiné jsou registrovány na omezenou dobu jako ochranná známka či značka (Kasík 2010).

¹⁸⁶ Výběr heraldických tinktur, vrstvení barvy a kovu, orientace a umístění figury, polcení a jiné členění štítu atp.

navázat na historickou pečetní a razítkovou symboliku obce a tím zachovat kontinuitu obecní symboliky. Dále jsou preferována tzv. mluvící znamení a symbolické odkazy na silnou tradici obce, např. na místního svatého patrona, na významné události, pověsti, erby někdejší vrchnosti, na krajinný, etnický či náboženský charakter obce, přírodní dědictví a bohatství, tradiční hospodářské aktivity, administrativní členění atp. Navrhovaný znak by měl být co nejjednodušší a především by měl zachycovat pouze ty prvky, jež jsou v obci vnímány jako nejsilnější symboly místa. Proto jsou často přípravou návrhu pověřováni odborníci z heraldických kanceláří,¹⁸⁷ někdy si ovšem obce navrhují znaky samy tak, že pověří zpracováním ikonografie např. kronikáře nebo vybírají z návrhů obyvatel. Takové varianty, přestože jistě zpracovávají s nadšením a snahou obec zviditelnit, jsou však velmi často nepřesné, fakticky i heraldicky chybné nebo kopírující již užívané znaky¹⁸⁸ a ve svých důsledcích deformují význam užitých symbolů (Kasík 2010). Ten bývá někdy také chybně interpretován, protože je pro uživatele „nesrozumitelný“.

V Libereckém kraji využívá k roku 2014 právo užívat obecní znak a vlajku 171 obcí z celkových 216.¹⁸⁹ Pouze 36 znaků obcí je historických, tj. užívaných před rokem 1990, ostatní (135) byly utvořeny až po roce 1990.¹⁹⁰ Následující analýza, již jsou podrobeny všechny obecní znaky využívané v Libereckém kraji, se zaměřuje na místní specifika,¹⁹¹ jež jako symboly obce spoluutvářejí její symbolický tvar a tvoří důležitou složku (či alespoň potenciál pro utváření) regionální identity. Zároveň se sleduje četnost a důvod využití jednotlivých grafických prvků v komunální symbolice, následně se hodnotí míra využití obecních znaků ve vybraných obcích Libereckého kraje. Při analýze obecních znaků je třeba se zaměřit nejen na výběr a řazení tinktur a figur, ale i na polcení štítu či početní zastoupení jednotlivých užitých prvků. Samotný heraldický popis ale neumožňuje důkladné pochopení znaku, pro to je nezbytné znát i významovou ikonografii, jež užití heraldické prvky interpretuje ve vztahu k zobrazené realitě a tím zprostředkovává pochopení znaku v konkrétním kontextu.

---

¹⁸⁷ Pro obce Libereckého kraje zpracovala nejvíce (44) návrhů heraldická kancelář Dauphin (S. Kasík), autorem 37 znaků obcí Libereckého kraje je M. J. V. Pavlů, amatér zabývající se heraldikou. 8 znaků navrhl J. Tejkal, 7 M. Hirsch, 4 pocházejí z kanceláře Velebný a syn. Autorství všech novodobých znaků je uvedeno v příloze 2.

¹⁸⁸ Např. obecní znak Krompachu označuje heraldik S. Kasík za „vykrádající“ jeho návrh, městský znak Raspenavy kopíruje historický znak Hamburku (SRN), znak Luk je zaměřen pouze na část obce Týn atp. Na nejvýraznější nedostatky ve znacích Libereckého kraje upozorňuje poznámka v tabulce přílohy 2.

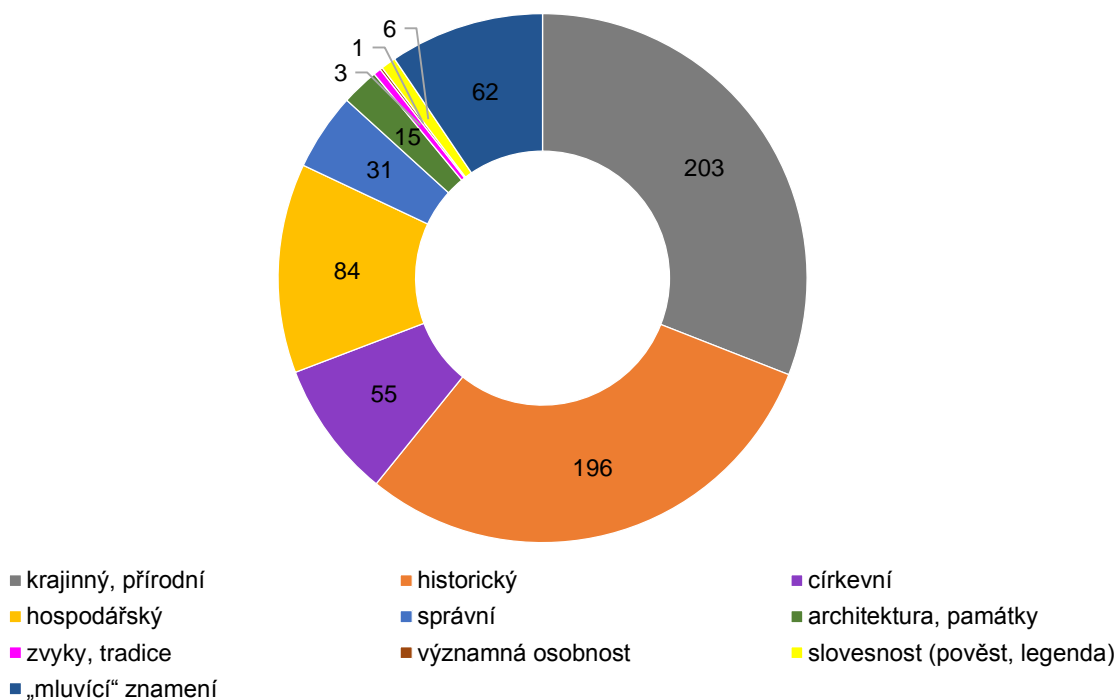
¹⁸⁹ Čtyři obce (Nová Ves nad Nisou, Vítkovice v Krkonoších, Zdislava a Lučany nad Nisou) užívají místo znaku figuru z obecních pečetí. Přehled všech obcí Libereckého kraje (řazení podle ORP) s vyznačením těch, které užívají novodobý a které historický znak, uveden v příloze 2.

¹⁹⁰ Z 10 ORP v Libereckém kraji pouze v ORP Frýdlant má schválený obecní znak všech 18 obcí, v ORP Tanvald všech 10 obcí.

¹⁹¹ Podle výše vymezených kategorií (přírodní, historická, kulturní, správní, hospodářská, aktivity a další).

Následující podkapitoly sledují obecní znaky z hlediska tematiky, kterou odrážejí. Jednotlivé kategorie jsou řazeny podle četnosti zastoupení v komunální symbolice (graf 1).¹⁹²

Graf 1: Četnost symbolů ve znacích obcí Libereckého kraje podle typu (2014)¹⁹³

Zdroj dat: Autorova databáze znaků obcí v Libereckém kraji.

6. 1 Přírodní a krajinná symbolika

Obecní symboly v Libereckém kraji jsou nejvýrazněji ovlivněny (v souladu s očekáváním) krajinnými a přírodními prvky, které svým významem pro život každého obyvatele regionu i každého návštěvníka získávají trvalý symbolický charakter, a proto se odrážejí i v komunálních symbolech. Ve znacích obcí jsou krajinné a přírodní symboly vyjádřeny tinkturou, polcením či dělením štítu i rozličnými figurami.¹⁹⁴

Ve 29 obecních znacích Libereckého kraje (z celkového počtu 171) odkazuje zelená tinktura ke krajinnému, horskému rázu místa, k lesnatosti, pastvinám i lukám v níže položených oblastech (Vrchovany, Bílý Potok pod Smrkem, Bedřichov, Plavy, Zásada, Vlastibořice a další). Podobný význam má také figura jehličnanu, nejčastěji smrku nebo jeho části, užitá v 11 znacích a zdůrazňující velké lesní plochy v katastrech obcí (Bohatice, Jindřichovice pod

¹⁹² Všechny údaje v následujících podkapitolách vycházejí z dostupných ikonografických popisů obecních znaků Libereckého kraje, jež jsou publikovány na webových stránkách Heraldické terminologické konvence, v regionálních periodikách nebo jež autorovi poskytly samotné obecní úřady. Bohatým zdrojem informací o ikonografii obecních znaků v Libereckém kraji byl i soukromý archiv Jaroslava Oplta, řada postřehů byla doplněna na základě osobního rozhovoru s heraldikem Stanislavem Kasíkem.

¹⁹³ Podrobněji v příloze 7: Četnost symbolů v obecních znacích Libereckého kraje a v příloze 8: Figury v obecních znacích Libereckého kraje.

¹⁹⁴ Viz příloha 1: Znaky obcí v jednotlivých ORP Libereckého kraje a příloha 3: Krajinná a přírodní symbolika v obecních znacích Libereckého kraje.

Smrkem, Horka u Staré Paky, Oldřichov v Hájích, Bělá atp.). Rovněž tři jedle ve znaku Tanvaldu, kapradiny ve znaku Smržovky nebo listnaté stromy ve znaku Vysokého nad Jizerou podtrhují lesnatost v okolí obce.¹⁹⁵ Smrk je ve znacích Hejnic a Jindřichovic užit také ve významu stejnojmenného nejvyššího vrcholu Jizerských hor na české straně pohoří. Ostatní konkrétní hory a kopce, krajinné dominanty obcí, bývají ve znacích vyjádřeny figurou oblého vrchu nebo vícevrší. Na Českolipsku je tak prezentován například Bezděz (znak Bezdězu a Doks) nebo vrch Kozel (obec Kozly), na Jilemnicku Hrobka a Strážník (Peřimov), na Turnovsku čtyři vrchy v okolí Karlovic (čtyřverší ve znaku Karlovic) nebo na Tanvaldsku Buková hora (Jiřetín pod Bukovou). Trojvrší ve znaku Svoru odkazuje jak k Lužickým horám, tak ke třem konkrétním vrchům, Rousínovskému, Sokolčíku a Klíči, tři vrchy ve znaku Kamenického Šenova připomínají „sousedství“ Lužických hor a Českého středohoří. Výjimečné není ani vyjádření hory pomocí hrotu, nejčastěji odkazujícímu k Ještědu (stříbrný hrot ve znaku Proseče pod Ještědem nebo zelený ve Světlé pod Ještědem, ve znaku Rychnova u Jablonce nad Nisou je Ještěd ztvárněn realisticky). Ojedinelý je červený hrot ve znaku Bělé (ORP Semily), znázorňující kopec Jíva. Figura návrší někdy odkazuje také k poloze obce (Chlum, Stráž nad Nisou, Slaná, Všeň) nebo k celkovému krajinnému rázu jejího okolí (Záhoří, Janov nad Nisou, Svojek, Pěnčín na Železnobrodsku).

Krajinou je často inspirována i stříbrná tinktura ve štítu obecního znaku, odkazující k charakteru podnebí (Bedřichov, Janov nad Nisou – zasněžené Jizerské hory, Benecko – sníh). Znak Pasek nad Jizerou je tvořen šikmo děleným štítem, vyjadřujícím stříbrnou částí sníh ležící na horách, zelenou hory samotné a zubatým řezem mezi tinkturami strmost hor i jehličnany. Figura slunce ve znaku Tanvaldu a Kořenova odkazuje ke zdravému horskému klimatu regionu, v případě Kořenova ke zdejším klimatickým lázním.

Modrá tinktura je v obecních znacích typická pro vodní plochy a toky. Celistvé modré pole odkazuje např. k rybníkům Dubovému (Černousy), Hamerskému (Hamr na Jezeře), k soustavě holanských rybníků (Zahrádky), k přehradě Mlýnice (Nová Ves na Liberecku), ale i k některým vodním tokům, např. k Ploučnici (Horní Police), Svitávce (Velenice), Jizeře (Víchová nad Jizerou, Frýdštejn, Všeň), Jeřici (Nová Ves) i Olešce (Bělá). Význam rybníků je někdy umocněn i figurou ryb (Hamr na Jezeře, Nová Ves) nebo leknínů (Sosnová). Řeky a potoky (a výjimečně i rybník v Radimovicích) jsou častěji vyjádřeny polcením štítu a vlnitými nebo rovnými břevny, převážně modré nebo stříbrné barvy (ve 23 znacích). Na Frýdlantsku se tak připomíná Smědá (Bílý Potok, Višňová) či Řasnice (Dolní a Horní Řasnice), na Českolipsku např. Ploučnice (Stružnice) nebo Libchava (Volfartice), na Novoborsku Dobranovský potok (Radvanec). Na Jablonecku a Liberecku odkazuje vlnité polcení k Nise

---

¹⁹⁵ Symbolika lesů se objevuje ve znacích horských a podhorských obcí, v níže položených se s ní nesetkáváme.

(Janov nad Nisou, Bílý Kostel nad Nisou), na Tanvaldsku k Bílé Desné (Desná) a Kamenici (Plavy, Velké Hamry), na Turnovsku, Semilsku i Železnobrodsku se ve znacích odráží tok Jizery (Benešov u Semil, Přepeře, Líšný), ale i menších říček, k jakým patří Černá (Syřenov), Popelka (Nová Ves nad Popelkou) nebo Slánský potok (Slaná). Netradičním červeným břevnem je zobrazena Oleška ve znaku Košťálova. Význam vodních toků pro osídlení a rozvoj obce podtrhují také tři realistické obrazy: Nisy ve znaku Jablonce nad Nisou, Mohelky ve znaku Rychnova u Jablonce nad Nisou, a Jizery ve čtvrtém poli znaku Jablonce nad Jizerou. Stejný význam má i připomínka soutoků, na nichž byla založena jádra budoucích osad (zlatá vidlice ve znaku Jablonného v Podještědí, modrý kůl ve znaku Ktové odkazující k ústí Veselky do Libuňky), a také výskyt léčivých pramenů, díky nimž se obec stala lázeňským střediskem (Lázně Libverda, Chotovice). S vodními zdroji se pojí i odkazy na nivy, mokřady a bažiny, vyjádřené ve čtyřech znacích různými tinkturami. Zelená pole prezentují nivy a mokřiny v Brništi a Višňové, zelené břevno močály ve Slané. Hnědá, heraldicky nesprávná barva ve znaku Doks dokládá zdejší bažinatý terén, modré štítové pole mokřiny v katastru obce Dlouhý Most.

Poměrně velký prostor věnují obecní znaky přírodním památkám a typické fauně i flóře. Stříbrné hroty ve čtyřech znacích znázorňují legislativně chráněné skály a skalní města: Bílou skálu u Srbské (Horní Řasnice), pískovcové skály (Kacanovy, Karlovice) a Suché skály (Líšný). Unikátní Sloní kameny u Rynoltic jsou vyjádřeny stříbrným třívrším. Heraldicky nevhodně zvolený lem krokve s gryfem pak má ve znaku Bozkova připomenout zdejší unikátní dolomitové jeskyně.

Ve 12 obecních znacích nalezneme odkaz k památným alejím a stromům: k památným lipám odkazují znaky Pertoltic pod Ralskem, Tachova, Oldřichova v Hájích, Světlé pod Ještědem, Dlouhého Mostu, Radimovic (lipová alej) a Tatobit (tisíciletý strom), na Novoborsku odkazuje tisová větvička ve znaku Krompachu k památným tisům červeným. Ve znaku Peřimova má své místo památná hrušeň, ve znaku Dlouhého Mostu na Liberecku prezentují javorové listy Císařskou alej. Obecní znaky znázorňují i rostliny (často chráněné), jejichž výskyt je pro danou lokalitu typický. Proto je v holanském znaku nad hradbou bříza, ve znaku Pertoltic u Frýdlantu jasan, tis v Mníšku u Liberce či jíva ve Vlastibořicích. Figury jilmu ve znaku Jilemnice, černého bezu v Kryštofově Údolí a třešně ve Všeni plní vedle připomínky typické flóry i funkci tzv. mluvícího znamení. Výskyt vzácných bledulí prezentuje znak Zahradek (přírodní rezervace Peklo), lilie zlatohlavé znak Svoru, bohaté porosty brusinek znak Rynoltic.

V obecních znacích se často objevují i figury zvířat, většinou jsou ale převzaty z obecních pečetí, odkazují k hospodářství nebo jsou tzv. mluvícími znameními. Jen u málokterých lze s určitostí tvrdit, že prezentují typickou faunu obce. Snad by se k takovým daly přiřadit figury

jelenů ve znacích podhorských obcí Benecka a Semil, kde jsou jistě okolní lesy na vysokou zvěř bohaté, podobně by tomu mohlo být i u laně ve znaku Rychnova u Jablonce nad Nisou. Nejasný je výskyt laně na obecní pečeti Rovenska pod Troskami, převzaté i do obecního znaku. Naopak jednoznačný a jasný význam má paroží ve znaku Polevska, odkazující k blízkému jelenímu říjišti, nebo figury ledňáčka a pstruha ve znaku Horní Řasnice, kde se oba živočišné druhy v hojnější míře skutečně vyskytují. Z pečeti převzaté figury medvěda (Vysoké nad Jizerou, Rokytnice nad Jizerou) a lišky (tamtéž) lze vnímat jako doklad o původní horské fauně.

Komunální symboly odkazují také k přírodnímu bohatství kraje.¹⁹⁶ Stříbrná tinktura v poli znaku Pasek nad Jizerou, stejně jako šedá skála, stříbrná hrouda v tlapách medvěda a postava horníka ve znaku Rokytnice nad Jizerou jsou přesvědčivou připomínkou těžby stříbra na Jilemnicku. Zlatá tinktura ve znaku Plavů zdůrazňuje místní tradici rýžování zlata. Podobně připomínají hornické nástroje (kladívka, mlátek, škrabky) tradici těžby barevných kovů ve znacích Nového Města pod Smrkem, Chrastavy a Kryštofova Údolí, černý hamr ve Velkých Hamrech zpracovávání železné rudy. Černá šachta s rumpálem ve znaku Poniklé odkazuje na místní těžbu grafitu, figura ametystu ve znaku Tatobit k nalezišti tohoto drahokamu v místní části Žlábek, figura navety (broušeného granátu) v témže znaku k výrobnímu odvětví, spjatému se zpracováním zde nalézaných i těžených vzácných nerostů. Zemědělský ráz místa nejčastěji připomíná zelená tinktura odkazující k polím a lukám (např. Velký Valtinov, Vrchovany, Plavy, Paceřice), ve dvou znacích je poli přiřazena tinktura zlatá (Polevsko, Noviny pod Ralskem). Úrodnou červenozem (v nejnižší položených oblastech Semilska) evokuje červené břevno ve znaku Syřenova. Ve 22 komunálních znacích našly své místo typické zemědělské plodiny obce: obilné klasy (Svojek, Krásný Les, Sychrov) nebo snopy (Víchová nad Jizerou, Vratislavice nad Nisou), len (Janův Důl, Košťálov, Svijanský Újezd), chmel (Blatce) i květy či plody ovocných stromů (červené jablko – Pěňcín). K sadařské tradici se váží i znaky Všene (třešňový květ) a Višňové (višňový květ), oba ale současně plní funkci mluvícího znamení.

Krajinné a přírodní symboly nejsou v obecních znacích tak dominantní jako v regionální grafické symbolice, přesto jsou zastoupeny v nadpoloviční většině znaků obcí Libereckého kraje, často i vícekrát v jednom štítu. Zaměřují se na specifické přírodní dědictví i bohatství zájmového území a zdůrazňují tak nejen jeho potenciál pro posílení regionální identity, ale jsou i nosným prvkem vnější prezentace obcí. Současně potvrzují, že obyvatelé území, bez ohledu na to, zda zde mají své historické kořeny, se záhy identifikují s přírodním prostředím, nezávislým na demografických, generačních obměnách či změnách politického režimu nebo ekonomických struktur.

---

¹⁹⁶ Viz příloha 5: Hospodářská, správní a kulturní symbolika v obecních znacích Libereckého kraje.

6. 2 Historická a církevní symbolika

Obecní znaky často čerpají také z historie a paměti místa i regionu. Historická kontinuita podmiňuje zakotvení regionu v širších prostorových strukturách i ve vědomí obyvatel, minulost regionu přispívá i k jeho zviditelnění, snazší vnitřní i vnější identifikaci a jejich prostřednictvím i k utváření regionální identity (Heřmanová, Chromý a kol. 2009).

Z prostého výčtu užitých symbolů¹⁹⁷ ve všech sledovaných obecních znacích Libereckého kraje vyplývá, že právě ty, které odkazují k historii obce a které využívají a zároveň posilují historickou paměť místa, jsou v obecních znacích zastoupeny téměř v téže míře jako symboly krajinného a přírodního rázu.¹⁹⁸ Tinkтуры užití ve znacích v 65 případech vycházejí z rodových barev význačných majitelů jednotlivých obcí, nejčastěji zakladatelů nebo těch, kteří obec drželi nejdéle, ev. se výrazně zasloužili o její rozkvět, např. založením kostela, tvrze či hospodářského dvora. Nejčastěji jsou zastoupeny barvy rodů, které stály u kolonizace kraje ve 13. století, tedy Biberštejnů, Ronovců a Markvarticů a jejich mladších větví.¹⁹⁹ S černozlatými rodovými barvami Ronovců (pánů z Lipé a z Dubé) se setkáváme nejčastěji na Českolipsku (Bohatice, Vrchovany, Dubnice), modrozlatou tinkturou, odkazující na držbu Markvarticů a jejich potomků (Valdštejnů či pánů z Lemberka) jsou inspirovány znaky na Turnovsku a Semilsku (Hrubá Skála, Martinice, Záhoří). Markvartičtí potomci Vartemberkové, užívající k tradiční zlaté později černou nebo červenou barvu, jsou připomínáni v barvách znaků na Českolipsku i Turnovsku (Pertoltice, Ralsko, Svijany, Přepere). Na Frýdlantsku a Liberecku jsou opakovaně využívány rodové barvy nejdéle vládnoucího rodu Gallasů, modrá a zlatá (Hejnice, Lázně Libverda, Křižany), na Semilsku a Jilemnicku červená a stříbrná Harrachů (Jablonec nad Jizerou, Modřišice, Mříčná), na Tanvaldsku zlatá a červená Rohanů (Kořenov). Pouze mezi znaky obcí obvodu ORP Jablonec nad Nisou a ORP Železný Brod není žádný, který by rodové barvy zdejších majitelů připomínal. Podobně „chudá“ je zde i inspirace rodovými erby. Zatímco v celém souboru obecních znaků Libereckého kraje nalezneme ve znacích 79 odkazů na erby držitelů, v obvodu ORP Jablonec nad Nisou je z nich pouze jediný – redernovské vozové kolo ve znaku Bedřichova.²⁰⁰

---

¹⁹⁷ Viz graf 1, též příloha 7: Četnost symbolů v obecních znacích Libereckého kraje.

¹⁹⁸ Viz příloha 1: Znaky obcí v ORP Libereckého kraje a příloha 4: Historická a církevní symbolika v obecních znacích Libereckého kraje.

¹⁹⁹ Rodové barvy v obecních znacích jsou z hlediska formování symbolického tvaru regionu dokladem významu komunální symboliky pro jeho utváření. Zdánlivě „místní význam“ v souboru znaků umožňuje identifikovat historii celého kraje (v tomto případě vzhledem ke kolonizaci). Zároveň dokládá i vnitřní diferenciaci regionu (např. z hlediska původního českého a německého osídlení či šlechtické držby, lišící se svými požadavky na využití a vývoj panství).

²⁰⁰ Obecním úřadem mylně interpretované jako kolo využívané při výkonu práva útrpného.

V obvodu ORP Železný Brod jsou erbovní znamení užitá jen ve znacích Zásady (pes a ostrve)²⁰¹ a Železného Brodu (lev, gryf),²⁰² na Tanvaldsku pouze v dosud neschváleném znaku Harrachova (pštrosí pera) a Kořenova (zlatá břevna). Nejpozději osídlené oblasti se tedy ke svým kořenům zdaleka neodkazují tak často, jako regiony protkané tradičními obchodními cestami a osídlené v rámci vnitřní i vnější kolonizace (12. a 13. století). Na Frýdlantsku a Liberecku nalezneme v komunálních symbolech erbovní figuru prvních majitelů panství Biberštejnů (červený stočený jelení paroh, tzv. korál) hned v sedmi obecních znacích (např. Krásný les, Kunratice, Oldřichov v Hájích), redernovské vozové kolo,²⁰³ připomínající nebývalý rozmach panství, je využito v šesti znacích (např. Bílý Potok, Nové Město pod Smrkem, Liberec). Na Turnovsku, Semilsku i na Jilemnicku je nejzastoupenějším erbovním znamením lev Markvarticů (a rodových větví), objevující se na 11 znacích (např. Frýdštejn, Benešov, Horní Branná), na Českolipsku a Novoborsku v 11 znacích zkřížené ostrve Ronovců (např. Stružnice, Zákupy, Krompach). V symbolice obcí Libereckého kraje jsou zastoupena také erbovní znamení dalších šlechtických rodů: Gallasů (Křižany), Kouniců (Chlum), Donínů (Chotyně), Des Foursů (Bozkov), pánů z Ilburka (Kryštofovo Údolí) a 13 dalších. Zvláštní postavení mezi nimi zaujímá znak Hrádku nad Nisou, který, zcela výjimečně, odkazuje nejen k držbě Mehlů ze Střelice (lilie, labuť), ale i k erbům obou manželek prvního rodového majitele Jiřího Mehla ze Střelice (trubka, orobinec). Některé obecní znaky využitím erbovních znamení odkazují i na manskou držbu. Je pravděpodobné, že v historických pramenech je man prezentován jako osobnost, jež se zasloužila o rozvoj vsi, a je mu proto přikládán vyšší význam než majitelům panství. Na Frýdlantsku např. obecní znak Černous odkazuje k rodovým barvám Černousů a Gesfordů i k erbu Rakwitzů, znak Bulovky k erbu Maxenů, znak Heřmanic k rytíři Herimannovi. Ve znacích obcí na Jilemnicku najdeme erbovní figury vladyky ze Mžan a Kruhu (Kruh) i pánů z Levína (Levínská Olešnice), na Semilsku např. erbovní znamení Košíků z Lomnice (Lomnice nad Popelkou). Na Turnovsku nechybí odkaz na držbu Vikarta z Polné (Příšovice), na Českolipsku na Blektu z Útěchovic (Velký Valtinov) nebo Pancíře ze Smojna (Velenice). Ojedinělé nejsou ani připomínky církevního vlastnictví: doksanský klášter, ve znaku připomenutý dvěma věžemi, byl majitelem obce Luka, Blíževedly a Stvolínky byly v držení litoměřických biskupů (biskupský klobouk ve znaku Stvolínek, zlatá hvězda na modrém poli biskupa Františka Ignáce Šternberka v Blíževedlech). Původní správu připomínají také figury vycházející z historických obecních pečetí, např. ve znacích Bohatic (smrk), Rovenska pod Troskami (laň), Kruhu (panna), Studence (atributy spravedlnosti) nebo Benecka (jelení hlava).

---

²⁰¹ Zde se vede heraldický spor o významovou správnost užití figury ve vztahu k pánům ze Zásady.

²⁰² Drak ve znaku Líšného je sice spojován s Vartemberky, ale není erbovní figurou.

²⁰³ Toto vozové kolo je také figurou užitou v krajském znaku, viz obr. 1, s. 79.

Specifické postavení zaujímá mezi erbovními figurami užitými v obecních znacích v Libereckém kraji stříbrný dvouocasý lev (český), užitý pouze ve třech případech:²⁰⁴ v obci Bezděz jasně odkazuje ke královskému hradu, založenému Přemyslem Otakarem II., v Kamenickém Šenově naopak k novodobé historii místa, k celostátně uznávané kvalitě zdejších sklářských výrobků, jež se staly i důležitým českým exportním artiklem. Sporné a nejasné je užití této heraldické figury v městském znaku Turnova, který možná získal dvouocasého lva chybným zákresem místo jednoocasé markvartické lvice (město bylo založeno Havlem z Lemberka), lev ale může odkazovat také k českému králi Václavu IV., za jehož vlády byl Turnov v přímé královské držbě a byl de facto královským městem. V souvislosti s výjimečností královského majetku v rámci všech obcí kraje je třeba zmínit ještě zlatou korunku ve znaku Pertoltic, připomínající, že tato ves kdysi bývala korunním statkem.²⁰⁵ Oproti tomu Libštát zvolil jako základovou tinkturu stříbrnou, označující, že měl status nesvobodného, poddanského městečka.

Slavná minulost obcí se ve znacích zdůrazňuje i mnoha připomínkami původních tvrzí a hradů, v jejichž podhradí vyrůstaly poddanské vsi. Na Českolipsku je tak cimbuřím ve znaku Hamru na Jezeře vzpomenut významný hrad Děvín a ve znaku Velenic hrad Smojno, věž ve znaku Vrchovan připomíná hrad Starý Bernštejn, ve znaku Kunratic (Novoborsko) místní tvrz. Stejně figury (hradní věž, cimbuří, hradní brána) odkazují v obecních znacích Libereckého kraje i k dalším tvrzím a hradům: Frýdštejn, Hrubá Skála (Turnovsko), Kumburk a Bradlec v katastru obce Syřenov, Košťálov (Semilsko), Levín (Levínská Olešnice, Jilemnicko) nebo Grabštejn v Chotyni (Liberecko). Výjimečné, ale o to cennější jsou i další historické události či jedinečnosti, které se v obecních znacích objevují. Desná prezentuje (v rozporu s heraldickými pravidly) ve svém znaku letopočet založení obce (1691), Plavy modrými břevny připomínají soutok potoků Rejdického a Zlatníky, na němž je doloženo nejstarší osídlení v místě (obě Tanvaldsko). Archeologický nález slovanských seker inspiroval základní figuru obecního znaku Velenic, plamen ve znaku Ždírcce (obě Českolipsko) připomíná, že prostor pro založení vsi vznikl žďářením. Jiné figury dokládají sepětí znaku s historickou obecní pečeti, např. lipový věnec ve znaku Kruhu, zkřížené meče v Roztokách u Jilemnice nebo personifikovaná spravedlnost ve znaku Studence (všechny Jilemnicko). Zvláštní (z hlediska heraldického nevhodné a z významového sporné) je i užití národní trikolóry ve znacích Bělé nebo Košťálova (Semilsko), evokující dle názoru autora znaků M. Hirsche kontinuální české osídlení obcí.

---

²⁰⁴ Čtvrtý dvouocasý lev ve znaku Železného Brodu je připisován Valdštejnům, blíže má ale k českému lvu. Mohl by odkazovat k Vladislavu II. Jagellonskému, který městu udělil jeho základní privilegia. Také v Tachově stříbrná hlava lva pravděpodobně odkazuje ke královské držbě.

²⁰⁵ Korunka je však zároveň atributem sv. Jošta, patrona místního kostela.

Je logické, že k dějinám kraje se váží zejména historické znaky zdejších měst.²⁰⁶ Přestože všechna města v kraji byla poddanská,²⁰⁷ mají mnohá z nich velmi dlouhou a zajímavou historii. Jablonné v Podještědí a Turnov patří k nejstarším šlechtici založeným městům v Čechách, Chrastava a Nové Město pod Smrkem byly založeny jako hornická centra. Česká Lípa či Frýdlant vyrostly z důležitých tržních osad ležících na dálkové obchodní cestě, Český Dub je spjat s nejstarší johanitskou komendou v Čechách. 17 městských znaků Libereckého kraje je koncipováno „tradičním způsobem“, připomínajícím nejen právo užívat městský znak, ale i udělení klíčových městských privilegií. Vedle základních figur (hradební zdi, obranné věže, městská brána)²⁰⁸ najdeme v tomto typu znaků i specifické symboly, zdůrazňující jedinečnost místa. Česká Lípa, Frýdlant, Železný Brod nebo Liberec mají nad branou erb zakladatele, Jablonné v Podještědí v bráně štítek se zlatou vidlicí, připomínající místo, na němž město vyrostlo (soutok Panenského a Heřmanického potoka), ale zároveň plní funkci tzv. mluvícího znamení (Gabel, něm. vidlice). Chrastava na stejném místě (tj. v otevřené bráně) odkazuje hornickými škrabkami k těžařské tradici města. Tři věže ve znaku Raspenavy jsou symbolem tří samostatných vsí (Luh, Lužec, Raspenava), jejichž spojením město vzniklo. Nad branou ve znaku Nového Boru je umístěn obraz Panny Marie Immaculaty, dochované barokní sochy ochránkyň města. Pokud nemají města hradební zeď či bránu přímo ve znaku, často mají nad štítem umístěnu tzv. hradební korunu (např. Tanvald, Jablonce nad Nisou, Rychnov u Jablonce nad Nisou), podobně jsou označeny i městyse (Janov nad Nisou, Osečná).

Některé městské znaky, vytvořené z historických pečetí mají podobu tzv. mluvícího znamení (Dubá, Český Dub, Jablonce nad Nisou, Jilemnice, Semily, Smržovka), další vznikly úpravou nebo spojením starších erbů a pečetí městských částí (Stráž pod Ralskem, Tanvald, Rokytnice nad Jizerou). Znak Nového Města pod Smrkem jednoznačně dokládá důvod, zakladatele i dobu založení města (hornická kladívka a vozové kolo Redernů). Znak Hejnic je inspirován krajinnými, historickými i hospodářskými symboly města (hora Smrk, bazilika, strojírenství i zemědělský charakter), podobně je tomu i v Jablonci nad Jizerou. Z pověstí vycházejí znaky Hodkovic nad Mohelkou (černý medvěd, který údajně napadl knížete Břetislava a byl zabit místním uhlířem) nebo Lomnice nad Popelkou (pověst o tatarském zvědovi polapeném rytířem z Kozlova). Dosud přesvědčivě nevyložený zůstává znak Semil (listnatý strom a od něj kráčející jelen se šesti hvězdami nad paroží),²⁰⁹ ojediněle se objevují i posuny v užití figury

---

²⁰⁶ Nejstarší z nich byly ve formě pečetí užívány již v 15.–16. století (Kravaře, Jablonné v Podještědí, Český Dub), nejmladší městský znak byl udělen Raspenavě v roce 1979.

²⁰⁷ S výše zmíněnou výjimkou Turnova.

²⁰⁸ Tyto symboly zůstaly zachovány i u několika obcí, které status města ztratily (Blíževedly, Kravaře) a byly vkomponovány i do nového návrhu obecního znaku.

²⁰⁹ Vysvětlení významu by asi bylo třeba hledat ve vlastivědné produkci původního německého obyvatelstva.

nebo chybný výklad jejího významu.²¹⁰ Heraldickým unikátem je znak Rychnova u Jablonce nad Nisou, barevný obraz zachycující v údolí porostlém křovinami laň pijící z vodního toku, s bílým kostelem a horou Ještěd v pozadí.²¹¹

Je evidentní, že obecní symbolika v mnoha případech vychází z minulosti a že tímto prvkem „překračuje“ měřítkovou úroveň od místní k regionální. V případě městských znaků je zároveň zřejmé, že vznikaly v jiných kontextech a že jejich význam je v dnešní době buď posunut (Jablonec v Podještědí) nebo zcela zapomenut (Semily).

Vzhledem k dnešnímu sekulárnímu charakteru kraje²¹² je překvapivé hojné využití církevní symboliky v obecních znacích. Několikrát se v nich setkáváme s tradičním katolickým křížem bez korpusu, který např. v Benecku symbolizuje příslušnost k původní farnosti ve Štěpanicích, v Horní Polici ke kostelu Navštívení Panny Marie, v Karlovicích k místnímu kostelíku sv. Jiří. Maltézské kříže připomínají johanitskou držbu (Světlá pod Ještědem, Skalice u České Lípy). Zajímavé je užití heraldického kříže ve znaku Dlouhého Mostu, evokující luteránskou tradici obce z doby předbělohorské. S historickou pamětí úzce souvisejí také odkazy k tradičním církevním obřadům, v současné době, po přerušení či útlumu v druhé polovině 20. století, znovu oživovaným. K takovým patří např. mariánské lilie ve znaku Bozkova, evokující nejen zasvěcení zdejšího kostela (1690), ale především kult Panny Marie Královny hor a s ním spjatou poutní tradici obce. Podobný charakter má i mariánská lilie připomínající slavné pouti v Horní Polici nebo svatojakubská mušle hřebenatka ve znaku Horní Libchavy či Přepetí, spjatá s celoevropsky proslulou svatojakubskou poutní cestou, směřující ze severu kontinentu k Santiagu de Compostella. 13 obecních znaků využívá symbol sakrální stavby, architektonické dominanty a památky obce. Kostelní průčelí či věž se objevují např. ve znaku Janova nad Nisou, Rychnova u Jablonce nad Nisou, Zlaté Olešnice, Jenišovic nebo Hejnic. Bílé průčelí kostela ve znaku Bílého Kostela nad Nisou je současně mluvícím znamením i připomínkou roku založení obce a gotického kostelíka (1352). K památným zvonickým se odkazují znaky Záhoří, Rychnova u Jablonce a Modřišic. Součástí obecních znaků se ve třech případech staly i odkazy na existující mariánské sochy (Pertoltice, Loučky, Nový Bor).

Nejpočetnější a z hlediska významové ikonografie nejnáročnější jsou ve 22 obecních znacích užité atributy světců, nejčastěji patronů místních kostelů, kaplí a svatých (a zprostředkovaně i patronů obcí). Ve znacích obcí na Českolipsku se objevuje šíp sv. Jiljí (Bezděz), hroudy zlata

---

²¹⁰ Např. zlatá slunečnice v černém poli ve znaku Stráže pod Ralskem je interpretována jako připomínka rakousko-pruské války (1866), přestože původně byla v jiných barvách erbovním znamením Vartemberků a dnešní (chybné) barvy byly určeny heraldickou komisí Okresního úřadu v České Lípě v 80. letech 20. století. Podobně valdštejnský gryf ve znaku Železného Brodu je mylně spojován s Matyášem Korvínem (vliv záměny s událostí v Železných horách).

²¹¹ Autorem idylického obrazu místní krajiny, uděleného městu jako znak v roce 1911, byl údajně jeden z dvorních malířů císaře Františka Josefa I.

²¹² Viz kapitola 3. 2. 2, s. 49.

sv. Mikuláše (Brniště) nebo svatojiřský drak (Chlum), na Frýdlantsku plamenný meč archanděla Michaela (Bulovka), mariánská lilie (Horní Řasnice) či probodené srdce Panny Marie Sedmibolestné (Lázně Libverda). Na Semilsku připomínají bílé růže sv. Rozálie, již je zasvěcena kaple ve Slané, na Turnovsku obsahuje znak Hrubé Skály kvetoucí hůl, atribut sv. Josefa. Stejný motiv (i ve významu mluvícího znamení), jediný svého druhu na Jablonecku, využívá i Josefův Důl. Nejvíce atributů svatých využívají figury v obecních znacích Jilemnicka (mitra sv. Prokopa v Čisté, poutnická hůl apoštolů Filipa a Jakuba v Roztokách nebo lilie sv. Antonína Paduánského ve Svojkú) a Liberecka (tři zlatá jablka sv. Mikuláše ve Světlé pod Ještědem, berla a meč sv. Maxmiliána v Křižanech nebo ve Stráži nad Nisou kolo, na němž byla umučena sv. Kateřina Alexandrijská). Naopak žádný atribut světce není ve znacích Tanvaldska a pouze dva na Železnobrodsku (berla sv. Prokopa v Zásadě a kalich sv. Barbory, patronky horníků, v Koberovech).

Bohatá historická symbolika v obecních znacích je přesvědčivým důkazem toho, že i v Libereckém kraji, ve 20. století negativně zasaženému demografickými a hospodářskými proměnami, hraje odkaz k minulosti (zvláště té „dávné“) klíčovou úlohu, neboť právě ona skýtá potenciál k utváření vztahu obyvatel k žitému prostoru, formuje jejich kulturní i historické regionální vědomí (Chromý 2003a). Dosídlenci v původních Němci osídlených oblastech se hlásí k historickému odkazu a tradici místa i přes přerušení dějinné kontinuity, totéž platí také o tradicích církevních. Klíčoví aktéři komunálního rozvoje (a snad i většina obyvatel) vnímají duchovní hodnoty krajiny, v níž žijí, a uvědomují si její dlouhou, bohatou historii, již prezentují i svými obecními symboly. I jejich prostřednictvím je posilován pocit sounáležitosti obyvatel k žitému prostoru i hrdost na jeho tradice (Heřmanová, Chromý a kol. 2009; Houžvička, Novotný eds. 2007).

6. 3 Hospodářská symbolika, architektonické památky, tradice

S přírodním bohatstvím úzce souvisejí i grafické symboly, které vyzdvihují tradiční hospodářská odvětví v jednotlivých obcích a které rovněž připomínkou ekonomických tradic přispívají k posílení regionální identity.²¹³ Při jejím utváření sice hrají až druhotnou roli, ale protože jsou úzce spjaty jak s přírodním prostředím, tak s historickým vývojem, mají v komunální symbolice důležité místo.

Zemědělská produkce, mající v úrodnějších oblastech kraje (v nížinách) své kořeny již v dobách prvotního osídlování, se v komunálních symbolech odráží, vedle odkazu k zemědělskému rázu obce či ke zde pěstovaným plodinám, také figurami jednoduchých

---

²¹³ Viz příloha 1: Znaky obcí v jednotlivých ORP Libereckého kraje a příloha 5: Hospodářská, správní a kulturní symbolika v obecních znacích Libereckého kraje.

zemědělských nástrojů. V obecním znaku Levínské Olešnice nalezneme radlici, kosa a srp jsou umístěny ve znacích Vratislavic nad Nisou, Radvance, Tuhaně a Chotovic. Se zemědělskou výrobou jsou úzce spjaty i mlýny. Figura mlýnského vodního kola odkazuje k mlynářské tradici v Albrechticích v Jizerských horách, Desné, Plavech, Pertolticích pod Ralskem, Ktové i Vlastibořicích (zde je figurou kolo palečné), podobný význam mají i žernovy ve znaku Bělé. Pasterectví, typické spíše pro výše položené obce, symbolizuje figura berana v Nové Vsi na Liberecku, připomínající zdejší ovčín, nebo ovce ve znaku Rokytnice nad Jizerou. Rybolov dokládá figura ryb v Hamru na Jezeře nebo v Nové Vsi (Liberecko). V komunálních symbolech má své místo i lesní hospodářství. Loveckou tradici připomíná figura jelena, atribut patrona lovu sv. Huberta (Benecko), dřevařská produkce je prezentována pilovým dělením štítu znaku Pasek nad Jizerou i dřevorubeckými sekyrami ve znaku Oldřichova v Hájích a Tuhaně. Řeka ve znaku Plavů odkazuje k plavení dříví, uhlíř připomínaný znakem v Hodkovicích dokládá tradici výroby dřevěného uhlí v milířích.

V obecních znacích Libereckého kraje (ve všech obvodech ORP) jsou zastoupeny také symboly tradičních řemeslných odvětví. Nejčastější je odkaz ke sklářské výrobě (11 znaků). Modrá tinktura ve znaku Bedřichova je symbolem zde vyráběného skla, stříbrná ve znaku Velenic připomíná výrobu zrcadel. Sklářské a mačkářské kleště odkazují k výrobě skla i bižuterie ve znacích Bedřichova, Dalešic (zde jsou doplněny i figurou dalešických perlí na sklářské jehle), Janova nad Nisou (tady sloužily k mačkání knoflíků) a Chotovic. Se sklářskou pecí, mačkárnou a náhrdelníkem ze sedmi perel se setkáme také ve znaku Pěňčina (Železnobrodsko), se skleněným pohárem ve znaku Kamenického Šenova (český lev připomíná vývoz skla), s heraldicky nepropracovanou mačkárnou (driketa) ve znaku Dalešic.²¹⁴ Kruh a hvězda ve znaku Pulečného jsou symboly brusného kotouče a výbrusu. Ojedinelé jsou tinktura a figura odkazující ke sklářské tradici ve znaku Polevska, kde červená symbolizuje oheň ve sklářské peci a klíče atribut sv. Petra, patrona sklářů. Překvapivě nízký je počet odkazů k přadlácké a tkalcovské tradici kraje. Částečně se k ní vztahují figury lnu, vystihují ji figury tkalcovského člunku ve znacích Radvance, Dětrichova, Dolní Řasnice a Košťálova. Dalším řemeslem, jež se v komunálních symbolech prezentuje, je kovářství. Starou kovárnu ve Ždírci evokují figury plamene, podkovy i samotné budovy, v Dolní Řasnici podkova a kovářské kleště spíše než starobylou roubenou kovárnu připomínají jejího slavného majitele Stelziga. Resonanční otvor houslí ve znaku Pasek nad Jizerou připomíná proslulou Krkonošskou houslařskou školu, zajímavý je také odkaz na přívoz (postava převozníka) v Jablonci nad Jizerou. Obecní znaky se nevyhýbají ani připomínce průmyslové tradice, např. figurou

---

²¹⁴ Zdejší obecní znak podle významové ikonografie odráží i tradiční továrnu na výrobu sklářských nástrojů.

ozubeného kola ve znaku Vratislavic nad Nisou a Hejnic nebo černého lopatkového kola ve znaku Janova nad Nisou, symbolu místní vodní elektrárny.

Vedle již uvedených historických památek (hrady, tvrze, městské opevnění) a hospodářských budov (kovárna, mačkárna) se v několika obecních znacích objevují odkazy na výjimečnou, architektonicky cennou stavbu. Ve znaku Horní Police je ústřední figurou kvádrový most nad Ploučnicí, kříž ve znaku Dlouhého mostu připomíná starý hatěný most přes místní mokřiny. Stříbrná věž s červenou střechou ve znaku Janova nad Nisou evokuje typickou jizerskohorskou rozhlednu, pravděpodobně Královku. Brána ve znaku Stráže nad Nisou je dosud zachovalým pozůstatkem panského dvora, husa s kolem ve znaku Paceřic připomíná místní proslulý zájezdní hostinec U husy. Dláto a palice v kacanovském znaku jsou odkazem na proslulé Kopicovy reliéfy ve skalách nad obcí. Vozové kolo ve znakovém štítu Horky u Staré Paky připomíná, že obec byla důležitou křižovatkou cest, procházejících Jilemnickem, stříbrný kříž ve znaku Zahradek zdůrazňuje architektonickou výjimečnost zdejšího zámeckého parku.

V komunálních symbolech Libereckého kraje se občas setkáváme i s heraldicky poměrně obtížným grafickým ztvárněním tradic, zvyků a pověstí. Dřevěné lyže ve znaku Bedřichova připomínají význam obce jako střediska zimních sportů, hasičskou tradici evokuje stříbrný kohout ve znaku Radimovic a hasičské sekerky ve Svojkou. Na místní pověst o tatarském zvědovi a statečném rytíři reaguje znak Lomnice nad Popelkou, stříbrná husa ve znaku Nové Vsi nad Popelkou je připomínkou pověsti o zazeděném husím vejci. Statečného Havlase Pavlatu, zvítězivšího (podle pověsti ze 14. století) nad medvědem, připomíná znak Vysokého nad Jizerou, útok medvěda na knížete Břetislava je základem znaku Hodkovic nad Mohelkou. Kohout nad vřídelním pramenem ve znaku Lázní Libverda evokuje pověst o nalezení léčivých pramenů, lilie plující po vodě pověst o připlutí sochy Panny Marie do Horní Police. Zcela výjimečný (s výjimkou již zmíněného Ondřeje Stelziga) je odkaz k významné osobnosti kraje, spisovatelce Karolině Světlé. Její pomník, stojící pod lipami na návsi Světlé pod Ještědem, připomínají ve znaku lipové listy (bez ikonografického výkladu je však „nečitelný“).

Připomínka hospodářských a kulturních aktivit dřívějších obyvatel kraje a jejich odkaz současnosti, tak jak se odráží v komunálních symbolech, rovněž výrazně přispívá k udržení kolektivní historické paměti a posiluje hrdost na žitý prostor. Minulost je však reprodukována současným pohledem, přejímá i dříve odmítané cizí (německé) zkušenosti a využívá je pro vlastní obohacení. Tradiční výrobní odvětví se mnohde stala základem současného ekonomického rozvoje a spolu s kulturním odkazem tvoří potenciál nejen pro hospodářský a společenský rozvoj kraje, ale i pro posílení jeho image, ať prostřednictvím „vývozu“ tradičních produktů nebo využitím v cestovním ruchu, a tím spoluutváří územní identitu Libereckého kraje.

6. 4 Administrativně-správní symbolika

Pro posílení regionální identity obyvatel obce i pro jejich pozitivní ztotožnění s administrativně-správním uspořádáním jsou jistě významné i prvky, které v komunálních symbolech připomínají sepětí současné obce s původními osadami a vískami, jež jsou dnes jejími částmi. Během druhé poloviny 20. století docházelo k umělému administrativnímu slučování obcí a po revoluci v roce 1989 znovu k osamostatňování těchto sídelních jednotek, i když ne všechny této možnosti využily. Předpokladem pro formování regionálního vědomí je fakt, že obyvatelé, kteří se pozitivně identifikují se sídlem, ve kterém žijí, budou mít snahu účastnit se rozhodování o dění v sídle a podílet se na jeho správě (Kuldová 2005).²¹⁵ Proto je příslušnost k obci či její části často i motivem komunální symboliky, jak dokládá 31 obecních znaků Libereckého kraje.²¹⁶ Jednotlivé části obcí jsou v nich prezentovány různými způsoby. Polcením štítu je vyjádřen počet obecních částí ve znaku Sosnové (pův. vsi Sosnová a Lesná), Brniště (Grunov, Luhov, Brniště) a Jenišovic (Odolenovice, Jenišovice), stříbrná tinktura ve štítu Pasek nad Jizerou je věnována části obce Havírna. Počet obecních částí bývá vyjádřen i pruhy a břevny, např. dva kosmé pruhy ve znaku Benešova u Semil odkazují k původnímu Hornímu a Dolnímu Benešovu, podobně dva pruhy označují Horní a Dolní Hamr ve Velkých Hamrech a pět zlatých břeven ve znaku Kořenova připomíná pět částí obce. Pro označení obecních částí se ve znacích užívají i rozličné figury, většinou spojené ještě s jinou významovou rovinou. Listnatý strom ve znaku Horky u Staré Paky je původně obecní pečeti části Nedaříž, dvě ženy ve znaku Vratislavic nad Nisou symbolizují spojení stejnojmenné jižní české a zemědělské vsi se severním, německým a průmyslovým Maffersdorfem. Tři lipové listy vymezují tři části Bulovky (Arnoltice, Dolní Oldříš, Bulovka) i tři části Ralska (Ralsko, Kuřívody, Hradčany). Podobně tři hvězdy symbolizují části Volfartic (Volfartice, Radeč, Nová Ves), tři květy netřesku části Heřmanic (Heřmanice, Kristiánov, Vysoký), tři ostrve části Stružnice (Horní, Dolní, Jezvé), tři květy lnu části připojené ke Košťálovu (Čikvásky, Kundratice, Valdice), tři lískové oříšky části Líšného. Čtyři hvězdy odrážejí počet částí v Záhoří, čtyři růže ve Slané, čtyři znaková pole počet částí v Rokytnici nad Jizerou i Skalici u České Lípy. Osm znakových figur ve Světlé pod Ještědem je zároveň i výčtem obecních částí, 12 výsad paroží na jelení hlavě odkazuje ke 12 částem Benecka, čtyři cípy hřívny (dle chybného ikonografického popisu) pak k původním čtyřem vsím této obce.

---

²¹⁵ Tedy, čím více částí obec má, tím menší je potenciál pro vytváření lokálního vědomí jejích obyvatel.

²¹⁶ Viz přílohy 1 a 5.

6. 5 Mluvící znamení

Při tvorbě nových obecních znaků je heraldikům doporučeno vycházet nejprve z obecních pečeti²¹⁷ a razítek, z kronik a místních názvů. Ty se odrážejí v tzv. mluvících znameních, jež grafickým symbolem (tinkturou, polcením štítu i figurou) odrážejí název obce. V Libereckém kraji je komunálních symbolů tohoto typu celkem 63.²¹⁸ Některé jsou založeny na přímém názvovém symbolu (dub – Dubá, Dubnice, strouha – Stružnice, vích – Víchová, lísky – Líšný), jiné spojují etymologii místního názvu s metaforickým atributem (růženec ve znaku Mníšku u Liberce), s polohou obce nebo konkrétní historickou skutečností (kalich ve znaku Koberov, připomínající název místní části spjaté s českobratrskou tradicí). Roztoky u Jilemnice byly vybudovány na soutocích několika potoků a právě ty mají ve znaku. Proseč pod Ještědem byla založena na proseku, tj. vykáceném místě, proto má ve znaku sekery.²¹⁹ Obec Bedřichov byla pojmenována po svém zakladateli Bedřichu z Redernu, dostala tedy do znaku redernovské vozové kolo, Martinice v Krkonoších obdržel jako výsluhu jízdní posel Valdštejnů Martinicz, proto má obec ve znaku koně. V Plavech se po řece Kamenici plavilo dříví (dvě vlnitá břevna), Ždírec byl založen na místě vyžďářeném (červená a zelená tinktura, plamen a sekery).

Zajímavá jsou mluvící znamení v historických znacích, neboť často odkazují k německým, po roce 1945 zrušeným místním názvům. Smrž (německy Morchel) dal původně název Morchensternu, teprve později Smržovce. Chrastava má ve znaku hornické škrabky, německy Kratzau (do roku 1945 název města), podobně Jablonné v Podještědí vidlici, něm. Gabel.²²⁰ A právě jimi se inspirovali také autoři znaků novodobých. Lázně Libverda mají ve znaku srdce (Lieben Verde), Volfartice černého vlka (Wolf), Krompach křivý potok (Krummbach). Kryštofovo údolí odkazuje větvičkou černého bezu k zapomenutému německému názvu Holundergrund, část obce Rousínov kapkou rosy k původnímu názvu Morgentau.

Mluvící znamení v Libereckém kraji snad nevýrazněji potvrzují domněnku, že přes stále připomínané přetrvávající etnické antagonismy v dosídlených oblastech i přes v médiích často propagovanou snahu „odstříhnout se od všeho německého“, převládá v pohraničních oblastech hrdost na kulturní dědictví a vědomí, že historická paměť místa obohacuje i ty, kteří zde nežijí po staletí. Živý odkaz k německým kořenům posiluje územní identitu kraje, neboť stírá antagonismy mezi vysídlenci a dosídlenci, potlačuje dichotomii „my“ vs. „oni“ a tím začleňuje jednotlivé obce i kraj do širších, přeshraničních vazeb a „otvírá“ je návštěvníkům.

²¹⁷ Proto je mezi komunálními symboly hodně původních pečetních figur, jejich význam je ale pro současníky těžko pochopitelný.

²¹⁸ Výčet všech mluvících znamení s výkladem v příloze 6: Mluvící znamení v obecních znacích Libereckého kraje.

²¹⁹ Ve znaku Proseče najdeme také jasanovou větvičku, připomínající předslovanský původ názvu Ještěd.

²²⁰ Obě česká toponomastika jsou v podstatě jen počestěním německého základu (v případě Jablonného v Podještědí přes německý návratem ke staročeskému).

7. Využití a vnímání znaků obcí aktéry místního rozvoje v Libereckém kraji

Obecní znaky v Libereckém kraji mají vysokou výpovědní hodnotu. Přispívají k rozšíření povědomí o jednotlivých obcích a jejich specifikách a zároveň posilují regionální vědomí místních obyvatel, neboť odkazují k významným událostem i jevům, spjatým s jejich žitým prostorem. Komunální znaky obec symbolizují, zastupují a prezentují, ale není pravidlem, že se s nimi samotní obyvatelé i obecní zastupitelé vždy identifikují a že je vnímají a využívají jako symbol obce a tím i jako důležitý prvek budování lokální či regionální identity.

Odpovědi na to, jak se využívají obecní znaky v Libereckém kraji, jakou váhu jim přisuzují představitelé obcí a do jaké míry je „za své“ přijímají sami obyvatelé,²²¹ poskytla vyjádření některých starostů a zastupitelů obcí Libereckého kraje. V květnu 2014 (a následně v červenci téhož roku) byli zastupitelé všech obcí Libereckého kraje písemně osloveni s prosbou o odpovědi na následující otevřené otázky:²²²

1. Jak Vaše obec využívá komunální symboly (nad rámec umístění znaku nebo vlajky na budově úřadu)?
2. Jaký je Váš názor na význam obecního znaku pro život v obci?
3. Domníváte se, že obyvatelé obce svému znaku rozumějí?

Otázky zodpovědělo 77 starostů, zastupitelů či úředníků obecních a městských úřadů obcí, jež obecní znak užívají, a překvapivě i 20 představitelů obcí, které zatím obecní znak nemají, ale které zvažují či již projednávají jeho přijetí, a tudíž se zamýšlejí nad jeho významem. Nejpriznivěji reagovali na dotazy aktéři z Tanvaldska, nejmenší zájem o šetření projevili zástupci obcí z ORP Turnov. Mezi odpovídajícími jsou výrazněji zastoupeni respondenti z měst (51 % z celkového počtu v Libereckém kraji), mající pravděpodobně (v souvislosti se správními úkoly i cestovním ruchem) vyšší zkušenost s propagací místa. V poměru ostatních odpovídajících nejsou výraznější rozdíly ani ve vztahu k velikosti obce, ani ve vztahu k poloze (grafy 2 a 3).²²³ Jednotlivé odpovědi se liší svým rozsahem i kvalitou. Dva dotázaní poslali odpovědi nekorrespondující se zadanými dotazy, 7 nezodpovědělo všechny otázky. 14 dotázaných odpovídalo velmi stručně (max. jednou větou na každou otázku), 8 reakcí je naopak velmi obsáhlých (nad 150 slov). 18 odpovědí je doplněno ilustračními materiály nebo

---

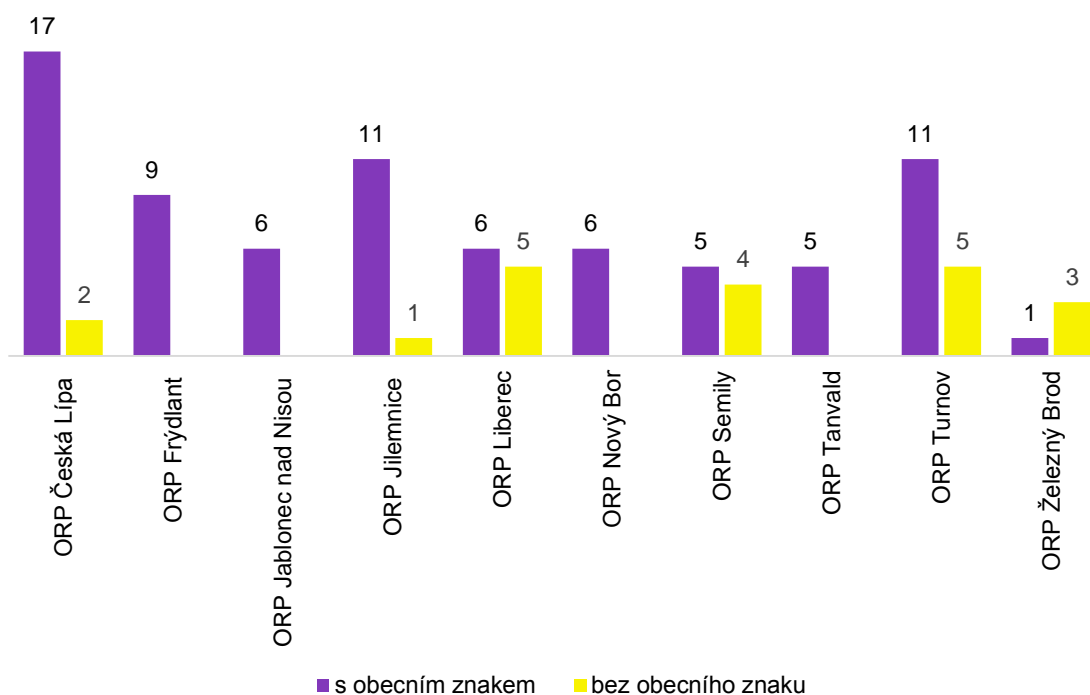
²²¹ Tato otázka byla řešena pouze v rovině názorů obecních zastupitelů, zasloužila by si však podrobnější průzkum mezi samotnými obyvateli. Z anketárního šetření vedeného v roce 2012 na Frýdlantsku (Šifra 2012) je totiž zřejmé, že obyvatelé komunální symbolice ne vždy rozumějí, a dá se předpokládat, že ani v jiných ORP není situace jiná.

²²² Viz příloha 9: Dopis starostům/zastupitelům obcí Libereckého kraje.

²²³ Kompletní výčet všech odpovídajících i s jejich příslušností k obci a ORP je uveden v příloze 10.

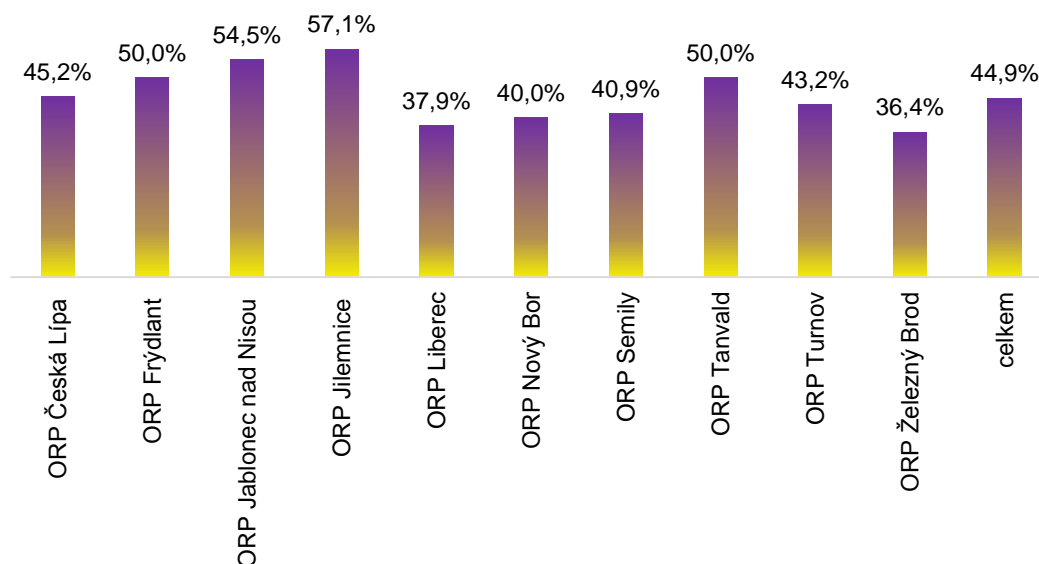
odkazem na ně. Nechybí ani ocenění tématu práce, pro niž bylo šetření realizováno (21 respondentů), pouze dva odpovídající doplnili odpověď negativním komentářem.

Graf 2: Vnímání obecních znaků aktéry místního rozvoje – počet odpovědí zástupců obcí podle ORP (anketární šetření 2014)

Zdroj dat: Anketární šetření mezi zástupci obcí Libereckého kraje (2014).

Graf 3: Vnímání obecních znaků aktéry místního rozvoje – podíl odpovědí zástupců obcí podle ORP (anketární šetření 2014)

Zdroj dat: Anketární šetření mezi zástupci obcí Libereckého kraje (2014).

Ze získaných podkladů jsou vytvořeny „skupiny“ častějších odpovědí a k nim jsou přiřazeny údaje o jejich četnosti. Kvantitativní analýza je následně doplněna kvalitativním rozбором vyjádření jednotlivých respondentů, přičemž z údajů jsou vygenerovány pouze ty, jež se

bezprostředně vztahují k tématu. Informace získané z obcí, které znak dosud neužívají, jsou zhodnoceny odděleně.

Z odpovědí na otázku „*Jak Vaše obec využívá komunální symboly*“ vyplývá, že většina obcí schválený znak i prapor užívá nad rámec legislativní povinnosti. Nejčastěji zástupci obcí (44 odpovědí) uvádějí, že znak využívají v písemném úředním styku (hlavičkový papír, dopisnice, označení obecních smluv, razítko obce, vizitky zastupitelů, pamětní listy, diplomy, služební průkazy) a k propagaci obce. 30 respondentů zmiňuje rozmanité propagační materiály a předměty (turistické průvodce, prospekty, samolepky, mapky, tužky, tašky, deštníky, klíčenky, sklenice atp.), 11 zástupců obcí (dále jen obce) považuje za důležité umístění znaku na pohlednicích, čtyři na odznacích, jednotlivě jsou zmíněny i turistické razítko a turistické vizitky (Dětřichov, Krompach). Osm obcí odděluje propagační materiály od upomínkových předmětů určených jako dary pro občany a návštěvy obce (především keramické hrnky s obecním znakem), specifický mezi nimi je symbolický klíč se znakem města pro čestného občana (Rychnov u Jablonce nad Nisou) a pamětní medaile (Jenišovice, Jablonec nad Jizerou). Velmi důležité je pro obce využití znaku i při dalších formách prezentace, především při stycích s partnerskými obcemi v Česku i v zahraničí (11 odpovědí), kde je, podle slov zastupitele Frýdlantu, „*prezentace městského znaku neopomenutelná*“ (J. Mráz, 12. 5. 2014).²²⁴ Instalaci komunálních symbolů při kulturních, společenských i sportovních akcích, jež se v místě pořádají, nebo při přijetí oficiální návštěvy zmiňuje 22 dotázaných,²²⁵ užití znaku na plakátech, informujících o plánovaném dění v obci 7 respondentů, umístění znaku na „*uvítací ceduli*“ na hranici katastru uvádějí tři obce (Dalešice, Kacanovy, Bělá). K dalším typům prezentace obce prostřednictvím znaku patří i jeho umístění na obecních webových stránkách (6 odpovědí),²²⁶ v záhlaví místního periodika, nejčastěji měsíčníku (12 odpovědí), nebo obecně v komunikaci s médii (3 odpovědi).²²⁷ Komunální znak často slouží i jako prostředek k označení obecního majetku (polep aut, označení místních veřejných prostranství a podniků spravovaných obcí, obecního mobiliáře, kanalizačních vpustí apod.), jak uvádí 7 respondentů. Ojedinelé je vyobrazení znaku na fasádě budovy školy v Poniklé, celosezónní vyvěšení obecní vlajky na fotbalovém hřišti v Plavech, na rozhledně na Smrku (Nové Město pod Smrkem) nebo trvalé umístění obecního praporu v interiéru kostela ve Stráži nad Nisou.²²⁸

---

²²⁴ V odkazu citací jsou uvedeni autoři odpovědí. Není-li v textu zmíněna obec, k níž se citace vztahuje, je uvedena za jménem respondenta. Přehled všech odpovídajících v příloze 10.

²²⁵ Nejčastěji je uváděno užití při slavnostních obřadech (svatby, vítání občánků, předávání výročních vysvědčení), často starostové zmiňují místní slavnosti, festivaly, soutěže, pouti, plesy i sjezd rodáků v Peřimově. Někteří respondenti pečlivě vyjmenovali i datovali všechny akce, na nichž byl v uplynulém roce znak použit (např. Desná, Hejnice, Frýdlant, Pertoltice pod Ralskem).

²²⁶ Reálný počet obcí, prezentujících se na webových stránkách svým znakem, je podstatně vyšší, užívají jej téměř všechny. Odpovídající si spíše neuvědomili, že by mohli uvést i tento způsob využití znaku.

²²⁷ Benešov u Semil má umístěn znak na každém snímku lokální kabelové televize.

²²⁸ Tento údaj nepochází z odpovědí starostů, ale vychází z osobní zkušenosti autora.

Příslušnost k obci vystihuje znak také na nášivkách uniforem obecní policie v Bedřichově, na hasičských uniformách i vozidlech (6 odpovědí) nebo na sportovních dresech (4 odpovědi). Grafickou podobu znaku využívají ve svém logu také místní hasičské sbory (uvedeny 4 příklady) a hasičské muzeum v Novém Oldřichově i místní spolky (např. spolek holubářů v Horní Polici), sportovní kluby (6 odpovědí) a instituce (Krkonošské muzeum v Jilemnici). Zastupitelé Chotyně a Velkých Hamrů uvádějí, že dávají možnost užívat obecní znak všem místním organizacím a podnikům zřízeným nebo spravovaným obcí. Úctu k obecním symbolům dokládají informace o svěcení znaku a praporu v Hrubé Skále nebo o „*slavnostních symbolech*“, určených pouze pro výjimečné příležitosti. Bílý Potok pod Smrkem disponuje „*vyšívanou sametovou vlajkou obce s žerdí a stojanem a sametovou stuhou s plně vyšívaným textem a vyšívaným sametovým slavnostním znakem s žerdí a pískovcovým stojanem*“ (I. Vaňková, Bílý Potok 6. 7. 2014), v kanceláři starostky Plavů „*visí znaky v několika provedeních: textil/dřevo – vyšívaný, sklo – technika tiffany, sklo – dar od místních sklářů*“ (V. Mužíčková, Plavy 12. 5. 2014), podobný slavnostní prapor vlastní i Karlovice. V Jablonci nad Jizerou je na čestném místě městského úřadu umístěna kopie prvního uděleného znaku spolu s listinou, povyšující obec na městys. Respondenti z měst Česká Lípa a Jablonec nad Nisou se shodují v tom, že historický městský znak by měl být využíván především při slavnostních příležitostech; pro označení majetku, propagační materiály nebo k využití jinými subjekty slouží logo města.²²⁹ Liberecká primátorka, připojující se k tomuto názoru, přiložila ke svým odpovědím i manuál, v němž jsou přesně specifikována pravidla užití znaku i loga města.

Všechny dotázané obce, s výjimkou Ralska, Dubnice a Kravař, kde odpověď chybí, a Všeně, kde je odpověď velmi laxní: „*Obec využívá své obecní symboly stejně jako stát ty své.*“ (I. F. Herbst, Všeň 4. 7. 2014), potvrdily, že obecní znak užívají pro svou identifikaci v rozličných podobách, že jej vnímají jako „*grafickou značku, kterou obec využívá pro svou vnitřní i vnější komunikaci*“ (H. Moudrá, Česká Lípa 12. 5. 2014) a že se pro ně stal nezbytnou součástí při prezentování obce na komunální, regionální, krajské i mezinárodní úrovni. Přestože na otázku odpovědělo pouze 45 % všech obcí Libereckého kraje, jež užívají komunální symboly, lze konstatovat, že obecní znaky většinou plní svou funkci, jsou plnohodnotnými symboly a reprezentanty obcí a zároveň i prvkem, který posiluje lokální identitu. To dokládají i slova starostky Pertoltic pod Ralskem: „*Komunální symboly se snažíme využívat co nejvíce. Snažím se totiž všemi prostředky vzbudit v občanech sounáležitost a hrdost na obec. Máme je neustále vystavené u vstupu do úřadu. Přemisťujeme je na kulturní akce... Snažím se všechny akce, včetně výzdoby provádět v našich modrozlutých barvách*“

²²⁹ V České Lípě se logo v současné době graficky zpracovává, mj. proto, aby se zabránilo nadužívání městského znaku (z e-mailu starostky Hany Moudré, 12. 5. 2014).

(V. Kolínská, Pertoltice pod Ralskem 7. 7. 2014). Z porovnání odpovědí však také vyplývá rozdílný přístup aktérů místního rozvoje ke smysluplnosti užití obecního znaku. Zatímco na venkově převládá jeho využití pro identifikaci obce, řidčeji pro posílení sounáležitosti obyvatel s místem, ve městech je kladen větší důraz na reprezentativní úlohu znaku. Ve větší míře také využívají znak obce, které mají vyšší zkušenost s cestovním ruchem a s ním související propagací (oblast Českého ráje, Frýdlant, jizerskohorská střediska).

Méně jednoznačné jsou závěry plynoucí z analýzy odpovědí na otázku, jaký význam má obecní znak pro život v obci. Zadání dotazu posouvá vnímání komunálního symbolu z roviny konkrétního užití do roviny emoční a vztahové s důrazem na vnitřní prožívání symboliky znaku zástupci obcí. Škála 68 odpovědí je poměrně pestrá,²³⁰ od popření významu znaku pro život obce (11 odpovědí) přes lakonické sdělení „*velký význam*“ (V. Mužíčková, Plavy 12. 5. 2014) po promyšlené a podložené zdůvodnění významu znaku pro život obce: „*Heraldický znak a vlajka patří k tomu nejcennějšímu duchovnímu majetku, který město má. Odráží jeho historii a základy, na kterých celé město stojí. Zobrazují se v něm tradice, na které by neměla Česká Lípa zapomínat. Je proto úkolem každého města svůj znak chránit, tedy vyvarovat se jeho zneužití a nevhodného užívání. Znak by se měl objevovat pouze při těch nejvíce reprezentativních příležitostech, tedy při svatbách, předávání ocenění, různých významných dnech, pietních aktech. Znak by měl mít váhu a důstojnost*“ (H. Moudrá, Česká Lípa 12. 5. 2014). Podobně se k významu obecních symbolů staví i I. Vaňková z Bílého Potoka pod Smrkem: „*Co se týká významu obecních znaků, jsou výsostným znamením nevšední hodnoty, jsou zřetelnou součástí sebevědomí, hrdosti a zdravého patriotizmu. Znak obce vyjadřuje historii obce, její samostatnost a hlavně život v obci, rozkvět obce a její prosperity a život dobrých lidí*“ (I. Vaňková, Bílý Potok 4. 7. 2014). Fundovaný je rovněž postoj zastupitele Frýdlantu: „*Význam obecního znaku pro život v obci vnímám především jako ztotožnění se obyvatel s městem, kde se narodili, žijí a pracují. Vzhledem k naší geografické poloze v Sudetech – tedy u nás v pojizerském pohraničí – a příčinným historickým souvislostem, jsou demografické vazby původních a nynějších obyvatel zpřetrhány, a proto je zde slabší vztah obyvatelstva ke svému městu a jeho symbolům než v jiných územích naší vlasti*“ (J. Mráz, Frýdlant 12. 5. 2014).

Také většina ostatních starostů či zastupitelů nachází v komunálních symbolech přínos pro život v obci. Osm z nich vnímá znak jako identifikátor, jehož prostřednictvím si občané vše „místní“ pojí se svým bydlištěm, 23 jako prvek, který posiluje sounáležitost obyvatel s obcí,

---

²³⁰ OÚ Bezděz, Ralsko, Dubnice, Kravaře, Kozly, Osečná a Horní Řasnice neodpověděly, resp. znovu zopakovaly, jak je znak využíván, starostové Pěnčína u Turnova a Krompachu uvedli, že význam znaku nedokáží posoudit (K. Bičík, 20. 5. 2014; F. Audes, 7. 7. 2014).

jejich lokální identitu, hrdost na svůj žitý prostor a lokální patriotismus.²³¹ Dalších 12 odpovídajících vidí prvotní význam znaku v jeho odkazu k historickým, kulturním i hospodářským hodnotám obce, pro 16 dalších je komunální znak především symbolem samostatnosti a suverenity obce a její vnější reprezentant, „vizitka a reklama“. Respondenti ze Semil a Dětrichova jej chápou i jako spojovací prvek akce „Parohatá města“, jejíž součástí jsou (Parohatá města 2014). Starostka Nového Oldřichova uvedla, že „každá obec by měla mít svůj znak, je to takový její rodný list“ (M. Novotná, Nový Oldřichov 15. 5. 2014).²³²

Z analyzovaných názorů jednotlivých zástupců obcí vyplývá, že většina z nich vnímá znak jako základní symbol obce vyjadřující historii, současnost a zprostředkující uchování této informace budoucnosti. Znak je symbolem svrchovanosti místa, je jeho reprezentantem. Zároveň je symbolem, se kterým se občan může ztotožnit, a vzhledem ke své grafické podobě je „přijatelnější“, a proto má i vysokou výpovědní hodnotu (i pro návštěvníky obce).²³³ Poměrně zarážející je ale skutečnost, že šestina respondentů nepovažuje znak za významný pro život obce, což nasvědčuje tomu, že sami zástupci se pravděpodobně se symbolikou své obce neztotožnili. V takových případech (jichž je naštěstí jen menšina) nelze předpokládat, že by komunální symboly měly význam pro prohlubování regionální identity.

V souvislosti s vymezením významu znaku pro život v obci i pro její prezentaci nad rámec místa je zajímavá otázka, zda obyvatelé obce svému znaku skutečně rozumějí a mohou ho tak opravdu přijmout za „svůj“. Relevantní odpověď na ni by přinesl širší výzkum. V první, orientační fázi jsou ale postačující odpovědi zástupců třetiny obcí Libereckého kraje (graf 4). Jejich názory se v tomto ohledu značně liší. 29 respondentů se domnívá, že obyvatelé jejich obce znaku rozumějí, resp. by mu rozumět měli. Svůj názor podporují buď připomínkou nedávného projednávání návrhů nového znaku, seznámením s ikonografií v médiích či na webových stránkách obce, nebo tím, že znak je jednoduchý, a proto dobře „čitelný“ a pochopitelný. 15 odpovídajících se domnívá, že ne všichni znaku rozumějí, ale věří, že většina obyvatel jeho význam chápe. Zástupci čtyř obcí jsou přesvědčeni, že symbolu rozumějí starší občané, zatímco mladší se o jeho význam nezajímají nebo neznají historii a tradice místa, a proto symboliku znaku nechápou. Podle názoru dalších šesti respondentů znaku rozumí jen ten, kdo se o něj zajímá, další dva uvádějí, že obyvatelé jejich obce rozumějí jen některým figurám (bledulím ve znaku Zahrádek a jablku ve znaku Pěnčina). Šest odpovídajících tvrdí, že význam znaku zná v obci jen málokdo, čtyři jsou přesvědčeni, že znak je pro lidi v obci nesrozumitelný (Frýdlant, Benešov u Semil, Semily, Pertoltice pod Ralskem), i když jeho

---

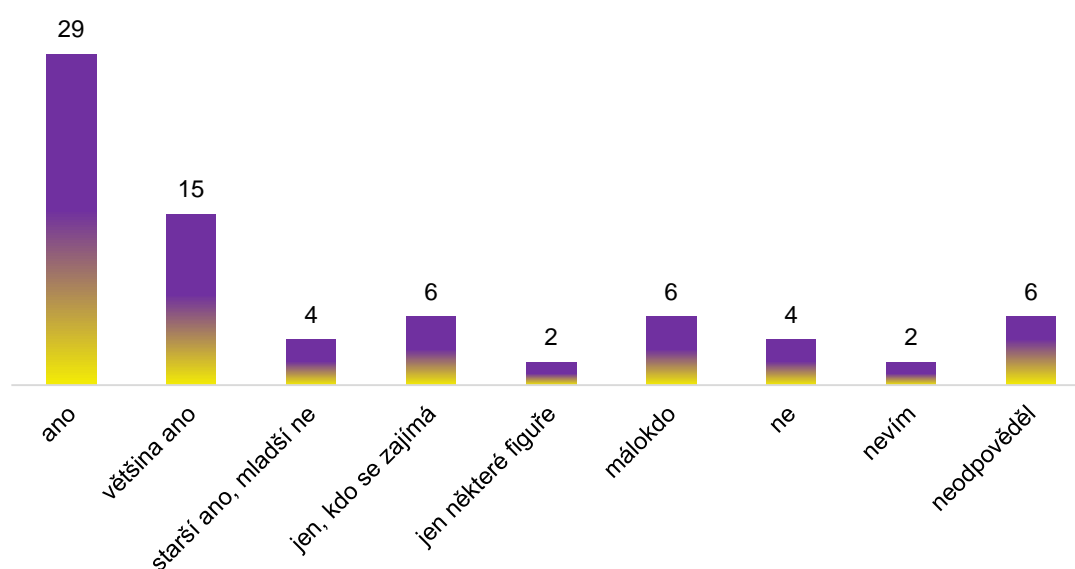
²³¹ Starostka Pasek nad Jizerou tento svůj názor dokládá odkazem na dobu, kdy se vybíral, projednával a schvaloval návrh obecního znaku (H. Růžičková, 12. 5. 2014).

²³² Součty odpovědí nekorrespondují s počtem respondentů, neboť někteří uvedli více významů.

²³³ Grafický symbol vyjadřující určitou souvislost s místem se v paměti uchová lépe a po delší dobu.

podobu znají. Dva zástupci obcí uvedli, že nevědí, zda obyvatelé znaku rozumějí, další dvě respondentky si nejsou jisty, jaké je povědomí obyvatel o významu znaku, obě ale současně dodaly, že otázka je inspirovala k „obecní osvětě“ (M. Novotná, Nový Oldřichov; J. Kratěnová, Velký Valtinov). Podobně se vyjádřila i starostka Chotyně: „*Vaše otázky mi připomněly, že bych opět měla našim lidem vysvětlit, jak znak vznikl a proč je právě takový*“ (J. Mlejnecká, 9. 5. 2014). Zástupci Ždírcce a Bílého Potoka pod Smrkem udávají, že každému zájemci rádi ikonografii znaku vysvětlí. Pouze v České Lípě proběhla veřejná anketa, která prokázala, že obyvatelé dokáží znak města identifikovat, ale „*horší je to s tím, co přesně znak znamená. Jelikož máme ve znaku hradby, dokážou si lidé spojit tento prvek s vodním hradem Lipý, který v České Lípě je dodnes. To, že hradby v erbu souvisí s hradebním právem města, pak vědělo jen minimum lidí. Velmi málo lidí také rozeznalo erb Ronovců, který je součástí městského znaku*“ (H. Moudrá, 12. 5. 2014). Zcela výjimečná (a potěšitelná) byla v kontextu ostatních odpověď starosty Jablonce nad Jizerou: „*Již při návštěvách předškoláků u starosty na radnici jej (znak) probíráme, přemýšlíme, co představuje, později žákům ZŠ podávám i informace o jeho vzniku, okolnostech udělení ...*“ (M. Kubát, 9. 5. 2014) a obsahově téměř totožné vyjádření starosty Hejnic (J. Horák, 8. 7. 2014). Pouze Liberec uvádí, jaké konkrétní kroky podniká k tomu, aby občané města svému znaku rozuměli: „*My se s celým vedením města snažíme co nejčastěji dávnou historii Liberce lidem připomínat, například Libereckým jarmarkem, který každý rok otevírá slavnostní příjezd Kateřiny z Redernu v kočáře, taženém koňmi. K zájmu o historii města, která se do jisté míry odráží v současném znaku Liberce, se pokoušíme přivádět naše občany také například poslední novou stálou expozicí v budově radnice – Zapomenuté dějiny města Liberce*“ (M. Rosenbergová, 9. 7. 2014).

Graf 4: Míra porozumění obecnímu znaku obyvateli obcí (dle zástupců obcí, anketární šetření 2014)

Zdroj dat: Anketární šetření mezi zástupci obcí Libereckého kraje (2014).

Oslovení starostové a obecní zastupitelé jsou si vědomi toho, že obyvatelé obce by svému znaku měli rozumět a měli by chápat jeho význam. Mnozí věří či spíše doufají, že tomu tak je, jiní si uvědomují, že sledovaný jev zdaleka není samozřejmý a že je v silách obecních úřadů povědomí občanů o komunálních symbolech rozšířit (Pertoltice: „*Nerozumějí, bohužel chyběla osvěta.*“ V. Podmanický, 7. 7. 2014).²³⁴ Někdy si však samy komunální reprezentace nejsou významovou ikonografií znaku jisty (Desná: „*Občané asi znaku rozumějí, ale nevím, zda je jeho výklad správný...*“ D. Nývltová, 7. 7. 2014), jindy se se znakem neztotožňují (Vyskeř: „*Znak má atributy obce trochu šifrované v heraldice a to je dnešním lidem málo blízké. Jasná kaple sv. Anny by je oslovila víc.*“ D. Fišerová, 7. 7. 2014) nebo pochybují o smyslu vysvětlování významu komunálních symbolů občanům (Pertoltice pod Ralskem: „*Bohužel se domnívám, že občané znaku nerozumí, a obávám se, že je jim tato symbolika naprosto ukradená.*“ V. Kolínská, 7. 7. 2014).

Velmi zajímavé je srovnání postoje těch zastupitelů, jejichž obce již znak užívají, s těmi, kteří jej zatím nemají. Z 20 respondentů tohoto typu tři uvedli, že již předložili návrh obecního znaku ke schválení (Lažany, Šimonovice, Kvítkov), ve třech obcích se v současné době návrhy projednávají (Čistá u Horek, Klokočí, Troskovice), jedna zadala jeho vypracování (Libštát). O přijetí obecního znaku uvažují Nová Ves nad Nisou a Držkov, zbylých 11 obcí zatím komunální symboly nemá a ani o nich neuvažuje. Zatímco představitelé obcí, které znak chtějí užívat, se k jeho významu staví pozitivně a vnímají jej shodně s většinou těch, kteří komunální symboly již mají,²³⁵ ti, kdo jej odmítají, negují jakýkoliv jeho smysl pro život obce a předem se vymezují proti jeho „*nevýstižnosti*“ (J. Štěrba, Provodín 6. 7. 2014), či „*zanedbatelnému významu*“ (M. Klikar, Stružinec 7. 7. 2014). Své odmítavé stanovisko respondenti podporují v šesti případech odkazem na finanční nákladnost a zdoluhavost procesu schválení komunálních symbolů. Dvě odpovědi (Držkov, Háje nad Jizerou) ale prozrazují i nejednotnost obecní reprezentace v postoji k potřebnosti a významu komunální symboliky: „*Bohužel přes všechno úsilí se mi nepodařilo přesvědčit zastupitelstvo obce, aby schválili žádost o zpracování návrhu heraldikem... Osobně mě to moc mrzí, protože si myslím, že hrdost na to, že jsme Češi, se v poslední době moc nenosí, a je to škoda. Naše země je krásná od západu k východu, od severu k jihu a v naší historii je spousta okamžiků a událostí, na které bychom měli být hrdi.*“

---

²³⁴ V této souvislosti je zajímavé a nepříliš povzbudivé zjištění, že v Libereckém kraji pouze 29 (ze 171) obcí prezentuje na oficiálním webu obce heraldickou i významovou ikonografií svého znaku a vlajky.

²³⁵ Výjimkou je Čistá u Horek: „*Patriotismus mezi obyvateli silně upadá. Protože je minimální zájem o výstavu návrhů obecních symbolů, které jsou před výběrem v zastupitelstvu vystaveny již třetí měsíc v obecní zasedačce, kde je detailní popis od heraldika, tak si troufám říct, že tomu snad občané ani nechtějí rozumět*“ (L. Jiříčka, 6. 7. 2014).

Tak pokud vyjdou volby v můj prospěch, budu se opět snažit, aby naše malá obec znak měla.“ (J. Krapka, Háje nad Jizerou 7. 7. 2014).

Z analýzy všech odpovědí vyplývá, že obecní znaky, nejen historické, ale především ty novodobé, mají v Libereckém kraji své pevné místo, i když o jejich úloze při formování symbolického tvaru regionu ojediněle pochybují i samotní aktéři místního rozvoje. Většina obcí znak aktivně užívá ke své prezentaci, vnímá ho jako jeden ze svých základních symbolů místa, doklad vlastní suverenity i jako fenomén posilující nejen identitu obyvatel, ale také image obce. Ne všichni aktéři lokálního rozvoje však v tomto smyslu znak využívají, v řadě obcí je dosud pouze formálním „reprezentantem“ místa či zastupitelstva (označení obecního úřadu, úředních dokumentů, vizitek atp.), nebo jen symbolem, který je „uzuálně žádoucí“, ale s nímž se municipální reprezentace plně neztotožnila nebo jej považuje za tak „slavnostní“, že jej odmítá funkčně využívat při příležitostech, které posilují územní identitu.

Zároveň se potvrdilo předchozí zjištění (Šifta 2012), že ne všichni uživatelé grafickým symbolům svých obcí rozumějí, ne všichni je přijali (možná i pro odtazité heraldické ztvárnění) a zdaleka ne všichni stojí o to, aby je pochopili a jejich prostřednictvím se s místem více identifikovali.

8. Percepce symbolů Liberecka jeho obyvateli a respondenty z jiných částí Česka

Liberecký kraj, přestože (jako region s intenzivně přeměněnou krajinou) patří v mnoha ohledech ke specifickým a problematickým, disponuje velmi bohatým potenciálem pro formování symbolického tvaru regionu. Jeho krajinný ráz, přírodní dědictví i historický a kulturní odkaz nabízejí řadu prvků, jež svou jedinečností nabývají hodnotu regionálního symbolu, jsou obdařeny nejen konkrétním, ale i abstraktním a emotivním významem, jsou vyjádřením hodnoty území (pro ty, kteří je za hodnotné považují). V předchozích částech práce byla jednak vymezena možná východiska pro budování symbolického tvaru regionu, jednak byla prezentována regionální a lokální symbolika v té podobě, v jaké ji využívají (nebo mohou využít) místní/regionální aktéři k územnímu rozvoji, k posílení územní identity i k budování image místa/regionu. Je zřejmé, že v procesu formování regionu hrají reálné i grafické symboly Libereckého kraje důležitou roli, otázkou však zůstává, jak je vnímají obyvatelé regionu i lidé z jiných oblastí. Míru jejich percepce regionálních symbolů zjišťovaly tři průzkumy veřejného mínění, zaměřené na vymezení klíčového symbolu Libereckého kraje jednotlivými respondenty.²³⁶ Přestože je kvantitativní měření těchto hodnot obtížné a podchytit lze pouze subjektivní názory a pocity jedinců a jejich vztah k prostoru (Heřmanová, Chromý a kol. 2009), mohou výsledky výzkumu prokázat, které regionální jevy již mají platnost „zakořeněného“ symbolu a do jaké míry tak ovlivňují regionální identitu i image regionu.

8. 1 Výzkumy veřejného mínění – metodologie výzkumu a zpracování

První šetření, realizované CVVM Sociologického ústavu AV ČR v prosinci 2012, bylo zaměřeno na povědomí obyvatel Česka o Libereckém, Ústeckém a Karlovarském kraji. Jednotlivé otázky se soustředily především na subjektivní hodnocení vybraných krajů, s důrazem na zjištění názorů respondentů na kvalitu života v nich a jejich charakteristické symboly. Osobního rozhovoru s tazatelem se zúčastnilo 1 047 respondentů ze všech krajů Česka, jejich výběr byl veden tak, aby zajistil reprezentativní soubor odpovědí. Dotazníkové šetření vycházelo z kvótního výběru respondentů, aby poměr dotazovaných z jednotlivých krajů odpovídal poměru obyvatel krajů v populaci Česka. Obyvatelé Libereckého kraje proto byli zastoupeni 35 respondenty (4,2 % z celku). Pro potřeby práce byly z výsledků vybrány

---

²³⁶ Všechna šetření proběhla v rámci řešení projektu GA ČR Formování územních identit v oblastech s intenzivně přeměněnou krajinou, dvě byla realizována CVVM, jedno agenturou STEM MARK. Blok otázek pro všechna šetření sestavilo Centrum pro výzkum v kulturní a historické geografii KUHIG PřF UK v Praze a byl zadán tak, aby bylo možné vyhodnocovat všechny výzkumy podle srovnatelných kritérií.

odpovědi týkající se zájmového území, a zpracovány byly tak, aby postihly jak odraz vnitřní, tak vnější identity regionu.

Druhé šetření, realizované CVVM v prosinci 2013, se zaměřilo na vnímání krajů Česka jeho obyvateli. Otázky byly zadány 1023 respondentům z celého Česka (výběr probíhal podle stejných kritérií jako v předchozím šetření), Liberecký kraj byl kvótně zastoupen 4,1 %. Protože se výzkum týkal především vztahu k vlastnímu kraji, byly pro potřeby práce využity pouze odpovědi 38 respondentů z Libereckého kraje.

Třetí šetření bylo realizováno agenturou STEM MARK v prosinci 2013. Na rozdíl od předchozích dvou proběhlo pouze v Karlovarském, Libereckém a Ústeckém kraji, účastnilo se jej 1042 respondentů, Liberecký kraj byl kvótně zastoupen 28 %. Výzkum se zaměřil se na identitu severozápadních Čech, identifikaci respondentů se svým regionem, s potenciálem k formování identit, reprezentaci kraje a vnímání image regionu. Podobně jako u předchozího byly pro práci využity pouze odpovědi 291 respondentů z Libereckého kraje.

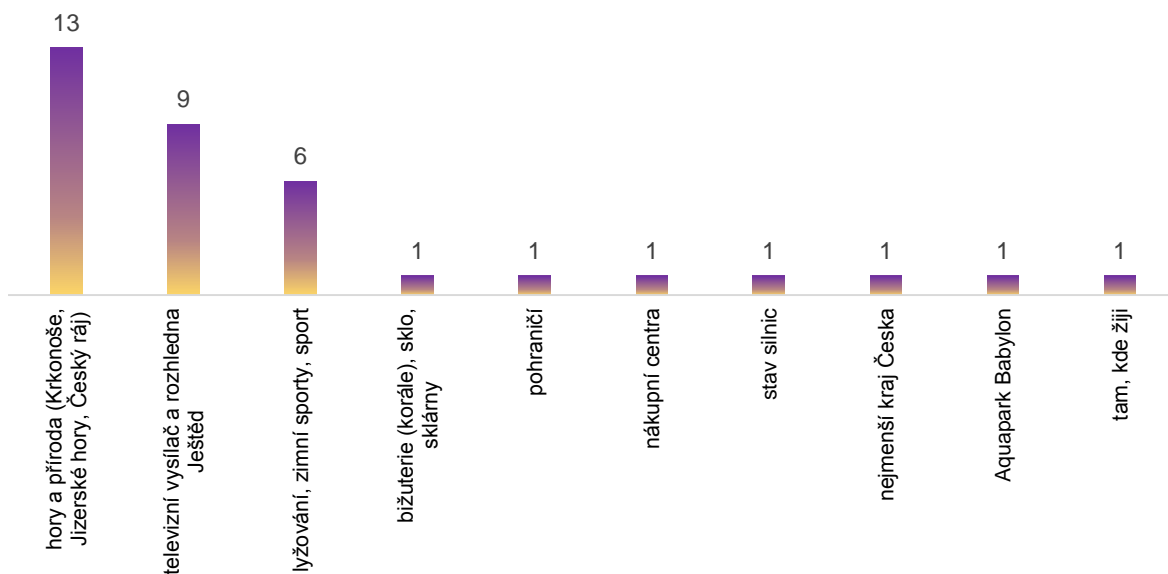
Po kvantitativním zpracování všech odpovědí (včetně procentuálního vyjádření) zaměřených na výběr „charakteristického symbolu kraje“ jsou výsledky zhodnoceny v kontextu výzkumných otázek práce. Pohled obyvatel kraje je (v případě šetření CVVM 2012) konfrontován s názorem respondentů z jiných oblastí Česka. Zjištěné výsledky jsou následně porovnány s výše vymezenou symbolikou regionu. Závěry přinášejí odpovědi na otázky, které symboly Libereckého kraje jsou pro jeho obyvatele nejvýznamnější, v jaké míře je symbolický potenciál využitelný pro posílení jeho image, jak se názor respondentů shoduje se symboly prezentovanými jednotlivými aktéry regionálního rozvoje a jak koreluje s grafickou symbolikou regionu.

8. 2 Vnímání symbolů Libereckého kraje respondenty jednotlivých šetření

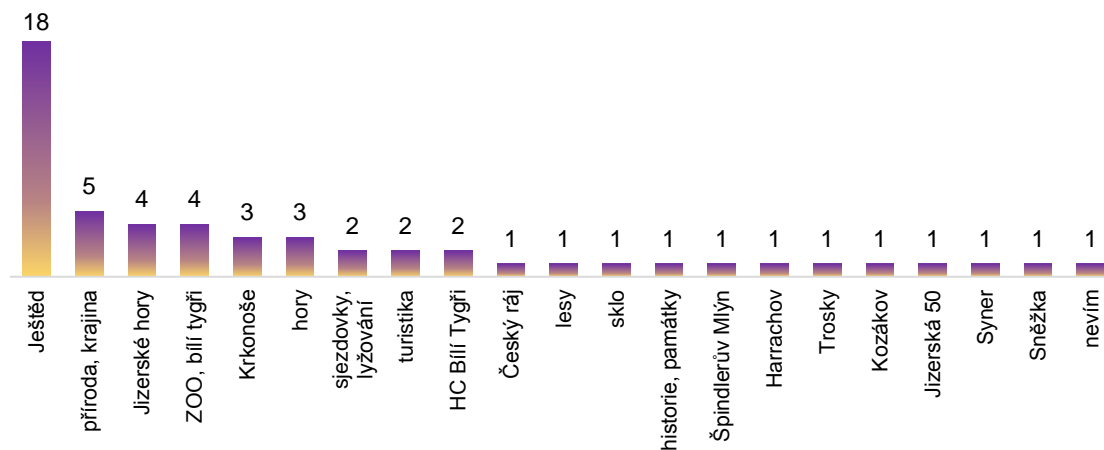
Pro analýzu vnímání symboliky Libereckého kraje obyvateli Česka byly využity ty otevřené otázky ze všech tří výzkumů veřejného mínění, jež se konkrétně zaměřovaly na symboly kraje. V dotazníku CVVM 2012 byla zadána otevřená otázka „*Zamyslete se a pokuste se jedním nebo několika slovy vyjádřit, co je nejcharakterističtější symbolem následujících krajů,*“ v dotazníku CVVM 2013 téměř identický dotaz „*Pokuste se jedním nebo několika slovy vyjádřit, co je nejcharakterističtější symbolem kraje, v němž žijete,*“ v dotazníku STEM MARK 2013 byla táž skutečnost zjišťována otázkami „*Co se vám vybaví, když se řekne Liberecký kraj? V oblasti, ve které žijete, můžete být hrdý na...*“

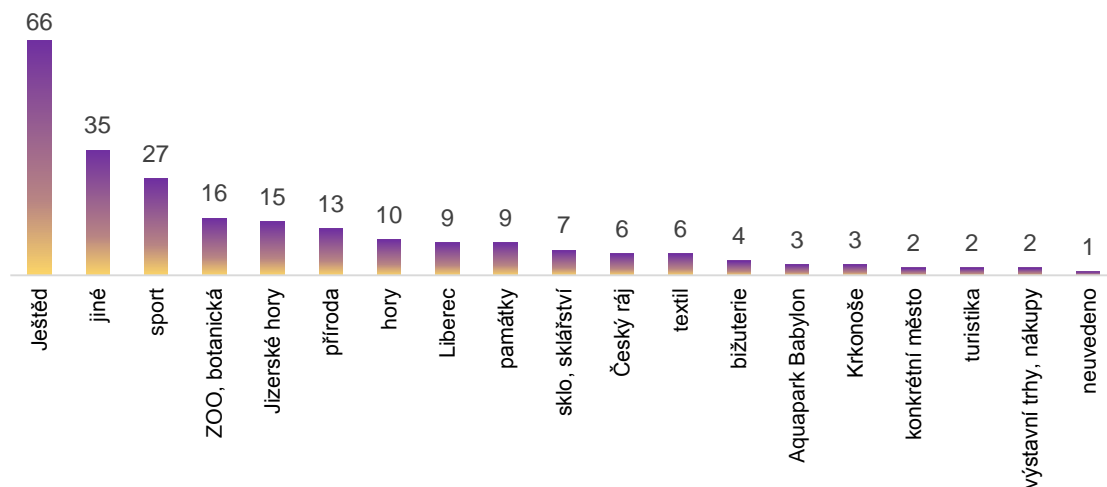
Grafy 5: Percepce symbolů Libereckého kraje jeho obyvateli – CVVM 2012 (N=35)

Graf 6: Percepce symbolů Libereckého kraje podle jeho obyvateli – CVVM 2013 (N=38)

Graf 7: Percepce symbolů Libereckého kraje jeho obyvateli (%) – STEM MARK 2013 (N=291)

Zdroj dat: Výsledky výzkumu veřejného mínění – graf 5 (CVVM 2012), graf 6 (CVVM 2013), graf 7 (STEM MARK 2013).

Z analýzy výsledků jednotlivých šetření vyplývá (viz grafy 5, 6 a 7), že respondenti z Libereckého kraje vnímají jako nejvýraznější krajinné a přírodní symboly. Nejčastěji je uváděn Ještěd (CVVM 26 % v roce 2012, 47 % v 2013, STEM MARK 66 %)²³⁷, následují Jizerské hory, Krkonoše, Český ráj a obecné pojmy příroda, lesy, hory, krajina (37, 35, 44). Své ojedinělé zastoupení mají i konkrétní lokality, např. Kozákov nebo Trosky, bohužel ale i Sněžka, přestože neleží v Libereckém kraji. Tematicky navazující jsou symboly sjezdovky, lyžování, zimní sporty, Jizerská 50, turistika i širší pojem sport, i když zde jsou pravděpodobně míněny významné sportovní kluby, především HC Bílí tygři Liberec a FC Slovan Liberec (17, 16, 29). S volnočasovými aktivitami souvisí i výběr sportovních a rekreačních horských středisek Harrachova a Špindlerova Mlýna (opět mimo Liberecký kraj). Významným symbolem kraje jsou podle výsledků výzkumů z roku 2013 (CVVM, STEM MARK) také ZOO Liberec (konkrétněji také zdejší chov bílých tygrů), botanická zahrada (10, 16) a Aquapark Babylon v Liberci (3, 3). Opakovaně jsou jako symboly kraje uváděna i tradiční hospodářská odvětví a výrobky: sklo, bižuterie i textil (3, 3, 17), ojediněle doplněné i akcemi, jež s nimi dříve byly spojeny (výstavní trhy). Jednotlivě (po necelých 3 % v šetřeních CVVM) jsou ve výčtech zastoupena i konkrétní města, historie a památky, nákupy a nákupní centra, stav silnic, pohraničí a nejmenší kraj Česka. Ve výzkumu STEM MARK dále respondenti z Libereckého kraje uváděli, že jsou hrdí na charakter krajiny (95), životní prostředí (85), památky (80) a historické události (58), sport (74), regionální produkty (56), osobnosti (52) a hospodářské aktivity (33).²³⁸

Výzkumy CVVM umožňují i srovnání percepce symbolů Libereckého kraje jeho obyvateli různých věkových kategorií.²³⁹ Z nich vyplývá, že bez ohledu na věk vnímají respondenti jako nejvýznamnější symbol kraje Ještěd (v roce 2012 jej neuvedl 1 člověk mladší 29 let, také respondenti starší 60 let jsou v roce 2012 i 2013 zastoupeni v nižším počtu než v ostatních věkových kategoriích). Hory, přírodu a zimní sporty volí jako symbol regionu spíše mladší respondenti (do 45 let), i když i dotázaní vyššího věku se k nim hlásí. Dotázaní vyšší věkové kategorie preferují tradiční výrobky (bižuterie), ZOO a aquapark uvádějí lidé ve věku rodičů (30–44 let) a prarodičů (45 a více let), nejspíš proto, že jsou to oblíbené cíle pro návštěvu s dětmi. Ostatní odpovědi nelze vzhledem k velmi nízkému zastoupení vyhodnotit.

Odpovědi respondentů z Libereckého kraje umožňuje šetření CVVM 2012 porovnat také s pohledem obyvatel z jiných krajů Česka (graf 8). Ti rovněž nejčastěji volili jako symbol kraje

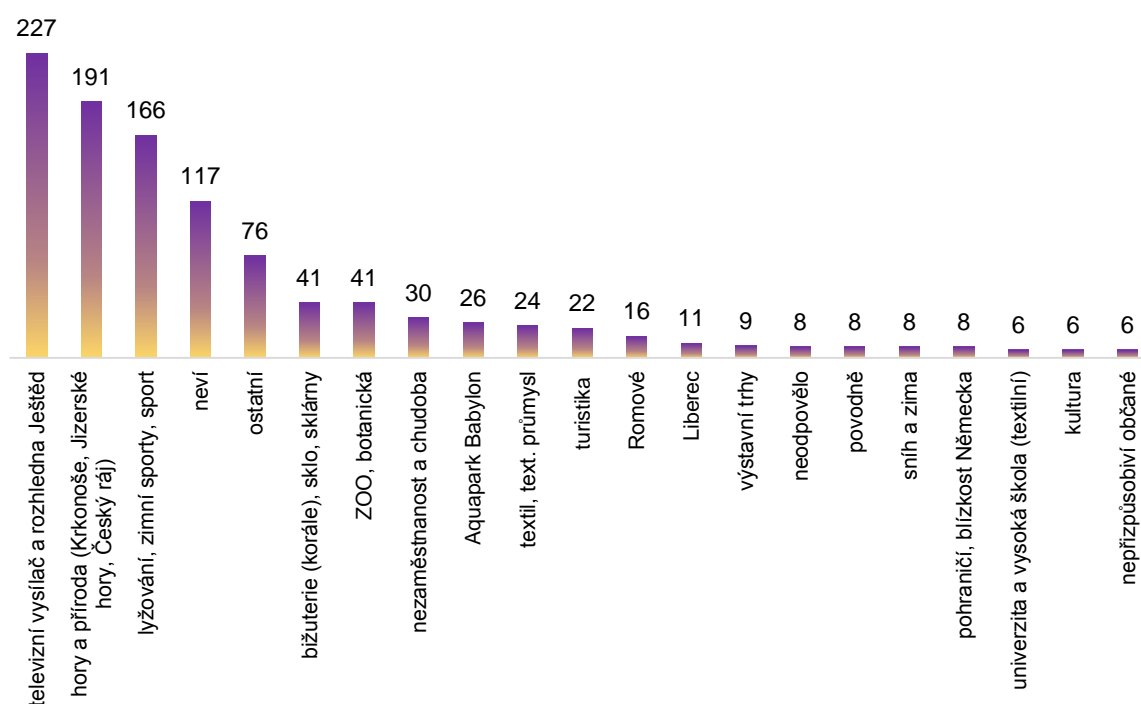
²³⁷ Následně jsou uváděny hodnoty (v %) vždy v pořadí CVVM 2012, CVVM 2013, STEM MARK 2013.

²³⁸ Ze srovnání s výsledky šetření uvnitř krajů severozápadních Čech vyplývá, že respondenti z Libereckého kraje volí spíše symboly pozitivní a pestré, v Ústeckém kraji je mnohem vyšší procento negativních symbolů, v Karlovarském kraji je výčet symbolů nižší, jediným výrazným jsou lázně.

²³⁹ Vzhledem k nízkému počtu respondentů ale nemá srovnání zásadní význam. Viz příloha 11: Percepce symbolů Libereckého kraje jeho obyvateli podle věku.

Ještěd (21,7 %). Druhou nejpočetnější skupinu tvoří hory a příroda (Krkonoše, Jizerské hory, Český ráj), jež považuje za symbol kraje 17,5 % dotázaných, s nimi úzce souvisejí také další volby: lyžování, zimní sporty a sport obecně (15 %), turistika (2,1 %) i sníh a zima (osm odpovědí, tj. 0,8 %). Pro 0,8 % respondentů jsou typickým přírodním symbolem kraje povodně,²⁴⁰ pro 0,2 % lázně. Jednotlivci zvolili jako charakteristický symbol také faunu a flóru, zeleň, těžbu uhlí a uranu, znečištěné ovzduší a inverzi (0,6 %). Podobně jako u respondentů z regionu i ve výběru v rámci Česka se jako symboly kraje objevují bižuterie, sklo, textil a s nimi spojené aktivity (7,1 %), ZOO a botanická zahrada (4 %), Aquapark Babylon (2,5 %) i pohraniční poloha kraje (0,8 %). Nově se objevují jako regionální symboly také univerzita a vysoká škola (0,6 %) a kultura (0,6 %). Na rozdíl od respondentů z regionu volí (i když ojediněle) ti z jiných oblastí také negativní symboly Libereckého kraje: nezaměstnanost a chudobu (3 %), Romy a nepřizpůsobivé občany (2,2 %).²⁴¹

Graf 8: Percepce symbolů Libereckého kraje obyvateli Česka – CVVM 2012 (N=1047)

Zdroj dat: Výzkum veřejného mínění CVVM 2012.

²⁴⁰ Uvedení některých symbolů je třeba posuzovat vzhledem k dobovému kontextu, např. ničivé povodně z roku 2010 a povodňové ohrožení z roku 2012 i fakt, že se s důsledky povodní Liberecký kraj dosud vyrovnává, jistě respondenty ovlivňují.

²⁴¹ I zde je doložitelný dobový kontext, respondenti byli bezesporu ovlivněni jak událostmi v Tanvaldu (31. 12. 2011) a Novém Boru (7. 8. 2011), tak dlouhodobě napjatou situací v blízkém Šluknovském výběžku.

Z hlediska věkového rozložení respondentů má porovnání odpovědí všech respondentů vyšší výpovědní hodnotu než srovnání odpovědí obyvatel kraje.²⁴² Dotazování bez ohledu na věk volí jako významný symbol Ještěd (nepatrně nižší je počet odpovědí u respondentů starších 60 let), hory, přírodu a zimní sporty (zde je nižší podíl odpovědí u nejmladší generace a lidí mezi 45–59 lety). Stejně jednotný je i odkaz k bižuterii, sklu a sklářství, textilní tradice je bližší jen nejstarší generaci. Pro lidi starší 45 let je důležitým symbolem Libereckého kraje rekreace a turistika, respondenti v produktivním věku (30–59 let) častěji uvádějí symboly spojené s profesním uplatněním, Technickou univerzitu, ale i nezaměstnanost a chudobu. V jejich odpovědích se také nejčastěji objevují negativně vnímané společenské jevy (Romové). Pro nejmladší generaci jsou (více než pro ostatní) symbolickým významem obdařeny ZOO a aquapark.

Obyvatelé Libereckého kraje i jiných oblastí Česka zvolili jako klíčové ty symboly, s nimiž se setkáváme jak při prezentaci regionu (např. v cestovním ruchu), tak v grafické symbolice různých řádovostně-měřítkové úrovně. Šetření potvrdilo předpoklad, že nejčteněji budou zastoupeny symboly krajinného a přírodního rázu, jimiž je kraj přitažlivý nejen pro své obyvatele, ale i pro respondenty z jiných částí Česka. Unikátní postavení má mezi nimi Ještěd, krajinná i architektonická dominanta regionu, symbol, jehož prostřednictvím se v grafické symbolice prezentují mnohé regionální organizace i obce.²⁴³ Výrazná symbolická hodnota je přiznána i Jizerským horám, Krkonošům a Českému ráji, lokalitám, jež patří v Libereckém kraji k nejcennějším. Ke stejným místům se čteně odkazují i grafické symboly, od krajských po místní, stejně jako k lesům a dalšímu přírodnímu dědictví.²⁴⁴ Zajímavé je, že v odpovědích (uvnitř i vně kraje) se neobjevují jako symbolické vodní toky, které mají v grafické symbolice poměrně významné postavení. Naopak opakovaně vyzdvihovaly sport a turistika nemají v komunálních symbolech oporu (s výjimkou lyží ve znaku Bedřichova), o to více se jim ale věnuje pozornost při prezentaci regionu a ony samy kraj reprezentují a tím posilují jeho image. Také hrdost obyvatel kraje na historické události a památky a dosazení některých z nich do role symbolů zcela koresponduje s tím, jak své historické dědictví kraj a obce prezentují i jak se odrážejí v regionální i komunální symbolice.²⁴⁵ Zároveň je i důkazem toho, že dějinné a nacionální předsudky nehrají v kolektivní paměti a utváření symbolického tvaru regionu výrazně negativní úlohu (význam historických symbolů se pouze občas posouvá do jině

---

²⁴² Viz příloha 12: Percepce symbolů Libereckého kraje obyvateli Česka podle věku.

²⁴³ Viz znak Libereckého kraje, loga různých regionálních organizací, obecní znaky Proseče a Světlé pod Ještědem nebo Rychnova u Jablonce nad Nisou. Dále viz příloha 16: Nejvýraznější symboly Libereckého kraje.

²⁴⁴ Za všechny uveďme např. logo mikroregionu Jizerské hory, SO Smrk nebo MAS Podještědí či obecní znaky Desné, Jindřichovic pod Smrkem, Pasek nad Jizerou, Lomnice nad Popelkou ad. Viz též přílohy 1 a 15.

²⁴⁵ Srv. např. s logem mikroregionu Máchův kraj nebo s obecními znaky Bezdězu, Frýdštejna či Hrubé Skály. Viz kapitoly 5 a 6.

roviny),²⁴⁶ i když v celostátním měřítku nejsou tyto symboly vnímány jako podstatné. Stejně lze hodnotit i opakující se odkaz na tradiční výrobky a regionální produkty, korespondující i s obsahem několika obecních znaků.²⁴⁷ Poměrně překvapivé je zařazení ZOO mezi symboly kraje, vzhledem k její atraktivitě a proslulosti bílých tygrů, již se sami stali symbolem, je to ale pochopitelné. Více diskutabilní je Aquapark Babylon, i ten se ale stává vyhledávaným turistickým cílem, a snad proto již má pro obyvatele kraje i jeho návštěvníky symbolickou hodnotu.²⁴⁸ Zarážející je poměrně malé zastoupení architektonických dominant (s výjimkou vysílače a hotelu Ještěd) a úplná absence tradic či konkrétních významných rodáků, přestože je jednotlivé obce v grafické symbolice využívají a obyvatelé kraje uvádějí, že jsou na osobnosti svého regionu hrdí. Pozitivní vztah k žitému prostoru stojí pravděpodobně i za absencí negativních symbolů v odpovědích obyvatel kraje (s výjimkou stavu silnic, diskutabilní je rovněž příhraniční poloha, jež může být vnímána jako klad i jako zápor). Oproti tomu respondenti z jiných oblastí vnímají některé negativní hospodářské a demografické jevy jako symbolické.

Sledovaná šetření potvrdila, že vybrané symboly a jejich potenciál pro formování regionálního vědomí i spoluutváření image regionu jsou srovnatelně stejně významné pro obyvatele kraje jako pro ostatní obyvatele Česka. Snad jen turistika je pro regionální vědomí zdánlivě méně důležitá, ale tento závěr nelze (v souvislosti s odpovědí na otevřenou otázku v dotazníku) považovat za relevantní. Nejpozitivněji jsou vnímány krajinné a přírodní symboly regionu, i když ojediněle (respondenty žijícími mimo region) jsou uváděny i ty, jež mají negativní dopad na územní identitu (povodně, těžba uranu, znečištěné ovzduší). Ze spektra zvolených příkladů je patrné, že Liberecký kraj je v povědomí lidí spjat především s významnými turistickými cíli a místy rekreace (hory a horská střediska, lázně, unikátní přírodní lokality, historické památky, kultura) i s hospodářskou tradicí regionu (sklo, textil). Jeho image je ale spoluutvářena i společensky a mediálně diskutovanými ekologickými a hospodářskými jevy (ekologická zátěž, ničivé povodně, hospodářky slabé oblasti). Ani ty však nesnižují veskrze pozitivní vnímání regionu (definované jeho obyvateli i respondenty „zvenčí“). Lze se domnívat, že důvodem „jednotného“, ne příliš rozmanitého výběru je především osobní zkušenost, ale možná i školní vzdělávání (Kučerová, Šifta 2013), mediální obraz v celostátních sdělovacích prostředcích, propagace kraje krajským úřadem, agenturami cestovního ruchu, PR firem atp. Skutečnost, že se v odpovědích respondentů ze zájmového území neobjevuje více konkrétních příkladů přírodního, historického a kulturního dědictví (na rozdíl od komunální

---

²⁴⁶ Přístup k tomuto typu symbolů je samozřejmě generačně odlišný (viz kapitola 4. 2), rozdíl ale není nijak markantní.

²⁴⁷ Velenice, Dalešice, Dětrichov, Radvanec a další.

²⁴⁸ Ve výsledcích šetření STEM MARK je aquapark hodnocen jako pátý nejvýraznější symbol Libereckého kraje respondenty z Ústeckého a Karlovarského kraje.

symboliky) může teoreticky poukázat na nižší schopnost obyvatel vnímat specifika a hodnoty území, v němž žijí (vzhledem k sumě dotázaných je však třeba tuto domněnku zamítnout). Pozoruhodné je, že respondenti jen výjimečně považují za symbolickou příhraniční polohu kraje, přestože je prokazatelné, že je pro formování symbolického tvaru regionu určující. Ve vnitřním i vnějším vnímání regionů je zcela opominuta i role tradic a vlastivědného potenciálu (např. Krakonoše nebo doktora Kittela), přitom kraj i obce je ke své prezentaci využívají. Oproti tomu turisticky atraktivní cíle (ZOO, aquapark)²⁴⁹ spolu se zviditelněním Libereckého kraje na poli sportovním (a méně kulturním) již nabyly symbolický význam překračující rámec kraje.

---

²⁴⁹ Výběr těchto objektů lze vysvětlit i možností, že pro mnohé respondenty šetření mimo region mohl být Liberecký kraj zkratkovitě zaměněn s Libercem.

Závěr

Symbolickému tvaru regionu a roli symbolů v utváření a rozvoji regionů byla dosud věnována jen okrajová pozornost, přestože symbolika je jednou z klíčových složek percepce geografického prostoru (Siwek 2011) a má nezastupitelnou roli nejen v procesu formování regionu (Paasi 1986), ale i v regionálním „marketingu“ a „brandingu“ (Pike 2011). Význam studia regionální symboliky navíc umocňuje posun předmětové orientace „nové“ regionální geografie směrem k výzkumu reprodukce regionů, prosazování a uplatňování mocenských vztahů aktérů/subjektů uvnitř i mezi regiony (Zimmerbauer 2011). Analýza symbolů a symboliky (a významů jim přisuzovaných) může nejen pomoci posoudit jejich roli v procesu formování regionálního vědomí obyvatel, image regionu i regionů samotných, ale také prokázat, do jaké míry je symbolika využívána jako nástroj mocenských vztahů v území, jaký je její význam při utváření i proměnách územní identity. Může přispět i k vysvětlení problémů rozvoje regionů různých měřítek. Regionální symbolika je tvořena souborem symbolů různého typu. Jedinečným symbolem území je jeho název, k významným patří také symboly krajinného a přírodního rázu, odrážející fyzické prostředí se sociálním obsahem (ve smyslu interakce člověk/společnost–krajina/příroda). Obsáhlou skupinu symbolů tvoří také prvky a jevy, jež vycházejí ze společenských aktivit a působení člověka (historické a kulturní dědictví, příslušnost k historickému území, atmosféra regionu). Jedinečné postavení zaujímají v regionální symbolice také symboly grafické (znaky, loga, vlajky). Právě výzkum grafické symboliky, především té nově utvářené, přináší (v souvislosti s dynamickou proměnou regionálního systému, s emancipací či vznikem nových regionů) také odpovědi na otázky, které prvky považují územní komunity za své symboly, s kterými se identifikují, které posilují vnitřní integritu regionu i kterým přikládají aktéři regionálního rozvoje takovou váhu, aby se jimi prezentovali navenek (vyjádření jedinečnosti, odlišnosti území). Zároveň sleduje, zda grafické symboly stávající symboliku dostatečně využívají a zda skutečně reflektují současný stav regionu.

Předložená práce přispívá do diskuze o významu symboliky a především grafických symbolů v procesu formování regionu a územních identit ve výše vymezeném kontextu. Na příkladu Libereckého kraje vymezuje regionální symboly a zaměřuje se na grafickou symboliku, na její obsah, formu i význam pro regionální a lokální rozvoj. Zároveň analyzuje i percepci symbolů obyvateli kraje a respondenty z jiných částí Česka. V souladu s cíli hledá práce odpovědi na otázky, jakou roli hrají symboly v oblastech s intenzivně přeměněnou krajinou, zda se odlišuje symbolika v kontinuálně osídlených oblastech a dosídlených oblastech a zda přispívají k utváření symbolického tvaru konkrétního regionu. Řeší též otázku, které prvky nabývají

symbolický význam a zda právě ony mohou přispět k formování územních identit a k regionálnímu rozvoji. V souvislosti s tím práce odpovídá i na otázky, jak se regionální symboly odrážejí v grafické symbolice, jaká je její výpovědní hodnota, jak je grafická symbolika využívána k prezentaci obcí/regionu a zda se může obecní grafická symbolika podílet i na formování symbolického tvaru regionů vyšších měřítek. Řešena je také otázka rozdílů mezi vnímáním symbolů Libereckého kraje jeho obyvateli a lidmi „zvnějšku“.

Pro splnění uvedených cílů byla nejprve diskutována (v duchu výše vymezených pohledů „nové“ regionální geografie) obecná východiska studia územních identit se zřetelem k budování symbolického tvaru regionu a k posouzení významu symboliky a grafické symboliky v procesu utváření regionu, územních identit a mocenských vztahů. V této souvislosti byly vymezeny i základní pojmy, k nimž se vztahuje a o něž se opírá empirická část práce. Vedle definování symbolů, jejich typů a regionální symboliky byla pozornost věnována definicím základních prvků grafické symboliky. Z nich patří k nejdůležitějším loga, (autorská) grafická označení institucí, firem i výrobků, podporující jejich prezentaci a využívající zobrazení regionálních symbolů, a znaky, základní legislativně schválené grafické symboly obcí (a kraje). Jejich ikonografie by měla obec/kraj reprezentovat a zároveň by měla posilovat sounáležitost obyvatel s místem/regionem a podílet se i na reprodukci jeho image. Znaky a loga jsou často klíčovým grafickým znakem místa („place branding“) a důležitou roli hrají i v „place marketingu“ regionu (tj. „prodeje“ regionu ve smyslu jeho prezentace i rozvoje), proto jsou i tyto termíny v práci v kontextu regionálního rozvoje diskutovány (i s definováním strategií „cold a warm place marketingu“, lišícími se v přístupu ke způsobům prezentace a managementu regionu).

Rešerše odborných zdrojů prokázala, že regionálním symbolům je ve vztahu k procesu formování územních identit přikládán velký význam, že jsou pokládány za nedílnou součást utváření regionu, že mají významný vliv na posilování vnitřní identity i image regionu i na mocenské vztahy v území. Regionální symbolika je rovněž prostředkem prezentace a reprezentace regionu.

Pro komparaci obecných východisek s typy, úlohou, významem i využitím regionálních symbolů a symboliky v konkrétním území byl zvolen Liberecký kraj, vyznačující se v rámci Česka řadou specifik. Patří k pohraničním regionům s intenzivně přeměněnou krajinou, s kontinuálně osídlenými i dosídlenými oblastmi, je výrazně vnitřně diferencovaný také z hlediska přírodních podmínek, historického, kulturního i hospodářského vývoje. Tvoří jej mozaika specifických oblastí, které se liší polohou, osídlením, hospodářskou úrovní, ale i správním uspořádáním. Na regionální symboliku zde má proto vliv celá řada aspektů, jež jsou mnohdy v rámci kraje výrazně odlišné nejen svým obsahem, ale i významem, kterým jej

obdařují aktéři/subjekty regionálního rozvoje (či zájmové skupiny) nebo který jim je obyvateli regionu i lidmi žijícími mimo něj přisuzován. Díky tomu je symbolika regionu velmi rozmanitá a lze ji analyzovat i posuzovat v několika rovinách, ať již typologických nebo řádovostně-měřítkových.

Pro hledání odpovědí na výchozí výzkumné otázky a pro splnění stanovených dílčích cílů jsou v práci nejprve charakterizovány symboly a symbolické prvky či jevy Libereckého kraje. Analyzovány jsou ty z nich, které jsou obdařeny symbolickým významem, odrážejí se v grafické symbolice regionu, nebo které jsou jako symboly prezentovány aktéry místního/regionálního rozvoje a přispívají tak k utváření regionální identity (Bourdieu 1989). Grafická symbolika je analyzována z hlediska řádovostně-měřítkové úrovně i z hlediska ikonografie, jsou porovnány rozdíly v grafické symbolice různých úrovní i stupeň její shody s výše charakterizovanými regionálními symboly. Poté je na základě korespondenční ankety, zacílené na zastupitele obcí (realizována pro potřeby práce v roce 2014), zhodnocena také míra využití grafické symboliky aktéry/subjekty v území a posouzen její význam pro formování regionů různých měřítek. Zjištěné poznatky jsou v poslední části porovnány s percepcí symbolů Libereckého kraje obyvateli Česka, zmapovaného třemi výzkumy veřejného mínění (CVVM 2012, CVVM 2013, STEM MARK 2013). Ty umožňují srovnání vnímání symboliky jak obyvateli kraje (včetně generačního srovnání), tak lidmi z dalších dvou krajů severozápadních Čech (Karlovarský, Ústecký) i z ostatních částí Česka.

Syntéza všech zjištěných poznatků přináší odpovědi na otázky vymezené v úvodu práce a zaměřující se na vnímání a význam symbolů v regionu s intenzivně přeměněnou krajinou. V souladu s očekáváním se prokázalo, že symbolika Libereckého kraje značně heterogenní a, podobně jako jeho regionální identita, je spoluutvářena řadou faktorů (přírodní a krajinný potenciál, historické proměny, demografické, sociokulturní a ekonomické aspekty, administrativně-správní uspořádání). V tomto ohledu, přestože je výzkum prováděn v regionu částečně dosídleném, s intenzivně přeměněnou krajinou, se její rozmanitost ani struktura neodlišuje od symboliky v kontinuálně osídlených oblastech, ani v rámci kraje nejsou ve formě a užití symbolů patrné rozdíly (vzhledem k oblastem hospodářsky slabým, dosídleným atp.).

Z hlediska typu jsou, dle očekávání, v regionu nejvýrazněji obdařeny symbolickým významem krajinné dominanty a přírodní dědictví i bohatství. V sekundárních zdrojích jsou přírodní hodnoty Libereckého kraje prezentovány ve velmi hojném počtu a variabilitě (klíma, pohoří a hory, skalní útvary, vodní toky a plochy, chráněné krajinné oblasti i přírodní památky, vzácná fauna a flóra, nerostné bohatství, typické plodiny atp.). Aktéři lokálního/regionálního rozvoje využívají přírodní dědictví kraje především k prezentaci a zviditelnění regionu, k posílení jeho image (např. v rámci cestovního ruchu), ale také k podpoře svých politických či ekonomických

cílů (např. MAS) nebo k rozvoji či ochraně přírody a krajiny (např. správy CHKO). Liberecký kraj se v sekundárních zdrojích prezentuje velkým množstvím krajinných a přírodních hodnot, jež v sobě skrývají potenciál stát se regionálním symbolem. Analýza grafické symboliky i průzkum veřejného mínění však dokládají, že zdaleka ne všechny jsou již obdařeny symbolickým významem. Unikátní postavení mezi všemi má hora Ještěd s budovou hotelu a televizního vysílače, nejvýraznější symbol Libereckého kraje. S Ještědem si svůj kraj spojují jeho obyvatelé (téměř bez ohledu na to, odkud pocházejí nebo ke které generaci patří), stejně jako lidé žijící za hranicemi regionu. Ještěd je výrazným reprezentačním prvkem celého území, jeho silueta (vydutý hrot) je součástí krajského znaku i řady regionálních log, objevuje se také v několika obecních znacích (i v názvech řady regionálních institucí). Dalším výrazným krajinným symbolem regionu jsou zdejší nejvyšší a nejrozsáhlejší pohoří, Jizerské hory a západní část Krkonoš. Také tyto lokality se využívají k posílení image regionu, zároveň je jako symboly vnímají jak obyvatelé kraje, tak lidé žijící mimo region. V hojně míře se k nim odkazuje i grafická symbolika. Zatímco symboly mikroregionů či MAS využívají spíše siluety obou pohoří, loga CHKO se soustředí především na typickou a unikátní flóru. Znaky obcí odrážejí jak celkový ráz oblasti (klima, lesnatost, poloha v podhůří atp.), tak konkrétní místa (Smrk, Tanvaldský Špičák, Přední Žalý) či aktivity, které jsou s horami spjaty (lyžování, klimatické lázně, rozhledny, lov), přičemž některá z konkrétních míst nabývají v symbolice vyšší, regionální význam (srv. rozhledny nebo horu Smrk v obecních znacích i v logách mikroregionů). Ve srovnání s Ještědem, jenž je aktéry regionálního rozvoje (bohužel) využíván spíše formou „cold place marketingu“, jsou Jizerské hory i Krkonoše ve stále vyšší míře příkladem míst, kde se realizuje strategie „warm place marketingu“, využívající nejen prezentaci hor a horských středisek jako turistických cílů, ale zaměřující se i na podporu či obnovu stávajících hospodářských i kulturních tradic a tím na posílení vztahu zdejších subjektů i rezidentů k regionu. Velmi podobně lze charakterizovat také přístup aktérů k Českému ráji, z pohledu prezentace lokality i podle názorů dotázaných respondentů čtvrtému nejvýraznějšímu symbolu kraje. Podobně jako u výše uvedených pohoří i zde vidíme rozdíly v grafické symbolice: na regionální úrovni je Český ráj prezentován především jako „kraj pod Troskami“, v obecních znacích jsou vyzdvížena jeho místní specifika (skalní města, Kopicův statek, hradní zříceniny ad.), samy Trosky se však neobjevují ani v jednom z nich. Právě zde lze nalézt příklad výše zmíněného rozdílu ve vnímání symboliky v různých řádovostně-měřítkových úrovních. Aktéři lokálního rozvoje nevyužívají v grafických symbolech „čitelnou“ a nad rámec regionu přijímanou symboliku Českého ráje (např. Hrubá Skála se v obecním znaku neodkazuje ani k zámku, ani ke skalnímu městu), aktéři regionálního rozvoje naopak nevyužívají k prezentaci lokální jedinečnosti Českého ráje. Stejný je i přístup k přírodním památkám (stromy, skalní útvary), k vodním tokům a rybníkům v Libereckém

kraji. V prezentaci kraje v cestovním ruchu hrají důležitou roli, v povědomí respondentů ale význam symbolu nemají. V regionální grafické symbolice se setkáváme pouze s odkazem na Panskou skálu, řeku Jizeru a Máchovo jezero (překvapující je absence Bozkovských dolomitových jeskyní), v obecních znacích jsou však památné stromy, skály, jeskyně, řeky, potoky i rybníky zastoupeny velmi hojně. Téměř třetina obecních znaků odkazuje právě k některému z těchto prvků (např. jen k Jizeře osm, ale k Máchovu jezeru žádný). U jednotlivých kopců, jež jsou nepřehlédnutelnými krajinnými dominantami, je odraz v grafické symbolice poněkud odlišný. Bezděz či Kozákov (a samozřejmě Ještěd) jsou symbolem využívaným jak v (mikro)regionální, tak v lokální grafické symbolice, v obecních znacích se však tvar návrší často vztahuje nejen ke konkrétnímu kopci, ale i k poloze obce, ke členitosti terénu, k lokalizaci v podhůří či horách atp. a tím symbol „překračuje“ úzce lokální rámeček. Výzkumy veřejného mínění prokázaly, že konkrétní vrcholy (Kozákov) mají v ojedinělých případech symbolický význam i pro obyvatele kraje, i když v této souvislosti uvedená Sněžka, ležící v Královéhradeckém kraji, vypovídá spíše o tom, že „kraj“ mohou respondenti vnímat jako oblast, kde žijí, aniž by korespondovala se správní hranicí.

Porovnání „přírodních a krajinných symbolů“ Libereckého kraje ve všech sledovaných rovinách (prezentace v sekundárních zdrojích, grafická symbolika, symbolická hodnota pro obyvatele kraje i jiných částí Česka) potvrzuje v úvodu práce stanovený předpoklad, že uvedený typ symbolů region prezentuje nejčteněji (především v souvislosti s prioritní identifikací obyvatel s krajinou a přírodou), i když formy jeho užití jsou značně odlišné. Ve vnímání respondentů (bez ohledu na místo, odkud pocházejí) je celkový počet zvolených přírodních symbolů poměrně vysoký, odpovědi jsou však často velmi abstraktní a obecné (lesy, hory, příroda, krajina) nebo jsou spjaty s místem rekreace, cestovního ruchu či sportu (lyžování). S výjimkou výše jmenovaných (Ještěd, Jizerské hory, Krkonoše) dotázaní málokdy uvádějí konkrétní přírodní lokalitu, nepovšimnuta zůstává i většina ostatních chráněných území (s výjimkou Českého ráje), což možná dokládá malé povědomí obyvatel o hodnotách přírodního dědictví, i když obyvatelé kraje uvádějí, že jsou hrdí na charakter krajiny a životní prostředí. Překvapivé je, že za symbolickou není (ve významnější míře) považována příhraniční poloha regionu.

Ve vnímání přírodních symbolů Libereckého kraje není rozdíl mezi vnějším a vnitřním obrazem, většina respondentů chápe tento typ symboliky jako významný. V porovnání s jinými kraji severozápadních Čech (Ústecký, Karlovarský) však volí především pozitivní symboly, jen ojediněle se objevují povodně nebo ekologická zátěž. Výběr symbolů (i těch negativních) dokládá, že povědomí respondentů o přírodních symbolice Libereckého kraje je determinováno nejen osobní zkušeností, ale také společensky a mediálně. Rovněž v grafické symbolice jsou

příroda a krajina zastoupeny nejčteněji (zatímco v Libereckém kraji tento typ symbolů převládá, v Ústeckém tvoří pouze necelou polovinu veškeré grafické symboliky, v Karlovarském kraji je nedoceněn), i když využití tohoto typu symbolů se v různých řádovostně-měřítkových úrovních liší. Nadregionální symbolický význam je přisouzen pouze Ještědu, na úrovni regionálních institucí a mikroregionálních sdružení převládají, v souladu s vnímáním obyvatel kraje i lidí z jiných částí Česka, odkazy k výrazným krajinným dominantám. Obecní znaky kladou naopak vyšší důraz na přírodní unikáty a lokální specifika, jež pouze ojediněle překračují lokální symbolický význam.

Téměř identicky lze charakterizovat i hospodářské a společenské prvky, které nabyly v rámci kraje symbolický význam. Výzkumy veřejného mínění prokázaly, že symbolický význam je v Libereckém kraji přisuzován tradičním hospodářským odvětvím, výrobkům a aktivitám (sklářství, bižuterní a textilní výroba, výstavní trhy atp.). Výběr tohoto typu symbolu převládá u starších respondentů (vliv vzpomínek a mezi obyvateli kraje i snahy o „obnovu zašlé slávy“), mladší generace se k hospodářským tradicím obrací méně. Pro ni jsou mnohem důležitější současné aktivity (sport, aquapark, univerzita nebo nové firmy). V grafické symbolice mají hospodářské prvky výraznější zastoupení v obecních znacích, zdůrazňujících místní tradiční výrobu a odkazující tím k hodnotám místa, současné aktivity nemají pro komunální symboliku význam. V regionálních logách, i když se vztahují k regionálním produktům, nenalezneme přímý odkaz k výrobním tradicím ani k současnosti.

Zcela odlišné je vnímání historické symboliky Libereckého kraje. Obyvatelé regionu sice ve výzkumu veřejného mínění uvádějí, že jsou na památky a minulost svého kraje hrdí, mají-li však volit konkrétní symbol kraje, objevují se historické prvky nebo památky pouze ojediněle. Také regionální grafická symbolika se historií téměř neinspiroje, výjimkou je pouze redernovské vozové kolo v krajském znaku a siluety Bezdězu a Trosek v logách mikroregionů. V obecních znacích však hraje odkaz k minulosti stejně důležitou úlohu jako odkaz k přírodním a krajinným symbolům. Četně jsou zastoupeny symboly připomínající počátky jednotlivých obcí, jejich zakladatele či významné majitele, historické památky a v menší míře i události. Setkáváme se také s řadou odkazů k církevním stavbám, sochám i patronům, ale i k místním architektonickým unikátům. Přestože se v obecních znacích odráží spíše starší minulost, není v dosídlených oblastech výjimečný ani odkaz k novodobým „německým“ dějinám (např. prostřednictvím mluvících znamení), dokládající posun vztahu současných obyvatel k dříve odmítané či deformované minulosti. Velmi nízké je zastoupení symbolů, jež se přímo váží k významným osobnostem nebo tradicím místa. Přestože je vlastivědný potenciál aktéry regionálního rozvoje k prezentaci kraje využíván (Krakonoš, Kittel, pověsti), v grafické

symbolice (s výjimkou O. Stelziga a K. Světlé) ani v povědomí obyvatel podobu symbolu nenabývá.

Z výše uvedených závěrů vyplývá, že v regionální symbolice Libereckého kraje jsou zastoupeny jak prvky krajinné a přírodní, tak historické, církevní, administrativní, hospodářské i společenské. Většina z nich je využívána v grafické symbolice, přičemž symboly, vnímané i respondenty jako reprezentující Liberecký kraj, jsou častěji obsahem regionální grafické symboliky. Symboly specifické, s jedinečným významem se častěji objevují v obecních znacích. Grafická symbolika tak potvrzuje, že v regionu nalezneme velké množství prvků se symbolickým významem, poměrně malá část z nich ale nabývá rozměr regionálního grafického symbolu. Většina zůstává symbolem jen v konkrétním místě (a ne vždy je zde jako symbol přijímána). Pokud je však symbol blízký většině obyvatel, nesporně přispívá k formování symbolického tvaru místa či regionu a tím i k formování územní identity.

Rozdíly ve vnímání regionálních symbolů mezi respondenty žijícími v kraji i mimo něj jsou zanedbatelné, to potvrzuje stálost významu preferovaných symbolů. Bez ohledu na to, zda lidé v kraji žijí, volí shodné symboly, nejčastěji (přímo i nepřímo) spjaté s přírodním dědictvím, hospodářskými tradicemi a turistickými cíli. Výběr symbolů je nesporně ovlivněn jak dobovým kontextem, tak médií či vzděláváním. Respondenti výzkumu veřejného mínění shodně uvádějí jako symbolické i některé aktuální jevy, které ještě nenabývaly ráz symbolu nebo které nabývají symbolický význam především díky zdařilému PR a marketingovým strategiím (ZOO Liberec, Aquapark Babylon). Porovnáme-li volbu symbolů s Ústeckým nebo Karlovarským krajem (CVVM 2012), zjistíme, že Liberecký kraj je v rámci severozápadních Čech vnímán nejpozitivněji, i když respondenti z jiných částí Česka ojediněle uvádějí i jeho negativní symboly (povodně). Vnímání nejvýraznějších symbolů kraje obyvateli Česka (i regionu) koresponduje s jejich prezentací v sekundárních zdrojích i s odrazem v grafické symbolice.

Pro zodpovězení dalších výzkumných otázek zaměřených na využití symbolů jako spojujícího a aktivizujícího činitele lokálního a regionálního rozvoje, je nutné porovnat analyzované regionální symboly užívané v různých řádovostně-měřítkových úrovních (kraj, 19 mikroregionů, 171 obcí), opět s využitím jejich obrazu v sekundárních zdrojích, v grafické symbolice i v povědomí respondentů z různých oblastí Česka. Regionální symbolika odráží ve všech úrovních shodné nebo podobné prvky (nejčastěji přírodní a krajinné), vyjadřující jedinečnou hodnotu jednotlivých oblastí i míst. Jednotlivé symboly jsou však aktéry lokálního, mikroregionálního a regionálního rozvoje interpretovány odlišně. V úrovni obcí symboly především reprezentují místo, jsou jeho „dědictvím“, reprodukují minulost, často se předávají z generace na generaci a jsou (resp. mohou být) pro místní obyvatele prostředkem identifikace s žitým prostorem. Novodobé obecní znaky ale tyto charakteristiky vždy nenaplnují, někteří

aktéři místního rozvoje iniciují utváření obecních symbolů pouze v rámci „place branding“, ve snaze vyrovnat se sousedním obcím či podpořit vlastní pozici, aniž by zjišťovali míru ztotožnění obyvatel své obce s novým symbolem. V nadřazených úrovních (mikroregion, kraj) symboly častěji prezentují a posilují činnost aktérů/subjektů a zároveň reprezentují region za jeho hranicemi (např. budování jeho pozitivního image). I když mohou být interpretovány jako „projev“ sounáležitosti s regionem, jako prvek, sjednocující regionální komunitu, jsou spíše prvkem prezentujícím aktivitu regionálních či mikroregionálních reprezentací. To je u obecních znaků dosud spíše výjimečné, přestože komunální symbolika by mohla být (díky jedinečnosti i nadčasovosti užitých symbolů) využita při formování symbolického tvaru regionu. Její význam však zatím zůstává nedoceněn nejen aktéry regionálního rozvoje, ale i samotnými obcemi, jak prokázalo šetření mezi zastupiteli obcí Libereckého kraje. Obce sice většinou využívají své komunální symboly nad rámec legislativních povinností, znaky jsou ale často vnímány jen jako grafický reprezentant obce, aniž by se obecní reprezentace zabývala tím, jak svůj „place branding“ účelně využít pro „place marketing“. Představitelé obcí sice chápou komunální symboly jako nástroj upevňující identitu místa i místní komunitu, jejich vztah k symbolice však většinou zůstává v rovině prosté reprodukce. Upevňování vazeb obyvatel k obecním znakům bývá podceňováno, mnozí nerozumějí jeho ikonografii a znak tak pro ně ztrácí hodnotu prvku, který by posílil jejich hrdost na místo, kde žijí, a který by umocnil pocit sounáležitosti s žitým prostorem i identifikaci s ním. Jen výjimečně jsou obecní znaky cíleně využívány k posílení regionálního vědomí (Jablonec nad Jizerou, Chotyně).

Pozitivní je zjištění, že v lokálním měřítku téměř nedochází ke komodifikaci grafických symbolů za účelem pouhého „prodeje“ místa/lokality, ani na regionální úrovni není tento jev výrazný. Regionální a mikroregionální symbolika je jednodušší (vzájemně podobná), jednodušší a „čitelnější“, protože je založena na jasných a obecně přijímaných symbolech (např. krajinné dominanty), obyvatelé regionu se s ní proto snáze identifikují a přijatelná je i pro lidi „z vnějšku“. Obecní znaky jsou místními aktéry prezentovány spíše jako prvek zdůrazňující jedinečnost a odlišnost od ostatních, jsou tvořeny unikátními symboly přírodních prvků, událostí, tradic i dalších produktů lidské činnosti. Jejich grafika je však složitější, často špatně pochopitelná, a proto jsou komunální znaky méně přijímány a využívány v procesu regionálního rozvoje. Výjimkou není ani nahrazení „nepochopitelného“ znaku lépe přijímaným obecním logem (Vyskeř). Znaky jsou často také zatíženy odkazy k minulosti a heraldickými prvky, jež mohou být (a jsou) rozporuplně interpretovány (Stráž pod Ralskem) nebo se jejich symbolický význam v souvislosti s měnícím se společenským kontextem či zkušeností obyvatel místa posouvá (např. Bulovka, Pertoltice). Výzkum však neprokázal rozdíly v obsahu komunální symboliky oblastí kontinuálně osídlených a dosídlených. V obou jsou ve vysoké

míře zastoupeny jak prvky přírodní, tak ty, jež odkazují k historickému, církevnímu, architektonickému či hospodářskému dědictví, nebo k administrativnímu členění obcí. V kontinuálně osídlených oblastech se častěji objevují pouze odkazy k tradicím a pověstem, připomínka významných osobností je výjimečná jak v dosídlených (Dolní Řasnice), tak v kontinuálně osídlených (Světlá pod Ještědem) oblastech.

Uvedená část výzkumu potvrdila, že regionální symboly plní úlohu spojovacího, zprostředkujícího a aktivizujícího činitele regionálního rozvoje, v případě lokálního rozvoje nejsou ještě v plné míře využívány. I tak lze ale konstatovat, že se obecní znaky podílejí na formování symbolického tvaru místa a že v sobě mají potenciál i pro ovlivnění symbolického tvaru regionů vyšších měřítek.

Předložená práce prokázala, že symbolika regionu má v procesu jeho formování nezastupitelnou úlohu jak v kontextu institucionalizace regionu (Paasi 1986), tak v kontextu formování regionů jako produktů mocenských vztahů (Zimmerbauer 2011). Sledování symboliky Libereckého kraje potvrdilo, že regiony kterékoliv měřítkové úrovně (i v oblastech s intenzivně přeměněnou krajinou) jsou obdařeny symboly, i když ne všechny se odrážejí v regionální grafické symbolice. Ta je především výsledkem regionálního marketingu, ale svou funkci plní omezeně, protože aktérům v území často slouží jen k prosazování vlastních zájmů. Význam grafické regionální symboliky pro komplexní formování regionu je proto rozporuplný, i když příklad zájmového území dokládá, že se v nově utvářené regionální symbolice stále častěji uplatňují „univerzální“ a „nekonfliktní“ prvky, jež mají potenciál integrovat územní komunitu a posílit její identitu. Shodné či podobné prvky zastoupené v komunální i v regionální symbolice jsou obdařeny výrazným potenciálem pro formování symbolického tvaru regionů různých měřítek, grafická symbolika má při formování územní identity a mocenských vztahů v území nezpochybnitelnou, bohužel dosud nedoceněnou úlohu.

Stávající výzkum významu symbolů a symboliky v Libereckém kraji v procesu budování symbolického tvaru regionu je pouze prvním krokem ke studiu sledované problematiky. Vymezené téma nabízí další možnosti rozpracování zaměřené na podrobnější šetření mapující vztah aktérů lokálního i regionálního rozvoje ke grafické symbolice, konkrétní způsoby jejího využití v „place marketingu“ a v posilování image regionu. Zajímavé by bylo i posouzení významu grafické symboliky ve vědomí obyvatel území, zaměřené nejen na míru porozumění obsahu jednotlivých znaků a log, ale i na stupeň ztotožnění s nimi. Vyšší výpovědní hodnotu by zajistila také komparace se situací v dalších příhraničních regionech Česka nebo v krajích, ve kterých se od roku 2000 „revitalizuje“ regionální vědomí a které se znovu utvářejí (např. v Karlovarském nebo Zlínském).

Přehled použité literatury a pramenů

Odborná literatura

- ALASUUTARI, P. (2005): *Researching Culture. Qualitative Method and Cultural Studies*. Londýn: Sage Publications, 208 s.
- BACKHAUS, G., MURUNGI, J., eds. (2009): *Symbolic Landscapes*. Dordrecht: Springer, 399 s.
- BAKER, A. R. H., BIGER, G., eds. (1992): *Ideology and Landscape in Historical Perspective: Essays on the Meaning of Some Places in the Past*. Cambridge: Cambridge University Press, 356 s.
- BARKER, Ch. (2006): *Slovník kulturních studií*. Praha: Portál, 206 s.
- BARNETT, C (2009): *Cultural turn*. In: Gregory, D; Johnson, R; Pratt, G.; Whatmore, S., eds.: *The Dictionary of Human Geography*. Chichester: Blackwell Publishing, s. 134–135.
- BERNARD, J. (2012): *Prostorové vzorce rozvinutosti venkovských obcí Česka*. *Geografie*, 117, 1, s. 72–94.
- BERGER, P. L., LUCKMANN, T. (1999): *Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologizaci vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 214 s.
- BIČÍK, I., CHROMÝ, P., JANČÁK, V., JELEČEK, L., KUPKOVÁ, L., ŠTĚPÁNEK, V., WINKLEROVÁ, J. (2001): *Land Use/Land Cover Changes in Czechia Over the Past 150 Years – An Overview*. In: Himiyama, Y., Mather, A., Bičík, I., Milanova, E. V., eds.: *Land Use/Cover Change in Selected Regions in the World. Vol. I, Part IV, Issued by IGU SG LUCC. IGU-LUCC Research Reports IL-2001-01*, Asahikawa: Institute of Geography, Hokkaido University of Education, s. 29–39.
- BIČÍK, I., JELEČEK, L., ŠTĚPÁNEK, V. (2001): *Land-Use Changes and their Social Driving Forces in Czechia in the 19th and 20th Centuries*. *Land Use Policy*, 18, 1, s. 65–73.
- BIČÍK, I., KABRDA, J., NAJMAN, J. (2010): *Land-Use Changes Along the Iron Curtain in Czechia*. In: Anděl, J., Bičík, I., Dostál, P., Lipský, Z., Shahneshin, S. G., eds.: *Landscape Modelling. Geographical Space, Transformation and Future Scenarios*. Dordrecht: Springer, s. 71–85.
- BIČÍK, I., ŠTĚPÁNEK, V. (1994): *Post-War Changes of the Land-Use Structure in Bohemia and Moravia: Case Study Sudetenland*. *GeoJournal*, 32, 3, s. 253–259.
- BLAŽEK, J. (2012): *Regionální inovační systémy a globální produkční sítě – dvojí optika na zdroje konkurenceschopnosti v současném světě?* *Geografie*, 117, 2, s. 209–233.
- BLAŽEK, J., CSANK, P. (2007): *Nová fáze regionálního rozvoje v ČR?* *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 43, 5, s. 945–965.
- BLAŽEK, J., NETRDOVÁ (2009): *Can development axes be identified by socio-economic variables? The case of Czechia*. *Geografie* 114, 4, s. 245–262.
- BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. (2011): *Teorie regionálního rozvoje: nástin, kritika, implikace*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 342 s.
- BLECHA, I. a kol. (2002): *Filozofický slovník*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 463 s.
- BONAIUTO, M. a kol. (2002): *Local identity process and environmental attitudes in land use changes: the case of natural protected areas*. *Journal of Economic Psychology*, 23, s. 631–653.
- BOURDIEU, P. (1980): *Le capital social*. *Actes de la recherche en sciences sociales*, 31, s. 2–3.

- BOURDIEU, P. (1989): *Social space and symbolic power*. Sociological Theory, 71, 1, s. 14–25.
- BOURDIEU, P. (1991): *Language and symbolic power*. Cambridge: Harvard University Press, 320 s.
- BRUNNER, K.-M. (1987): *Zweispachigkeit und Identität: Probleme sprachlicher Identität von ethischen Minderheiten am Beispiel Kärntner Slowenen*. Psychologie und Gesellschaftskritik 11, 4, s. 57–76.
- BUBEN, M. (1994): *Encyklopedie heraldiky: světská a církevní titulatura a realie*. Praha: Libri, 420 s.
- BUBEN, M. (1999): *Encyklopedie heraldiky*. Praha: Libri, 459 s.
- BUCHER, S. (2012): *Samosprávne kraje na Slovensku – formovanie identity a inštitucionalizácia v kontexte integrácie do Európy regionov*. Dizertačná práca. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Fakulta humanitných a prírodných vied, 225 s.
- BURKE, P. J. (2004): *Identities, events, and moods*. Advances in group processes, 21, 1, s. 25–49.
- BURKE, P. J., STETS, J. E. (2009): *Identity Theory*. New York: Oxford University Press, 256 s.
- BYSTRICKÝ, R. (2011): *Přístupy ke studiu regionální a lokální identity*. Bakalářská práce. Brno: Masarykova univerzita, Přírodovědecká fakulta, Geografický ústav, 43 s. Vedoucí práce Petr Daněk.
- CLAVAL, P. (1987): *The region as a geographical, economic and cultural concept*. International Social Science Journal, 112, 1, s. 159–172.
- CLAVAL, P. (2007): *Regional Geography: past and present (a review of ideas, approaches and goals)*. Geographica Polonica, 80, 1, s. 25–42.
- CONNELL, M. (2008): *Znaky a symboly*. Praha: Reader's Digest Výběr, 256 s.
- CONZEN, M. P., ed. (1990): *The Making of the American Landscape*. Londýn: Boston Unwin Hyman, 433 s.
- COSGROVE, D., DANIELS, S., eds. (1988): *The Iconography of Landscape: Essays on the Symbolic Representation, Design and Use of Past Environments*. Cambridge: Cambridge University Press, 312 s.
- ČAPKA, F., SLEZÁK, L., VACULÍK, J. (2005): *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 359 s.
- DANĚK, P. (1993): *Moravian and Silesian Nationalities: A new phenomenon on the ethnic map of the Czech Lands?* GeoJournal, 30, 3, s. 249–254.
- DANĚK, P. (2002): *Strukturální a geografické předpoklady demokratické místní samosprávy v pohraničí českých zemí*. Dizertační práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 212 s. Odborný školitel Martin Hampl.
- DANĚK, P., ŠTĚPÁNEK, V. (1992): *Územní diferenciacie náboženského vyznání obyvatel českých zemí 1930–1991*. Sborník ČGS, 97, 3, s. 129–145.
- DELÍN, M. (2013): *Marketing lokálních identit: Případová studie komodifikace kultury a přírody místní akční skupinou*. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, katedra sociologie, 76 s. + přílohy. Vedoucí práce Pavel Pospěch.

- DRIVER, F. (2005): *Imaginative geographies*. In: Cloke, P., Crang, P., Goodwin, M., eds.: *Introducing Human Geographies*. Londýn: Hodder Arnold, s. 144–155.
- DUFKOVÁ, K. (2010): *Diferenciace územních identit obyvatel na Karlovarsku*. Bakalářská práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 59 s. + přílohy. Vedoucí bakalářské práce Pavel Chromý.
- DUNCAN, J., DUNCAN, N. (1988): *(Re)reading the landscape. Environment and Planning. Society and Space*, 6, 1, s. 117–126.
- DUNCAN, J., LEY, D., eds. (1993): *Place/Culture/Representation*. Londýn: Routledge, 217 s.
- FIALOVÁ, L. (1994): *Národnostní skladba obyvatelstva České republiky podle okresů v letech 1950–1990 (statistický přehled)*. Slezský sborník, 92, 3–4, s. 254–269.
- GILBERT, A. (1988): *The new regional geography in English and French speaking countries*. *Progress in Human Geography*, 12, 2, s. 208–228.
- GRAHAM, B., ed. (1997): *In Search of Ireland. A Cultural Geography*. Londýn: Routledge, 240 s.
- GRAHAM, B., NASH, C., eds. (2000): *Modern Historical Geographies*. Harlow: Pearson Education Ltd., 279 s.
- GUELKE, L. (1982): *Historical understanding in geography. An idealist approach*. Cambridge: Cambridge University Press, 109 s.
- HALBWACHS, M., NAMER, G., JAISSON, M., eds. (2009): *Kolektivní paměť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 289 s.
- HAMPL, M. (2003): *Diferenciace a zvraty regionálního vývoje Karlovarska: unikátní případ nebo obecný vzor?* *Geografie*, 108, 3, s. 173–190.
- HAMPL, M. (2005): *Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext*. Praha: Univerzita Karlova, PřF, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, DemoArt, 147 s.
- HAMPL, M. (2007): *Regionální diferenciace současného socioekonomického vývoje v České republice*. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 43, 5, s. 889–910.
- HAMPL, M. (2014): *Je nástup konvergenčních tendencí v diferenciaci globálního systému potvrzením obecných představ o vývoji územních a sociálních hierarchií?* *Geografie*, 119, 1, s. 26–49.
- HAMPL, M., DOSTÁL, P., DRBOHLAV, D. (2007): *Social and cultural geography in the Czech Republic under pressures of globalization and post-totalitarian transformation*. *Social & Cultural Geography*, 8, 3, s. 475–493.
- HAVLÍČEK, T., HUPKOVÁ, M. (2007): *Geografický výzkum religiózní krajiny Česka*. In: *Miscellanea Geographica* 13, Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta ekomická, katedra geografie, s. 161–166.
- HAVLÍČEK, T., HUPKOVÁ, M. (2008): *Religious landscape in Czechia: new structures and trends*. *Geografie*, 113, 3, s. 302–319.
- HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P. (2001): *Příspěvek k teorii polarizovaného vývoje území se zaměřením na periferní oblasti*. *Geografie*, 106, 1, s. 1–11.
- HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P., JANČÁK, V., MARADA, M. (2005): *Vybrané teoreticko-metodologické aspekty a trendy geografického výzkumu periferních oblastí*. In: Novotná, M., ed.: *Problémy periferních oblastí*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, s. 6–25.

- HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P., JANČÁK, V., MARADA, M. (2008): *Innere und äußere Peripherie am Beispiel Tschechiens*. Mitteilungen der Osterreichischen geographischen gesellschaft, 150, 1, s. 299–316.
- HEŘMANOVÁ, E., CHROMÝ, P. a kol. (2009): *Kulturní regiony a geografie kultury*. Praha: ASPI, 348 s.
- HLAVÁČEK, I., NOVÝ, R., KAŠPAR, J. (2002): *Vademecum pomocných věd historických*. Jinočany: H & H, 544 s.
- HENDERSON, G (2009): *Region*. In: Gregory, D; Johnson, R; Pratt, G.; Whatmore, S., eds.: *The Dictionary of Human Geography*. Chichester: Blackwell Publishing, s. 630–632.
- HOSPERS, G.-J. (2011): *Four of the most common misconceptions about place marketing*. Journal of Town & City Management, 2, 2, s. 167–176.
- HOUŽVIČKA, V. (1996): *Sudetoněmecká otázka v názorech a postojích obyvatel českého pohraničí*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 38 s.
- HOUŽVIČKA, V., ed. (2012): *Odsun Němců z Československa 65 let poté*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 175 s.
- HOUŽVIČKA, V., NOVOTNÝ, L., eds. (2007): *Otisky historie v regionálních identitách obyvatel pohraničí. Sebedefinice a vzájemné vnímání Čechů a Němců v přímém sousedství*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 170 s.
- HOWARD, P. (2003): *Heritage. Management, Interpretation, Identity*. Londýn: Continuum, 278 s.
- HROCH, M. (1986): *Evropská národní hnutí v 19. století: společenské předpoklady vzniku novodobých národů*. Praha: Svoboda, 397 s.
- CHOJNICKI, Z. (1996): *Problemy w współpracy regionalnej w polsko-niemieckim obszarze przygranicznym*. Varšava: Wydawn. Nauk, 171 s.
- CHROMÝ, P. (2000): *Historickogeografické aspekty vymezení pohraničí a jeho geografické analýzy*. Geografie, 105, 1, s. 63–76.
- CHROMÝ, P. (2003a): *Formování regionální identity: nezbytná součást geografických výzkumů?* In: Jančák, V., Chromý, P., Marada, M., eds.: *Geografie na cestách poznání. Sborník příspěvků k šedesátinám I. Bičíka*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, s. 163–178.
- CHROMÝ, P. (2003b): *Memory of Landscape and Regional Identity: Potential for Regional Development of Peripheral Regions*. In: Jeleček, L. a kol., eds.: *Dealing with Diversity*. 2nd International Conference of the European Society for Environmental History. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, s. 246–256.
- CHROMÝ, P. (2004): *Historickogeografický pohled na české pohraničí*. In: Jeřábek, M., Dokoupil, J., Havlíček, T. a kol.: *České pohraničí – bariéra nebo prostor zprostředkování?* Praha: Academia, s. 33–44.
- CHROMÝ, P. (2009): *Region a regionalismus*. Geografické rozhledy, 19, 1, s. 2–5.
- CHROMÝ, P., JANČÁK, V., MARADA, M., HAVLÍČEK, T. (2011): *Venkov – žitý prostor: regionální diferenciace percepce venkova představiteli venkovských obcí v Česku*. Geografie, 116, 1, s. 23–45.
- CHROMÝ, P., JANČÁK, V., WINKLEROVÁ, J. (2003): *Land Use and Land Cover Changes in the Peripheral Regions of Czechia*. AUC Geographica 38, 1, s. 95–103.

- CHROMÝ, P., JANŮ, H. (2003): *Regional Identity, Activation of Teritorial Communities and the Potential of the Development of Peripheral Regions*. AUC Geographica 38, 1, s. 105–117.
- CHROMÝ, P., KUČEROVÁ, S., KUČERA, Z. (2009): *Region and regionalism. Regional Identity, Contemporary and Historical Regions and the Issue of Relict Borders. The Case of Czechia*. Regions and Regionalism, 9, 2, s. 9–19.
- CHROMÝ, P., MARADA, M., ŘEZNÍČKOVÁ, D. (2004): *Identita*. Geografické rozhledy 14, 2, s. 36–37.
- CHROMÝ, P., SEMIAN, M., KUČERA, Z. (2014): *Regionální vědomí a identita v Česku: případová studie Českého ráje*. Geografie, 119, 3, s. 259–277.
- CHROMÝ, P., SKÁLA, J. (2010): *Kulturněgeografické aspekty rozvoje příhraničních periferií: analýza vybraných složek územní identity obyvatelstva Sušicka*. Geografie, 115, 2, s. 223–246.
- JÁČ, I. a kol. (2009): *Komplexní pohled na problematiku regionálních disparit z hlediska municipalit*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 151 s.
- JANČÁK, V., HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P., MARADA, M. (2008): *Regional Differentiation of Selected Conditions for the Development of Human and Social Capital in Czechia*. Geografie, 113, 3, s. 269–284.
- JANČÁK, V., CHROMÝ, P., MARADA, M., HAVLÍČEK, T., VONDRÁČKOVÁ, P. (2010): *Sociální kapitál jako faktor rozvoje periferních oblastí: analýza vybraných složek sociálního kapitálu v typově odlišných periferiích Česka*. Geografie, 115, 2, s. 207–222.
- JANDOUREK, J. (2007): *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 285 s.
- JELEČEK, L., BOHÁČ, Z. (1989): *Mountains, Forests, Rivers: Medieval Bohemia in the Context of Central Europe*. In: Bergier, J. F., ed.: *Montagnes, fleuves, forêts dans l'histoire: barrières ou lignes de convergence?* St. Katharinen: Scripta Mercaturae Verlag, s. 147–166.
- JELEČEK, L., CHROMÝ, P., JANŮ, H., MIŠKOVSKÝ, J., UHLÍŘOVÁ, L., eds. (2003): *Dealing with Diversity*. 2nd International Conference of the European Society for Environmental History. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 355 s.
- JEŘÁBEK, M., DOKOUPIL, J., HAVLÍČEK, T. a kol. (2004): *České pohraničí – bariéra nebo prostor zprostředkování?* Praha: Academia, 304 s.
- JEŘÁBEK, M., POHAJDOVÁ, B., RAŠKA, P., eds. (2010): *Regionální výzkum v česko-německém pohraničí*. Acta Universitatis Purkynianae 156, Studia Geographica IX, 137 s.
- KÁRNÍKOVÁ, L. (1965): *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754–1914*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 401 s.
- KASÍK, S. (2011): *Mystifikace, šalba a „bullshit“ v české komunální heraldice*. Heraldika a genealogie, 44, 1–4, s. 165–220.
- KASTNER, Q. (1999): *Osidlování českého pohraničí od května 1945 (na příkladu vybraných obcí Litoměřicka)*. Ústí nad Labem: Sociologický ústav AV ČR, 334 s.
- KAŠKOVÁ, M. (2013): *Role systémů značení regionálních produktů v procesu institucionalizace regionů a v jejich rozvoji*. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 151 s. + přílohy. Vedoucí diplomové práce Pavel Chromý.
- KAŠKOVÁ, M., CHROMÝ, P. (2014): *Regional product labelling as part of the region formation process: The case of Czechia*. AUC Geographica, 49 (v tisku).

- KEATING, M. (1998): *The new regionalism in Western Europe: territorial restructuring and political change*. Cheltenham: Edward Elgar, 242 s.
- KOCOUREK, J. a kol. (2010): *Proč být hrdý, že jsem Čech: Česká republika*. Praha: Freytag & Berndt, 485 s.
- KUČERA, Z. (2007): *Zanikání sídel v pohraničí Čech po roce 1945 – základní analýza*. *Historická geografie*, 34, 1, s. 317–334.
- KUČERA, Z., BLÁHA, J. D., KUČEROVÁ, S., HUPKOVÁ, M., REEVES, D. (2012): *Katolická poutní místa v Česku na počátku 21. století podle konání poutě během kalendářního roku* (mapa s doprovodným textem). Praha: P3K, 22 s.
- KUČERA, Z., CHROMÝ, P. (2012): *Depopulation, resettlement and landscape changes in the peripheries of the Czech borderland*. In: Paniagua, A., Bryant, R., Kizos, T., eds: *The Political Ecology of Depopulation: Inequality, Landscape, and People*. Zaragoza: Rolde Foundation, CEDDAR, s. 191–213.
- KUČERA, Z., KUČEROVÁ, S. (2009): *Heritage in changing landscape – selected examples from Czechia*. *Region and Regionalism*, 9, 1, s. 215–227.
- KUČERA, Z., KUČEROVÁ, S. (2012): *Historical geography of persistence, destruction and creation: the case of rural landscape transformations in Czechia's resettled borderland*. *Historická geografie/Historical Geography*, 38, 1, s. 165–184.
- KUČERA, Z., KUČEROVÁ-KULDOVÁ, S., CHROMÝ, P. (2008): *Landscape heritage between areal preservation and areal development – the case of Czechia*. *Geographia Polonica*, 81, 2, s. 5–23.
- KUČERA, Z., KULDOVÁ, S. (2008): *Designated Landscape Values versus Local Attachment – A Preliminary Survey*. In: Majerová, V., ed.: *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference Venkov je náš svět, Countryside – Our World*. Praha: Česká zemědělská univerzita v Praze, Provozně ekonomická fakulta, s. 108–120.
- KUČERA, Z., KULDOVÁ, S., CHROMÝ, P. (2008): *Heritage in Landscape or Landscape as Heritage – the Case of Landscape Change Management in Protected and Development Areas in Czechia*. *Europa XXI*, 17, s. 87–96.
- KUČEROVÁ, S. (2011): *Education towards obtaining various forms of capital*. *AUC Geographica*, 46, 1, s. 23–33.
- KUČEROVÁ-KULDOVÁ, S. (2008): *Contribution to the study of the regional identity reproduction process – the case of the Czech resettled borderland*. In: Szabó, P., Hédl, R., eds.: *Human Nature: Studies in Historical Ecology and Environmental History*. Brno: Botanický ústav AV ČR, s. 86–97.
- KUČEROVÁ, S., ŠIFTA, M. (2013): *Geography textbooks as a tool for formation of identity of the regions*. Konferenční příspěvek. 12th IARTEM International Conference on Textbooks and Educational Media, “Textbooks and Educational Media in a Digital Age”, 17.–20. září 2013, Ostrava.
- KULDOVÁ, S. (2005): *Příspěvek ke kulturněgeografickému výzkumu: možnosti hodnocení kulturních aspektů pomocí statistických metod*. *Geografie*, 110, 4, s. 300–314.
- KULHÁNEK, M. (2010): *Regionální identita obyvatel Ostrovska*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 92 s. + přílohy. Vedoucí diplomové práce Pavel Chromý.
- KUPKOVÁ, L., BIČÍK, I., NAJMAN, J. (2013): *Land Cover Changes along the Iron Curtain 1990–2006*. *Geografie*, 118, 2, s. 95–115.
- LÖW J., MÍCHAL I. (2003): *Krajinný ráz*. Kostelec nad Černými lesy: Lesnická práce, 552 s.

- MARADA, M. a kol. (2010): *Doprava a reografická organizace společnosti v Česku*. Edice Geographica, sv. 2, Praha: Česká geografická společnost, 168 s.
- MIKO, L. a kol. (2010): *Národní parky a chráněné krajinné oblasti v České republice*. Praha: Ministerstvo životního prostředí, 71 s.
- MOORE, N., WHELAN, Y., eds. (2007): *Heritage, Memory and the Politics of Identity*. Burlington: Ashgate Publishing, 153 s.
- MYSLIVEČEK, M. (2006): *Velký erbovník: encyklopedie rodů a erbů v zemích Koruny české*. Plzeň: Fraus, 2 sv., 391 a 383 s.
- NEŠPOR, Z. (2005): *Pluralita náboženství a multireligiozita v moderních společnostech*. In: Hirt, T.; Jakoubek, M., eds.: *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit. Antropologická perspektiva*. Plzeň: Nakladatelství Aleš Čeněk, s. 131–161.
- NIKISCHER, R. (2012): *Formovanie regionálneho povedomia a jeho úloha v regionálnom rozvoji so zreteľom na slovensko-poľský prihraničný región*. Geografické informácie, 16, 2, s. 61–76.
- NIKISCHER, R. (2013): *Teritoriálna identita obyvateľov Česka a Slovenska*. Geografie, 118, 3, s. 243–264.
- NORBERG-SCHULZ, Ch. (2010): *Genius loci: krajina, miesto, architektúra*. Praha: Dokořán, 219 s.
- NOVÁK, J., NETRDOVÁ, P. (2011): *Prostorové vzorce sociálně-ekonomické diferenciacie obcí v České republice*. Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 47, 4, s. 717–744.
- NOVOTNÁ, M., ed. (2005): *Problémy periferních oblastí*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 184 s.
- PAASI, A. (1986): *The institutionalization of regions: a theoretical framework for understanding the emergence of regions and the constitution of regional identity*. Fennia, 164, 1, s. 105–146.
- PAASI, A. (2001): *Europe as a social process and discourse. Considerations of place, boundaries and identity*. European Urban and Regional Studies, 8, 1, s. 7–28.
- PAASI, A. (2002): *Place and region: regional worlds and words*. Progress in Human Geography, 26, 6, s. 802–811.
- PAASI, A. (2003): *Region and place: regional identity in question*. Progress in Human Geography, 27, 4, s. 475–485.
- PAASI, A. (2004): *Place and region: looking through the prism of scale*. Progress in Human Geography, 28, 4, s. 536–546.
- PAASI, A. (2009): *The resurgence of the Region and Regional Identity: theoretical perspectives and empirical observations on regional dynamics in Europe*. In: Review of International Studies, 35. Londýn: British International Studies Association, s. 121–146.
- PAASI, A. (2010): *Regions are social constructs, but 'who' or 'what' constructs them? Agency in question*. Environment and Planning, 42, s. 2296–2301.
- PAASI, A.; ZIMMERBAUER, K. (2011): *Theory and practice of the region: a contextual analysis of the transformation of Finnish regions*. Treballs de la Societat Catalana de Geografia, 71–72, s. 163–178.
- PÁSKOVÁ, M. (2009): *Udržitelnost rozvoje cestovního ruchu*. Hradec Králové: Gaudeamus, 298 s.
- PIKE, A., ed. (2011): *Brands and Branding Geographies*. Cheltenham: Edward Elgar, 356 s.

- PILEČEK, J. (2010): *Koncept sociálního kapitálu: pokus o přehled teoretických a metodických východisek a aplikačních přístupů jeho studia*. Geografie, 115, 1, s. 64–77.
- PILEČEK, J. (2011): *The Role of Human Capital of Representatives of Municipal Self-government Bodies in Development of Borderland Peripheries in Czechia: the case of Volarsko*. AUC Geographica, 46, 2, s. 95–106.
- PILEČEK, J.; JANČÁK, V. (2010): *Je možné měřit sociální kapitál? Analýza územní diferenciacie okresů Česka*. Geografie, 115, 2, s. 78–95.
- PILEČEK, J., JANČÁK, V. (2011): *Theoretical and Methodological Aspects of the Identification and Delimitation of Peripheral Areas*. AUC Geographica, 46, 1, s. 43–52.
- PODHOLA, M. (2010): *Reliktní česko-německá etnická hranice jako socio-kulturní předěl V území*. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 131 s. vč. příloh Vedoucí práce Pavel Chromý.
- PRED, A. R. (1984): *Place as historically contingent process: structuration and the time-geography of becoming places*. Annals of the Association of American Geographers, 74, s. 279–297.
- PRED, A. R. (1986): *Place, practice and structure: social and spatial transformation in southern Sweden, 1750–1850*. Totowa: Barnes & Noble, 268 s.
- PUTNAM, R. (1993): *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press, 280 s.
- RAAGMAA, G. (2002): *Regional Identity in Regional Development and Planning*. European Planning Studies, 10, 1, s. 55–76.
- ROSE, G. (2007): *Visual Methodologies. An Introduction to the Interpretation of Visual Materials*. 2nd edition. Londýn: Sage Publications, 287 s.
- ROUBAL, O. (2009): *Teritoriální identita v biografických vyprávěních poválečných osídlenců pohraničí severních Čech*. Disertační práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií, 206 s. Odborný školitel František Zich.
- RUDOVÁ, P. (2010): *Kulturněhistorický potenciál rozvoje periferních oblastí v Česku*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 104 s. + přílohy. Vedoucí diplomové práce Pavel Chromý.
- RYANT, F. (2010): *Krajina jihočeského pohraničí: vývoj jejího využití a komparace krajinného dědictví*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 129 s. + přílohy. Vedoucí diplomové práce Pavel Chromý.
- ŘEHOŘOVÁ, P. (2008): *Inoredis: vyhodnocení dotazníkového šetření výzkumného úkolu „Inovační přístup k řešení regionálních disparit“: oblast: rovné příležitosti (muži vs. ženy): studie č. III*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 27 s.
- SEMIAN, M. (2010): *Regionální identita Českého ráje*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 88 s. + přílohy. Vedoucí diplomové práce Pavel Chromý.
- SEMIAN, M. (2012): *Název jako symbol regionu*. Historická geografie, 38, 2, s. 335–352.
- SEMIAN, M., CHROMÝ, P. (2014): *Regional identity as a driver or a barrier in the process of regional development: A comparison of selected European experience*. Norsk Geografisk Tidsskrift – Norwegian Journal of Geography, 68 (v tisku).
- SEMOTANOVÁ, E. (2013): *Historické regiony Česka – součást regionální identity v evropském prostoru*. Geografické rozhledy, 22, 5, s. 24–27.

- SEMOTANOVÁ, E., CHROMÝ, P. (2012): *Development and current trends of the Czech historical geography*. Historická geografie/Historical Geography, 38, 1, s. 9–34.
- SCHMITT-EGNER, P. (2002): *The Concept of "Region": Theoretical and Methodological Notes on its Reconstruction*. Journal of European Integration, 24, 3, s. 179–200.
- SIWEK, T. (2011): *Percepce geografického prostoru*. Edice Geographica, sv. 7. Praha: Česká geografická společnost, 164 s.
- SIWEK, T.; BOGDOVÁ, K. (2007): *České kulturně-historické regiony ve vědomí svých obyvatel*. Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 43, 5, s. 1039–1053.
- SIWEK, T., KAŇOK, J. (2000): *Vědomí slezské identity v mentální mapě*. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 98 s.
- SKÁLA, J. (2007): *Regionální identita periferních území na příkladu obvodu obce s rozšířenou působností Sušice*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 119 s. + přílohy. Vedoucí diplomové práce Pavel Chromý.
- SLEZÁK, L. (1978): *Zemědělské osídlování pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno: Blok, 189 s.
- SMITH, M. (2006): *Environmental Risks and Ethical Responsibilities: Arendt, Beck, and the Politics of Acting into Nature*. Environmental Ethics 28, 3, s. 227–246.
- SMITH, M. a kol. (2009): *Emotion, Place and Culture*. Burlington: Ashgate Publishing, 334 s.
- SPURNÝ, M., ed. (2006): *Proměny sudetské krajiny*. Praha: Antikomplex, 238 s.
- STANĚK, T. (1991): *Odsun Němců z Československa 1945–1947*. Praha: Academia, 536 s.
- SVOBODA, Z. (2011): *Přírodopisné motivy na českých komunálních vlajkách a praporech I–VI (seriál příspěvků)*. Živa, 1–6.
- ŠERÝ, M., ŠIMÁČEK, P. (2012): *Perception of the historical border between Moravia and Silesia by residents of the Jeseník area as a partial aspect of their regional identity (Czech Republic)*. Moravian Geographical Reports, 20, 2, s. 36–46.
- ŠIFTA, M. (2012): *Hodnocení potenciálu pro formování regionální identity Frýdlantska*. Bakalářská práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 88 s. + přílohy. Vedoucí bakalářské práce Pavel Chromý.
- ŠIFTA, M. (2013). *Symbolický tvar regionu a regionální výchova: příklad Frýdlantska*. Geografické rozhledy, 23, 2, s. 16–18.
- ŠIFTA, M.; CHROMÝ, P. (2014): *Symboly a identita regionu: analýza vnímání přírodních symbolů oblastí s intenzivně přeměněnou krajinou*. Geografický časopis, 66 (v tisku).
- ŠIMŮNEK, R., ed. (2008): *Regiony – časoprostorové průsečíky*. Praha: Historický ústav AV ČR, 289 s.
- ŠTĚPÁNEK, V. (1992): *The Iron Curtain and Its Impact on the Environment in the Czech Republic*. AUC Geographica, 28, 1, s. 59–63.
- ŠTĚPÁNEK, V. (2002): *Czech frontier in the 20th century: major political shifts reflected in changing land use structure*. In: Bičík, I., Chromý, P., Jančák, V., Janů, H., eds.: Land Use/Land Cover Changes in the Period of Globalization. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, International Geographical Union, Study Group on Land Use and Land Cover Change, s. 110–115.
- ŠTĚTINOVÁ, K. (2006): *Územní identita obyvatel Česka – vývojový a hierarchický pohled*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 136 s. + přílohy. Vedoucí diplomové práce Pavel Chromý.

- TAYLOR, Ch. (2001): *Etika authenticity*. Praha: Filosofia 2001, 134 s.
- TOUŠEK, V.; KUNC, J.; VYSTOUPIL, J. (2008): *Ekonomická a sociální geografie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 411 s.
- TUAN, Y.-F. (1977): *Space and Place: The Perspective of Experience*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 235 s.
- TUAN, Y.-F. (1990): *Topophilia: a study of environmental perception, attitudes, and values*. New York: Columbia University Press, 260 s.
- VÁGNER, J., FIALOVÁ, D. (2010): *Role cestovního ruchu a druhého bydlení při formování identity regionů a regionální identity*. In Holešinská, A. ed.: 1. Mezinárodní kolokvium cestovního ruchu. Sborník příspěvků. Brno: Masarykova univerzita, s. 208–214.
- VENCÁLEK, J. (1998): *Protisměry územní identity*. Český Těšín: Nakladatelství OLZA, 207 s.
- VLACHOVÁ, K., ŘEHÁKOVÁ, B. (2004): *Národ, národní identita a národní hrdost v Evropě*. Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 40, 4, s. 489–508.
- Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích* (1999). Díl 3, 7 a 8. Praha: Diderot.
- ZAPLETALOVÁ, E. (2013): *Obecní symboly měst a obcí bývalého okresu Zlín od roku 2000 do roku 2013*. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav pomocných věd historických a archivnictví, 110 s. + přílohy. Vedoucí diplomové práce Karel Maráz.
- ZELENKA, J. a kol. (2008): *Percepce krajiny a genius loci*. Hradec Králové: Gaudeamus, 325 s.
- ZICH, F. (2000): *Vytváření příhraničního společenství na česko-německé hranici*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 271 s.
- ZICH, F., ed. (2003): *Regionální identita obyvatel v pohraničí*. Sborník příspěvků z konference „Evropská, národní, či regionální identita?“ Praha 3. října 2003. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 262 s.
- ZICH, F., ed. (2008): *Přeshraniční vlivy působící v českém pohraničí*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, Acta Universitatis Purkynianae; 147. Studia sociologica, 189 s.
- ZIMMERBAUER, K. (2011): *From image to identity: building regions by place promotion*. European Planning Studies, 19, 2, s. 243–260.
- ZIMMERBAUER, K., PAASI, A. (2013): *When old and new regionalism collide. De-institutionalization of regions and resistance identity in municipality amalgamations*. Journal of Rural Studies, 30, s. 31–40.

Regionální literatura

- 6 turistických oblastí Libereckého kraje*. Liberec: Liberecký kraj, 2009. 6 sv., 72 s.
- ANDĚL, R. a kol. (1984): *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Severní Čechy*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 662 s.
- ANDĚL, R. a kol. (2007): *Libereckým krajem*. Liberec: Liberecký kraj, 173 s.
- ANDĚL, R., KARPAŠ, R. a kol. (2002): *Frydlantsko – minulost a současnost kraje na úpatí Jizerských hor*. Liberec: Nakladatelství 555, 241 s.
- ANDĚLOVÁ, M. (2002): *Hodnocení přeshraniční spolupráce a perspektivy dalšího vývoje na příkladu Euroregionu Nisa*. Magisterská práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze,

- Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 117 s. + přílohy. Vedoucí magisterské práce Pavel Chromý.
- ANDROVÁ, I. a kol. (2007): *Dvanáct tváří venkova Libereckého kraje*. Liberec: Společnost pro Jizerské hory, 52 s.
- AULOVÁ, M. a kol. (2002): *Památky Libereckého kraje*. Liberec: Krajský úřad Libereckého kraje ve spolupráci s Agenturou 555, 32 s.
- BERAN, L., VALCHÁŘOVÁ, V. (2007): *Industriál Libereckého kraje. Technické stavby a průmyslová architektura*. Praha: Výzkumné centrum průmyslového dědictví, 282 s.
- BRYCH, V. (2002): *Hrady a zámky Libereckého kraje*. Liberec: Nakladatelství 555, 142 s.
- DAVID, P. a kol. (2008): *Frydlantsko*. Průvodce po Čechách, Moravě a Slezsku, sv. 63. Praha: Nakladatelství S&D, 175 s.
- DAVID, P. a kol. (2009): *Českolipsko*. Praha: Soukup & David, 215 s.
- DAVID, P. a kol. (2012): *Český ráj*. Praha: Soukup & David, 186 s.
- GABRIEL, F., PANÁČEK, J. (2000): *Hrady okresu Česká Lípa*. Praha: Argo, 202 s.
- HALÍK, P. a kol. (2007): *Slavné vily Libereckého kraje*. Praha: Foibos, 171 s.
- HRABÁKOVÁ, L. (1995): *Česko-německý a německo-český slovníček názvů obcí a měst libereckého okresu a libereckých čtvrtí*. Liberec: Státní vědecká knihovna, 20 s.
- HULPACH, V., ed. (2003): *Báje a pověsti z Čech a Moravy. Liberecko*. Praha: Libri, 115 s.
- CHOCHOLOUŠKOVÁ, H. (2001): *Nové obecní a městské znaky okresu Liberec*. Fontes Nissae – Prameny Nisy: regionální historický sborník, 2, 1, s. 167–181.
- CHOCHOLOUŠKOVÁ, H., LHOTOVÁ, M. (2010): *Zmizelé Čechy. Liberec*. Praha: Paseka, 69 s.
- KARPAŠ, R. a kol. (1996): *Kniha o Liberci*. Liberec: Nakladatelství Dialog, 664 s.
- KARPAŠ, R. a kol. (2001): *Stalo se na severu Čech 1900/2000*. Liberec: Nakladatelství 555, 207 s.
- KARPAŠOVÁ, M. (2005): *Odsun Němců z Liberecka*. Krkonoše – Jizerské hory, 38, 9, s. 32–33.
- Katalog výrobců – Vyrobeno na Frýdlantsku (2007)*. Frýdlant: Občanské sdružení Frýdlantsko, 21 s.
- KASÍK, S. (2002): *Nové symboly měst a obcí okresu Česká Lípa v letech 1990–2000*. Bezděz, vlastivědný sborník Českolipska, 11, 1, s. 235–259.
- KASÍK, S. (2006) *Nové symboly měst a obcí okresu Semily po roce 1990*. Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sborník, sv. 19, s. 161–190.
- KAŠPAR, J. (2009): *Novinky v oblasti komunální symboliky Jablonecka*. Fontes Nissae – Prameny Nisy: regionální historický sborník. 10, 1, s. 169–198.
- KESNER, T., HEDVIČÁK, R. (2008): *Kulturní památky Semilská: obrazový seznam nemovitých kulturních památek*. Semily: Město Semily, 116 s.
- KLEMPERA, J. (2003): *Vodní mlýny v Čechách. Liberecko, Jablonecko, Frýdlantsko, Českodubsko, Českolipsko, Železnobrodsko, Turnovsko*. Praha: Libri, 179 s.
- KOŠKOVÁ, I. a kol. (2008): *Atlas životního prostředí Libereckého kraje*. Liberec: Liberecký kraj, 44 s.
- KOUDELKOVÁ, E., ed. (2001): *Pověsti z Liberce a Liberecka*. Liberec: Kalendář Liberecka, 128 s.

- KÜHN, P. (2006): *Geologické zajímavosti Libereckého kraje*. Liberec: Liberecký kraj, 120 s.
- MACOUNOVÁ, M., ed. (2003): *Průvodce kulturou Libereckého kraje*. Liberec: Liberecký kraj, 114 s.
- MICHALOVÁ, M. (2007): *Města a obce Libereckého kraje*. Liberec: Spacium, 231 s.
- MODRÝ, M. (2004): *Památné stromy Libereckého kraje*. Liberec: Liberecký kraj, 80 s.
- MODRÝ, M., ed. (2003): *Naučné stezky Libereckého kraje*. Liberec: Liberecký kraj, 58 s.
- MODRÝ, M., HABRDA, K., BULÍŘ, P. (2010): *Natura 2000 v Libereckém kraji*. Liberec: Liberecký kraj, 101 s.
- MODRÝ, M., SÝKOROVÁ, J. (2004): *Maloplošná chráněná území Libereckého kraje*. Liberec: Liberecký kraj, 120 s.
- NEVRLÝ, M. (2003): *Libereckým krajem*. Liberec: Liberecký kraj, 223 s.
- NEVRLÝ, M., VINKLÁT, P. D. (2009): *Album starých pohlednic Frýdlantska*. Liberec: Nakladatelství 555, 156 s.
- NOVOTNÁ, L. (2010): *Tanvaldsko mezi zemí a nebem*. Jablonec nad Nisou: Jakoubě, 144 s.
- PEŠTA, J. (2011): *Encyklopedie českých vesnic: vesnické památkové rezervace, zóny a ostatní památkově hodnotná vesnická sídla v Čechách*. Díl V., Liberecký kraj – severní Čechy. Praha: Libri, 399 s.
- PODHORSKÝ, M. (2002): *Liberecký kraj*. Praha: Freytag & Berndt, 109 s.
- Postavení venkova v Libereckém kraji* (2009). Liberec: Český statistický úřad, 128 s.
- PŘÍHODA, L., ŠEBELKA, J., eds. (2011): *Naše krajina slov: česko-německá čítanka spisovatelů Liberecka*. Liberec: Kruh autorů Liberecka, 143 s.
- ŘEHÁČEK, M. (2007): *Liberec: turistický průvodce po městě a okolí*. Liberec: Kalendář Liberecka, 2007. 256 s.
- ŘEHÁČEK, M., VINKLÁT, P. D. (1999): *Frýdlantsko*. Liberec: Okresní úřad, 44 s.
- SEDLÁČEK, M., KUNCOVÁ, J., MACKOVČIN, P., eds. (2002) *Chráněná území ČR. III., Liberecko*. Praha: Agentura ochrany přírody a krajiny České republiky, 331 s.
- SMEJKAL, L. (2008): *Máchův kraj – Českolipsko*. Praha: Regia, 190 s.
- SÝKORA, J. (1996): *Povídání o Frýdlantsku*. Frýdlant: Městský úřad Frýdlant, 28 s.
- SÝKORA, J. (1997): *Frýdlantsko ve znamení kříže*. Frýdlant: Římskokatolická farnost – děkanství, 28 s.
- SYROVÁTKOVÁ, J. (2011): *Cestovní ruch v Libereckém kraji*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 15 s.
- SVOBODA, M., HEINZL, J. (2007): *Gallasové, Clam-Gallasové a Hejnice. Poutní místo a jeho patroni*. Hejnice: Katalog výstavy, 24 s.
- ŠEVČÍKOVÁ, V., ed. (2013): *Liberecký kraj: města a obce Libereckého kraje: tradice, historie, památky, turistika, současnost*. Rožnov pod Radhoštěm: Proxima Bohemia, 134 s.
- ŠIFTOVÁ, J. (2014): *Liberecký kraj v době přemyslovské*. In: Přemyslovci. Liberec: Technická univerzita, Centrum dalšího vzdělávání, s. 39–54.
- ŠMIDRKAL, D., ŠMIDRKALOVÁ, J. (b. d.): *Chráněné a zajímavé rostliny Frýdlantského výběžku*. Nové Město pod Smrkem: Ekoporadna ORSEJ, 12 s.
- ŠMIDRKAL, D., ŠMIDRKALOVÁ, J. (2007): *Zajímavá místa Frýdlantského výběžku*. Nové Město pod Smrkem: Ekoporadna ORSEJ, 16 s.

- VÁVRA, D. (2006): *Libereckým krajem. Hrady a zámky*. Liberec: Liberecký kraj, 159 s.
- VÁVRA, D. (2004): *Libereckým krajem. Tvář architektury*. Liberec: Liberecký kraj, 157 s.
- VONIČKA, P., BURDA, J., HONSA, I., MAZÁNKOVÁ, Š. a kol. (2010): *Příroda Frýdlantska*. Liberec: Jizersko-ještědský horský spolek, o. s., 246 s.
- WIENER, E. (2013): *Podivuhodná země Sudety*. Liberec: Vega-L, 125 s.
- Základní tendence demografického, sociálního a ekonomického vývoje Libereckého kraje v roce 2012*. Liberec: Krajská správa ČSÚ Liberec 2013, 56 s.

Internetové zdroje

- 2123 Design. www.2123design.cz [cit. 24. 7. 2014].
- Agentura ochrany přírody a krajiny ČR. www.ochranaprirody.cz [cit. 24. 6. 2014].
- Analýza Libereckého kraje. Strategie udržitelného rozvoje libereckého kraje 2006–2020*. Krajský úřad Libereckého kraje. www.regionalni-rozvoj.kraj-lbc.cz/Liberecky-kraj-zakladni-strategicke-dokumenty [cit. 30. 5. 2014].
- Archeolog.cz. Katalog archeologických památek na území Česka*. www.archeolog.cz [cit. 30. 7. 2014].
- Archiv výsledků minulých SLDB, ČSÚ 2014*. www.czso.cz [cit. 20. 6. 2014].
- Arts Lexikon*. www.artslexikon.cz [cit. 30. 6. 2014].
- Asociace krajů ČR*. www.asociacekrajy.cz/kraje-cr/liberecky-kraj [cit. 2. 6. 2014].
- Atlas Česka*. www.atlasceska.cz [cit. 14. 6. 2014].
- CzechTourism – Česká centrála cestovního ruchu*. www.czechtourism.cz [cit. 22. 6. 2014].
- Databáze Agentury ochrany přírody a krajiny ČR*. www.drusop.nature.cz [cit. 24. 6. 2014].
- Demografické analýzy ČSÚ*. www.scitani.cz/csu [cit. 2. 7. 2014].
- Ekocentra*. Portál MŽP ČR. www.ekocentra.cz [cit. 24. 6. 2014].
- Euroregion Neisse–Nisa–Nysa*. www.ern.cz [cit. 23. 7. 2014].
- Frýdlantsko – Jizerské hory*. www.frydlantsko.com [cit. 24. 7. 2014].
- Geografický výzkum periferních oblastí*. www.periphery.cz [cit. 3. 7. 2014].
- Charakteristika Libereckého kraje*. Krajská správa ČSÚ Liberec 2014. www.czso.cz/xl/redakce.nsf/i/charakteristika_kraje [cit. 13. 6. 2014].
- Charakteristika Libereckého kraje*. Business Info. www.businessinfo.cz/cs/clanky/charakteristika-libereckeho-kraje-2147.html [cit. 13. 6. 2014].
- Charakteristiky okresů Libereckého kraje*. Krajská správa ČSÚ Liberec 2014. www.czso.cz/xl/redakce.nsf/i/okresy [cit. 13. 6. 2014].
- Charakteristiky SO ORP Libereckého kraje*. Krajská správa ČSÚ Liberec 2012. www.czso.cz/xl/redakce.nsf/i/charakteristika_spravniho_obvodu [cit. 3. 7. 2014].
- CHKO Jizerské hory*. www.jizerskehory.ochranaprirody.cz [cit. 29. 7. 2014].
- Heraldická terminologická konvence*. Komunální heraldika. www.heraldika-terminologie.cz [cit. 29. 6. 2014].
- Identita českého venkova*. Deník veřejné správy 31. 1. 2011. [czso.cz/csu/2010ediciplan.nsf/t/DF003C37CC/\\$File/403010083.pdf](http://www.czso.cz/csu/2010ediciplan.nsf/t/DF003C37CC/$File/403010083.pdf) [cit. 10. 3. 2012].
- Jizerské hory*. www.jizerky.eu [cit. 24. 7. 2014].

KASÍK, S. (2010): *Obecní znaky a jejich konstituování* [online]. www.heraldika-terminologie.cz/stranka-obecni-znaky-a-jejich-konstituovani-122 [cit. 19. 4. 2014].

Kitl – tajemný doktor Kittel. www.kitl.cz [cit. 2. 6. 2014].

Krakonoš – dobrý duch našich hor. www.freiheit.cz/5-krakonos--dobry-duch-nasich-hor [cit. 2. 6. 2014].

Kudy z nudy. www.kudyznudy.cz [cit. 20. 7. 2014].

Liberecký kraj. Krajský úřad Libereckého kraje. www.kraj-lbc.cz [cit. 20. 6. 2014].

Liberecký kraj – cestou necestou. Turistický portál Libereckého kraje. www.liberecky-kraj.cz [cit. 26. 6. 2014].

Liberec mě baví. www.liberec-me-bavi.cz [cit. 24. 6. 2014].

MASiF (Frýdlantsko). www.jizerske-vyrobky.cz/cs/masif [cit. 29. 6. 2014].

MAS Příklad pobejt (Semilsko). www.maspridtepobejt.cz [cit. 29. 6. 2014].

MAS Turnovsko. www.masturnovsko.eu [cit. 29. 6. 2014].

MAS Tanvaldsko. www.masrt.cz [cit. 29. 6. 2014].

Mezinárodní centrum duchovní obnovy Hejnice. www.mcdo.cz [cit. 14. 3. 2012].

Městská a obecní statistika. ČSÚ 2013. www.czso.cz/lexikon/mos_vdb.nsf/okresy/CZ0513/ [cit. 2. 7. 2014].

Mikroregion Český ráj. www.craj.e-obec.cz [cit. 29. 6. 2014].

Mikroregion Frýdlantsko. www.frydlantsko.cz [cit. 29. 6. 2014].

MONNET, J. (2011): *The symbolism of place: a geography of relationships between space, power and identity*. European journal of geografie [online]. www.cybergeog.revues.org/24747 [cit. 16. 5. 2014]

Národní památkový ústav. www.npu.cz [cit. 1. 7. 2014].

Národní síť Místních akčních skupin ČR. www.nsmascr.cz [cit. 27. 6. 2014].

Obce ČR a jejich části. ČSÚ 2009. www.csugeo.i-server.cz/csu/2009edicniplan.nsf/p/1381-09 [cit. 10. 8. 2014].

Oficiální webové stránky všech obcí Libereckého kraje. Databáze webových stránek dostupná z: Města a obce ČR. www.mesta.obce.cz [cit. květen–červenec 2014].

Parohatá města. www.parohati.webnode.cz [cit. 29. 6. 2014].

Počet obyvatel měst České republiky. Mapa České republiky. www.mapaceskerepubliky.cz/pocet-obyvatel-mest [cit. 10. 8. 2014].

Počet obyvatel podle výsledků sčítání lidu od roku 1869, ČSÚ 2014. www.czso.cz [cit. 26. 4. 2014].

Počty obyvatel v obcích 1930 – 1950 – 2001. ČSÚ 2006. www.czso.cz/sldb/sldb10.nsf/okresy/CZ0513/ [cit. 20. 6. 2014].

Portál Informačního systému ochrany přírody. portal.nature.cz [cit. 26. 6. 2014].

Příroda České republiky. www.prirodacr.cz [cit. 21. 7. 2014].

Regionální informační servis. www.risy.cz [cit. 27. 6. 2014].

Regionální produkt Jizerské hory. www.jizerske-vyrobky.cz [cit. 29. 7. 2014].

Regiony ČR. www.regiony.ic.cz [cit. 26. 4. 2014].

Registr komunálních symbolů. Parlament České republiky.
www.rekos.psp.cz [cit. červenec 2014].

ROUBAL, O. (2003): *Když se řekne identita..., část I.–III.* [online]. Socioweb.
www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=138&lst=103 [cit. 19. 6. 2014].

Rozhledna Ještěd. www.rozhlednajested.cz [cit. 30. 6. 2014].

Sčítání lidu, domů a bytů 2011. ČSÚ 2014. www.vdb.czso.cz/sldbvo [cit. 12. 6. 2014].

Sdružení Český ráj. www.cesky-raj.info.cz [cit. 29. 7. 2014].

Sdružení Máchův kraj. www.machuvkraj-tourism.cz [cit. 29. 7. 2014].

Sdružení měst a obcí Jizerské hory. www.jizerky.cz [cit. 6. 7. 2014].

Sdružení obcí Smrk. www.sosmrk.nmps.cz [cit. 6. 7. 2014].

Správa KRNAP. www.krnep.cz [cit. 29. 7. 2014].

Statistická ročenka Libereckého kraje 2013. ČSÚ 2014.
www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/krajpubl/511011-13-r_2013-xl [cit. 4. 6. 2014].

Státní zemědělský investiční fond. www.szif.cz [cit. 14. 6. 2014].

Statutární město Liberec. www.liberec.cz [cit. 27. 7. 2014].

SYROVÁTKOVÁ, J. (b. d.): *Územní samospráva.* Učební text [online]. Liberec: Technická univerzita, 7 s.
www.ilex.kin.tul.cz/~jaroslava.syrovatkova/multiedu/Verejna/Obce.doc [cit. 10. 4. 2012].

Tipy na výlet. www.tipynavylet.cz [cit. 27. 5. 2014].

Turistický portál Libereckého kraje.
www.compedium.cz/products/turisticky-portal-libereckeho-kraje [cit. 26. 5. 2014].

Turistik. www.turistik.cz [cit. 19. 6. 2014].

Úřad průmyslového vlastnictví. www.upv.cz [cit. 28. 5. 2014].

Usnesení PČR č. 198 z 8. 11. 2000. www.zakonyprolidi.cz/cs/rocnik/2000 [cit. 20. 4. 2014].

Valdštejnské slavnosti. www.valdstejnske-slavnosti.cz [cit. 28. 7. 2014].

Vexi info. Databáze českých obecních vlajek. www.vexi.info [cit. 27. 7. 2014].

Vila Izerína. www.vilaizerina.cz [cit. 12. 6. 2014].

Výletník. www.vyletnik.cz [cit. 2. 7. 2014].

Zákon č. 128/2000 Sb., o obcích. www.sbirkazakonu.info/zakon-o-obcich-obecni-zrizeni/obce-mohou-mit-znak-a-vlajku-obce.html [cit. 20. 4. 2014].

Zákon č. 129/2000 Sb. o krajích. www.sbirkazakonu.info/zakon-o-krajich-krajske-zrizeni [cit. 20. 4. 2014].

Primární zdroje

Formování územních identit v oblastech s intenzivně přeměněnou krajinou – průzkum veřejného mínění (2012). Technická zpráva a datový soubor. Praha: Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav AV ČR.

Formování územních identit v oblastech s intenzivně přeměněnou krajinou. Otázky sociální geografie pohledem české veřejnosti – průzkum veřejného mínění (2013). Technická zpráva a datový soubor. Praha: Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav AV ČR.

Identita severozápadních Čech – průzkum veřejného mínění (2013). Závěrečná zpráva STEM MARK.

Balda, Jan. Fotograf, Nakladatelství Buk, Píchnovice – přílohové fotografie (archiv autora).

Cvrček, Václav. Amatérský fotograf – přílohové fotografie (letecké snímky 8. 5. 2014, archiv autora).

Kasík, Stanislav. Heraldik, Heraldická kancelář Dauphin Roudnice nad Labem – rozhovor 26. 7. 2014, elektronická korespondence 30. 7. a 4. 8. 2014.

Opl, Jaroslav. Předseda Společnosti přátel historie města Jablonné v Podještědí – soukromý archiv, databáze znaků obcí Česka a jejich ikonografie (zápůjčka, květen 2014).

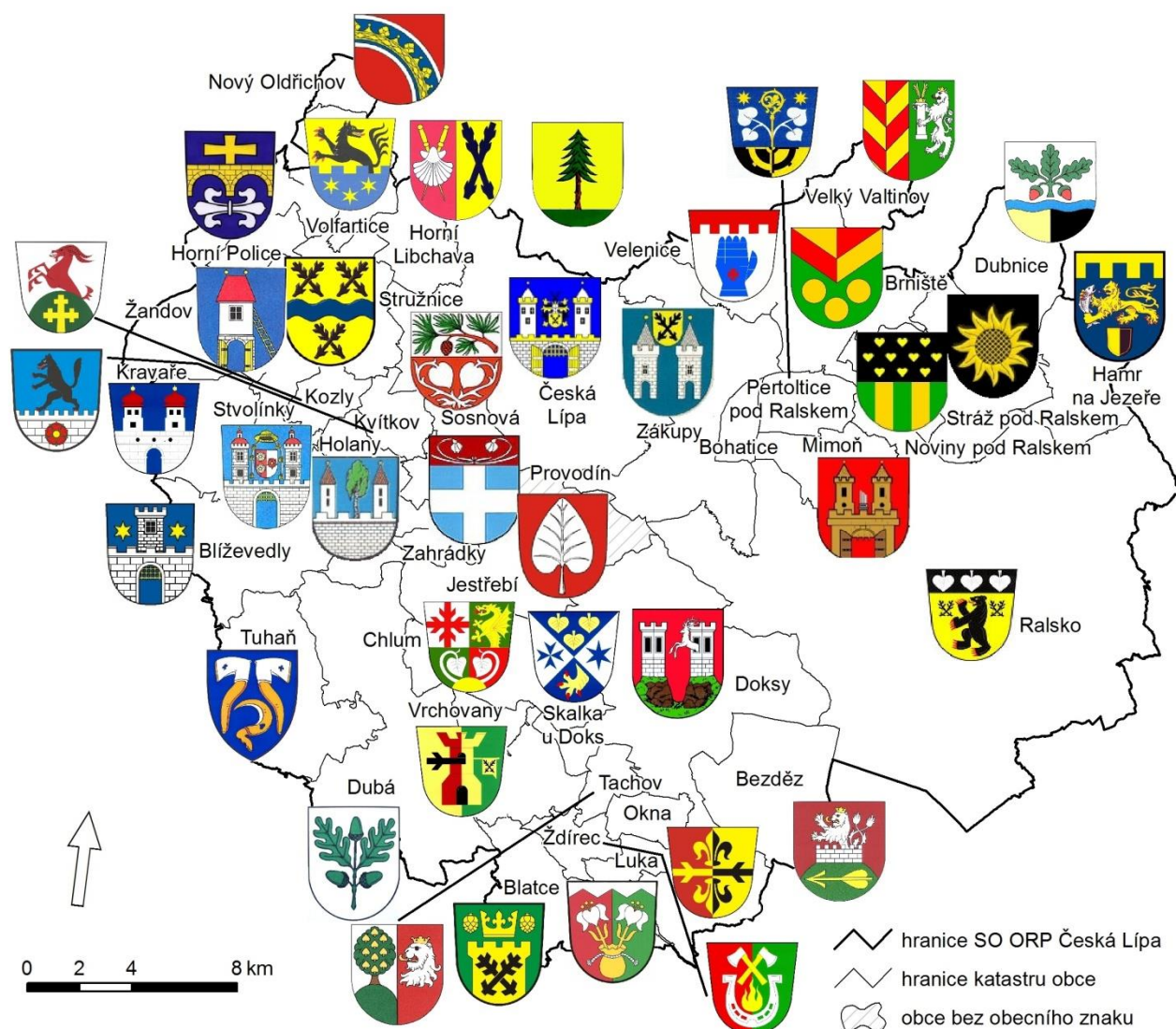
ŠIFTA, M. (2006): *Hrady Libereckého kraje*. Seminární práce. Liberec: Podještědské gymnázium, 19 s. + přílohy. Vedoucí práce Milan Váňa (archiv autora).

ŠIFTA, M. (2008): *Sedm divů Libereckého kraje*. Ročníková práce. Liberec: Podještědské gymnázium, 33 s. + přílohy. Vedoucí práce Milan Váňa (archiv autora).

Přílohy

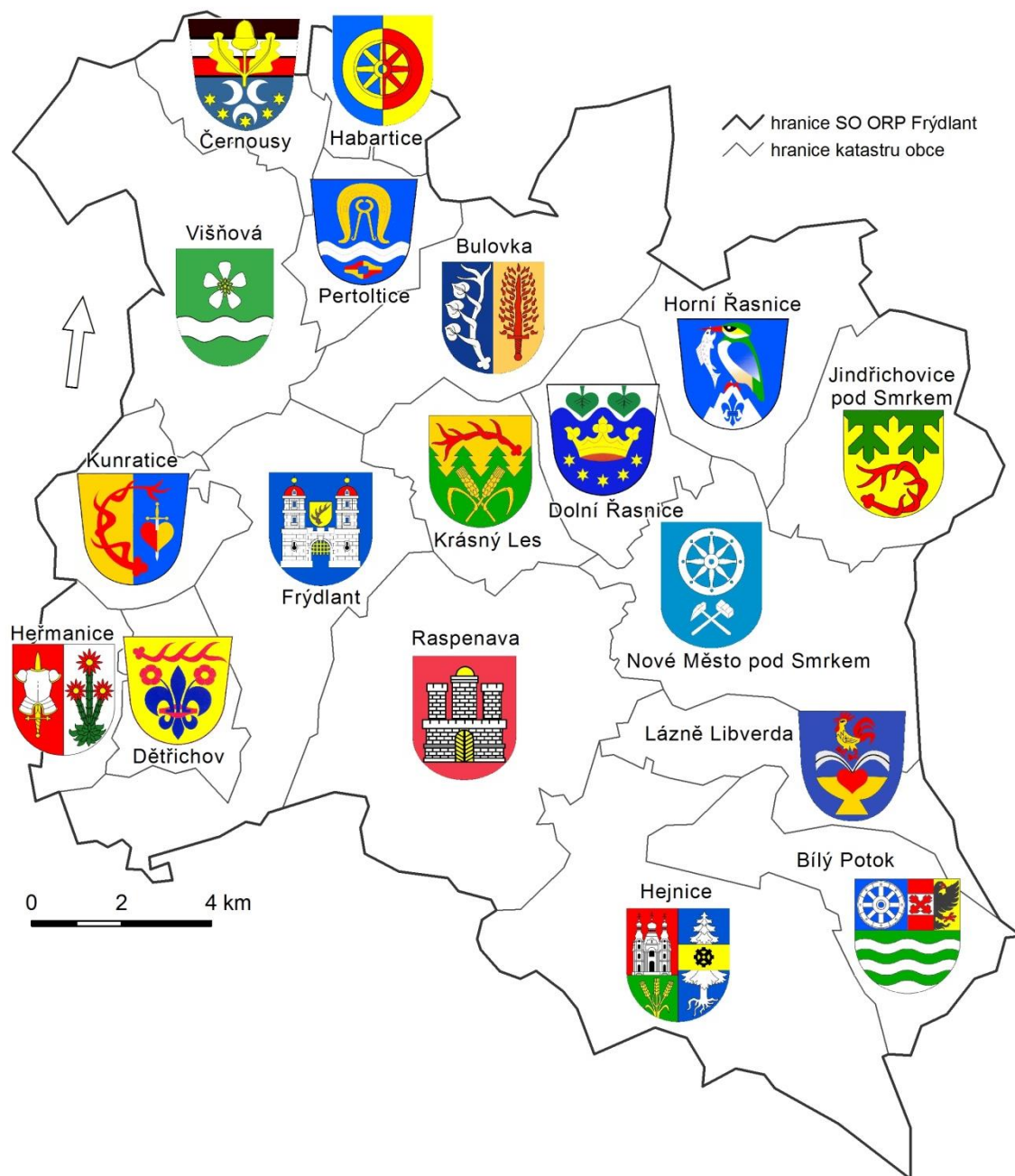
Znaky obcí v ORP Česká Lípa (2014)

Zdroj dat: Geodatabáze ArcČR 500, ARCDATA Praha s.r.o. 2003.

Znaky obcí převzaty z: Registr komunálních symbolů (2014), oficiální internetové stránky obcí (2014) [cit. 10. 8. 2014].

Znaky obcí v ORP Frýdlant (2014)

Zdroj dat: Geodatabáze ArcČR 500, ARCDATA Praha s.r.o. 2003.

Znaky obcí převzaty z: Registr komunálních symbolů (2014), oficiální internetové stránky obcí (2014) [cit. 10. 8. 2014].

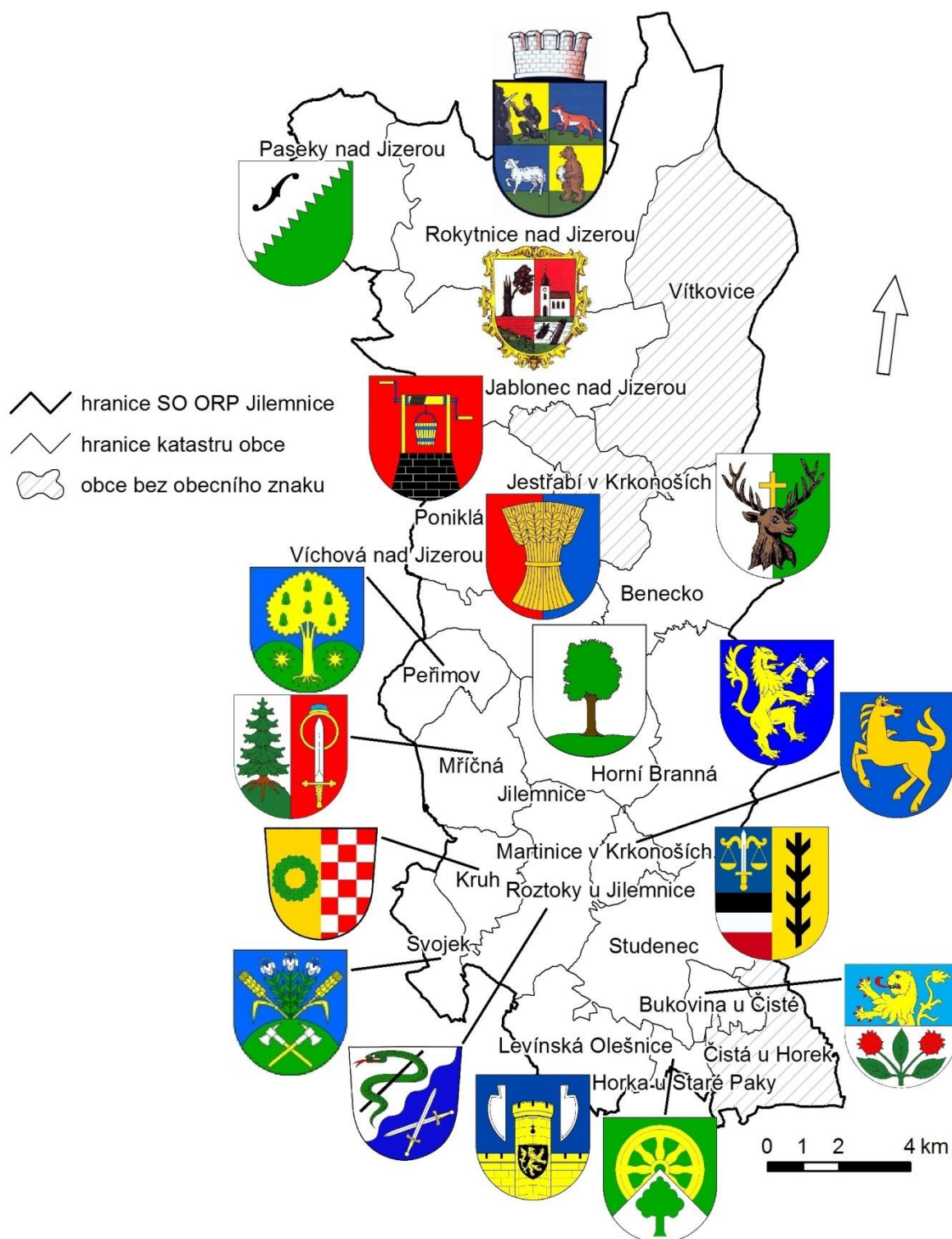
Znaky obcí v ORP Jablonec nad Nisou (2014)

Zdroj dat: Geodatabáze ArcČR 500, ARCDATA Praha s.r.o. 2003.

Znaky obcí převzaty z: Registr komunálních symbolů (2014), oficiální internetové stránky obcí (2014) [cit. 10. 8. 2014].

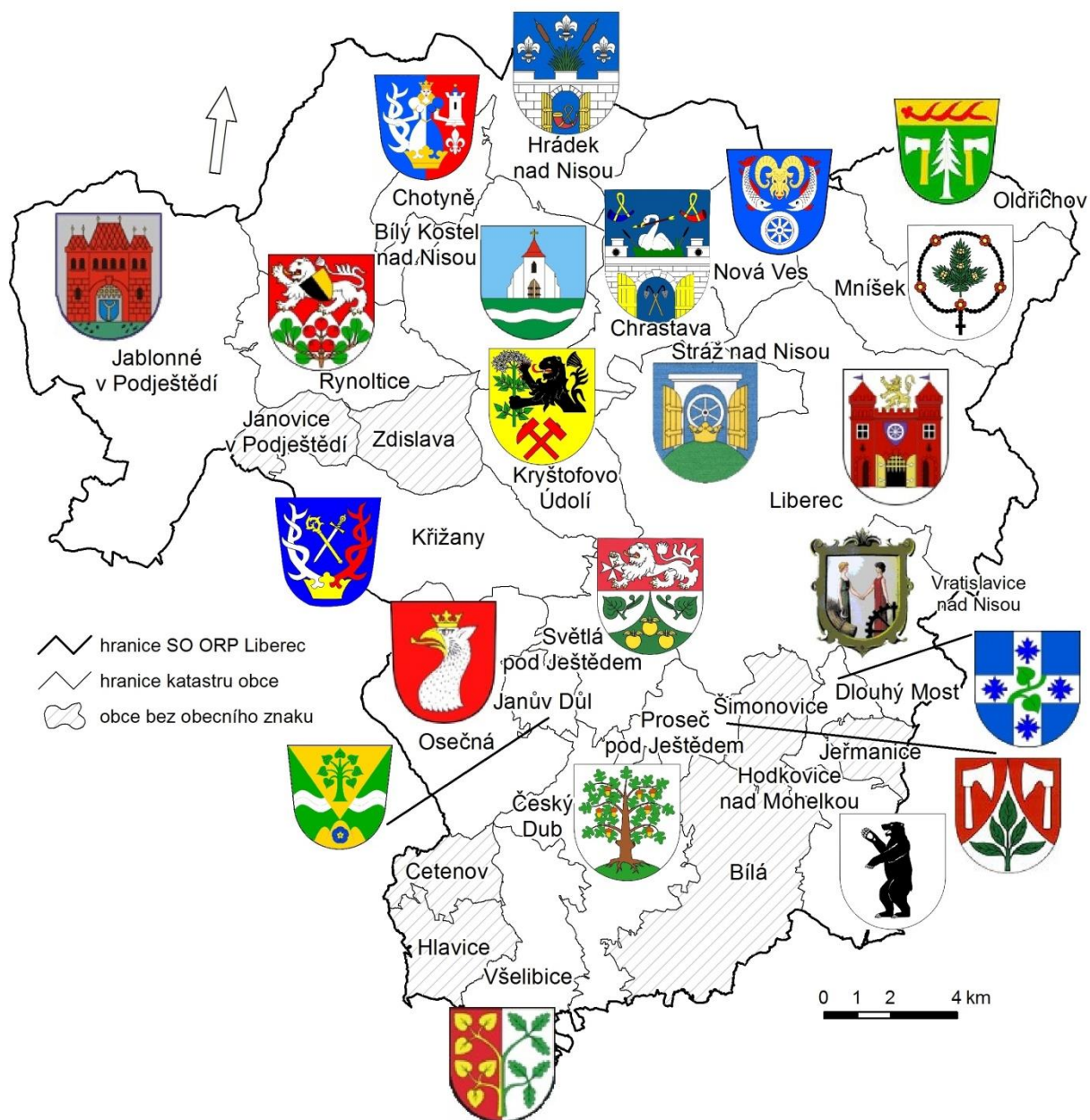
Znaky obcí v ORP Jilemnice (2014)

Zdroj dat: Geodatabáze ArcČR 500, ARCDATA Praha s.r.o. 2003.

Znaky obcí převzaty z: Registr komunálních symbolů (2014), oficiální internetové stránky obcí (2014) [cit. 8. 8. 2014].

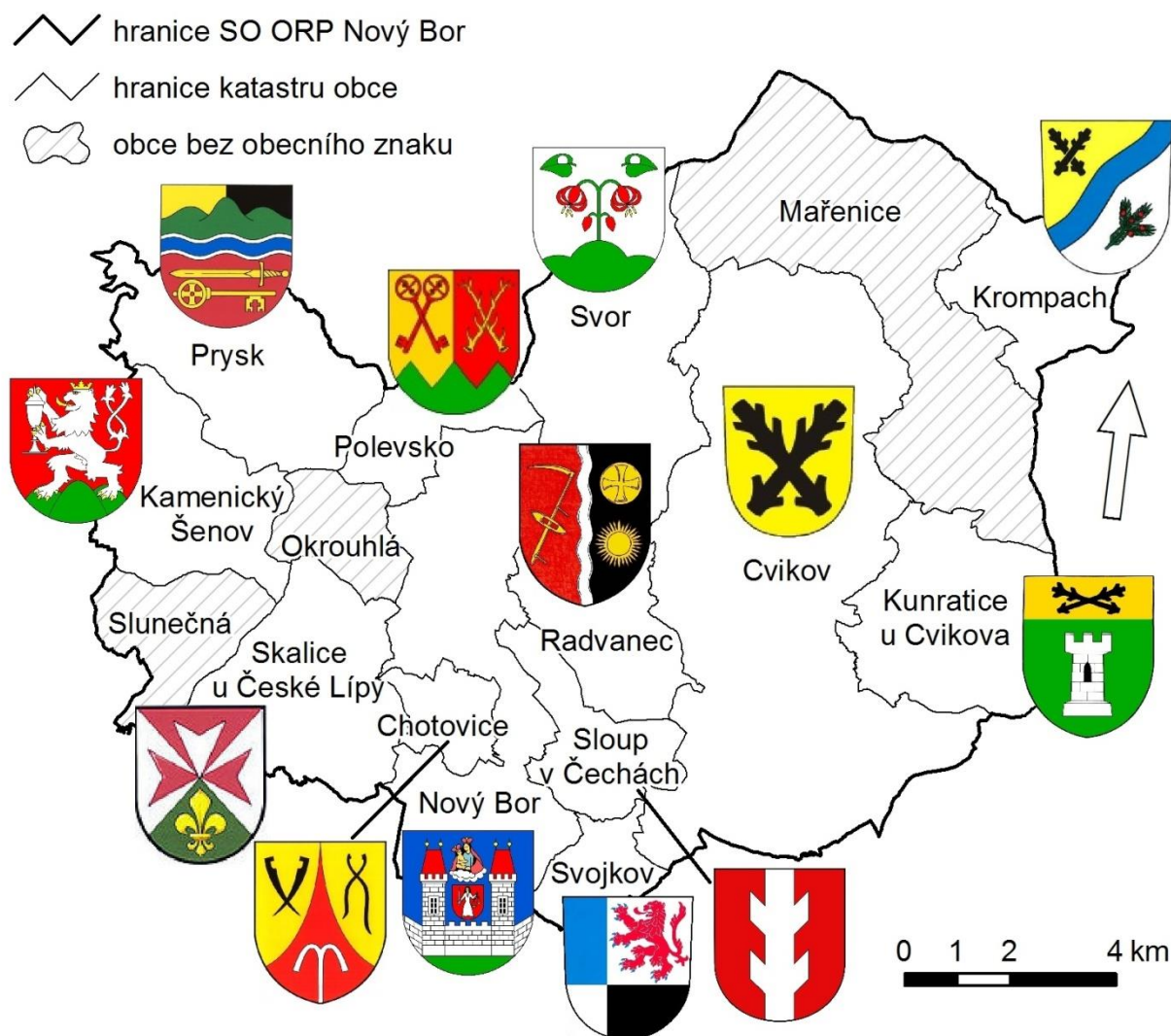
Znaky obcí v ORP Liberec (2014)

Zdroj dat: Geodatabáze ArcČR 500, ARCDATA Praha s.r.o. 2003.

Znaky obcí převzaty z: Registr komunálních symbolů (2014), oficiální internetové stránky obcí (2014) [cit. 1. 8. 2014].

Znaky obcí v ORP Nový Bor (2014)

Zdroj dat: Geodatabáze ArcČR 500, ARCDATA Praha s.r.o. 2003.

Znaky obcí převzaty z: Registr komunálních symbolů (2014), oficiální internetové stránky obcí (2014) [cit. 1. 8. 2014].

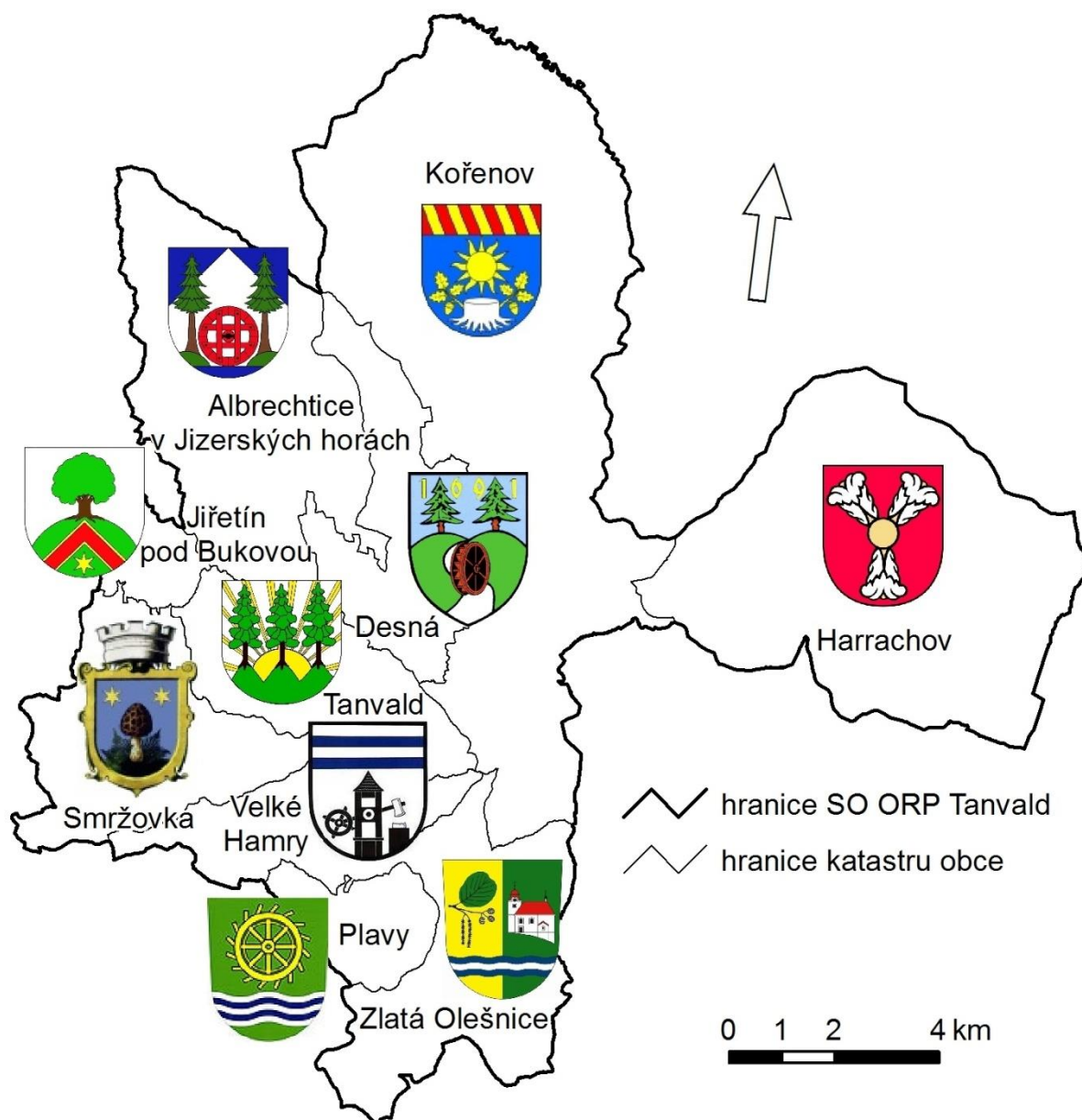
Znaky obcí v ORP Semily (2014)

Zdroj dat: Geodatabáze ArcČR 500, ARCDATA Praha s.r.o. 2003.

Znaky obcí převzaty z: Registr komunálních symbolů (2014), oficiální internetové stránky obcí (2014) [cit. 1. 8. 2014].

Znaky obcí v ORP Tanvald (2014)

Zdroj dat: Geodatabáze ArcČR 500, ARCDATA Praha s.r.o. 2003.

Znaky obcí převzaty z: Registr komunálních symbolů (2014), oficiální internetové stránky obcí (2014) [cit. 3. 8. 2014].

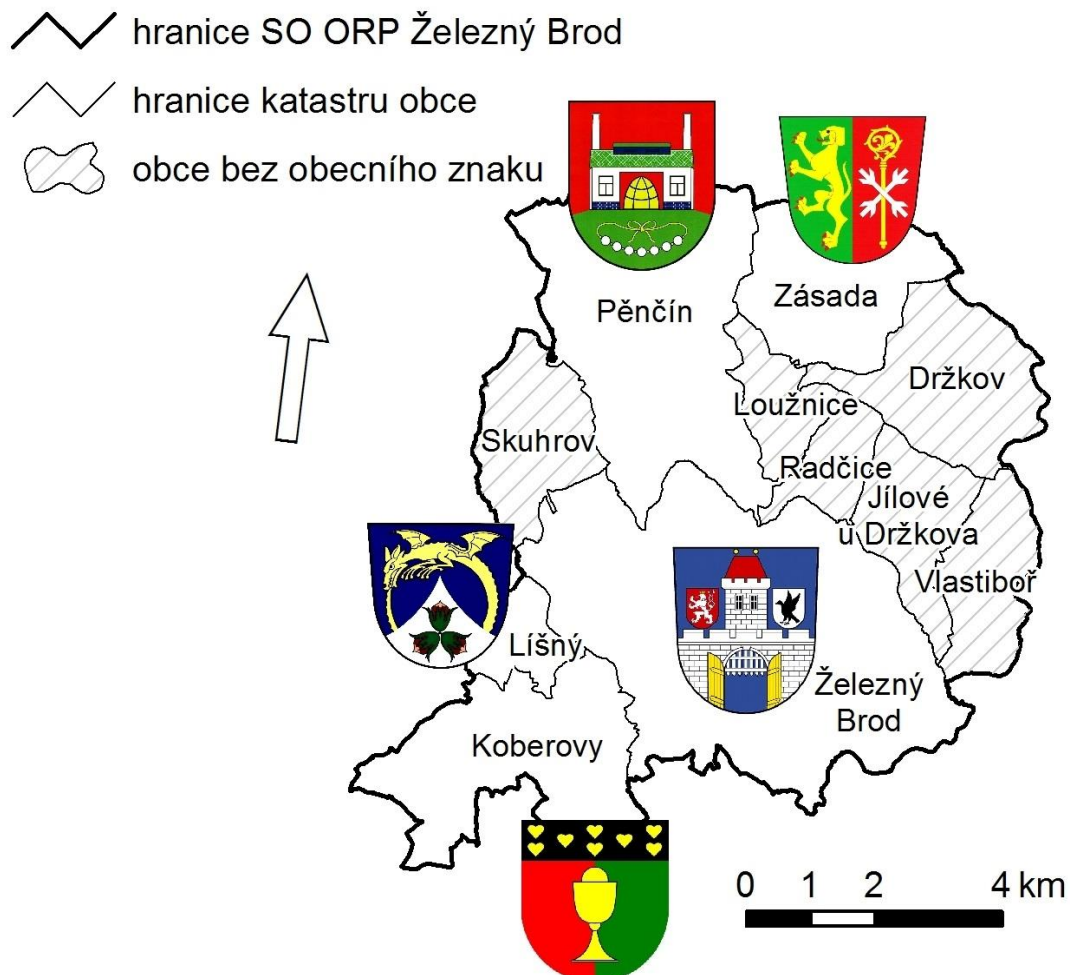
Znaky obcí v ORP Turnov (2014)

Zdroj dat: Geodatabáze ArcČR 500, ARCDATA Praha s.r.o. 2003.

Znaky obcí převzaty z: Registr komunálních symbolů (2014), oficiální internetové stránky obcí (2014) [cit. 6. 8. 2014].

Znaky obcí v ORP Železný Brod

Zdroj dat: Geodatabáze ArcČR 500, ARCDATA Praha s.r.o. 2003.

Znaky obcí převzaty z: Registr komunálních symbolů (2014), oficiální internetové stránky obcí (2014) [cit. 2. 8. 2014].

Obecní znaky Libereckého kraje – rok udělení, historie, autor

ORP Česká Lípa

42 obcí/ 41 znaků	<i>historický</i>	<i>figura z obecní pečeti</i>	<i>nový/ rok</i>	<i>autor</i>	<i>správnost/poznámka</i>
Bezděz			2003	S. Kasík	<i>pův. královské město</i>
Blatce			2014	J. Tejkal	
Blíževedly	1685 (?)				<i>z biskupské pečeti</i>
Bohatice		smrk	2004	M. Sovadina	
Brniště			1998	S. Kasík	
Česká Lípa	1888	erb Ronovců			<i>z městské pečeti</i>
Doksy	nedoloženo	hrad, jelen			<i>z městské pečeti</i>
Dubá	1665	dub			<i>z městské pečeti</i>
Dubnice			2008	S. Kasík	
Hamr na Jezeře			2004	M.J.V. Pavlů	
Holany	18. století	bříza			<i>z obecní pečeti</i>
Horní Libchava			2004	S. Kasík	
Horní Police		modrá tink.	2001	J. Oulík	
Chlum			2004	M.J.V. Pavlů	významová chyba
Jestřebí	nedoloženo				<i>z městské pečeti</i>
Kozly			2012	M.J.V. Pavlů	
Kravaře	nedoloženo				<i>z biskupské pečeti</i>
Kvítkov	19. století	vlk			<i>z obecní pečeti</i>
Luka			2012	J. Tejkal	
Mímoň	1906				<i>z městské pečeti</i>
Noviny p. Ralskem			1998	S. Kasík	
Nový Oldřichov			1999	S. Kasík	
Okna			2013	M.J.V. Pavlů	
Pertoltice p. R.			2003	M.J.V. Pavlů	
Provodín	bez obecního znaku				
Ralsko			2004	M.J.V. Pavlů	
Skalka u Doks			2004	M.J.V. Pavlů	
Sosnová			1999	S. Kasík	
Stráž pod Ralskem	1977	slunečnice			<i>z obecní pečeti</i>
Stružnice			1999	S. Kasík	
Stvolínky	1505 městečko	bisk. klobouk			<i>z městské pečeti</i>
Tachov			2009	S. Kasík	
Tuhaň			2004	M. Tomášek	
Velenice			2003	M.J.V. Pavlů	
Velký Valtinov			2004	S. Kasík	
Volfartice			2007	M.J.V. Pavlů	
Vrchovany			2005	M.J.V. Pavlů	heraldická chyba
Zahrádky			2006	M. Tomášek	herald. i význam. chyba
Zákupy	1541 privilegium				
Žandov	16. století (?)	žebřík			<i>z městské pečeti</i>
Žďírec			2006	M.J.V. Pavlů	

ORP Frýdlant

18 obcí/ 18 znaků	historický	figura z obecní pečeti	nový/ rok	autor	správnost/poznámka
Bílý Potok p. Smrkem			2006	S. Kasík	
Bulovka			2001	S. Kasík	
Černousy			2003	M.J.V. Pavlů	
Dětřichov			2003	M.J.V. Pavlů	
Dolní Řasnice			2003	M.J.V. Pavlů	
Frýdlant	1537/1635	jelení korál			<i>z erbu majitele</i>
Habartice			2009	M.J.V. Pavlů	
Hejnice	1917				
Heřmanice			2005	S. Kasík	
Horní Řasnice			2003	M.J.V. Pavlů	heraldická chyba
Jindřichovice p.S.			1999	S. Kasík	
Krásný Les			2008	S. Kasík	
Kunratice			2007	M.J.V. Pavlů	herald. i význam. chyba
Lázně Libverda			2003	M.J.V. Pavlů	
Nové Město p. S.	nedoloženo	kolo, kladívka			<i>z městské pečeti</i>
Pertoltice			2003	S. Kasík	
Raspenava	1976				
Višňová			2000	S. Kasík	

ORP Jilemnice

21 obcí/ 18 znaků	historický	figura z obecní pečeti	nový/ rok	autor	správnost/poznámka
Benecko	1842 pečeť	jelení hlava	1994	M. Hirsch	významová chyba
Bukovina u Čisté			2003	S. Kasík	
Čistá u Horek	bez obecního znaku				
Horka u Staré Paky		mitra, strom	2006	J. Tejkal	významová chyba
Horní Branná			2003	J. Louda	heraldická chyba
Jablonec nad Jiz.	1896	sv. Prokop			<i>pův. farní pečeť</i>
Jestřábí v Krkonoších	bez obecního znaku				
Jilemnice	nedoloženo	jilm			<i>pův. obecní pečeť</i>
Kruh		věvec	2003	Z. Velebný	významová chyba
Levínská Olešnice			1998	Z. Linhart	herald. i význam. chyba
Martinice v Krkon.		kůň	1997	M.J.V. Pavlů	<i>z obecní pečeti</i>
Mříčná			2002	S. Kasík	
Paseky nad Jizerou			2007	J. Barták	
Peřimov			2007	M.J.V. Pavlů	
Poníklá		šachtice	1998	Z. Linhart	
Rokytnice n. Jizerou	poč. 20. stol.	medvěd, liška, ovce, horník			<i>pův. 4 obecní pečeti</i>
Roztoky u Jilem.			2002	Z. Velebný	herald. i význam. chyba
Studeneč		spravedlnost	1997	M.J.V. Pavlů	heraldická chyba
Svojeck			2006	S. Kasík	
Víchová nad Jizerou		snop	2005	M.J.V. Pavlů	<i>pův. obecní razítko</i>
Vítkovice	obecní pečeť (kozel)				

ORP Jablonec nad Nisou

11 obcí/ 9 znaků	historický	figura z obecní pečeti	nový/ rok	autor	správnost/poznámka
Bedřichov			2009	J. Tejkal	
Dalešice			2011	V. Novotný	
Jablonec nad Nisou	1866/1906				<i>ilustrace k privilegiu</i>
Janov nad Nisou	1909/1928				<i>při povýšení na městys</i>
Josefův Důl			1998	S. Kasík	
Lučany nad Nisou	obecní pečeť (pelikán)				
Maršovice	bez obecního znaku				
Nová Ves nad Nisou	obecní pečeť (strom)				
Pulečný			1998	S. Kasík	
Rádlo			2004	M. Fiala	
Rychnov u Jablonce	1895				heraldický unikát

ORP Liberec

29 obcí/ 22 znaků	historický	figura z obecní pečeti	nový/ rok	autor	správnost/poznámka
Bílá	bez obecního znaku				
Bílý Kostel n. Nisou			1998	S. Kasík	
Cetenov	bez obecního znaku				
Český Dub	19. století				<i>z městské pečeti</i>
Dlouhý Most			2010	M.J.V. Pavlů	
Hlavice	bez obecního znaku				
Hodkovice n. Moh.	1808 (nedolož.)	medvěd			<i>z městské pečeti</i>
Hrádek nad Nisou	1581 (nedolož.)		2013	S. Kasík	<i>z erbů majitelů a pečeti</i>
Chotyně			2004	M.J.V. Pavlů	
Chrastava	1581				<i>z erbu majitele</i>
Jablonné v Podj.	16. století	vidlice			<i>z městské pečeti</i>
Janovice v Podj.	bez obecního znaku				
Janův Důl			2004	M.J.V. Pavlů	
Jeřmanice	bez obecního znaku				
Kryštofovo Údolí			2005	S. Kasík	
Křižany			1998	M.J.V. Pavlů	
Liberec	1577	erb Redernů			<i>z městské pečeti</i>
Mníšek u Liberce			2002	S. Kasík	
Nová Ves			2004	M.J.V. Pavlů	
Oldřichov v Hájích			2004	M.J.V. Pavlů	
Osečná	1576	gryf			<i>z erbu majitele</i>
Proseč p. Ještědem			2003	S. Kasík	
Rynoltice			2011	S. Kasík	
Stráž nad Nisou			1999	S. Kasík	
Světlá p. Ještědem			2012	S. Kasík	
Šimonovice	bez obecního znaku				
Vratislavice n.N.	1906				<i>1970 - 2006 jiný znak</i>
Všelibice			2000	S. Kasík	
Zdislava	obecní pečeť (vodní ptactvo)				

ORP Nový Bor

15 obcí/ 12 znaků	historický	figura z obecní pečeti	nový/ rok	autor	správnost/poznámka
Cvikov	1541–1550	ostrve			<i>z městské pečeti</i>
Chotovice			2012	P. Duchoň	
Kamenický Šenov	1970				
Krompach			2013	K. Prášková	
Kunratice u Cvikova			2013	P. Duchoň	
Mařenice	bez obecního znaku				
Nový Bor	1757	spravedlnost			<i>z městské pečeti</i>
Okrouhlá	bez obecního znaku (návrh P. Duchoň)				
Polevsko			2012	J. Suk	
Prysk			2014	P. Domalíp	
Radvanec			2007	P. Duchoň	
Skalice u Č. Lípy			1999	S. Kasík	
Sloup v Čechách			1998	M. Sovadina	
Slunečná	bez obecního znaku				
Svojkov			2007	J. Tejkal	
Svor			2011	J. Filipová	

ORP Semily

22 obcí/ 12 znaků	historický	figura z obecní pečeti	nový/ rok	autor	správnost/poznámka
Bělá			2004	M. Hirsch	heraldická chyba
Benešov u Semil			2007	M. Hirsch	heraldická chyba
Bozkov			1998	M.J.V. Pavlů	herald. i význam. chyba
Bradlecká Lhota	bez obecního znaku				
Bystrá nad Jizerou	bez obecního znaku				
Háje nad Jizerou	bez obecního znaku				
Chuchelna	bez obecního znaku (návrh J. Barták)				
Jesenný	bez obecního znaku				
Košálův			2005	M. Hirsch	heraldická chyba
Libštát	1864				<i>poddanské městečko</i>
Lomnice n. Popelkou	1232/1578	ozbrojenec			<i>pův. erb Košíků z Lomnice</i>
Nová Ves n. Popel.			2001	Z. Velebný	
Příkrý	bez obecního znaku				
Roprachtice	bez obecního znaku				
Roztoky u Semil	bez obecního znaku				
Semily	16. století	jelen			<i>z obecní pečeti</i>
Slaná			2009	J. Barták	
Stružinec	bez obecního znaku				
Syřenov			2004	M. Hirsch	herald. i význam. chyba
Veselá	bez obecního znaku				
Vysoké nad Jizerou	18. století	muž, medvěd			<i>pův. hist. pečeť</i>
Záhoří			2011	M.J.V. Pavlů	

ORP Turnov

37 obcí/ 24 znaků	historický	figura z obecní pečeti	nový/ rok	autor	správnost/poznámka
Čtveřín	bez obecního znaku				
Frydštejn			2004	S. Kasík	
Holenice	bez obecního znaku				
Hrubá Skála			2007	M.J.V. Pavlů	
Jenišovice			2005	S. Kasík	
Kacanovy			2010	J. Barták	
Karlovice			2004	S. Kasík	
Klokočí	znak r. 2005 navržen M. J. V. Pavlů, dosud neužíván				
Kobyly			2009	J. Tejkal	
Ktová			2003	M.J.V. Pavlů	heraldická chyba
Lažany	bez obecního znaku				
Loučky			2008	J. Tejkal	
Malá Skála	neschválený obecní znak				
Mírová p. Kozákovem	bez obecního znaku				
Modřišice			2007	M.J.V. Pavlů	
Ohrazenice	bez obecního znaku				
Olešnice	bez obecního znaku				
Paceřice			2005	M.J.V. Pavlů	významová chyba
Pěněčín			2000	S. Kasík	
Přepře			2006	S. Kasík	
Příšovice			2003	S. Kasík	
Radimovice			2007	J. Rafl a kol.	
Radostná p. Kozák.	bez obecního znaku				
Rakousy	bez obecního znaku				
Rovensko p. Troskami		laň, 1645	2008	V. Blažková	<i>z obecní pečeti</i>
Soběslavice	bez obecního znaku				
Svijanský Újezd			2002	S. Kasík	
Svijany			2003	S. Kasík	
Sychrov			2005	S. Kasík	
Tatobity			1994	J. Louda	herald. i význam. chyba
Troskovice	bez obecního znaku				
Turnov	13. století	stříbrný lev			<i>pův. hist. pečeť</i>
Vlastibořice			2010	M. Fiala	
Všeň			1998	J. Louda	heraldická chyba
Vyskeř			2012	J. Tejkal	
Žďárek	bez obecního znaku				
Žernov			2014	M.J.V. Pavlů	

ORP Tanvald

10 obcí/ 10 znaků	historický	figura z obecní pečeti	nový/ rok	autor	správnost/poznámka
Albrechtice v Jiz. horách		korečk. kolo	2005	S. Kasík	
Desná	1913				ze znaku městyse
Harrachov		pštrosí pera	1990		neschválený znak
Jičtín pod Bukovou			1998	S. Kasík	
Kořenov			2008	S. Kasík	
Plavy			2005	K., V. Housovi	
Smržovka	1905				heraldický unikát
Tanvald	1942				sloučení 2 znaků
Velké Hamry			1995	J. Novotný	
Zlatá Olešnice			2005	K. Housová	

ORP Železný Brod

11 obcí/ 5 znaků	historický	figura z obecní pečeti	nový/ rok	autor	správnost/poznámka
Držkov	bez obecního znaku				
Jílové u Držkova	bez obecního znaku				
Koberovy			2003	S. Kasík	
Líšný			2008	Z. Velebný	
Loužnice	bez obecního znaku				
Pěňčín			2006	V. Novotný	významová chyba
Radčice	bez obecního znaku				
Skuhrov	bez obecního znaku				
Vlastiboř	bez obecního znaku				
Zásada			2005	M.J.V. Pavlů	významová chyba
Železný Brod	1468	erby majitelů			

Krajinná a přírodní symbolika v obecních znacích Libereckého kraje ORP Česká Lípa

	<i>hora, vrch</i>	<i>lesnatost</i>	<i>louky, blata</i>	<i>pramen, tok</i>	<i>rybník</i>	<i>fauna</i>	<i>flóra</i>
Bezděz	vrch Bezděz						
Blatce			zelená – mokřina				
Bohatice		smrk – lesy	zel. tinktura – louky				
Brniště		zelená – luh (Luhov)	zelená – mokřina				
Doksy	dvě návrší – Bezdězy		hnědá – bažiny				
Dubnice				modré břevno – Dubnický potok			
Hamr na Jezeře					modrá – rybník	ryba – rybník	
Holany							bříza (typ.)
Horní Police				modrá – Ploučnice			
Chlum	návrší – poloha obce						
Kozly	vrch Kozel						
Krompach				vlnité břevno – potok			tisová větvička – tři památ. tisy
Pertoltice p. R.							památ. lípa
Radvanec				stříbrné vln. břevno – Dobranovský potok			
Sosnová							leknín – rybníky
Stružnice				břevno – Ploučnice			
Tachov	návrší – Tachovský vrch						památ. lípa
Velenice				modrá – Svitávka			
Velký Valtinov			zel. tinktura – louky				
Volfartice				modrá – Libchava			
Vrchovany		zel. tinktura lesy					
Zahrádky			stříbrný kříž – park		modrá – rybníky		bledule (typ.)

ORP Frýdlant

	<i>hora, vrch, skála</i>	<i>lesnatost</i>	<i>louky, blata</i>	<i>pramen, řeka, potok</i>	<i>rybník</i>	<i>fauna</i>	<i>flóra</i>
Bílý Potok p. S.		zelené polcení – lesnatost		stříbrné polcení – Smědá			
Černousy					modré pole – Dubový ryb.		
Dolní Řasnice				vlnité břevno Řasnice			
Frýdlant			zelený trávník				
Hejnice	vykořeněný smrk – hora Smrk						
Horní Řasnice	stříbrný hrot – Bílá skála u Srbské			modrý štít – Řasnice		ledňáček, pstruh (typ.)	
Jindřichovice p.S.	smrkové větve – hora Smrk	smrkové větve Jizerské hory					
Krásný Les		smrkový řez štítu – lesy					
Lázně Libverda				léčivý pramen			
Pertoltice				modrý štít s vln. hlavou – Pertol. potok, rybníky			zelené listy – lipová alej
Višňová			zelený štít nivy	vlnité břevno Smědá			

ORP Jablonec nad Nisou

Bedřichov	stříbrná – zasněžené hory		zel. tinktura – lesy	zel. tinktura – louky			
Jablonec nad Nisou	zatravněný vrch			zelená krajina	pramen – Nisa		
Janov nad Nisou	stříbrné návrší – Jiz. hory, kopc. terén				vlnité polcení – Nisa		
Josefův Důl			zelený klín – údolí				
Pulečný			zelená tinktura – lesy		zlatá – písčité – dno potoka		
Rádlo							dub
Rychnov u Jablonce	hora Ještěd		stromy, keře	louka	říčka Mohelka	laň	

ORP Jilemnice

	<i>hora, vrch</i>	<i>skály, doly, jeskyně</i>	<i>lesnatost</i>	<i>louky, blata</i>	<i>řeka, potok</i>	<i>fauna</i>	<i>flóra</i>
Benecko	stříbrná tink. – snih		zelená tinktura – les	zelená tinkt. – louky		jelen	
Horka u Staré Paky			listnatý strom krajinný ráz, lesy				
Jablonec n. Jizerou				zelený trávník	řeka Jizera		
Jilemnice							jilm (typ.)
Mříčná	zelené návrší		smrk – lesy				
Paseky nad Jizerou	dělení štítu – hory	stříbrná – doly	zelený štít – lesy	zelená tink. – louky			
Peřimov	dvojvrší Hrobka, Strážník						památ. hrušeň
Poniklá		černá šachta – grafit					
Rokytnice n. Jiz.		šedá skála, stříbrná hrouda – doly				liška, medvěd	
Roztoky u Jilemnice					modrý štít – Tampelačka		
Semily				zelený trávník		jelen?	listnatý strom?
Svojek	zelený vrch krajinný ráz						
Vichová n. Jizerou					modrá tinktura Jizera		

ORP Nový Bor

	<i>hora, vrch</i>	<i>lesnatost</i>	<i>louky, blata</i>	<i>pramen, tok, rybník</i>	<i>fauna</i>	<i>flóra</i>
Chotovice				pramen – bahenní lázně		
Kamenický Šenov	3 vrchy – Lužické hory, Č. středohoří					
Krompach						tisová větvička – památ. tis (500 let)
Kunratice u Cvikova		zelený štít – lesy				
Polevsko		zelená, hroty – lesy			parohy – jelení říjiště	
Radvanec				vlnité břevno – Dobranov. potok		
Skalice u Č. Lípy	zelený hrot – kopce					
Svor	trojvrší – Luž. Hory (Klíč, Sokolčák, Rousínovský vrch)					lilie zlatohlavá lokality výskytu

ORP Liberec

	<i>hora, vrch, skála</i>	<i>lesnatost</i>	<i>louky, blata</i>	<i>pramen, řeka, potok</i>	<i>rybník</i>	<i>fauna</i>	<i>flóra</i>
Bílý Kostel n. Nis.			zelená – louky	vlnité břevno – Nisa			
Dlouhý Most			modrá tinktura mokřiny				javorové listy – Císařská alej ; lip. listy – U tří lip
Jablonné v Podj.				zlatá vidlice, 2 hroty soutok potoků			
Janův Důl	trojvrší	zelený štít – lesy	vlnité břevno – blata				
Kryštofovo Údolí							černý bez (typ.)
Mníšek u Liberce							tis (typ.)
Nová Ves				modré pole – Jeřice	modré pole, ryby Mlýnice		
Oldřichov v Hájích		smrk – lesnatost					památ. lípy
Proseč p. Ještědem	stříbrný hrot – Ještěd						
Rynoltice	stříbrné vrchy Sloní kameny						brusinky (typ.)
Stráž nad Nisou	zelené návrší místo lokality						
Světlá p. Ještědem	zelený vydutý hrot Ještěd						lipové listy lípa na návsi
Všelibice		dub – lesy					lipové lístky dvě památné lípy

ORP Tanvald

	<i>hora, vrch, klima</i>	<i>lesnatost</i>	<i>louky, blata</i>	<i>pramen, řeka, potok</i>
Albrechtice v J.h.	zelené vrchy – Jizerské hory	smrky – Jizerské h.		
Desná	zelené vrchy – Jizerské hory	smrky – Jizerské h.		stříbrná řeka – Bílá Desná
Jiřetín pod Bukovou	zelený vrch – Buková hora			
Kořenov	slunce – slunečné klimatické lázně			
Plavy		zel. tinktura – lesy	zel. Tinktura – louky	vlnitá břevna – Kamenice
Smržovka		kapradí – lesnatost		
Tanvald	zel. vrchy, modrý štít – Jizerské hory , slunce – dobré klima	tři jedle – lesnatost		
Velké Hamry	stříbrný štít – Jizerské hory			modré pruhy – Kamenice

ORP Semily

	<i>hora, vrch</i>	<i>skály, doly, jeskyně</i>	<i>lesnatost</i>	<i>louky, blata</i>	<i>řeka, potok</i>	<i>fauna</i>	<i>flóra</i>
Bělá	červený hrot vrch Jíva		jehličnan – lesy		modré pole – Oleška		
Benešov u Semil					modré břevno Jizera		
Bozkov		lem krokve, gryf – jeskyně					
Košťálov					červené břevno říčka Oleška		
Lomnice n. Popelkou	zlaté trojvrší krajinný ráz						
Nová Ves n. Popel.				zelený štít – louky	vlnitá břevna Popelka		
Semily				zelený trávník		jelen	listnatý strom
Slaná	zelený pahorek krajinný ráz			zelené břevno močály	modré břevno Slánský potok		
Syřenov					stříbrné břevno říčka Černá		
Vysoké nad Jizerou			listnaté stromy	zelený trávník		medvěd (dřív)	
Záhoří	stříbr. trojvrší – kraj. ráz, Kozákov						

ORP Železný Brod

	<i>hora, vrch, klima</i>	<i>skály, jeskyně</i>	<i>lesnatost</i>	<i>louky, blata</i>	<i>pramen, řeka, potok</i>
Koberovy	zelená – hory				
Líšný		stříbrný štít Suché skály			modrá – Jizera
Pěňčín	zelené návrší podhůří Jiz. Hor				
Zásada			zel. tinktura – lesy		

ORP Turnov

	<i>hora, vrch</i>	<i>skály, doly, jeskyně</i>	<i>lesnatost</i>	<i>louky, blata</i>	<i>řeka, potok</i>	<i>fauna</i>	<i>flóra</i>
Frýdštejn					modrá tink. – Jizera		
Jenišovice	návrší – poloha obce						lípy v okolí kostela
Kacanovy	zelený štít krajinný ráz	stříbrný hrot pískov. skály					
Karlovice	zelené čtyřvrší okolní vrchy	lomená pata pískov. skály	zelené čtyřvrší lesnatost				
Ktová					modrý kůl – ústí Veselky do Libuňky		
Loučky				zelený štít - louky			
Modřišice							javor (typ.)
Pěňčín				stříbrné polcení Jizera			
Přepeře					vlnité dělení Jizera		
Příšovice				stříbrná a modrá Jizera			
Radimovice				stříbrná a modrá vlnitá břevna – Mohelka	stříbrná a modrá vlnitá břevna – rybník		zelené pole s lipovými listy – historická alej
Rovensko p. Trosk.						laň (z pečeti)	
Svijanský Újezd							len (typ.)
Tatobity		ametyst naleziště (část Žlábek)					tisíciletá lípa
Vlastibořice			zelená tinkt. – louky				jíva (typ.)
Všeň	vydutý hrot – krajinný ráz				modrá tinktura Jizera		třešňový květ (typ.)

Historická a církevní symbolika v obecních znacích Libereckého kraje ORP Česká Lípa

	<i>historická</i>			<i>církevní</i>	
	<i>rodové barvy (držba)</i>	<i>erbovní znamení (zakladatel, držba)</i>	<i>jiná</i>	<i>kostel, patron kostela</i>	<i>poutní místo, další církevní symboly</i>
Bezděz			hradba s cimbuřím, věže, lev – král. hrad	šíp – legenda o sv. Jiljí (patron kostela)	
Blatce		zkřížené ostrve – páni z Lipé	cimbuří – tvrz		
Blíževedly	šestihrotá zlatá hvězda na modré – držba litoměř.biskupa F. Ignáce ze Šternberka (1685)		hradba s cimbuřím – hrad Hřídělik, město (do 1524)		
Bohatice	zlatá – Vartemberk, Berka z Dubé, Sachsen				
Brniště	červená a zlatá – Blekta z Útěchovic (1352)			tři zlaté hroudy – atribut sv. Mikuláše	
Česká Lípa	černožlatá – páni z Lipé	zkřížené ostrve – páni z Lipé	hradba, cimbuří, brána, mříž – město		
Doksy			věže s cimbuřím – město		
Dubnice	zlatá, černá – Beneš z Vartemberka				
Hamr na Jezeře	černožlatý štítek – Vartemberkové	zlatý lev – Jan z Michalovic	cimbuří – hrad Děvín		
Holany			hradeb. zed' – město		
Horní Libchava		zkříž. ostrve – Ronovci		mušle, poutnická hůl – sv. Jakub Větší	
Horní Police	modrá – původní pečeť arciděkanství		kříž – majitel klášter Doksany	kříž – Kostel Navštívení Panny Marie (17. st.)	stříbrná lilie – atribut P. Marie – pouť
Chlum	ostrve, zlatá, zelená – páni z Dubé	stříbrná lekna, tinktury – Kounicové		kříž, drak – atributy sv. Jiří	
Jestřebí	červená, stříbrná – páni z Kounic	stříbrné lekno – Kounicové			
Kozly					křížkový kříž – smírčí?
Kravaře		dvě věže – držba doksanského kláštera	hradební zed' – město	dvě cibul. věže – kostel Narození P. Marie	

Mimoň			hradba, cimbuří, brána, mříž – město		
Noviny p. Ralskem		srdce – klenot z erbu Vartemberků	dva zlaté kůly – hrad Vartemberk		
Nový Oldřichov	červený štít Kinských (300 let majitelé)	erb pána z Wallbrunnu (zakladatel)			
Okna		ostrvové břevno – Ronovci (z Dubé)			
Pertoltice p. R.	zlatá, černá – Vartemberkové			berla – atribut sv. Prokopa	osmihroté hvězdy – P.M. Immaculata, socha
Ralsko	zlatá, černá – Vartemberkové*	medvěd – pův. znak Kuřívod	lipové listy – národní strom (české kořeny)		
Skalka u Doks		lví tlapa – Valdštejnové lip. Listy – páni z Lungvic	maltézský kříž – D. z Peizeldorfu (1592)		
Sosnová		lekna – Kounicové			
Stráž pod Ralskem	Černozlatá – Vartemberkové				
Stružnice	zlatá – páni z Klinštejna	zkříž. ostrve – Ronovci			
Stvolínky		erb Šlejniců , klobouk – litoměřický biskup	hradeb. zeď, brána, věže – město		
Tachov	červenostříbrná, lev– pův. královská ves	stříbrný lev – královská držba			
Tuhaň	modrozlatá Valdštejni		sekyry ze slovan. doby		
Velenice		zbrojná rukavice – Pancíři ze Smojna	cimbuří – hrad Smojno		
Velký Valtinov	červená a zlatá Blekta z Útěchovic (1352)	lev se sloupem – Pachtové z Rájova		palmová ratolest – Jan Nepomuk, patron kostela	
Volfartice	modrá, černá, zlatá – Vilém z Ilburka	šesticípé hvězdy – páni z Ilburka	cimbuří – dvě tvrže		
Vrchovany	černá a zlatá – Berka z Dubé, Vartemberk	erb Berků z Dubé	věž – hrad – Starý Bernštejn		
Zahrádky	červená – Kounicové				
Zákupy		zkříž. ostrve – Ronovci	věže s cimbuřím – město		
Žandov			věž s branou – město		
Ždírec			oheň – žďáření		

* podle výkladu J. Šolce (LAG Podralsko) se barvy váží k bitvě rakousko-pruské války v roce 1866

ORP Frýdlant

	<i>historická</i>			<i>církevní</i>	
	<i>rodové barvy (držba)</i>	<i>erbovní znamení (zakladatel, držba)</i>	<i>jiná</i>	<i>kostel, patron kostela</i>	<i>poutní místo, další církevní symboly</i>
Bílý Potok p. Smrk.		stříbrné vozové kolo – Redernové			
Bulovka	modrá, stříbrný paroh – rod Donínů ; červenozlatá – Biberštejnové	lip. listy z paroží – rod Maxenů (mani)		plamenný meč – archanděl Michael	
Černousy	červeno-stříbrno-černá – barvy Černousů, Gesfordů (mani)	tři půlměsíce – erb Rakwitzů (15. st.)		pět hvězd – Jan Nepomucký, patron kaple	
Dětřichov		červený paroh – Biberštejnové		lilie – kostel sv. Anny	
Frýdlant		stříbrný jelení paroh – Biberštejnové	hradby, brána – město, zámecké věže		
Hejnice	modré pole, zlaté břevno – Gallasové		zděná koruna – město	průčelí chrámu – Navštívení Panny Marie	
Heřmanice		meč a plátová zbroj – rytíř Herimann			
Horní Řasnice				mariánská lilie – dvě svatyně zasvěc. P.M.	
Jindřichovice p.S.		stočený jelení korál – Biberštejnové			
Krásný Les		stočený jelení korál – Biberštejnové			
Kunratice		červený korál – Biberštejnové			probodnuté srdce – P. Maria Sedmibolestná
Lázně Libverda	modrá, zlatá – Gallasové				
Nové Město p. S.		stříbrné vozové kolo – Redernové			
Pertoltice		zlatá koruna – korunní statek		zlatá koruna – sv. Jošt, patron kostela	pět hvězd – socha Jana Nepomuckého v obci
Raspenava			hradba, červený štít – město		

ORP Jablonec nad Nisou

	<i>historická</i>			<i>církevní</i>	
	<i>rodové barvy (držba)</i>	<i>erbovní znamení (zakladatel, držba)</i>	<i>jiná</i>	<i>kostel, patron kostela</i>	<i>poutní místo, další církevní symboly</i>
Bedřichov		loukoť.kolo – Redernové*			
Janov nad Nisou			hradební korunka městys	kostelní věž – kostel sv. Jana Křtitele	
Josefův Důl					kvetoucí hůl – sv. Josef
Pulečný	červená, zlatá, zelená majitelé				hvězda, ryba, červená – křesťanská tradice
Rychnov u Jablonce				kostel se zvonici	

* mylně vykládáno jako kolo, na němž se vykonávalo právo útrpné

ORP Nový Bor

	<i>historická</i>			<i>církevní</i>	
	<i>rodové barvy (držba)</i>	<i>erbovní znamení (zakladatel, držba)</i>	<i>jiná</i>	<i>kostel, patron kostela</i>	<i>poutní místo, další církevní symboly</i>
Cvikov		zkřížené ostrve páni z Lipé			
Kamenický Šenov			český lev – město		
Krompach	zlatá, černá – Ronovci	zkříž. ostrve – Ronovci			
Kunratice u Cvikova	zlatá, černá – Ronovci	zkříž. ostrve – Ronovci	věž – tvrz (1358)		
Nový Bor			brána, cimbuří, věž, hradby – město		figura Madony – P.M. Immaculata , socha
Radvanec	červená, černá Hroznatové z Kojotova			hostie – sv. Antonín Paduánský	
Skalice u Č. Lípy	červenostříbrná rod Kinských (do 1710)		maltéz.kříž johanité (1623-1918)	zelená, červená, zlatá lilie - sv. Anna	
Sloup v Čechách	červenostříbrná rod Kinských (do 1710)	ostrvový kůl Berkové z Dubé			
Svojkov	modrá, stříbrná – páni ze Svojkova ; černá, stříbrná - páni z Chlumu	červený lev páni ze Svojkova			

ORP Jilemnice

	<i>historická</i>			<i>církevní</i>	
	<i>rodové barvy (držba)</i>	<i>erbovní znamení (zakladatel, držba)</i>	<i>jiná</i>	<i>kostel, patron kostela</i>	<i>poutní místo, další církevní symboly</i>
Benecko				zlatý kříž – původní farnost Štěpanice	
Bukovina u Čisté	zlatá, modrá – Valdštejnové	zlatý lev – Valdštejnové			
Horka u Staré Paky				stříbrná mitra sv. Prokop, patron Čisté	
Horní Branná		zlatý lev – Valdštejnové pštosí per – Harrachové			
Jablonec nad Jiz.	stříbrno-červená Harrachové			stříbrný kostel s věží kostel sv. Prokopa	
Kruh		šachovnice vладыka ze Mžan a Kruhu	lipový věnec figura z pečeti		
Levínská Olešnice		štítek se lvem páni z Levína	zlatá hradba, bašta hrad Levín		
Martinice v Krkon.	zlatá, modrá- Valdštejnové				
Mříčná	stříbrno-červená Harrachové			prsten, meč, červená t. atributy sv. Kateřiny	
Rokytnice n. Jizerou			zděná koruna – město		
Roztoky u Jilemnice			zkřížené meče z pečeti	hůl obtočená hadem sv. Filip a Jakub Menší	
Studeneč	černá, červená, stříbrná – z erbu Trčků; zlatá, modrá Valdštejnové	ostrev – z erbu Bergerů	z pečeti atributy spravedlnosti		
Svojek				lilie – sv. Antonín Paduánský	
Víchová nad Jizerou	zlatá, modrá- Valdštejn červená – Harrach				

ORP Liberec

	<i>historická</i>			<i>církevní</i>	
	<i>rodové barvy (držba)</i>	<i>erbovní znamení (zakladatel, držba)</i>	<i>jiná</i>	<i>kostel, patron kostela</i>	<i>poutní místo, další církevní symboly</i>
Bílý Kostel n. Nisou				průčelí got. Kostela 1352 založení (i obce)	
Dlouhý Most				kříž - rošt sv. Vavřince	heroldský kříž luterán. osada (16.st.)
Hrádek nad Nisou		lilie - Jiří Mehl ze Střelic, trubka, orobinec - manželky	stříbrná hradební zeď město		
Chotyně	červená, lilie Mehlové ze Střelic	panna, paroh, koruna erb pánů z Donína	věž, cimbuří hrad Grabštejn		
Chrastava		labuť, orobinec, trubky - Mehlové ze Střelic	hradba, brána - město		
Jablonné v Podj.			věže, cimbuří, brána – město		
Kryštofovo Údolí	zlatá – páni z Ilburka	lev – páni z Ilburka			
Křižany	modrá – Gallasové	paroh stříbrný – Donínové paroh červený – Gallasové		zlatá berla se závitěm, meč sv. Maxmilián	
Liberec		stříbrné vozové kolo Redernové	věže, cimbuří, lev, brána město		
Nová Ves		ryby – Hohenbergové , kolo – Redernové			
Oldřichov v Hájích	zlatá – Biberštejnové	korál – Biberštejnové			
Osečná		gryf – Oppersdorfové	korunka – povýšení na m.		
Proseč p. Ještědem	červená, stříbrná Oppersdorfové, Rohani				
Rynoltice	červený štít; zlatá a černá - páni z Lemberka	lev – páni z Lemberka			
Stráž nad Nisou		vozové kolo - Redernové	zlatá koruna městys(1906)	koruna, kolo – atributy sv. Kateřiny Alexandrijské	
Světlá p. Ještědem		stříbrný lev se zlatou zbrojí – páni z Lemberka	maltéz. kříž – johanité	3 zlatá jablka atribut sv. Mikuláše	
Všelibice	červená, zlatá; stříbrná, zelená – majitelé	polcení štítu Vartemberkové	dub – příslušnost k panství Český Dub		

ORP Semily

	<i>historická</i>			<i>církevní</i>	
	<i>rodové barvy (držba)</i>	<i>erbovní znamení (zakladatel, držba)</i>	<i>jiná</i>	<i>kostel, patron kostela</i>	<i>poutní místo, další církevní symboly</i>
Bělá			trikolóra – Češi		
Benešov	zlatá, červená – Vartemberkové	modrá lvice – Markvartici			
Bozkov	zlatá, modrá – páni z Lemberka a Valdštejna	červená krokev – Des Foursové	lilie – majitelé cisterciáci	mariánské lilie – zasvěcení kostela (1690), poutní místo, kult Panny Marie Královny hor	
Košťálov	zlatá, modrá – Valdštejnové		zlatá věž – hrad trikolóra – Češi		
Libštát			stříbrná nesvobodné město		
Lomnice n. Popelkou		rytíř – Košik z Lomnice			
Nová Ves n. Popelkou			dvě věže – dvě tvrže		
Slaná				bílé růže – atribut sv. Rozálie (kaple)	
Syřenov	zlatá, modrá – Valdštejn	modrá lvice – Markvartici	hradní věž – hrady Kumburk, Bradlec		
Záhoří	modrá, zlatá – Valdštejn	zlaté hvězdy – Des Fours		zvon se srdcem ve tvaru kříže zvonice sv. Prokopa	

ORP Železný Brod

	<i>historická</i>			<i>církevní</i>	
	<i>rodové barvy (držba)</i>	<i>erbovní znamení (zakladatel, držba)</i>	<i>jiná</i>	<i>kostel, patron kostela</i>	<i>poutní místo, další církevní symboly</i>
Koberovy		hlava štítu Vartemberkové		kalich, zelená, červená sv. Barbora	kalich, hostie českobratrská tradice
Líšný		drak – Vartemberkové			
Zásada		pes – páni ze Zásady , ostrve – Ehrenburgové		biskupská berla sv. Prokop	
Železný Brod		lev – Valdštejnové* , gryf – páni ze Železnice	hradba, brána věž – město		

* jedná se o českého lva, spíše Vladislav II., král, který městu udělil privilegia

ORP Turnov

	<i>historická</i>			<i>církevní</i>	
	<i>rodové barvy (držba)</i>	<i>erbovní znamení (zakladatel, držba)</i>	<i>jiná</i>	<i>kostel, patron kostela</i>	<i>poutní místo, další církevní symboly</i>
Frýdštejn		lev – Marvartici	hradba s gotic. branou hrad		
Hrubá Skála	zlatá, modrá páni z Valdštejna	orlí křídlo – Valdštejnové, Smiřičtí	stříbrná věž s cimbuřím hrad	kvetoucí hůl – atribut sv. Josefa, patrona kostela	
Jenišovice				průčelí kostela s věží kostel sv. Jiří	
Karlovice				svatojiřský kříž – sv. Jiří	
Ktová					růže - symbol Panny Marie - socha (1890)
Loučky		červená krokev Des Foursové			
Modřišice	stříbrno-červená Harrachové			stříbrná zvonice na soklu	
Paceřice	hermelín, červená, zlatá Rohanové				
Pěňčín	modrá, zlatá – Valdštejni	zlatý lev – Valdštejnové			
Přepeře	zlatá, černá – Vartemberkové	červená, zlatá – Rohanové		mušle - atribut sv. Jakuba Většího	
Příšovice		lev v červeném poli Vikart z Polné			
Svijanský Újezd	zlatá, modrá – Valdštejn	modrý lev – Valdštejnové			
Svijany	černý kůl, zlatá – Vartemberkové	modrý lev – Valdštejnové			
Sychrov	červená, zlatá – Rohanové				
Turnov		lev – možná pův. jednoocasý (Markvartici)	stříbrný český lev v červeném štítě – král. město (Václav IV.)		
Vlastibořice	zlatá, černá – Vartemberk			dřevěná zvonice (17. st.)	
Všeň	zlato-černý hrot – Vartemberkové				
Vyskeř			cimbuří – pův. tvrz	lilie – kostel Nanebevzetí P. Marie a kaple sv. Anny	

ORP Tanvald

	<i>historická</i>			<i>církevní</i>	
	<i>rodové barvy (držba)</i>	<i>erbovní znamení (zakladatel, držba)</i>	<i>jiná</i>	<i>kostel, patron kostela</i>	<i>poutní místo, další církevní symboly</i>
Desná			1691 - založení		
Harrachov		pštrosí pera – Harrachové			
Jičtín p.Bukovou		červená, zlatě lemovaná krokev – Des Foursové			
Kořenov	zlatá, červená Rohanové	zlatá břevna, červená hrabě Caretto-Milesimo			
Plavy			modrá břevna – soutok, nejstarší osídlení		
Tanvald			stříbrná koruna – město		
Zlatá Olešnice				kostel sv. Martina	

Hospodářská, správní a kulturní symbolika v obecních znacích Libereckého kraje

ORP Česká Lípa

	<i>hospodářská</i>			<i>správní</i>	<i>kulturní</i>	
	<i>zemědělství</i>	<i>řemesla</i>	<i>ostatní</i>		<i>architektura</i>	<i>zvyky, tradice, pověsti</i>
Blatce	chmelové šištice					
Brniště				tinktura – části obce Grunov, Luhov, Brniště		
Hamr na Jezeře			stříbrná ryba – rybolov			
Horní Police					kvádrový most nad Ploučnicí	lilie ve vodě – pověst o příplutí sochy P. Marie
Chlum	zelená tinktura zemědělství					
Noviny p. Ralskem	zelený a zlatý pruh plužiny (lány)					
Okna						
Pertoltice p. R.		modrá tinktura, kolo vodní mlýn				
Ralsko				tři lipové listy tři části města		
Sosnová				polcený štít – obce Sosnová, Lesná		
Stružnice				trojí ostrve tři části obce		
Tuhaň	zlatý srp zemědělský ráz	stříbrné sekery dřevorubectví				
Velký Valtinov	zelená – pole					
Velenice		stříbrná tinktura výroba zrcadel				
Volfartice				tři hvězdy – části obce		
Vrchovany	zelená – zemědělství					
Ždírec		plamen, podkova kovárna			kovárna (venkovská architektura)	

ORP Frýdlant

	<i>hospodářská</i>			<i>správní</i>	<i>kulturní</i>	
	<i>zemědělství</i>	<i>řemesla</i>	<i>ostatní</i>		<i>architektura</i>	<i>zvyky, tradice, pověsti</i>
Bulovka				tři lipové listy tři části obce		
Dětřichov		červený tkalcovský člunek		2 růže – 2 části obce		
Dolní Řasnice		kovářské kleště, tkalcovský člunek			podkova, kovář.kleště - kovárna O. Stelziga	
Hejnice	3 zlaté obilné klasy	černé ozubené kolo				
Heřmanice				červená, stříbrná – česko-polské pomezí, tři květy netřesku – tři části		
Krásný Les	dva obilné klasy					
Lázně Libverda			vířidlo - lázeňství			kohout – pověst o nalezení pramenů
Nové Město p. S.		hornické kladívko a mlátek (bar. kovy)				
Raspenava				tři věže – městské části		
Višňová	višňový květ sadařství					

ORP Jablonec nad Nisou

	<i>hospodářská</i>			<i>správní</i>	<i>kulturní</i>	
	<i>zemědělství</i>	<i>řemesla</i>	<i>ostatní</i>		<i>architektura</i>	<i>zvyky, tradice, pověsti</i>
Bedřichov		stříbr. kleště – sklářství modrá tinktura – sklo*				dřevěné lyže sportovní středisko
Dalešice		perly na sklář. jehle, mačkářské kleště**	stříbr. kleště, továrna výroba sklář. nástrojů		mačkárna (driketa)	
Janov nad Nisou		stříbrné kleště výroba knoflíků	černé lopatkové kolo vodní elektrárna		stříbrná věž s červenou střechou – rozhledna Královka	
Pulečný		hvězda, kruh broušení skla	zelená – štípání zelené břidlice			

* sklářská hut' založená Rederny; **dalešické perly (export)

ORP Jilemnice

	<i>hospodářská</i>			<i>správní</i>	<i>kulturní</i>	
	<i>zemědělství</i>	<i>řemesla</i>	<i>ostatní</i>		<i>architektura</i>	<i>zvyky, tradice, pověsti</i>
Benecko			jelen – lov (sv. Hubert), myslivost	12 výsad paroží – 12 částí obce , 4 cípy hřívý – čtyři pův. obce		
Horka u Staré Paky			vozové kolo křížovatka cest	list. strom – symbol části Nedaříž (pečeť)		
Jablonec nad Jiz.			převozník			
Levínská Olešnice	dvě stříbrné radlice					
Martinice v Krkon.						kůň – pověst – jízdní posel Martinicz
Paseky nad Jizerou		stříbrná - stříbrné doly ; pilové dělení štítu - dřevařství	resonan. otvor houslí Krkon. houslařská škola	stříbrná tinktura – část obce Havírna		
Poniklá		černá šachta, rumpál – těžba grafitu				
Rokytnice n. Jizerou	ovce – pastevectví	horník, hrouda rudy v tlapách medvěda těžba kovů		čtyři pole – Rokytno, Františkov, Horní a Dolní Rokytnice		
Svojek	obilné klasy					hasičské sekyrky – tradice hasič. sboru
Víchová nad Jizerou	snop – zeměděl. tradice					

ORP Tanvald

	<i>hospodářská</i>			<i>správní</i>	<i>kulturní</i>	
	<i>zemědělství</i>	<i>řemesla</i>	<i>ostatní</i>		<i>architektura</i>	<i>zvyky, tradice, pověsti</i>
Albrechtice v Jiz. h.		mlýnské vodní kolo				
Desná		mlýnské kolo				
Kořenov			slunce, modrá - slunečné klimat. lázně	pět zlatý břeven části obce		
Plavy	zelená – zemědělství	mlýnské kolo, řeka – plavení dříví	zlatá – rýžování zlata		mlýnské kolo – Haratický m. (17. st.)	
Velké Hamry		černý hamr		dva pruhy – Horní Hamr, Dolní Hamr		

ORP Liberec

	<i>hospodářská</i>			<i>správní</i>	<i>kulturní</i>	
	<i>zemědělství</i>	<i>řemesla</i>	<i>ostatní</i>		<i>architektura</i>	<i>zvyky, tradice, pověsti</i>
Dlouhý Most					kříž – hatěný most přes mokřiny	
Hodkovice n. Moh.		uhlíř – zachránce knížete				pověst – útok medvěda na knížete Břetislava
Chrastava		překřížené hornické škrabky				
Janův Důl	modrý květ lnu					
Kryštofovo Údolí		hornická kladívka (barevné kovy od 16.st.)		kvetoucí větévka kvetoucí obec		
Nová Ves	beran – novoves. ovčín	kolo – textilní prům.	ryby – rybolov			
Oldřichov v Hájích		sekery – dřevorubectví				
Proseč p. Ještědem				5 lístků jasanu 5 částí obce		
Rynoltice				5 brusinek – části obce		
Stráž nad Nisou					brána – dochovaný vstup do býv. dvora	
Světlá p. Ještědem				8 figur - 8 částí obce		lipové listy – místo pomníku K. Světlé
Vratislavice n. N.	žena se srpem, snopem	žena s ozub. kolem		2 ženy - dvě části obce		
Všelibice				12 dubových listů části obce		

ORP Nový Bor

	<i>hospodářská</i>			<i>správní</i>	<i>kulturní</i>	
	<i>zemědělství</i>	<i>řemesla</i>	<i>ostatní</i>		<i>architektura</i>	<i>zvyky, tradice, pověsti</i>
Chotovice	kosy – zemědělský ráz	sklářské kleště	pramen – rašelin. lázně			
Kamenický Šenov		pohár – sklářství , český lev – vývoz skla				
Okrouhlá		štetce, červená barva výroba skla, malírna			novogotický oblouk hist. vzorkovna skla	
Polevsko	žlutá tinktura – pole	červená, klíče - atribut sv. Petra, patrona sklářů				
Radvanec	kosa – zemědělský ráz	tkalcovský člunek				
Skalice u Č. Lípy				čtyři znaková pole čtyři části obce		

ORP Semily

Bělá	květ lnu	květ lnu – přadláctví žernovy - mlýny			tři žernovy – tři historické mlýny	
Benešov u Semil				2 kosmé pruhy – Hor. a Dolní Benešov		
Košťálov	květy lnu	len - přadláctví		tři květy lnu – tři části obce		
Lomnice n. Popelkou					rytíř – pověst - tatarský zvěd chycený v Kozlově	
Nová Ves n. Popel.					stříbrná husa – pověst o zazděném hus. vejci	
Slaná				čtyři růže – části obce		
Syřenov	červené břevno – červenozem					
Vysoké nad Jizerou					legenda o Havlasu Pavlatovi – boj s medvědem (14. st.)	

ORP Turnov

	<i>hospodářská</i>			<i>správní</i>	<i>kulturní</i>	
	<i>zemědělství</i>	<i>řemesla</i>	<i>ostatní</i>		<i>architektura</i>	<i>zvyky, tradice, pověsti</i>
Jenišovice				polcení – Odolenovice, Jenišovice		
Kacanovy					dláto, palice – Kopicovy reliéfy ve skalách	
Ktová		mlýnské kolo			mlýnské kolo – mlýn Žampach, Podhaberský	
Paceřice	zelená – zemědělství				husa s kolem – zájezdní hostinec U husy	
Pěňčín	červené jablko sadařství					
Radimovice						stříbrný kohout – tradice hasičů
Svijanský Újezd	stonek lnu s květy					
Sychrov	pět obilných klasů					
Tatobity		broušený granát (naveta) – brusírna				
Vlastibořice		palečné kolo – mlýn				
Všeň	stříbrný třešňový květ sadařství					
Vyskeř				6 stínek cimbuří – části obce	gotický oblouk Pekařova brána	

ORP Železný Brod

Koberovy		zelená – hornictví	červená – zpracování rud	Kalich – část obce		
Líšný		stříbrný klín – sklářství		3 oříšky – části obce		
Pěňčín		sklářská pec, náhrdelník – 7 perlí			mačkárna	
Zásada	zelená – zemědělství					
Železný Brod						havran Matyáš Korvín

Mluvicí znamení v obecních znacích Libereckého kraje**ORP Česká Lípa***figura/význam*

Břiště (Luhov)	zelená tinktura – luh
Dubá	dubová větévka s dvěma listy a třemi žaludy
Dubnice	zelený dubový trojlist s červenými žaludy
Chlum	zlatý vrch – chlum (pahorek)
Kozly	červený kozel
Luka	zeleně polcený štít – louky
Noviny pod Ralskem	v zeleném poli dva zlaté kůly – lány, nové pozemky, tzv. noviny
Sosnová	červená sosnová větev se čtyřmi svazky zelených jehlic a červenou šiškou
Stružnice	modře vlnité břevno – strouha
Volfartice	ohlížející se černý vlk s červenou zbrojí – něm. Wolf
Žďírec	červená a zelená, plamen, sekery – žďáření původního lesního porostu

ORP Frýdlant

Bílý Potok p. Smrkem	pětkrát zeleno-stříbrně dělené dolní pole – potok, hora Smrk
Černousy (rybník)	dubová ratolest se zlatým žaludem – Dubový rybník v katastru obce
Dolní Řasnice	stříbrné vlnité břevno – říčka Řasnice
Heřmanice	rytíř Heřman (Herrmann = ozbrojenec) s mečem a v plátové zbroji
Horní Řasnice	modré pole - říčka Řasnice
Jindřichovice p. S.	smrková větvička/větvičkový řez – hora Smrk
Krásný Les	zeleně smrkovým řezem dělený štít - les
Lázně Libverda	srdce - milý ostrov (něm. název Lieben Verde)
Višňová	stříbrný višňový květ

ORP Jablonec nad Nisou

Bedřichov	vozové kolo z erbu Fridricha (Bedřicha) z Redemu (pův. název Fridrichswald)
Jablonec nad Nisou	jabloň na vrchu, z něhož vytéká Nisa
Janov nad Nisou	bílá kostelní věž – kostel sv. Jana Křtitele
Josefův Důl	hnědá poutnická hůl – atribut sv. Josefa , zelený klín – údolí (důl)
Pulečný	ryba vranka obecná, zv. pulec
Rádlo	něm. Radl (kolečko) – půl vozového kola na kmeni stromu

ORP Jilemnice

Bukovina u Čisté	buková větev , stříbrná tinktura – Čistá
Horka u Staré Paky	stříbrný hrot – horka
Jablonec nad Jiz.	jabloň vyrůstající z cihlové zdi
Kruh	kruhový lipový věnec
Martinice v Krkon.	kůň – jízdní posel Valdštejnů Martinicz za služby odměněn vsí (lid. etymologie)
Mříčná	smrk přirozené barvy – pův. název Smříčná , tj. smrková
Paseky nad Jizerou	pilové členění štítu – pila potřebná k vytvoření paseky
Roztoky u Jilemnice	stříbrno-modře dělené vlnité pole – roztoky
Víchová nad Jizerou	zlatý svazek slámy – vích

ORP Liberec

figura/význam

Bílý Kostel n. Nisou	stříbrné průčelí trojlodního kostela s gotickými vraty, vlnité břevno- Nisa
Český Dub	dub na zeleném vrchu ve stříbrném poli
Dlouhý Most	kříž – hatěný most , javorové listy – část obce Javorník
Chrastava	hornické škrabky (něm. Krätze – pův. název Kratzau)
Jablonné v Podj.	zlatá vidlička (něm. Gabel – pův. název Deutsch Gabel)
Kryštofovo Údolí	zel. větévka černého bezu se stříbrnými květy (něm. název Holundergrund)
Křížany	zkřížená berla a meč
Mníšek u Liberce	růženec (výroba v obci) – základní atribut mnichů
Proseč p. Ještědem	stříbrné sekyry – prosekaná cesta; větvička jasanu – Ještěd
Zdislava	vodní tok – Schönbach (pův. název)

ORP Nový Bor

Krompach	modré vlnité šikmé břevno – křivý potok (něm. Krummbach)
Svor (Rousínov)	listy s kapkami rosy (něm. Morgentau – ranní rosa), svor – v sevření tří kopců

ORP Semily

Nová Ves n. Popel.	tři vlnitá břevna – řeka Popelka
Slaná	stříbrno-zeleno-modré obloukové břevno – močály se slanou vodou
Záhoří	stříbrné trojvrší – poloha obce za horami

ORP Tanvald

Desná	stříbrná řeka – Bílá Desná
Harrachov	erb zakladatele hraběte Harracha
Jiřetín pod Bukovou	buk přirozené barvy – Buková hora
Kořenov	stříbrný dubový vykořeněný pařez
Plavy	dvě modrá vlnitá břevna – řeka Kamenice – plavení dříví
Smržovka	smrž jedlý v přírodní barvě (něm. Morchel – pův. název Morchenstern)
Velké Hamry	černý železný hamr
Zlatá Olešnice	černá olšová větévka se 2 jehnědami, 3 šiškami a listem ve zlatém štítu

ORP Turnov

Frýdštejn	hradba z kyklopských kamenů, gotická brána – hrad Frýdštejn
Kobyly	stříbrná kobylí hlava se zlatou hřívou
Loučky	zelená tinktura – louky
Přepeře	stříbrno-modře dělené vlnité pole - peřeje na Jizeře
Všeň	stříbrný třešňový květ - všeň (třešeň, višeň)

ORP Železný Brod

Koberovy	kalich - název části obce Kalich
Líšný	tři srostlé lísky s ořechy přirozené barvy

Četnost symbolů v obecních znacích Libereckého kraje

Typ symbolu		celkem	z toho vyjádřeno*		
			tinkturou	polcením/ dělením štítu	figurou
krajinný, přírodní	pohoří, krajinný ráz, klima	30	8	7	15
	konkrétní hora, vrch	17	0	4	25
	skály	6	0	5	1
	jeskyně	1	0	1	1
	nerostné bohatství	4	1	0	4
	lesy	27	10	6	12
	louky	18	16	4	0
	mokřiny, blata, nivy	5	4	1	0
	park	1	0	0	1
	prameny	2	1	0	2
	potoky, řeky	42	11	27	5
	rybníky, přehrady	9	2	5	2
	typická fauna	14	0	0	15
	památné stromy	15	0	0	15
	typická flóra	12	0	0	13
historický	herald. rodové barvy	65	65	0	0
	část šlechtického erbu	79	0	1	78
	městské hradby, městys	25	0	1	24
	hrad, tvrz, zámek	16	0	0	18
	rok založení	1	0	0	1
	další odkazy k historii	10	2	1	7
církvní	církevní držba	5	0	0	5
	kostel, kaple, zvonice	16	0	0	16
	patron kostela	22	0	0	26
	poutní místo	2	0	0	3
	další církevní odkazy	8	0	0	9
	odkaz k reformaci	2	0	0	2
hospo dařský	zemědělství-plodina, nástroj	25	6	2	18
	sadařství	3	0	0	4
	pastevectví	2	0	0	2
	sklářství, bižuterie	13	2	0	11
	tkalcovství, přadláctví	6	0	0	6
	kovářství, strojírenství	6	0	0	6
	vodní mlýny, elektrárny	8	0	0	8
	těžba dřeva	4	0	1	3
	lov, rybolov	3	0	0	3
	lázeňství	3	0	0	3
	těžba a zpracování nerostů	8	4	0	5
	ostatní	3	1	0	2
správní (části obce, hranice)	31	3	8	21	
architektura, památky**	16	0	0	15	
zvyky, tradice	3	0	0	3	
významná osobnost	1	0	0	1	
slovesnost (pověst, legenda)	6	0	0	7	
„mluvící“ znamení	63	4	16	37	
CELKEM	X	140	90	455	

* Celkový součet nekoresponduje s dílčími údaji, jeden prvek může být vyjádřen více symboly.

** Architektonický symbol hradu či kostela uveden výše (historický, církevní symbol).

Figury v obecních znacích Libereckého kraje

Krajinné prvky*(40)
vrch, dvojvrší, třívrší, čtyřvrší (27); vodní toky (6), pramen (2); jeskyně (1); kapky rosy (1); slunce (2); kříž cest (1)
Nerosty (4)
Stromy, jejich listy, květy a plody (57)
smrk (11), jedle (1), tis (2), sosna (1), listnatý strom (2), dub (5), buk (1), lípa (13), javor (2), olše (2), líska (1), bříza (1), jasan (3), jíva (1), jilm (1), platan (1); třešeň (1), višně (2), hrušeň (1), jablonoň (3)
Zemědělské plodiny (16)
len (9), obilné klasy (4), snop (2), chmel (1)
Další flóra (9)
leknín (1), bledule (1), lilie zlatohlavá (1), růže (1), netřeska (1), brusinky (1), černý bez (1), smrž (1), kapradina (1)
Fauna (30)
jelen (5), laň (2), medvěd (3), liška (1), vlk (2), kůň (3), kozel (1), beran/ovce (2), kohout (3), husa (2), ledňáček (1), ryba (3), vranka (1), pstruh (1)
Lidské postavy (7)
rytíř (1), uhlíř (1), horník (1), převozník (1), dvě ženy (v 1 znaku), figura spravedlnosti (1)
Erbovní figury (87)
lev/lvice (24), ostrve (12), zlaté hvězdy (3), zlaté půlměsíce (1), loukoťové kolo (5), stočený jelení paroh (10), lekno (2), červená krokev (2), pštrosí pera (2), orlí křídlo (2), šachovnice (1), lilie (1), trubka (1), orobinec (1), panna (1), labuť (1), ryby (1), biskupský klobouk (1), srdce (1), medvěd (1), lipové listy (1), zbroj (3), zlatá břevna (1), pes (1), gryf (1), drak (1); úplný rodový erb (4)
Světské stavby (46)
městská hradba s branou (17), hradební koruna (6), hradní cimbuří (8), hradní věž (9), zámecká věž (1), kvádrkový most (1), hatěný most (1), rozhledna (1), gotický oblouk (2)
Hospodářské stavby (6)
hamr (1), kovárna (1), mačkárna (2), šachta (1), sklářská pec (1)
Církevní stavby, sochy, kříže (24)
kostel (8), kaple (2), zvonice (4), madona (1); katolický kříž bez korpusu (6), maltézský kříž (3), heraldický kříž (1)
Atributy světců (35)
mariánská lilie (6), osmihroté hvězdy (1), mušle (2), kvetoucí hůl (2), poutnická hůl (1), hůl obtočená hadem (1), biskupská mitra nebo berla (4), zlaté hroudy (1), zlatá jablka (1), drak (1), probodené srdce (1), rošt (1), meč (1), plamenný meč (1), 5 hvězd (2), prsten (1), koruna (2), kolo (1), růže (2), klíče (1), kalich (1), palmová ratolest (1)
Pracovní nástroje (36)
mlýnské kolo/žernov (6), kosa (2), srp (2), radlice (1), sekery (4), sklářské kleště (3), sklářská jehla (2), naveta (1), štětce (1), kovářské kleště (1), tkalcovský člunek (3), dláto a palice (1), hornické nástroje (3), rumpál (1), lopatkové elektrářské kolo (1), ozubené kolo (3), hasičské sekyrky (1)
Řemeslné výrobky (4)
skleněný pohár (1), podkova (1), perly (1), rezonanční otvor houslí (1)
Ostatní (19)
lyže (1), vidlice (1), kůl s břevnem (soutok), váhy a meč (1), srdce (2), plamen (2), hvězdy (3), růženec (1), žebřík (1), vozové kolo (2), zkřížené meče (1), letopočet (1), kůl (1), kruh (1)
*louky, lesy, pohoří, vodní toky a plochy, skály vyjádřeny většinou tinkturami nebo polcením štítu

Dopis starostům a zastupitelům obcí Libereckého kraje

Odesláno 2. 5. 2014 a 3. 7. 2014 elektronickou poštou na 216 obecních a městských úřadů Libereckého kraje

Vážená paní starostko, vážený pane starosto, vážení zastupitelé,
omlouvám se, že Vás okrádám o čas, ale chtěl bych se na Vás touto cestou obrátit s následující žádostí:

Jsem studentem 5. ročníku Přírodovědecké fakulty v Praze (katedra sociální geografie a regionálního rozvoje) a zpracovávám diplomovou práci na téma **Význam grafických symbolů v proce formování regionu: příklad Libereckého kraje**. Stěžejní částí mé práce je analýza všech obecních znaků. Jejich popis i podobu mohu získat snadno, např. prostřednictvím Registru komunálních symbolů, horší již je to s ikonografií, tj. výkladem znaku, a ještě horší s orientací v tom, jak jsou znaky konkrétně obcemi využívány.

Proto Vás chci poprosit o pomoc. Jednak se chci zeptat, zda byste mi nemohl(a) poskytnout údaje o autorovi znaku a zároveň i zdůvodnění jeho návrhu, ev. ikonografii (i historickou v případě městských znaků), kterou jistě máte na obecním(městském) úřadě archivovánu.

Zároveň prosím o zodpovězení tří kratičkových otázek:

1. Jak obec využívá komunální symboly (nad rámec umístění znaku nebo praporu na budově úřadu)?
2. Jaký je Váš názor na význam obecního znaku pro život v obci?
3. Domníváte se, že obyvatelé obce svému znaku rozumějí?

Pokud Vás to nebude obtěžovat, zašlete mi prosím požadované informace mailem na adresu mira.sifta@seznam.cz, pokud byste si přál(a), abych se pro ně dostavil osobně, rád přijedu. Návštěvu však budu muset odložit až na letní měsíce, neboť nyní jsem na půlroční stáži na stockholmské univerzitě.

Ještě jednou srdečně děkuji za pochopení a vstřícnost

Miroslav Šifta

Přehled zaslanych odpovedí z obecních úřadů Libereckého kraje

<i>obec</i>	<i>datum odpovedi</i>	<i>autor odpovedi</i>
ORP Česká Lípa (17)		
Bezděz	12. 5. 2014	OÚ (bez podpisu)
Blatce	10. 7. 2014	Jindřiška Gabrielová Peprná, starostka obce
Bohatice	13. 5. 2014	Jaroslava Tomanová, starostka obce
Česká Lípa	12. 5. 2014	Hana Moudrá, starostka města
Dubnice	11. 7. 2014	Kateřina Kratochvílová, sekretariát OÚ
Horní Police	7. 7. 2014	Marie Matysová, starostka obce
Kozly	10. 7. 2014	Jitka Kýhosová, starostka obce
Kravaře	15. 7. 2014	Jitka Švastová, sekretariát MěÚ
Nový Oldřichov	15. 5. 2014	Marcela Novotná, starostka obce
Pertoltice p. Ralskem	7. 7. 2014	Věra Kolínská, starostka obce
Ralsko	12. 5. 2014	Jindřich Šolc, LAG Podralsko
Skalka u Doks	7. 7. 2014	Jana Procházková, starostka obce
Stráž p. Ralskem	9. 7. 2014	Šárka Věchtová, odbor vnitřní správy MěÚ
Velký Valtinov	9. 5. 2014	Jitka Kratěnová, účetní OÚ
Volfartice	7. 7. 2014	Marie Bernátová, starostka obce
Zahrádky	4. 7. 2014	Ladislav Chvojka, starosta obce
Ždírec	4. 7. 2014	Hana Jelínková, starostka obce
ORP Frýdlant (9)		
Bílý Potok p. Smrkem	4. 7. 2014	Irena Vaňková, účetní OÚ
Dětřichov	12. 5. 2014	Stanislav Šťastný, starosta obce
Frýdlant	12. 5. 2014	Jan Mráz, majetkoprávní odbor MěÚ
Hejnice	8. 7. 2014	Jiří Horák, starosta města
Horní Řasnice	14. 5. 2014	OÚ (bez podpisu)
Kunratice	9. 7. 2014	Milan Götz, starosta obce
Jindřichovice p. S.	7. 7. 2014	Pavel Novotný, starosta obce
Nové Město p. S.	9. 7. 2014	Pavel Smutný, starosta města
Pertoltice	7. 7. 2014	Viktor Podmanický, starosta obce
ORP Jablonec nad Nisou (6)		
Bedřichov	19. 5. 2014	Pavčina Klížová, administrativa OÚ
Dalešice	26. 5. 2014	Hana Véllová, starostka obce
Jablonec nad Nisou	13. 5. 2014	Markéta Hozová, kancelář primátora města
Janov nad Nisou	14. 5. 2014	Lenka Jelínková, komise pro kulturu OÚ
Josefův Důl	8. 7. 2014	Gabriela Tahalová, infocentrum obce
Rychnov u Jablonce	21. 5. 2014	František Chlouba, starosta města
ORP Jilemnice (11)		
Horka u Staré Paky	7. 7. 2014	František Sedlák, starosta obce
Horní Branná	8. 7. 2014	Miloslav Martin, starosta obce
Jablonec nad Jizerou	9. 5. 2014	Miroslav Kubát, starosta obce
Jilemnice	15. 7. 2014	Jana Čechová, místostarostka obce
Kruh	7. 7. 2014	Jiří Sedláček, starosta obce
Paseky nad Jizerou	12. 5. 2014	Hana Růžičková, starostka obce
Peřimov	9. 7. 2014	Bohuslava Holubcová, starostka obce
Poniklá	12. 5. 2014	Tomáš Hájek, starosta obce

Rokytnice nad Jizerou	12. 5. 2014	Petr Matyáš, starosta obce
Svojek	23. 5. 2014	Josef Dejmek, starosta obce
Vítkovice v Krkonoších	9. 7. 2014	Milan Rychtr, starosta obce
ORP Liberec (6)		
Dlouhý Most	12. 5. 2014	Běla Ivanová, starostka obce
Chotyně	9. 5. 2014	Jana Mlejnecká, starostka obce
Kryštofovo Údolí	12. 5. 2014	Pravoslav Svačina, starosta obce
Liberec	9. 7. 2014	Martina Rosenbergová, primátorka města
Nová Ves	7. 7. 2014	Vladimír Kobliha, místostarosta obce
Osečná	7. 7. 2014	Jiří Hauzer, starosta města
ORP Nový Bor (6)		
Cvikov	12. 5. 2014	Šárka Jakobi, starostka obce
Kamenický Šenov	24. 5. 2014	Břetislav Chlup, vedoucí správního odboru MěÚ
Krompach	7. 7. 2014	František Audes, starosta obce
Kunratice u Cvikova	6. 7. 2014	Karel Minařík, starosta obce
Nový Bor	7. 7. 2014	Jaromír Dvořák, starosta města
Sloup v Čechách	7. 7. 2014	OÚ (bez podpisu)
ORP Semily (5)		
Bělá	9. 7. 2014	Alena Mihulková, místostarostka obce
Benešov u Semil	6. 7. 2014	Dalibor Lampa, starosta obce
Košťálov	7. 7. 2014	Miloslav Janata, starosta obce
Semily	12. 5. 2014	Kateřina Šromová, ved. odb. školství a kultury
Slaná	7. 7. 2014	Vlastimil Schovánek, starosta obce
ORP Tanvald (5)		
Desná	7. 7. 2014	Dana Nývltová, kronikářka města
Plavy	12. 5. 2014	Věra Mužíčková, starostka obce
Smržovka	7. 7. 2014	Marek Hotovec, starosta města
Tanvald	7. 7. 2014	Petr Polák, starosta města
Velké Hamry	12. 5. 2014	Dana Lejsková, sociálně-správní odbor MěÚ
ORP Turnov (11)		
Hrubá Skála	15. 5. 2014	Jan Houška, starosta obce
Jenišovice	7. 7. 2014	Bohumil Bradáč, starosta obce
Kacanovy	12. 5. 2014	Oldřich Louchtan, starosta obce
Karlovice	7. 7. 2014	Vlasta Špačková, starostka obce
Kobyly	15. 7. 2014	Jaroslav Červa, starosta obce
Pěňčín u Turnova	20. 5. 2014	Karel Bičík, starosta obce
Radimovice	15. 7. 2014	Dagmar Šrytrová, starostka obce
Sychrov	11. 5. 2014	Jaroslava Kvapilová, starostka obce
Turnov	16. 5. 2014	René Brož, ved. odboru školství MěÚ
Všeň	4. 7. 2014	Ivan František Herbst, starosta obce
Vyskeř	7. 7. 2014	Doubravka Fišerová, starostka obce
ORP Železný Brod (1)		
Líšný	7. 7. 2014	Jiří Mikeš, starosta obce
Zástupci obcí bez znaku, kteří se k otázkám jeho užití a významu vyjádřili (20)		
Bílá, Čistá u Horek, Držkov, Háje nad Jizerou, Hlavice, Jeřmanice, Klokočí, Kvítkov, Lažany, Libštát, Nová Ves nad Nisou, Ohrazenice, Provodín, Radostná pod Kozákovem, Roztoky u Semil, Skuhrov, Stružinec, Šimonovice, Troskovice, Vlastiboř		

Percepce symbolů Libereckého kraje jeho obyvateli podle věku
(výzkum veřejného mínění CVVM 2012, 2013)

CVVM 2012			CVVM 2013		
zvolený symbol	věk	četnost	zvolený symbol	věk	četnost
Hory a příroda	15–29	4	Hory a příroda	18–29	5
	30–44	2		30–44	4
	45–59	4		45–59	2
	60+	2		60+	2
Lyžování, zimní sporty	15–29	1	Lyžování, sport	18–29	1
	30–44	3		30–44	2
	45–59	0		45–59	1
	60+	2		60+	3
Bižuterie (korále), sklo, sklámy	15–29	0	Bižuterie (korále), sklo, sklámy	18–29	0
	30–44	0		30–44	0
	45–59	1		45–59	1
	60+	0		60+	0
Televizní vysílač a rozhledna Ještěd	15–29	0	Televizní vysílač a rozhledna Ještěd	18–29	4
	30–44	5		30–44	4
	45–59	3		45–59	6
	60+	1		60+	2
Aquaparky	15–29	0	ZOO Liberec	18–29	0
	30–44	1		30–44	1
	45–59	0		45–59	0
	60+	0		60+	1
Jiná odpověď	15–29	1	Historie, památky	18–29	1
	30–44	1		30–44	1
	45–59	1		45–59	0
	60+	3		60+	1
			Turistika	18–29	1
				30–44	0
				45–59	0
				60+	1
			Jiná odpověď	18–29	0
				30–44	1
				45–59	0
				60+	1

Percepce symbolů Libereckého kraje obyvateli Česka podle věku
(výzkum veřejného mínění CVVM 2012)

zvolený symbol	věk	četnost	zvolený symbol	věk	četnost
Hory a příroda	15–29	47	ZOO	15–29	14
	30–44	50		30–44	9
	45–59	47		45–59	7
	60+	46		60+	9
Nezaměstnanost a chudoba	15–29	6	Televizní vysílač a rozhledna Ještěd	15–29	59
	30–44	12		30–44	57
	45–59	6		45–59	60
	60+	5		60+	49
Lyžování, zimní sporty	15–29	34	Kultura	15–29	1
	30–44	51		30–44	1
	45–59	35		45–59	1
	60+	43		60+	1
Rekreace, turistika	15–29	3	Aquaparky	15–29	13
	30–44	3		30–44	7
	45–59	10		45–59	4
	60+	6		60+	1
Univerzita a vysoká škola	15–29	1	Liberec	15–29	2
	30–44	2		30–44	3
	45–59	2		45–59	5
	60+	1		60+	1
Bižuterie (korále), sklo, sklárny	15–29	10	Jiná odpověď	15–29	33
	30–44	10		30–44	28
	45–59	10		45–59	31
	60+	11		60+	31
Textil, text. průmysl	15–29	6	Neví	15–29	28
	30–44	2		30–44	35
	45–59	6		45–59	22
	60+	10		60+	32
Romové	15–29	3			
	30–44	8			
	45–59	1			
	60+	4			

Vybrané demografické ukazatele Libereckého kraje (k 1. 1. 2014)

	Liberecký kraj	Česká republika	Poznámka
počet obyvatel	438 609	10512419	
nárůst počtu obyvatel (za 20 let)	1,1%	-0,04%	v posledním roce (2013) došlo k poklesu počtu obyvatel o 6 osob
rozložení obyvatel			
velká města	78,9 %		v letech 2011–2014 pokles o 1,2 %, nejpriznivější věková struktura
obce do 199 obyv.	1,3%		v letech 2011–2014 nárůst o 2 %, nejvyšší podíl nejstarších obyvatel
obce 200–499 obyv.	4,6 %		
věková struktura			
průměrný věk	39,6 let	40,1 let	hodnota průměrného věku meziročně stoupá (na Semilsku nejstarší, na Českolipsku nejmladší i v rámci ČR)
počet obyvatel nad 65 let	16,2 %	17,4 %	
děti do 14 let	15,4 %	15,0 %	
vzdělání			
základní a bez vzdělání	18,1 %	14,8 %	
střední bez maturity	33,5 %	34,5 %	
střední s maturitou	27,1 %	33,8 %	
vyšší odborné a vysokoškolské	16,6 %	16,7 %	

Zdroj dat: SLDB 2011, ČSÚ 2014; Vybrané charakteristiky populačního vývoje LK, ČSÚ 2014.

Vybrané hospodářské ukazatele Libereckého kraje (2012–2014)

HDP	77,5 % celostátního průměru	3,2 % na 1 obyvatele
------------	-----------------------------	----------------------

Ekonomické subjekty			
registrovaných	119 908 (z toho v zemědělství 706*)		
• z toho fyzických osob	95 852		
• z toho bez zaměstnanců	cca 75 000		
• z toho nad 100 zaměstnanců	215 (z toho v průmyslu 133)		
• z toho aktivně činných (%)	50 %		
○ zemědělství	6,1 %	Zastoupení ekonom. složek	
○ průmysl, doprava, stavebnictví	32,3 %	průmysl	45,2 %
○ obchod a služby	35,4 %	zemědělství	1,8 %
○ ostatní	26,2 %	terciér	53 %

* 22 subjektů hospodaří na rozloze nad 1000 ha, 398 na rozloze do 20 ha

Ekonomická aktivita obyvatel	
ekonomicky aktivních obyvatel	208 512 (48,22% všech)
• z toho v průmyslu	38,2 %
• v administrativě, školství, sociální sféře	22 %
• v obchodu a dopravě	14 %
• v zemědělství, lesnictví, rybářství	1,98 %
• další služby	6,7 %
• nezjištěno	13,2
zaměstnanci	89,2 %
podíl nezaměstnaných	8,46 % (v ČR 8,74 %)
(nejnižší na Jablonecku 7,48 %, nejvyšší na Frýdlantsku a Českolipsku 9,13 %)	

Stěžejní průmyslová odvětví: strojírenství, potravinářství, sklářství, zpracování plastů, subdodavatelská odvětví napojená na automobilovou výrobu, výroba stavebních hmot, sklářský a bižuterní průmysl

- výroba koncentrována především do velkých (okresních) měst
- průmyslově zaostávající oblasti: Semilsko, Frýdlantsko, Ralsko a část Českolipska

Těžba nerostných surovin

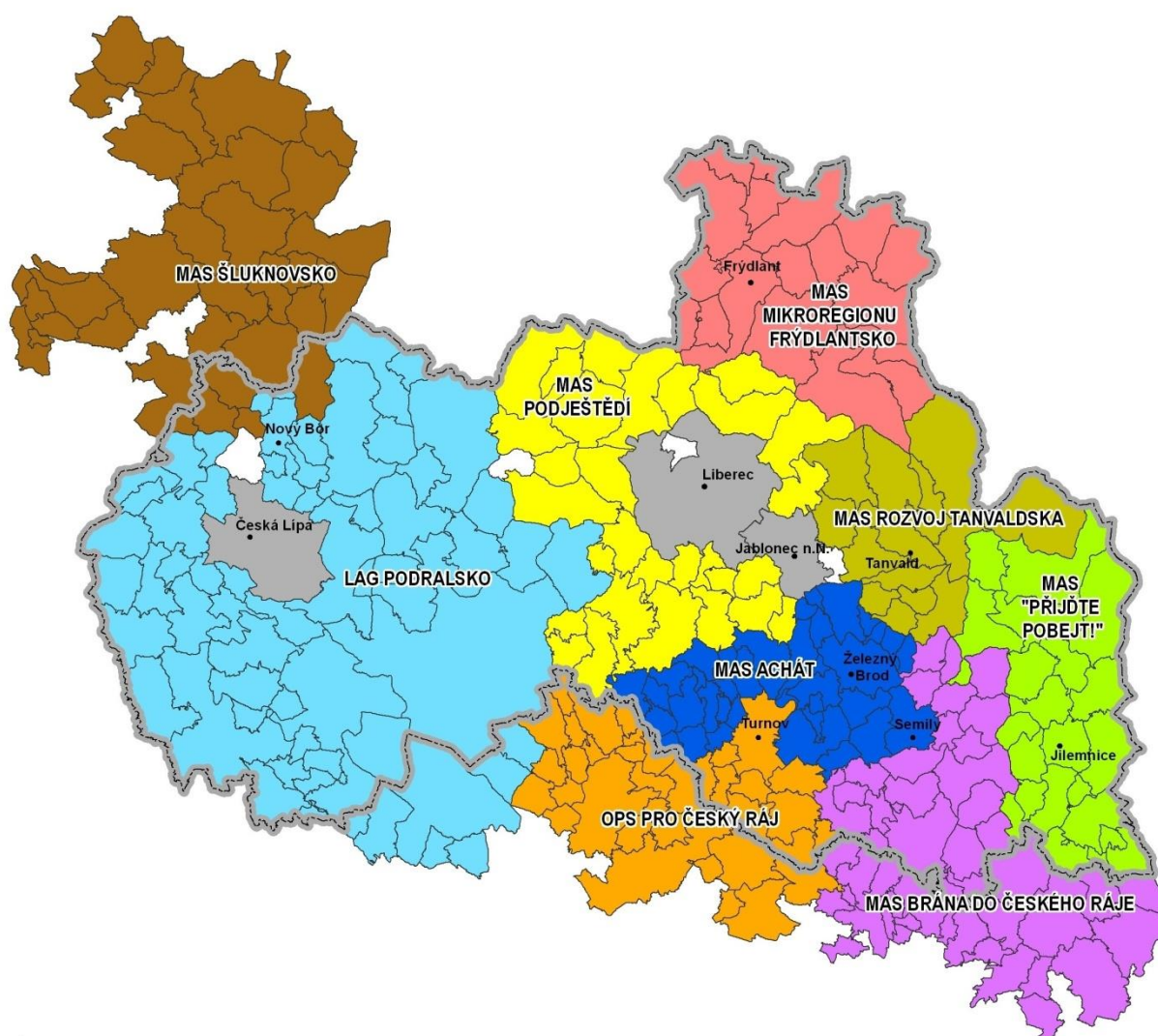
šterkopísky a stavební písky: Hrádecko, Frýdlantsko, sklářské písky: Českolipsko, Novoborsko, stavební kámen: Liberec (žula), Českolipsko (basalit – Tlustec, Tachovský vrch), Jablonecko (Frýdštejn), Semilsko (Košťálov), radioaktivní rudy: Stráž pod Ralskem (utlumení těžby), uhlí: Semilsko (utlumení těžby)

Zemědělství

Pěstované plodiny: obiloviny (pšenice, ječmen, méně i žito a oves), píce (kukuřice), řepka olejná, len, mák, brambory, řepa, konzumní zelenina, ovoce (jablka)

Živočišná výroba: chov ovcí (v posledních deseti letech vzrostl o 21 %), v malém rozsahu chov skotu, prasat a drůbeže (drůbežárny v Brništi a Příšovicích) a rybolov (Holanské rybníky, Český ráj) významnější, počet chovaných zvířat se však snižuje.

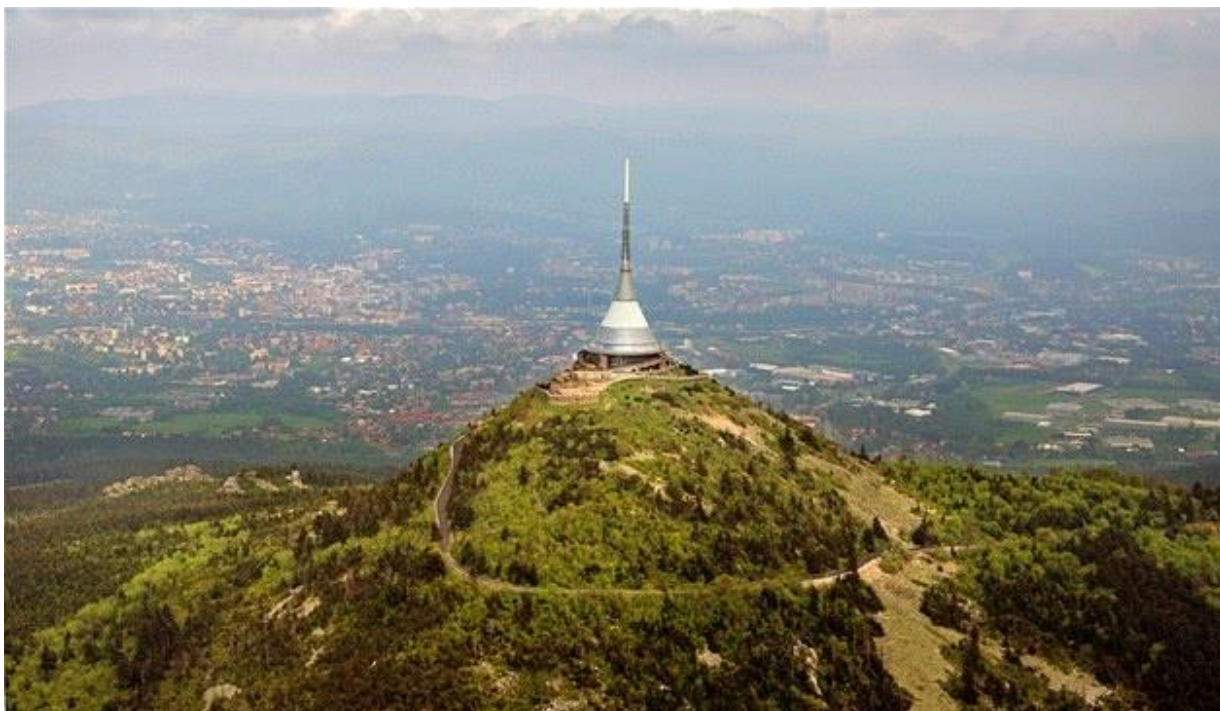

Místní akční skupiny v Libereckém kraji (2013)

Zdroj dat: Geodatabáze ArcČR 500, ARCDATA Praha, s.r.o. 2003;

Upraveno dle: Odbor regionálního rozvoje a evropských projektů, Krajský úřad Libereckého kraje, listopad 2013
[cit. 15. 8. 2014]

Nejvýraznější regionální symboly v Libereckém kraji

Panorama Ještědu

Zdroj: Michal Klíma, liberec.idnes.cz

Horský hotel a vysílač Ještěd

Foto: Václav Cvrček, 8. 5. 2014

Jizerské hory

Foto: Jan Balda, 2010–2013

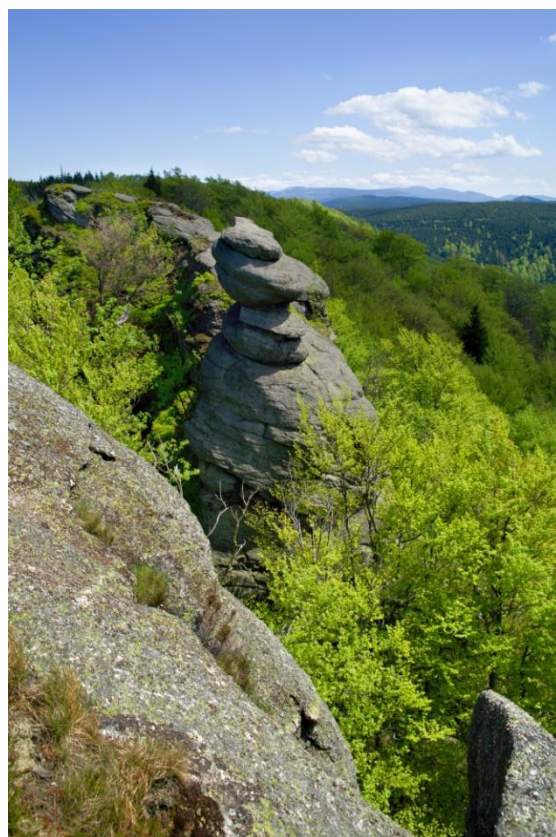
Na Černé Nise

Osada Jizerka

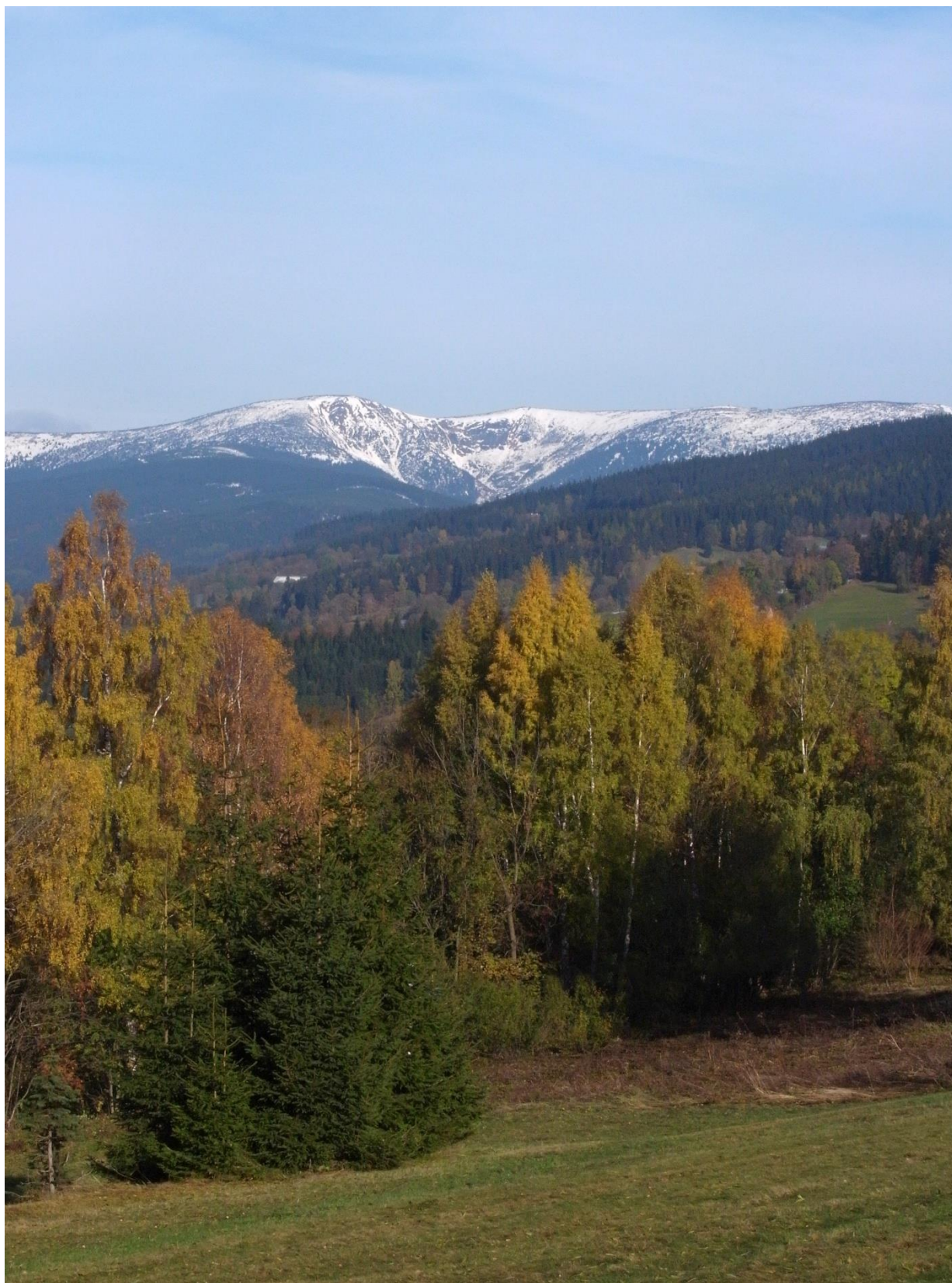
Rašeliniště Nová louka

Skála Skřítek na Paličnicku

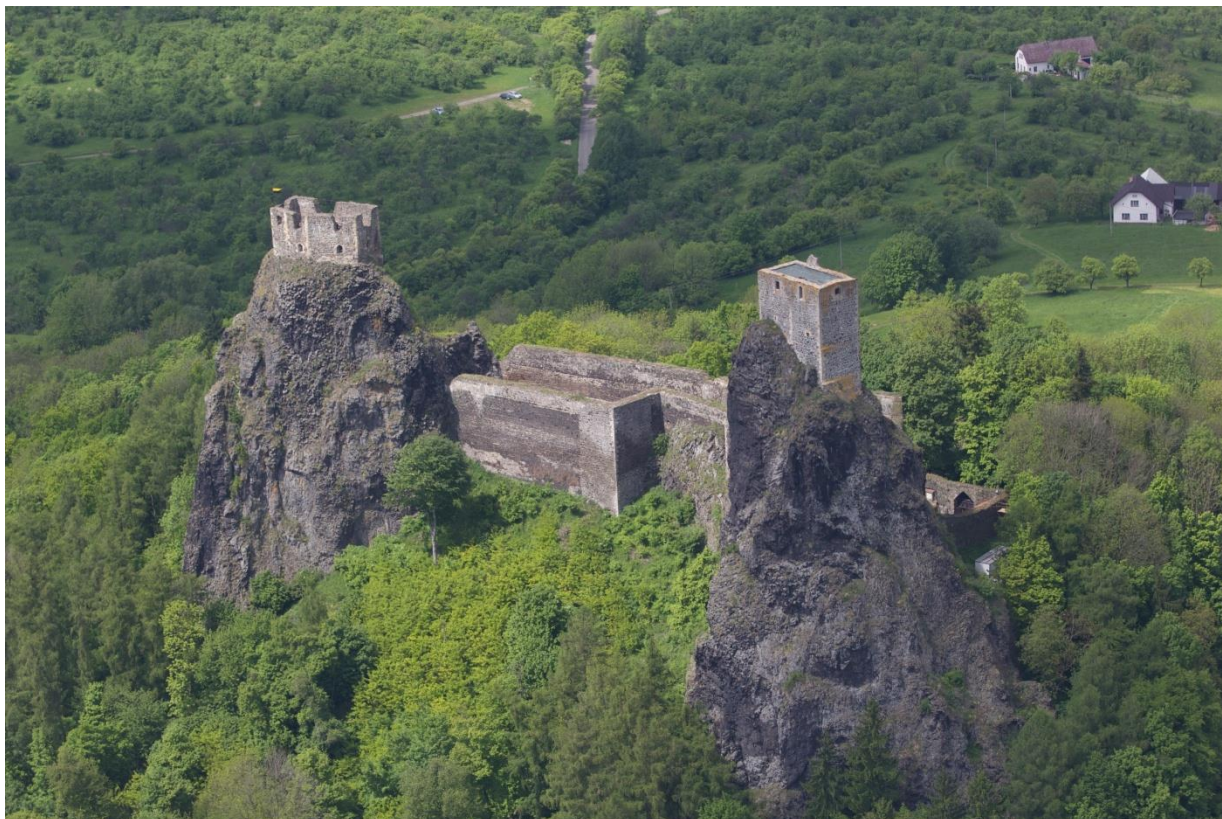
Krkonoše

Foto: Jan Balda, 2013

Český ráj

Foto: Václav Cvrček, 8. 5. 2014

Trosky

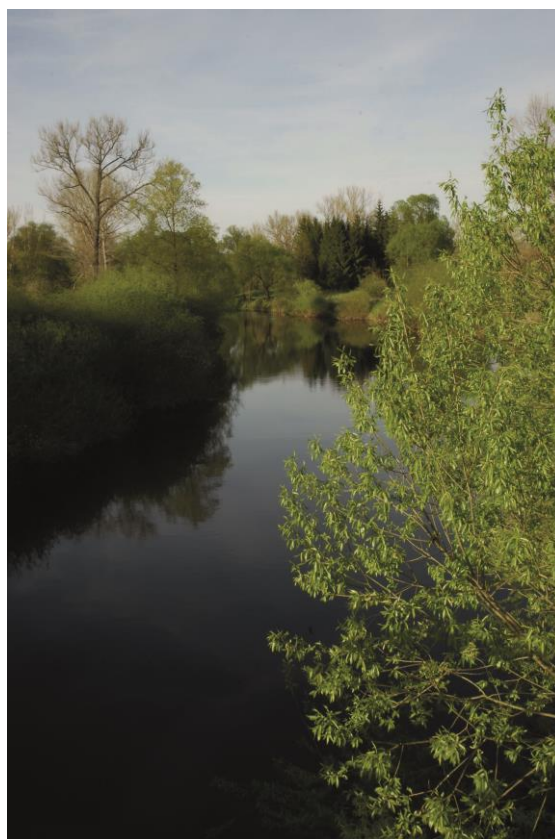
Hrubá Skála

Sychrov
Foto: Václav Cvrček, 8. 5. 2014

Bazilika v Hejnicích

Jizera

Foto: Jan Balda, 2013